

А К А Д Е М І Я Н А У К У Р С Р
ІНСТИТУТ ЗООЛОГІЇ ТА БІОЛОГІЇ

Є. М. САВЧЕНКО

**МАТЕРІАЛИ ДО ФАУНИ УРСР
ПЛАСТИНЧАСТОВУСІ ЖУКИ
(COLEOPTERA, SCARABAEIDAE)**

E. N. SAWTSHENKO

**BEITRAG ZUR BLATTHORNKAFERFAUNA
(COLEOPTERA, SCARABAEIDAE) Ukr. SSR**

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УРСР
КИЇВ — 1938 — KIEV

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літопису українського друку“, „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української книжкової палати.

Відповідальний редактор акад. *І. І. Шмальгаузен*

Літредактор *Л. Д. Збрага*

Вчений коректор *Ю. М. Смірнов*

Випусковий *Є. Ц. Каган*

Друкарня-літографія Академії Наук УРСР. Київ.

ПЕРЕДМОВА

Пропонована праця являє собою спробу критичного зведення всіх відомостей про фауну пластинчастовусих жуків УРСР. Складаючи її, я використав як відповідні літературні джерела, так і численні оригінальні матеріали, зібрані в різних місцевостях УРСР. Більшість цих матеріалів тепер переховується в колекціях сектора фауністики й систематики бізоологічного інституту АН УРСР.

У праці дві частини більш-менш однакового розміру: перша — дихотомічний визначник і друга — систематичний огляд пластинчастовусих жуків фауни УРСР.

Дихотомічний визначник в основному запозичений з загальновідомої монографії Ed. Reitter-a — „Bestimmungstabelle der Palaearktischen Coleopteren“, але значно доповнений і місцями ґрунтовно перероблений відповідно до розвідок Roubal-я, Ad. Schmidt-a, Якобсона, Семенова Тянь-Шаньського і Медведєва.

Визначник вміщає всі роди й види пластинчастовусих, які до цього часу наводились з УРСР, а також види, знаходження яких в УРСР можливе. У випадках, коли літературні відомості здаються непевними і не стверджуються власними дослідями, назви родів і видів подаються в дужках.

Ознаки, що характеризують різні таксономічні категорії пластинчастовусих жуків, викладаються у визначнику якнайдокладніше, щоб полегшити процедуру визначення і запобігти можливим помилкам. З цією ж метою тези і антитези побудовані на послідовному протиставленні ознак.

Безперечно, що визначник, з одного боку, допоможе практичним працівникам краще орієнтуватися в систематиці пластинчастовусих, а з другого — стимулюватиме дальше вивчення їх фауни в УРСР. До останнього часу і перше, і друге утруднювалось майже повним браком потрібної для цього науково-популярної літератури.

В систематичному огляді нараховується 199 видів пластинчастовусих жуків. Знаходження 180 видів цілком імовірно, визначення ж решти викликає сумніви і тому вони згадуються в огляді умовно, поза порядковою нумерацією. Зовсім не згадуються в огляді численні пластинчастовусі з праці Куліков-

ського, уславленої низкою грубих помилок і безглуздих визначень.

Окремі види згаданих жуків характеризуються в огляді за такою загальною схемою:

Для кожного окремого виду насамперед подається вся найважливіша синоніміка, об'єм якої відповідає об'ємові використаної фауністичної літератури.

Далі наводиться докладна характеристика поширення виду на території УРСР ¹⁾ і коротка характеристика загального ареалу в світовому масштабі. Скрізь, де є можливість, горизонтальне поширення доповнюється відомостями про поширення вертикальне.

Після цього йде нарис біоекології та фенології виду з нотатками про його практичне значення в господарстві людини.

Систематичний перелік видів подається за системою Reitter-a, Heyden-a й Weise (1906).

Новіші системи Winkler-a й Junk-a я свідомо ігнорую, бо вони ґрунтуються на формалістичних принципах, ворожих радянському світоглядові, і через це відзначаються надто великою штучністю.

В обох частинах моєї праці вживається номенклатура Junk-a з нечисленними відхиленнями й змінами. З останніх слід згадати виділення триби *Trogina* в окрему підродину *Trogini* і заміну назви підродини *Coprophagi* на *Scarabaeini*, відповідно також триби *Coprina* — на *Scarabaeina*.

Підвищення таксономічної вартості триби *Trogina* зумовлюється її морфоматичною спеціалізацією й відокремленим положенням у родині пластинчастовусих жуків. Ще Latreille, на підставі вивчення імагінальних стадій троксів, прийшов до висновку, що вони філогенетично споріднені не так з жуками пластинчастовусими, як з роґачами. Це доводить і будова личинок троксів (Perris, Голов'ярко). Latreille пропонував навіть перенести трибу *Trogina* в родину *Lucanidae*. Вважаючи таке перенесення за передчасне, я гадаю, проте, що трибу *Trogina* все-таки треба розглядати як добре окреслену і за багатьма ознаками, мабуть, досить давню підродину.

Зміну назви підродини гнояків запропонував ще Якобсон („Жуки России etc.“) з метою уніфікації таксономічної номенклатури та додержання закону пріоритету. Справа в тому, що згідно з вимогами сучасної раціональної таксономії назви родів і підродин утворюються, як похідні, від назви першого описаного в них роду. Таким приматом у підродині гнояків є встановлений Лінеєм рід *Scarabaeus*. Отже звідси виходить, що підродину гнояків, до якої належить рід *Scarabaeus*, слід

---

¹⁾ Разом з характеристикою поширення того або іншого виду в УРСР подаються також окремі цікаві відомості про його знаходження в деяких суміжних областях РРФСР. (наприклад, в Ростовській області тощо).

перейменувати з *Coprophagi* в *Scarabaeini*, а трибу *Coprina* — в *Scarabaeina*.

Спочатку я гадав, що поряд з визначником і оглядом, моя праця вміщатиме також нарис зоогеографічного характеру фауни *Scarabaeidae* УРСР. Цей нарис я склав, при чому в рукопису його вже почасти використав д-р Шарлемань як матеріал до „Зоогеографії УРСР“. Під впливом останніх палеофауністичних і палеофлористичних досліджень я, проте, де в чому змінив історичні погляди на особливості поширення пластинчастовусих жуків і через це вирішив зоогеографічний нарис цілком переробити. В переробленому вигляді він друкуватиметься окремою розвідкою. В цій праці я коротко відзначу лише найістотніші риси фауни *Scarabaeidae* УРСР.

Основну частину в фауні пластинчастовусих жуків УРСР становлять дуже поширені космополітичні, голарктичні, палеарктичні та європейські види. З цього погляду колорит фауни цілком визначається її географічним розташуванням та історичним минулим, тісно зв'язаним з генезисом фаун суміжних місцевостей.

Не зважаючи на те, що північна поліська частина УРСР повністю належить до зони тайги, в її фауні бореальних елементів дуже мало. До бореальних можна віднести лише обмежену кількість видів пластинчастовусих, наприклад, *Osmoderma eremita* Scop., *Gnorimus nobilis* L., *Gn. variabilis* L. і *Trichius fasciatus* L., а також деяких інших.

В протилежність бореальному, середземноморський елемент досить численний. Середземноморський елемент широко заселює територію УРСР на північ аж до Полісся, почасти ж навіть проходить у зону тайги. Найбільше середземноморських видів знаходимо по узбережжях морів, які являють собою справжню переходову смугу від бореальної зоогеографічної підобласті до середземноморської. Як характерних представників середземноморського елемента можна, наприклад, навести *Aphodius sulcatus* F., *Aph. punctipennis* Erichs., *Aph. satellitius* Hrbst., *Aph. scrutator* Hrbst., *Aph. conjugatus* Panz., *Aph. suarius* Fald., *Aph. sturmi* Har., *Psammobius basalis* Muls., *Ps. laevipennis* Costa, *Onthophagus lucidus* Sturm., *Onth. amyntas* Oliv., *Oniscellus pallipes* F., види родів *Scarabaeus*, *Gymnopleurus*, *Sisyphus*, *Copris*, *Onitis*, *Rhizotrogus*, *Blitopertha*, *Anisoplia*, *Pentodon*, *Phyllognatus* і ряд інших. Разом середземноморський елемент межах УРСР репрезентує понад 50 видів *Scarabaeidae*.

До середземноморського елемента безпосередньо долучається своєрідна група пластинчастовусих жуків — понтійських ендеміків. Представники цієї групи поширені переважно по узбережжях Чорного й Азовського морів. Центр багатства їх репрезентів належить насамперед до УРСР і лише почасти охоплює Кіпр, Крим і Румунію. До понтійських ендеміків належать такі види: *Glaresis rufa* Erichs., *Mothon sarmaticus* Sem. et Medv., *Aphodius citellorum* Sem. et Medv., *Aph. caspius* Men.,

Aph. rotundangulus Reitt., *Ochodaeus integriceps* Sem., *Onthophagus ponticus* Har., *Onth. tesquorum* Sem. et Medv., *Monotropus nordmanni* Blanch., *M. fausti* Sem. і *Rhizotrogus tauricus* Blanch. Понтійські ендеміки являють собою найбільш характерну групу в фауні *Scarabaeidae* УРСР. Є підстава гадати, що вони диференціювались на території УРСР автохтонно, мабуть під час піс-вюрмського інтрагляціалу коштом географічної ізоляції та звикання до ксерофільних умов існування нижньоальпійських імігрантів — виходців західноєвропейської фауни, з одного боку, і середземноморської — з другого.

Дуже типову і чітко відокремлену групу становлять у фауні пластинчастовусих УРСР центральноєвропейські та західноєвропейські види. Загальна кількість цих видів дорівнює 19. Сюди належать: з копрофагів — *Diastictus vulneratus* Sturm., *Aphodius scybalarius* Fabr., *Aph. porcus* Fabr., *Aph. tessulatus* Payk., *Aph. contaminatus* Hrbst., *Onthophagus lemuri* Fabr. і *Bolbelasmus unicornis* Schr.; з фітофагів — *Homaloplia erythroptera* Eriv., *Hoplia graminicola* F., *H. hungarica* Burm., *H. philanthus* Sulz., *H. dilutipes* Reitt., *Amphimallon ruficornis* F., *Amph. assimilis* Hrbst., *Melolontha melolontha* L. і *Anisoplia bromicola* Germ. Центральноєвропейські та західноєвропейські види заселяють у межах УРСР переважно понтійську височину, якій більш-менш відповідає територія Вінницької області, а також суміжні понтійській височині південні райони Одеської області, південно-західні Київської і почасти Молдавську АРСР. Характерною ознакою поширення пластинчастовусих жуків цієї категорії є те, що вони або зовсім відсутні на Лівобережжі, або зустрічаються там невеличкими поодинокими плямами, безперечно реліктового походження. Такі плями спостерігаються, наприклад, де-не-де на Полтавщині й Харківщині, а більш на схід — також на Донеччині. Цікаво, що існує наочний зв'язок між поширенням центральноєвропейських і західноєвропейських *Scarabaeidae* на Лівобережжі УРСР, з одного боку, і поширенням відповідних флористичних елементів — з другого. Мабуть в обох випадках — це наслідок однакових умов, у яких історично формувались сучасні нам флора і фауна.

Велику питому вагу в українській фауні мають пластинчастовусі східного походження.

З 199 видів на них припадає 24, тобто 12% від загальної кількості.

Залежно від характеру ареалів, пластинчастовусі східного походження поділяються на три географічні групи: східноєвропейську, європейсько-сибірську степову і туранську напівпустинну.

Щоб схарактеризувати склад цих груп, далі наводимо відповідні реєстри видів.

1) *Homaloplia spiraeae* Pall., *Hoplia parvula* Kryn., *H. zaitzevi* Jacobs., *Lastopsis canina* Erichs., *Melolontha hippocastani* Fabr. і *Anisoplia aprica bremskei* Reitt.

2) *Trox cadaverinus* Ill., *T. evermanni* Kryn., *Aphodius planus* Kosh., *Amphimallon volgensis* F.-W., *Anomala praticola* F., *Auloplia campicola* Men., *An. zwicki* F.-W. і *An. deserticola* F.-W.

3) *Ceratophius polyceras* Pall., *Pleuraphorus variolosus* Kol., *Aphodius aequalis* Schm., *Aph. kraatzi* Har., *Aph. gregarius* Har., *Onthophagus leucostigma* Stev., *Chioneosoma pulvereum* Knoch., *Ch. vulpinum* Gyll., *Polyphilla alba* Pall. і *Pentodon bidens* Pall.

Представники першої групи зустрічаються майже скрізь у східній Європі, в більшій частині УРСР зокрема. Представники другої групи поширені в зоні степів півдня й сходу Радянського Союзу. Нарешті, представники третьої групи займають переважно туранську провінцію палеарктики і лише частково, північними язиками своїх ареалів, також південь Саратовської області, південний схід Воронезької області, північний схід Кавказа і УРСР. В УРСР паралельно з просуванням у західному й північно-західному напрямках кількість їх помітно зменшується. З зоогеографічного погляду представники третьої групи заслуговують, певна річ, на особливу увагу, бо вони своєю присутністю наочно стверджують активну участь туранських елементів у формуванні фауни *Scarabaeidae* УРСР.

Хоч фауна пластинчастовусих жуків УРСР і вміщає ряд ендемічних видів і навіть один ендемічний рід (*Mothon* Sem. et Medv.), разом з тим генетично вона неподільно зв'язана з фаунами сусідніх місцевостей. Найбільша схожість у фауні пластинчастовусих спостерігається, з одного боку, між східними областями УРСР і Воронезькою областю; з другого — між західними околицями УРСР, Польщею та Бессарабією. На півночі схожість трохи зменшується, бо численні південні, південно-східні та південно-західні елементи, властиві УРСР, майже цілком відсутні в БРСР. На півдні серед пластинчастовусих понтиїських степів зустрічаються ще споріднені елементи з степами північного Криму. Далі на схід—північний Кавказ перетинає вже демаркаційна лінія, яка відмежовує фауну пластинчастовусих УРСР від ендемічної фауни Кавказа.

На підставі поширення пластинчастовусих УРСР поділяється на кілька зоогеографічних районів, території яких більш-менш відповідають основним ландшафтним зонам.

На північ від лінії Житомир—Київ—Носівка розкинувся широкою смугою поліський район з дуже бідною й одноманітною фауною. Тут майже немає середземноморських і західних видів, східні і туранські види репрезентовані поодинокі, а, здавалося б, найбільш характерні елементи цього району, жителі лісових лісів, мають єдиного представника—*Trichius fasciatus* L.

Весь південь між Поліссям і степовою зоною охоплюють два природні зоогеографічні райони: західно-лісостеповий, або Бессарабськоволинський, і власно лісостеповий. Останній знову

таки складається з двох зоогеографічних частин: правобережної і лівобережної.

Бесарабськоволинський лісостеповий район характеризується присутністю ряду південно-західних і західних, почасти нижньоальпійських видів і разом з тим повною відсутністю східних і туранських пластинчастовусих. Власно лісостеповий район відзначається, навпаки, збільшенням кількості східних і туранських елементів коштом зменшення питомої ваги західних. Різниця між правобережною і лівобережною частинами лісостепоного району саме й полягає в тому, що фауна другого майже позбавлена західних видів пластинчастовусих.

Характер поширення *Scarabaeidae* в степовій зоні УРСР не дає достатніх підстав для її районування, бо правобережний степ відрізняється від лівобережного лише меншою кількістю європейсько-сибірських і туранських елементів. Будьяких принципіальних відмін між ними немає.

Отже, якщо залишити осторонь об'єднання степової зони в єдиний зоогеографічний район, то схема районування УРСР на підставі поширення пластинчастовусих у загальних рисах збігатиметься з схемою аналогічного районування, запропонованого д-ром Шарлеманем для ссавців, птахів, рептилій та амфібій. Такий збіг, що не є випадковим, являє собою, безперечно, великий теоретичний інтерес, бо він стверджує схожість історичних шляхів розвитку різних тваринних угруповань фауни УРСР.

РОЗДІЛ I

ВИЗНАЧНИК SCARABAEIDAE УРСР

Родина власне пластинчастовусих жуків (*Scarabaeidae*), разом з нечисленною в УРСР родиною жуків-рогачів (*Lucanidae*) і зовсім відсутньою в країнах палеарктичної області родиною *Passalidae*, створює надродину пластинчастовусих жуків — *Scarabaeoidea* (за термінологією Якобсона, 1905). Ця надродина належить до серії жуків-багатоїдів (*Polyphaga*) і в систематичній літературі здебільшого згадується під назвою *Lamellicornia*. Хоч остання назва і добре відбиває морфоматичні особливості надродини, але її, не зважаючи на це, доводиться відкинути як з міркувань пріоритету, так і для єдності таксономічної номенклатури.

Надродина *Scarabaeoidea* являє собою природну, надзвичайно гомогенну групу твердокрилих, якій властиві такі ознаки:

а) Дорослі жуки характеризуються добре розвиненими гулярними (горловими) і передньогрудинними швами, листовидною булавою антен (звідси назви надродини — листовусі, пластинчастовусі тощо), кантаридоїдною або стафіліноїдною нерватурою задніх (нижніх) крил, п'ятичлениковими лапками, пристосованими до риття гомілками (часто навіть позбавленими лапок), кетяговидними сім'яниками в самців, одною, рідко двома або трьома парами додаткових залоз у чоловічому статевому апараті, чотирма мальпігієвими судинами і досить концентрованою нервовою системою високорозвиненого типу.

б) Личинки відзначаються валиковидним товстим, зігнутим на черевний бік тілом гіпогнатного типу, добре розвиненою жовтою або жовто-рудю головою і трьома парами досить великих ніг; лише в окремих, порівнюючи нечисленних випадках, третя (задня) пара ніг у личинок пластинчастовусих редукується (наприклад, у трибі *Geotruperina*).

До складу надродини *Scarabaeoidea* входять понад 20000 видів (Handlirsch, 1925), більша частина яких зустрічається в південних тропічних і субтропічних країнах. У фауні УРСР надродину *Scarabaeoidea* репрезентують лише 204 види, з яких 6 належать до родини *Lucanidae*, а решта — до родини *Scarabaeidae*.

Родини *Lucanidae* і *Scarabaeidae* відрізняються за такими зовнішніми ознаками:

1(2). Антени колінчасті з видовженим першим члеником; гребінчаста булава антен складається з 3—6 члеників, сполучених щільно і нерухомо. Черевце складається з 5 сегментів. Самці мають дуже великі видовжені мандибули. Личинки з поздовжнім анальним отвором . . . . . Родина *Lucanidae*

2(1). Антени прості; пластинчаста булава антен складається з 6—7 рухомо сполучених члеників. Черевце складається здебільшого з 6 добре помітних сегментів і лише в підродині *Trogini* з 5 сегментів. Самиці мають такі ж мандибули, як і самці. Личинки з поперечним або три-п'ятипроменевим, а в підродині *Trogini* — з поздовжнім анальним отвором . . . . .

. . . . . Родина *Scarabaeidae*

Родина *Scarabaeidae*, якій присвячена ця розвідка, поділяється на підродини: *Trogini*, *Scarabaeini* і *Melolonthini*. Біологічно перша підродина являє собою комплекс видів, що живляться переважно коштом мертвих органічних субстратів (некрофаги й сапрозоофаги); друга підродина складається насамперед з калодів (копрофагів) і нечисленних факультативних і вторинних некро- та сапрофітофагів; нарешті, третя підродина є групою рослиноїдних жуків (фітофагів), серед яких спостерігаються лише поодинокі випадки вторинної сапрофітофагії.

Практичне значення в господарстві людини мають переважно представники підродини *Melolonthini*, до якої належать численні небезпечні шкідники сільськогосподарських рослин, наприклад, травневий хрущ, хлібний хрущ та інші.

ВИЗНАЧНИК ПІДРОДИН

1(2). Антени з 10 члеників. Черевце з 5 сегментів. Середні тазики маленькі, в довжину лише трохи більші, ніж у ширину. Епіплеври елітр зовні з рядком щетинок. Личинки з поздовжнім анальним отвором . . . . . Підродина *Trogini*

2(1). Антени з 9 або 10—11 члеників. Черевце з 6 сегментів. Середні тазики великі, в довжину помітно більші, ніж у ширину. Епіплеври елітр зовні без щетинок, але іноді з рядками волосків. Анальний отвір личинок поперечний або три-п'ятипроменевий.

3(4). Вся булава антен або принаймні два останні членики її з матовою, ніби вкритою повстю поверхнею. Лише в трибі *Lethrina* булава антен має бокалоподібну форму й блискучий перший членик, у якому ховаються інші . . . . . Підродина *Scarabaeini*

4(3). Булава антен блискуча, здебільшого з поодинокими щетинками, волосками та лусочками або зовсім гола . . . . . Підродина *Melolonthini*.

Підродина Trogini

Визначник триб

1(2). Очі цільнокрайні, не розділені. Перший членик булави антен прямий, не розширений. Апікальний зубець передніх гомілок з подвоєною вершиною; задні стегна й гомілки вузькі, кігтики задніх ніг звичайні, рогові. Забарвлення чорне або чорно-буре . . . . . Триба *Trogina*

2(1). Очі розділені. Перший членик булави антен поширений і зігнутий. Апікальний зубець передніх гомілок з неподвоєною вершиною; задні стегна й гомілки дуже широкі, кігтики задніх ніг тоненькі, волосковидні. Забарвлення жовто- або іржасто-руде . . . . . Триба *Glaresina*¹⁾.

Триба TROGINA

В фауні УРСР, як і скрізь у палеарктичній області, цю трибу репрезентує єдиний рід *Trox* Fabric.

Визначник видів

1(2). Елітри з чорними щетинками, проміжки елітр з невеликими горбками, що відзначаються більшою опуклістю на непаристих проміжках. Передньоспинка вздовж середини з борозенкою. Довжина 7—10 мм . . . . . (*T. perlatus* Goeze)

2(1). Елітри з рудуватими або оранжовими щетинками.

3(10). Щетинки на елітрах розташовуються групами на горбках або поза ними і ніколи не утворюють суцільних поздовжніх рядків.

4(9). Паристі проміжки елітр більш опуклі порівнюючи з непаристими і несуть плоскі горбки.

5(6). Пунктовані борозенки елітр такої ж ширини, як проміжки між ними; пунктура борозенок дуже груба, ямчаста. Непаристі проміжки елітр з плоскими горбками, що несуть плями оранжових волосків. Довжина 8—9 мм . . . . . *T. sabulosus* L.

6(5). Пунктовані борозенки елітр вужчі, ніж проміжки між ними; пунктура борозенок дуже слабка, ледве помітна.

7(8). Щетинки на елітрах групуються поза плоскими горбками в вигляді пензликів. На потилиці немає поперечного ряду щетинок. Довжина 9—11 мм . . . . . *T. hispidus* Pontopp.

а) Паристі проміжки елітр з дрібними горбками або зернятками . . . . . *forma typica*

б) Дрібні горбки чи зернятка паристих проміжків сполучаються поперечними зморшками з великими горбками сусідніх непаристих проміжків елітр . . (*var. nodulosus* Har.)

¹⁾ Трибу *Glaresina* встановили недавно радянські колеоптерологи Семенин Іван Іванович і Медведєв (1932).

с) Паристі проміжки елітр гладенькі . . . . . *var. asiaticus* Fald.

8(7). Щетинки на елітрах групуються на плоских горбках у вигляді видовжених плям. Потилиця з поперечним рядком щетинок. Тіло видовжене, трохи розширене дозад. Довжина 5—7 мм . . . . . *T. scaber* L.

9(4). Паристі й непаристі проміжки елітр мають однаковий рельєф і скульптуру.

Диск передньоспинки з густою рівномірною пунктурою. Проміжки елітр в два рази ширші за пунктовані борозенки і несуть дрібні плями щетинок. Пунктовані борозенки елітр подвійні, з дуже дрібною пунктурою. Тіло опукле, міцне. Довжина 10—13 мм . . . . . *T. cadaverinus* Ill.

10(3). Щетинки на елітрах групуються в поздовжні рядки. Проміжки елітр несуть рашпильовидні точки. Ширина передньоспинки менша за основу елітр. Видовжений, опуклий, чорнорудуватий. Довжина 6,0—7,5 мм . . . . *T. evermanni* Kryn.

ТРИБА GLARESINA

Визначник родів і видів

1(2). Зовнішній край мандибул округлий; лицевий щиток (clypeus) з широкою вирізкою по передньому краю. Диск передньоспинки з 5 ямками. Елітри коло плечей звужені, а дозад розширені. Задні гомілки видовжені, помірно широкі. Апікальні шпори задніх гомілок прямі й довгі, шириною такі ж або трохи більші, як 4 членики задніх лапок разом; лапки довгі — довжина їх дорівнює ширині вершка задніх гомілок . . . . . Під *Glaresis* Erichs.¹⁾

Єдиний вид цього монотипного роду має вузьке тіло (3,0—3,5 мм довжиною і 1,7—2,0 мм шириною) і іржасто-руде забарвлення . . . . . *G. rufa* Erichs.

2(1). Зовнішній край мандибул коло основи з зубчиком; лицевий щиток (clypeus) округлий, без вирізки по передньому краю. Елітри перед вершиною або паралельні, або ледве помітно розширені. Задні гомілки дуже широкі, майже трикутні. Апікальна шпора задніх гомілок довжиною менша за ширину вершка цих гомілок . . . . . Під *Eoglaresis* Sem. et Medv.

З цього роду в Європі зустрічається лише один вид, що характеризується досить міцним жовто-рудим тілом 4,6—5,5 мм довжини і 2,5—3,1 мм ширини. . . . . [E. (*Eremoglaresis*) *beckeri* Sol'sky]

Ареал цього виду охоплює середню Азію, південний Урал (Журавлев, 1914) і південь Нижньоволзького краю. Отже цілком імовірно, що дальші дослідження виявлять його десь на південному сході УРСР.

¹⁾ У розумінні Семенова Тянь-Шаньського й Медведєва (loc. cit.)

Підродина Scarabaeini

Визначник триб

1(8). Задні гомілки з двома апікальними шпорами. Тазики розташовані близько один від одного.

2(3). Лицевий щиток (здебільшого розпластаний) цілком укриває перетинчасті мандибули, через що мандибул, коли їх розглядати зверху, не видно. Зовнішній край передніх гомілок з 3, рідше з 2 або 5 зубцями. Антени з 9 члеників . . . . . Триба *Aphodiina*

3(2). Лицевий щиток не вкриває мандибул, які добре видно, коли дивитися зверху.

4(7). Зовнішній край передніх гомілок з 3—5 зубцями. Щічні кути не розділяють очей або розділяють лише їх периферичну частину.

5(6). Передній край передньоспинки без облямівки. Передні гомілки з 3—5 зубцями. Антени з 9 члеників . . . . . (Триба *Aegialina*).

6(5). Передній край передньоспинки з добре помітною облямівкою. Передні гомілки з 2—3 зубцями. Антени з 10 члеників. . . . . Триба *Hybosorina*

7(4). Зовнішній край передніх гомілок з 6 чи більшою кількістю пиловидних зубців. Щічні кути або цілком, або більш як наполовину розділяють очі, лише в роді *Bolbelasmus* Воис. очі розділені тільки наполовину. Антени з 11 члеників . . . . . Триба *Geotrupina*

8(1). Задні гомілки кожна лише з одною апікальною шпорою. Середні тазики містяться на певній відстані один від одного . . . . . Триба *Scarabaeina*.

Триба APHODIINA

Визначник секцій і родів

1(8). Зовнішня поверхня задніх гомілок без поперечних килів, іноді замість них з 4—8 зубцями. Дорзальні пунктовані борозенки елітр доходять до основи останніх. Диск передньоспинки з одною поздовжньою борозенкою посередині і кількома поперечними . . . . . Секція *Psammobina*

2(5). Передньоспинка з поперечними борозенками і опуклими пупками між ними. Основа й боки передньоспинки з війками.

3(4). Короткий перший членик задніх лапок розширюється назовні в дистальній частині в вигляді кута. Задні стегна товстіші за передні, товсті апікальні шпори задніх гомілок мають листовидну форму. Тіло дуже опукле й розширене дозад . . . . . Рід *Psammobius* Lар.

4(3). Довгий перший членик задніх лапок або зовсім не розширюється, або ледве помітно розширюється перед вершиною.

Задні стегна вужчі за передні. Тіло більш-менш паралельне й помірно опукле . . . . . Рід *Rhyssemus* Muls.

5(2). Передньоспинка лише з одною поздовжньою борозенкою посередині і невеликими втисненнями з боків. На основі й боках передньоспинки немає війок.

6(7). Тіло коротке, яйцевидно розширене дозад. Задні стегна товстіші за передні. Борозенки елітр з ланцюжками грубих, сполучених рисками точок . . . . . Рід *Dlastictus* Muls.

7(6). Тіло видовжене, циліндричне, більш-менш паралельне. Задні стегна вужчі за передні. Борозенки елітр з простими помірно грубими точками . . . . . Рід *Pleurophorus* Muls.

8(1). Зовнішня поверхня задніх гомілок з двома добре помітними косими або поперечними киями. Передньоспинка без поперечних борозенок . . . . . Секція *Aphodina*

9(10). Диск передньоспинки з поздовжньою борозенкою посередині, що не доходить до переднього краю передньоспинки. Елітри з поздовжніми вузькими гострими киями і пунктованими борозенками між ними; точки пунктованих борозенок грубо поперечні . . . . . Рід *Oxyotus* Lap.

10(9). Диск передньоспинки без поздовжньої борозенки. Елітри здебільшого гладенькі, якщо з киями, то останні широкі й плоскі; пунктовані борозенки між киями подвійні.

11(12). Друга (нижня) пара крил рудиментарна, непридатна для літання; елітри зрощені по шву. Передньоспинка з грубо-ямчастою скульптурою. Вершини середніх і особливо задніх гомілок помітно потовщені й озброєні широкими ланцетовидно-листовидними шпорами . . . . . Рід *Mothon* Sem. et Medv.

12(11). Друга (нижня) пара крил нормальна, придатна для літання; елітри не зрощені по шву. Передньоспинка з звичайною більш або менш розвиненою пунктурою. Середні й задні гомілки звичайної форми; якщо вони трохи розширюються перед вершиною, то шпори їх все-таки зберігають нормальний вигляд.

13(14). Елітри з звичайними, помірно заглибленими борозенками; третя борозенка від краю дуже, а четверта злегка вкорочені. На основі передньоспинки немає війок. Рід *Aphodius* Ill.

14(13). Елітри з подвійними борозенками й плоскими широкими киями між ними. На основі передньоспинки є війки . . . . . Рід *Heptaulacus* Muls.

СЕКЦІЯ PSAMMOBIINA

Визначник видів

РІД PSAMMOBIUS LAP.

Бокові борозенки зливаються або в основній частині елітр, або перед вершиною; зовнішній край задніх гомілок з 4—8 зубцями.

1(4). Основа передньоспинки з війками.

2 (3). Боки передньоспинки з короткими, потовщеними на кінцях війками. Елітри з глибокими, дрібно пунктованими борозенками; проміжки елітр опуклі, гладенькі з кильовидними вершинами. Тіло дуже опукле, видовженої і обернено-яйцевидної форми. Забарвлення буре або темноруде. Довжина 2,6—3,5 мм . . . . . *P. sulcicollis* Ill

- a) Забарвлення буре . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення темноруде . . . . . *ab. canaliculatus* Muls.

3 (2). Боки передньоспинки з довгими тонкими, загостреними на кінцях війками. Елітри з помітними пунктованими борозенками й гладенькими, ледве опуклими проміжками. Тіло видовжене, опукле, помітно розширене дозад. Забарвлення блискуче, чорне або темноруде, ноги руді. Довжина 3,1—4,3 мм . . . . . *P. laevipennis* Costa.

4 (1). Основа передньоспинки без війок і щетинок. Борозенки елітр з майже непомітною пунктурою, проміжки широкі й плоскі. Тіло коротке, обернено-яйцевидної форми, дуже опукле й розширене дозад. Забарвлення червоно-буре з матовим відблиском; передньоспинка і голова темні, ноги ясні. Довжина 3,6—3,8 мм . . . . . *P. basalis* Muls.

ПІД RHYSSEMUS MULS.

Передній край лицевого щитка з вирізкою посередині і двома зубчиками. Поперечні валики передньоспинки гладенькі, передні суцільні, без борозенок у середній частині. Проміжки елітр рівномірно опуклі з двома рядками дрібних зернят; елітри ледве розширюються дозад. Щиток маленький. Забарвлення чорне або буре, зрідка рудувате. Довжина 2,3—3,5 мм . . . . . *R. asper* Fabr.

- a) Забарвлення чорне або чорно-буре . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення рудувате . . . . . *ab. rufiper* Muls.

ПІД DIASTICTUS MULS.

Передньоспинка з грубоямчастою скульптурою й косими втисненнями по боках. Щиток заглиблений. Елітри короткі, обернено-яйцевидні; пунктура борозенок елітр зачіпає проміжки; дрібношагреневидні проміжки блискучі, опуклі, часто майже килевидні. Забарвлення чорне або рудувате, передній край голови червонуватий. Довжина до 3 мм . . . . . *D. vulneratus* Sturm.

- a) Забарвлення чорне . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення рудувате . . . . . *ab. latitans* Muls.

ПІД PLEUROPHORUS MULS.

1 (2). Довгий перший членик задніх лапок такої ж товщини, як і інші; більша апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому членикові лапки або менша за нього. Тіло видовжено циліндричне . . . . . Підрид *Pleurophorus* in sp.

Передньоспинка з рідкою і помірно грубою пунктурою. Борозенки елітр з ледве помітною пунктурою; перший від шва проміжок елітр опуклий, з розширеною перед вершиною гладенькою поверхнею. Забарвлення блискучо-чорне або чорно-буре, вусики жовті, передній край голови і ноги руді. Довжина 2,0—3,5 мм . . . . . *P. caesus* Panz.

- a) Забарвлення чорне . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення чорно-руде . . . *ab. elongatulus* Muls.

2(1). Короткий перший членик задніх лапок з потовщеною порівнюючи з іншими члениками вершиною; більша апікальна шпора задніх гомілок завдовжки майже дорівнює двом дальшим членикам разом. Тіло видовжене . . . Підрид *Platytomus* Muls.

3(4). Тіло довге, паралельне; передньоспинка шириною дорівнює основі елітр; довжина елітр дорівнює подвійній ширині їх. Передньоспинка з густою й грубою пунктурою. Борозенки елітр з добре помітною пунктурою, проміжки вузькі і злегка опуклі. Забарвлення рудувато-буре. Довжина 2—3 мм . . . . . *P. variolosus* Kolen

4(3). Тіло помірної довжини; довжина елітр менша за їх подвійну ширину. Передньоспинка майже гладенька, з рідкою ледве помітною пунктурою. Забарвлення червоно-буре, ноги й елітри світліші. Довжина 3 мм . . . . . (*P. laevistriatus* Perris)

Цей вид трапляється в Сардинії, Корсиці й Італії, а на А. д. Schmidt-ом (1922) також у нас у Кримській АРСР. Отже цілком можливе знаходження його й на південному сході УРСР, наприклад, у Задніпров'ї.

СЕКЦІЯ ARHODIINA

Визначник видів

РІД OXYOMUS LAR.

Голова з дрібною, а передньоспинка з грубою пунктурою. Елітри з гумеральним зубчиком, поздовжніми киями й грубо пунктованими борозенками між ними. Забарвлення чорне або руде. Довжина 2,5—3,5 мм . . . . . *O. silvestris* Scop.

- a) Забарвлення чорне . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення руде . . . . . *ab. foveolatus* Muls.

РІД MOTHON SEM. et MEDV.

Злегка блискучий, з коротким опуклим і трохи розширеним дозаду тілом. Передній край лицевого щитка з вирізкою та двома зубчиками; диск лицевого щитка з зернистою скульптурою. Потиличний шов у самців з горбками. Основні кути передньоспинки з облямівкою. Пунктовані борозенки елітр глибокі,

проміжки опуклі, з дрібною й рідкою пунктурою. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює двом далшим разом. Забарвлення рудо-жовте; голова, диск передньоспинки й щиток темnobури, шов елітр темний. Довжина 4—5 мм . . . . .
 . . . . . *M. sarmaticus* Sem. et Medv.

РІД APHODIUS III.

Визначник підродів

- 1(4). Загострений щиток довжиною дорівнює $\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{5}$ елітр.
- 2(3). Елітри з плоскою спиною; щиток заглиблений . . . . .
 . . . . . Підрід *Colobopterus* Muls.
- 3(2). Елітри з помірно опуклою спиною; щиток лежить в одній площині з елітрами . . . . . Підрід *Teuchestes* Muls.
- 4(1). Щиток довжиною дорівнює лише $\frac{1}{10}$ елітр.
- 5(6). Лицевий щиток з грубою зернистою скульптурою. Основа передньоспинки з облямівкою . . . . .
 . . . . . Підрід *Mendidius* Erichs.
- 6(5). Лицевий щиток з нормальною пунктурою, зрідка лише з тонкою зернистою скульптурою.
- 7(24). Апікальні щетинки задніх гомілок жорсткі, здебільшого короткі і завжди однакової довжини.
- 8(21). Основа передньоспинки завжди з облямівкою, яка часто розміщена так, що її видно лише при розгляданні ззаду.
- 9(10). Опукла голова з поперечним тупим килем у передній частині; лицевий щиток раптом звужується перед килем; потиличний шов ледве помітний, без горбків; передній край лицевого щитка з глибокою вирізкою . . . Підрід *Amtoecius* Muls.
- 10(9). Голова лише зрідка опукла, здебільшого ж плоска; передня частина голови або без кия, або з ним, але в цьому випадку потиличний шов з горбками; лицевий щиток звужується поступово, а його передній край або зовсім не має вирізки, або вирізка дуже мала.
- 11(12). Передня частина передньоспинки в самців з плоским втисненням посередині, а краї коло задніх кутів з маленькою, іноді ледве помітною вирізкою; потиличний шов з горбками. Великі опуклі види чорного забарвлення; елітри червоні, жовті з темними плямами чи смужками або зовсім чорні; передньоспинка коло передніх кутів здебільшого (принаймні у двобарвних видів) з червоними або жовтими плямами, що іноді зникають . . . . . Підрід *Aphodius* in sp.
- 12(11). Передня частина передньоспинки в самців звичайна, без плоского втиснення посередині.
- 13(14). Боковий край передньоспинки коло задніх кутів з маленькою вирізкою. Потиличний шов або без горбків, або з ледве помітними горбками. Забарвлення чорне, елітри каштанові . . . . .
 . . . . . Підрід *Loraphodius* Reitt.

14(13). Задні кути передньоспинки тупі або округлі.

15(18). Щиток маленький, вужчий за перші два від шва проміжки елітр; коло основи він паралельний, а коло вершини загострений.

Основа передньоспинки з тонкою облямівкою, помітною добре лише при розгляданні ззаду.

16(17). Лапки довжиною дорівнюють гомілкам. Потиличний шов з горбками. Тіло коротке, паралельне, опукле. Забарвлення єдиного нашого виду чорне, зрідка рудувате . . . . .

. . . . . Підрид *Calamosternus* Motsch.

17(16). Лапки довжиною більші за гомілки. Потиличний шов або гладенький, або з ледве помітними горбками. Тіло видовжене, паралельне, плоскувате. Забарвлення жовте або світлоруде . . . . .

. . . . . Підрид *Erytus* Muls.

18(15). Щиток великий, трикутний, шириною як два перші проміжки елітр (від шва). Основа передньоспинки з добре помітною облямівкою.

19(20). Помірно опуклі видовжені види. Забарвлення жовте, світлоруде або рудо-буре; голова й передньоспинка часто темні, але передньоспинка завжди з широкою жовтою облямівкою. Низ майже весь жовтий або рудуватий . Підрид *Bodilus* Muls.

20(19). Дуже опуклі короткі види. Забарвлення в основному чорне, іноді з червоними або жовто-рудуватими плямами на елітрах; передньоспинка або зовсім чорна, або чорна з червоними передніми кутами; низ завжди чорний . . . . .

. . . . . Підрид *Agrillinus* Muls.

21(8). Основа передньоспинки без суцільної облямівки, принаймні без облямівки в середній частині.

22(23). Щиток трикутний, шириною дорівнює двом першим від шва проміжкам елітр. Опуклі, трохи розширені дозадку види чорного, іноді з червоними елітрами забарвлення . . . . .

. . . . . Підрид *Oromus* Muls.

23(22). Щиток коло основи паралельний, коло вершини загострений, шириною менший за два перші від шва проміжки елітр. Лапки трохи довші за гомілки. Тіло видовжене, паралельне. Забарвлення чорне, часто з металічним відблиском, елітри іноді з червоними плямами або зовсім червоні; рідко весь жук рудуватий . . . . .

. . . . . Підрид *Nialis* Muls.

24(7). Кінцеві щетинки задніх гомілок волосковидні, здебільшого неоднакової довжини: частково довгі, частково короткі.

25(44). Основа передньоспинки з суцільною облямівкою, яку часто видно лише при розгляданні ззаду.

26(27). Сьомий і дев'ятий проміжки елітр сполучаються перед вершиною і утворюють килевидний валик. Передній край лицевого щитка з глибокою вирізкою. Потиличний шов без горбків . . . . .

. . . . . Підрид *Platylabus* Muls.

27(26). Сьомий і дев'ятий проміжки елітр не утворюють перед вершиною килевидного валика.

28 (37). Забарвлення чорне або рудувате; елітри іноді чер-
ноні, червоно-бурі або жовті з чорним швом; диск елітр часто
з червоними плямами.

29 (36). Щиток маленький і вузький, у основи паралельний, а
на вершині загострений, вужчий за перші два від шва про-
міжки елітр.

30 (31). Передній край лицевого щитка без зубчиків, потиличний
шов без горбків. Тіло видовжене, овальне або еліптичне. Забар-
влення чорне, блискуче; елітри жовті з темним швом . . . . .

. . . . . Підрид *Esimus* Muls.

31 (30). Передній край лицевого щитка або з зубчиками, або
без них. Елітри однобарвні або двобарвні: чорні, чорні з чер-
воним або руді.

32 (33). Передній край лицевого щитка з вирізкою й двома
гострими зубцями. Щічних кутів немає. Задні кути передньо-
спинки в самців округлі, у самиць ледве помітні. Елітри без
волосяного покриву, чорного, рудувато-бурого або червоного
забарвлення . . . . . Підрид *Orodaliscus* Reitt.

33 (32). Передній край лицевого щитка без зубців, іноді з ви-
різкою, іноді без неї. Щічні кути розвинені. Задні кути пе-
редньоспинки гострі або тупі. Елітри двобарвні, якщо одно-
барвні, то з густим волосяним покривом.

34 (35). Верх голий. Забарвлення чорне з блиском. Елітри
здебільшого з 2—6 червоними чи рудими плямами або червоні
з чорним швом . . . . . Підрид *Orodalus* Muls.

35 (34). Верх волохатий; волоски на елітрах розташовані в поз-
довжні рядки. Щічні кути розвинені. Елітри темні, однобарвні
. . . . . Підрид *Trichonotus* Muls.

36 (29). Щиток більшого розміру, трикутний, шириною дорів-
нює двом першим від шва проміжкам елітр.

Потиличний шов гладенький або з ледве помітними горб-
ками. Передньоспинка й елітри з густою пунктурою; проміжки
елітр з шагрєневидною скульптурою й матовим відблиском.
Верх тіла чорний або рудуватий, елітри червоні або жовто-ру-
дуваті, іноді з тоненькими волосками . . . . .

. . . . . Підрид *Amidorus* Muls.

37 (28). Забарвлення чорне, елітри жовті чи рудуваті з чи-
сленими чорними плямами або з великою імистою темною
плямою на кожному або (в аберативних форм) однобарвні. Пе-
редньоспинка здебільшого з жовтою боковою облямівкою або
жовтими плямами коло передніх кутів.

38 (41). Елітри з дрібними чорними плямами на жовтому фо-
ні; здебільшого ці плями комбінуються в поздовжні або попе-
речні ланцюжки й смужки.

39 (40). Задні кути передньоспинки округлі, добре помітні;
елітри без волосяного покриву або з ледве помітними воло-
сками коло вершини. Голова й передньоспинка чорні без ме-
талічного відблиску . . . . . Підрид *Volinus* Muls.

40 (39). Задні кути передньоспинки зовсім не розвинені. Передньоспинка й елітри з волосяним покривом. Голова й передньоспинка з металічним відблиском . . . Підрид *Nimbis* Muls.

41 (38). Елітри однобарвні або кожна з великою темною імлістою плямою.

42 (43). Основа передньоспинки з тонкою, часто ледве помітною облямівкою. Елітри в самців з волосяним покривом, а в самиць — голі; не мають волосків також самці з червоними елітрами . . . . . Підрид *Melinopterus* Muls.

43 (42). Основа передньоспинки з такою ж товстою облямівкою, як і боки. Елітри в обох статей без волосяного покриву . . . . . Підрид *Metaphodius* Reitt.

44 (25). Основа передньоспинки або без облямівки, або облямівки немає посередині. Передні кути передньоспинки з тонкою облямівкою. Потиличний шов без горбків.

45 (46). Лицевий щиток маленький або середнього розміру. Щічні кути не заходять за очі. Основа передньоспинки дво-виімчаста. Перший членик передніх лапок короткий, менший від другого . . . . . Підрид *Biralus* Muls.

46 (45). Лицевий щиток великий, з гострими щічними кутами, які заходять за очі. Основа передньоспинки пряма. Перший членик передніх лапок довший за другий . . . . . Підрид *Acrossus* Muls.

Визначник видів

ПІДРИД COLOVOPTERUS M U L S.

1 (4). Пунктовані борозенки елітр прості або подвійні; проміжки елітр широкі й плоскі.

2 (3). Зовнішній край передніх гомілок за апікальними зубцями гладенький. Основа передньоспинки з грубою облямівкою, диск з грубою і рідкою пунктурою. Потиличний шов у самця з трьома горбками. Великий, чорний; черевце, елітри й передні кути передньоспинки червоні, задні гомілки та лалки рудувато-бурі. Довжина тіла 10—15 мм . . . . . (*A. scrutator* Hrbst.)

а) Передньоспинка зовсім чорна . . . *ab. nigricollis* Muls.

б) Передньоспинка з чорною облямівкою . . . . .
. . . . . *ab. angustatus* D. Torre

3 (2). Зовнішній край передніх гомілок за апікальними зубцями з зазубринами. Основа передньоспинки з тонкою облямівкою, диск з густою пунктурою. Потиличний шов у самця з одним горбком. Меншого розміру, чорний, матовий; елітри брудно-жовті з темним швом, іноді перед вершиною з темною плямою, іноді почасти або зовсім темні. Довжина тіла 5,5—9,0 мм . . . . . *A. erraticus* L.

- a) Чорний, елітри жовті з темним швом . . *forma typica*
- b) Другий і четвертий проміжки елітр з темними штрихами перед вершиною . . . . . *ab. striolatus* Gebl.
- c) Елітри кожна з темною плямою . *ab. nebulosus* Muls.
- d) Елітри темні з світлою вершиною й білим краєм . . . . . *ab. fumigatus* Muls.

4(1). Пунктовані борозенки елітр потрійні, всі проміжки елітр або принаймні пришовні, килевидної форми. Потиличний шов у самця з трьома горбками. Чорний опуклий, блискучий вид, іноді з синюватими або червоними елітрами. Довжина тіла 6,5—7,5 мм (цей вид здебільшого виділяють в окремий підрід *Eupleurus* Muls.). . . . . *A. subterraneus* L.

- a) Весь жук чорний . . . . . *forma typica*
- b) Елітри з синім відблиском . (*ab. coerulescens* Harold)
- c) Елітри червоні . . . . . *ab. fuscipennis* Muls.

ПІДРІД TEUCHESTES Muls.

1(2). Апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому видовженому членикові задніх лапок. Зовнішній край передніх гомілок за апікальними зубцями гладенький. Великий опуклий вид. Забарвлення чорне з блиском, елітри іноді червоні. Довжина тіла 10—13 мм . . . . . *A. fossor* L.

- a) Елітри чорні . . . . . *forma typica*
- b) Елітри червоні . . . . . *ab. silvaticus* Ahr.

2(1). Апікальна шпора задніх гомілок коротша за видовжений перший членик задньої лапки. Зовнішній край передніх гомілок за апікальними зубцями зазубрений. Тіло середнього розміру, опукле. Забарвлення чорне, іноді плечі й вершина елітр червоні. Довжина тіла 3,5—5,0 мм (деякі дослідники виділяють цей вид в окремий підрід *Otophorus* Muls.) . . . . .
 . . . . . *A. haemorrhoidalis* L.

- a) Весь жук чорний . . . . . *forma typica*
- b) Плечі червоні . . . . . *ab. humeralis* Muls.
- c) Крім плечей, червоні також вершини елітр . . . . .
 . . . . . *ab. sanguinolentus* Hrbst.

ПІДРІД MENDIDIUS ERICHs.

Передній край лицевого щитка з вирізкою, але без зубчин. Пічні кути гострі, заходять за очі. Елітри короткі, блискучі, з глибокими пунктованими борозенками; проміжки елітр опуклі з рідкою пунктурою; забарвлення чорне, елітри брудно-жовті з чорними або рудуватими дрібними плямами, ноги руді. Довжина тіла 3,5—4,5 мм . . . . . *A. ivanovi* Leb.

ПІДРІД АММОЕЦИУС M U L S.

1(2). Передній край лицевого щитка з вирізкою і двома зубчиками коло неї. Передньоспинка з подвійною пунктурою: дрібною і грубшою поміж нею. Пунктовані борозенки глибокі з зазубреними краями, проміжки елітр перед вершиною опуклі. Забарвлення чорне, блискуче. Довжина тіла 5,5—6,5 мм . . .

. . . . . (A. *elevatus* Oliv)

2(1). Передній край лицевого щитка з вирізкою, але без зубчиків коло неї. Передньоспинка з такою ж пунктурою, як у попереднього виду. Пунктовані борозенки елітр глибокі й широкі, точки борозенок заходять на проміжки елітр, які перед вершиною набувають килевидної форми. Тіло коротке, опукле, трохи поширене дозад. Забарвлення чорне, блискуче. Довжина тіла 4,5 мм . . . . . A. *brevis* Erichs.

ПІДРІД АРНОДІУС in sp.

1(6). Передні кути передньоспинки з світложовтими або світлочервоними плямами.

2(3). Тонкі борозенки елітр мають скрізь однакову глибину. Булава антен чорна або принаймні темна. Елітри жовті з хвилястою темною перев'язкою за серединою. Довжина тіла 8—10 мм . . . . . A. *conjugatus* Panz.

3(2). Грубі борозенки елітр заглиблюються перед вершиною більше, як на спині. Булава антен жовта. Забарвлення елітр червоне або руде без темних поперечних смужок.

4(5). Черевце червоне. Перший членик задніх лапок коротший, ніж три дальші разом, а також апікальна шпора задніх гомілок. Четвертий від шва проміжок елітр доходить до їх вершини. Передньоспинка велика, у самців майже гладенька. Довжина тіла 6—8 мм . . . . . A. *aestivalis* Steph.

а) Передні кути передньоспинки червоні . *forma typica*

б) Передні кути передньоспинки чорні. . . . .
. . . . . *ab. obscuricollis* A. Schm.

5(4). Черевце чорне. Перший членик задніх лапок довший за три дальші разом, а також за апікальну шпору задніх гомілок. Четвертий від шва проміжок елітр перед вершиною вкорочується. Передньоспинка меншого розміру, у самців теж з рідкою пунктурою. Довжина тіла 5,5—8,0 мм . A. *finetarius* L.

а) Передньоспинка чорна, елітри червоні. Довжина тіла 6—8 мм . . . . . *forma typica*

б) Передньоспинка й елітри руді, ноги рудуваті. Довжина тіла лише 5,5—6,5 мм . . . . . *ab. autumnalis* Naes.

6(1). Передньоспинка однобарвна, чорна без червоних плям коло передніх кутів.

7(8). Передній край передньоспинки без облямівки. Забарвлення чорне, елітри брудно-жовті, іноді з імлистими темними плямами або майже чорні. Довжина тіла 5—6 мм . . . . . *A. scybalarius* Fabr.

- a) Елітри брудно-жовті без темних імлистих плям. . . . . *forma typica*
- b) Елітри брудно-жовті з темною імлистою плямою кожна . . . . . *ab. conflagratus* Fabr.
- c) Елітри, крім рудуватої вершини, чорні. . . . . (*ab. nigricans* Muls.).

8(7). Передній край передньоспинки з тонкою облямівкою. Диск передньоспинки з густою неоднаковою пунктурою. Другий від шва проміжок елітр зливається перед вершиною з останнім. Потиличний шов у самців з трьома горбками, а перед ними з поперечним килем. Апікальна шпора задніх гомілок довжиною майже дорівнює першим трьом членикам задніх лапок разом. Тіло коротке, опукле. Забарвлення чорне. Довжина тіла 5—7 мм (цей вид іноді виділяють в окремий підрід *Loraspis* Muls.). . . . . *A. sulcatus* Fabr.

ПІДРІД LORAPHODIUS REITT.

Булава антен жовта. Передній край лицевого щитка з вирізкою й маленькими зубчиками коло неї. Щиток видовжений, загострений; диск щитка скрізь, крім країв, з густою пунктурою. Проміжки елітр мають перед вершиною килевидну форму. Забарвлення рудувато-чорне; елітри здебільшого каштанові, зрідка лише чорні; антени й щупальці жовті, ноги жовто-руді. Довжина тіла 5,2—6,2 мм . . . . . *A. suarius* Fald.

ПІДРІД CALAMOSTERNUS MOTSCH.

Основа передньоспинки з помітною облямівкою. Перший членик задніх лапок довший, ніж другий. Передньоспинка з рідкою грубою пунктурою й поодинокими дрібними точками. Пунктовані борозенки елітр глибокі, проміжки елітр майже гладенькі з дуже дрібною, ледве помітною пунктурою. Забарвлення чорне з лаковим блиском або чорно-буре з рудуватими елітрами. Довжина тіла 4,6 мм . . . . . *A. granarius* L.

- a) Забарвлення чорне . . . . . *forma typica*
- b) Забарвлення чорно-буре, елітри рудуваті . . . . . *ab. brunnescens* Reitt.

ПІДРІД ERYTUS MULS.

Передній край лицевого щитка з вирізкою, круглясті щічні вуси розвинені. Передньоспинка з грубою, помірно густою пунктурою; край передньоспинки без війок. Пришовна боро-

зенка елітр іде паралельно до шва і перед вершиною не заглиблюється; плоскі проміжки елітр з дрібною, ледве помітною пунктурою. Апікальна шпора задніх гомілок лише трохи довша за перший членик лапок; довжина останнього дорівнює двом дальшим разом. Тіло паралельне, видовжене. Забарвлення руде, потилиця й диск передньоспинки рудуваті. Довжина тіла 5,5—6,0 мм . . . . . *A. aequalis* Ad. Schm.

ПІДРІД *BODILUS* MULS.

1 (2). Передній край передньоспинки з облямівкою. Передньоспинка, проміжки елітр і щиток з густою пунктурою. Забарвлення брудно-жовте, диск передньоспинки й потилиця темні. Довжина тіла 9,5 мм . . . . . *A. hydrochoeris* Fabr.

- a) Боки передньоспинки з двома темними плямами . . . . . *forma typica*
- b) Боки передньоспинки без темних плям . . . . . *ab. coloratus* Muls.

2 (1). Передній край передньоспинки без облямівки.

3 (12). Елітри без гомікального зубчика, блискучі (принаймні скрізь, крім вершини).

4 (5). Вершина елітр без пунктури, гладенька й матова. Пунктовані борозенки елітр заглиблюються перед вершиною. Забарвлення брудно-жовте, диск передньоспинки й потилиця темні, елітри іноді з темними дрібними плямами на основі й перед вершиною. Довжина тіла 7,0—8,5 мм . . . . . *A. sordidus* Fabr.

- a) Елітри без темних плям . . . . . *forma typica*
- b) Елітри кожна з одною темною плямою . . . . . *ab. 2-punctatellus* Muls.
- c) Елітри кожна з двома темними плямами . . . . . *ab. 4-punctatus* Panz.

5 (4). Вершина елітр з пунктурою, блискуча.

6 (11). Більша апікальна шпора задніх гомілок трохи довша за перший членик лапки.

7 (8). Проміжки елітр з досить грубою й густою пунктурою; в самців усю поверхню елітр, а в самиць лише боки вкривають короткі волоски. Шов елітр заглиблюється перед вершиною. Забарвлення брудно-жовте, диск передньоспинки й потилиця темнорудуваті або чорнуваті. Довжина тіла 7 мм . . . . . *A. punctipennis* Erichs.

8 (7). Проміжки елітр з дуже дрібною й рідкою, часто ледве помітною пунктурою. Елітри або зовсім без волосяного покриву, або з ледве помітними волосками на краях.

9 (10). Борозенки елітр заглиблюються перед вершиною і майже завжди закінчуються вільно. Проміжки елітр перед вер-

шиною більш опуклі, ніж на спині і несуть густу грубу пунктуру. Тіло опукле, видовжене. Забарвлення руде; диск передньоспинки, іноді груди, спинка й вершина елітр темні. Довжина тіла 5—7 мм . . . . . *A. rufus* Moll.

- a) Елітри однобарвні, руді . . . . . *forma typica*
- b) Елітри кожна з темною плямою . *ab. arcuatus* Moll.

10(9). Борозенки елітр скрізь однакової глибини. Проміжки елітр плоскі також перед, вершиною. Тіло знизу здебільшого жовто-бурого забарвлення.

Передній край лицевого щитка з вирізкою. Потиличний шов у самців з погано виявленими горбками. Боки передньоспинки та елітр з дрібними війками. Елітри з глибокими пунктованими борозенками; точки борозенок дуже грубі і заходять на проміжки елітр (принаймні деякі). Забарвлення світлоруде з лаковим блиском; голова або принаймні потилиця, диск передньоспинки та груди темноруді; шов і боки елітр здебільшого темні. Довжина тіла 7,0—8,5 мм . . . . . *A. lugens* Greutz.

- a) Лише диск передньоспинки темний . . *forma typica*
- b) Передньоспинка вся темна, майже чорна . . . . .
. . . . . , *ab. indecorum* Muls.

11(6). Більша апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому членикові задніх лапок або трохи менша. Тіло опукле, видовжене, паралельне, з лаковим блиском. Забарвлення світлоруде або жовто-руде; голова й передньоспинка червоні, диск передньоспинки й потилиця рудуваті. Найменший вид підроду. Довжина тіла 4—5 мм . . . . . *A. nitidulus* Fabr.

12(3). Елітри з гумеральним зубчиком, матові. Апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому членикові лапок. Широкий, плоский вид, забарвлений у брудно-жовтий колір; голова темна, потилиця й диск передньоспинки чорні. Довжина тіла 4,5—5,5 мм . . . . . *A. immundus* Greutz.

ПІДРІД AGRILINUS MULS.

1(4). Елітри однобарвні: чорні або темнобурі. Передньоспинка чорна, передні кути передньоспинки без червоних плям. Потиличний шов з помітними горбками.

2(3). Пришовна борозенка елітр заглиблюється перед вершиною. Передня третина лицевого щитка з поперечним килем. Потиличний шов у самців з трьома горбками. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює двом дальшим разом або навіть трохи більший. Тіло масивне, опукле й паралельне. Забарвлення чорне, елітри іноді бурі. Довжина тіла 5—6 мм . . . . . (A. constans Duft.)

- a) Елітри чорні . . . . . *forma typica*
- b) Елітри рудуваті . . . . . *ab. martialis* Muls.

3(2). Пришовна борозенка елітр не заглиблюється перед вершиною. Передня частина лицевого щитка без поперечного киля. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює трьом далшим разом. Елітри паралельні або коротко-овальні. Забарвлення чорне. Довжина тіла 4,5—5,5 мм . *A. ater* Degeer

а, б) Елітри чорні.

а) Елітри матові з тоненькими пунктованими борозенками; проміжки елітр плоскі, з дрібною рідкою пунктурою . . . . . *forma typica*

б) Елітри блискучі з опуклими проміжками, вкритими грубою й досить густою пунктурою . . *ab. convexus* Erichs.

с) Елітри червоно-бурого кольору . . . . . *ab. mediocris* Ad. Schm.

4(1). Елітри червоні, або червоно-руді, або чорні з червоними плямами. Передні кути передньоспинки здебільшого червоні. Потиличний шов у самців з ледве помітними горбками. Голова з рідкою, а передньоспинка з густою пунктурою. Елітри розширені дозад. Забарвлення чорне, блискуче. Довжина тіла 3,8—4,8 мм . . . . . *A. putridus* Hrbst.

а) Елітри червоні або жовто-руді . . . . . *forma typica*

б) Елітри з жовто-червоними плямами на спині . . . . . *ab. uliginosus* Har.

(ПІДРІД OROMUS MULS).

Проміжки елітр з помірно густою, дрібною пунктурою; перед вершиною вони трохи ширші за пунктовані борозенки. Забарвлення чорне або чорне з червоним. Довжина тіла 5,5—7,0 мм. . . . . (*A. alpinus* Scop.)

а) Жук весь чорний . . . . . *forma typica*

б) Елітри червоні . . . . . *ab. schmidtii* Heer

ПІДРІД NIALUS MULS.

1(2). Апикальні шпори задніх гомілок з розширеними основами. Потиличний шов з трьома горбками. Передньоспинка в поодиноких грубих точках. Проміжки елітр з ледве помітними точками, другий проміжок найширший. Тіло коротке, опукле й паралельне. Забарвлення жовте; потилиця, диск передньоспинки й шов елітр руді або темнорудуваті; іноді елітри з темними імлистими плямами. Довжина тіла 3,0—4,5 мм. *A. lividus* Oliv.

а) Забарвлення жовте; потилиця, диск передньоспинки, імлиста пляма на кожній елітрі й шов темнорудуваті . . . . . *forma typica*

б) На елітрах немає імлистих плям . *ab. limicola* Panz.

с) Весь жук темний, світле забарвлення зберігається лише на боках передньоспинки та елітр, а також на другому проміжку елітр . . . . . *ab. anachoreta* Fabr.

2(1). Апікальні шпори задніх гомілок з звичайною, не розширеною основою. Верх здебільшого однобарвний, чорний, рудуватий або жовтий; елітри чорних видів часто з поздовжніми червоними плямами.

3(4). Передній край лицевого щитка з вирізкою й зубчиками коло неї. Потиличний шов без горбків. Борозенки елітр скрізь однакової глибини, а проміжки опуклі. Верх чорний або чорно-бурий, передній край лицевого щитка з вузькою червоною облямівкою. Іноді на елітрах бувають червоні плями або елітри зовсім червоні. Тіло видовжене, паралельне. Довжина тіла 4—5 мм . . . . . *A. linearis* Reiche.

а) Весь жук чорний або чорно-бурий . . . *forma typica*

б) Елітри з червоними плямами . *ab. breitianus* Roub.

с) Елітри, крім шва та країв, зовсім червоні . . . . .
. . . . . *ab. elegantulus* Hochh. ¹⁾.

4(3). Передній край лицевого щитка з вирізкою, але без зубчиків коло неї.

5(6). Верх рудий. Потиличний шов без горбків. Проміжки елітр з густою дрібною пунктурою. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює трьом дальшим разом і вдвоє більший за апікальну шпору задніх гомілок. Тіло маленьке, паралельне, плоскувате з спинного боку. Довжина тіла 3,0—3,5 мм . . . . .
. . . . . *A. sturmi* Harold

6(5). Верх чорний, здебільшого з металічним відблиском, елітри часто з поздовжніми червоними плямами.

7(8). Елітри з плоскуватою вершиною й глибокими пунктованими борозенками; пришовна борозенка перед вершиною заглиблюється. Боки передньоспинки з гладенькими, позбавленими пунктури площинками. Потиличний шов у самців з одним горбком. Тіло видовжене, паралельне. Забарвлення чорне, блискуче, елітри іноді з червоними плямами на плечах. Довжина тіла 4,5—6,0 мм . . . . . *A. varians* Duft.

а) Елітри з червоними плечами . . . . . *forma typica*

б) Елітри зовсім чорні . . . . . *ab. ambiguus* Muls

8(7). Елітри з тоненькими пунктованими борозенками, пришовна борозенка перед вершиною майже не заглиблюється. Боки передньоспинки без гладкої, позбавленої пунктури площинки. Потиличний шов в обох статей без горбків. Тіло видовжене, паралельне.

¹⁾ Габітуально ця форма нагадує дрібного *A. varians* Duft., але добре відрізняється від нього будовою лицевого щитка й пунктурою борозенок елітр.

9(10). Елітри чорні, без металічного відблиску. Пунктовані борозенки елітр рівномірно глибокі, з дрібною пунктурою, яка не заходить на проміжки елітр; останні помірно опуклі, при чому перший від шва має звичайну недахоподібну форму. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює двом дальшим разом. Тіло видовжене, паралельне, блискуче. Забарвлення чорне, ноги руді. Довжина тіла 3,5—4,5 мм . . . *A. kraatzi* Har.

10(9). Елітри чорні з металічним свинцевим відблиском або з простим блиском, ніби лаковані. Пунктовані борозенки елітр тонкі, з дрібною пунктурою, точки якої заходять на проміжки елітр; останні плоскі, при чому перший від шва має дахоподібну форму.

11(12). Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює двом дальшим разом. Проміжки елітр гладенькі, без пунктури. Верх тіла майже завжди з металічним відблиском. Забарвлення бронзово-чорне; елітри однобарвні або кожна з поздовжньою червоною плямою. Довжина тіла 3—4 мм . . . . . *A. plagiatus* L.

а) Елітри з червоними плямами. . . . . *forma typica*

б) Елітри однобарвні . . . . . *ab. concolor* Schilsky

12(11). Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює трьом дальшим разом. Проміжки елітр з добре помітною дрібною пунктурою. Верх чорний, блискучий, але без металічного відблиску. Довжина тіла 4—5 мм . . . . . *A. niger* Panz.

ПІДРІД PLAGIOGONUS MULS.

Вершина елітр коло шва з трикутною вирізкою; пунктовані борозенки злегка зазубрені, проміжки гладенькі. Забарвлення чорне або чорно-буре, елітри іноді зовсім рудуваті. Довжина тіла 2,5—3,0 мм . . . . . *A. arenarius* Oliv.

а) Елітри чорні або чорно-бурі . . . . . *forma typica*

б) Елітри рудуваті . . . . . *ab. sabulicola* Muls.

ПІДРІД ESIMUS MULS.

Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює трьом дальшим разом. Борозенки елітр глибокі з густою пунктурою на дні, проміжки злегка опуклі. Забарвлення чорне; елітри, крім шва, оранжево-жовті; передні кути передньоспинки, а іноді також весь боковий край, жовті. Довжина тіла 4,5 мм . . . . . *A. merdarius* Fabr.

а) Передні кути передньоспинки, а іноді весь боковий край жовті . . . . . *forma typica*

б) Передньоспинка зовсім чорна . . . . . *ab. atricollis* Muls.

ПІДРІД TRICHONOTUS MULS.

Тіло маленьке, овальне, вкрите жовтуватими жорсткими волосками. Голова з рідкою, а передньоспинка з густою дрібною пунктурою. Пунктовані борозенки елітр, особливо перша від шва, досить глибокі; перший від шва проміжок елітр з одним, решта — з двома поздовжніми рядами точок. Забарвлення чорне матове або ледве блискуче, елітри іноді рудуваті. Довжина тіла 3,0—3,5 мм . . . . . *A. scrofa* Fabr.

- a) Елітри чорні або чорно-бурі . . . . . *forma typica*
- b) Елітри рудуваті . . . . . *ab. setigera* Muls.

ПІДРІД ORODALUS MULS.

Опукле тіло забарвлене в чорний колір, елітри здебільшого з численними світлими плямами. Ноги жовті або жовто-рудуваті; лапки світлого забарвлення.

1(2). Перший членик задніх лапок короткий і товстий, лише в півтора рази довший за дальший членик і коротший за апікальну шпору задніх гомілок. Основа передньоспинки з товстою облямівкою. Забарвлення чорне, елітри часто з червоно-бурими або рудо-бурими плямами. Довжина тіла 3,5—5,0 мм . . . . . *A. tristis* Panz.

- a) Вершина елітр і поодинокі розпливчасті плями перед нею рудо-бурі або червоно-бурі. . . . . *forma typica*
- b) Основа другого й шостого проміжків елітр з кольоровими плямами . . . . . *ab. scapularis* Muls.
- c) Елітри каштанові або рудо-бурі . . . . . *ab. vicinus* Muls.

2(1). Перший членик задніх лапок довгий і тонкий, довжиною дорівнює або майже дорівнює двом дальшим разом, а також апікальний шпорі задніх гомілок (іноді навіть більший).

3(4). Апікальна шпора передніх гомілок з прямо загостреною вершиною. Пунктовані борозенки елітр глибокі, особливо пришовна. Забарвлення елітр чорне, іноді з червоно-бурими плямами або зовсім червоне. Довжина 3,0—4,5 мм. . . . . *A. pusillus* Hrbst.

- a) Елітри чорні, передні кути передньоспинки з червоними плямами . . . . . *forma typica*
- b) Елітри перед вершиною з розпливчастими червоно-бурими плямами . . . . . *ab. macularis* Muls.
- c) Елітри червоно-бурі . . . . . *ab. rufulus* Muls.
- d) Передньоспинка зовсім чорна . . . . . *ab. caecus* Muls.

4(3). Апікальна шпора передніх гомілок з тупо загнутою вершиною. Елітри чорні з 2—6 червоними чи оранжовими плямами або червоні з темним швом.

5(8). Елітри з добре обмежованими червоними плямами.

6(7). Тіло довгасте і зверху плоске. Проміжки елітр з дрібною рідкою пунктурою, передньоспинка теж рідко і дрібно

пунктована. Довжина апікальної шпори задніх гомілок дорівнює першому членикові лапок, а цього останнього двом дальшим разом. Забарвлення чорне; ноги світлорудуваті; передні кути передньоспинки, дві великі круглясті плями на кожній елітрі — передня коло основи, а задня коло вершини — і вузенький вершинний край елітр рудо-червоні. Іноді плями на елітрах збільшуються і зливаються між собою. Довжина тіла 4—5 мм . . . . . *A. 4-guttatus* Hrbst.

- а) Червоні плями займають меншу частину поверхні елітр . . . . . *forma typica*
- б) Червоні плями більшого розміру; чорний колір зберігається на елітрах лише в вигляді розпливчастої фігури хреста . . . . . *ab. cruciatus* Muls.
- в) Елітри червоно-жовті з темними швом і боковим краєм . . . . . (*ab. astaurus* Fuente)

7(6). Тіло коротке, опукле; елітри в обох статей коротко-овальні; проміжки елітр з рідкою дрібною пунктурою, а передньоспинка з помірно грубою рідкою пунктурою. Апікальна шпора задніх гомілок довша за перший членик лапок, а цей останній — коротший за два дальші разом. Забарвлення чорне. Елітри кожна з маленькою червоною плямою за плечима і великою круглястою плямою такого ж забарвлення далеко за серединою. Довжина тіла 3,5—3,8 мм . . . . . *A. 4-maculatus* L.

- а) Червоні плями за плечима . . . . . *forma typica*
- б) Плечі зовсім чорні . . . . . *ab. 2-guttatus* Flori

8(5). Елітри з розпливчастими, погано обмежованими червоними плямами.

9(10). Тіло коротке, опукле, елітри обернено-яйцевидні. Передньоспинка з помірно густою подвійною пунктурою, щиток з поодинокими дрібними точками. Проміжки елітр плоскі, з дрібною рідкою пунктурою. Апікальна шпора задніх гомілок такої довжини, як перший членик лапок. Забарвлення чорне, ноги темнобурі; передні кути передньоспинки і великі поперечні плями перед вершиною елітр червоні. Іноді плечі і вершинний край елітр теж червоні. Довжина тіла 2,5—3,0 мм . . . . . *A. 2-guttatus* Germ.

- а) Передні кути передньоспинки й поперечні плями перед вершиною елітр червоні . . . . . *forma typica*
- б) Плечі також червоні . . . . . *ab. similis* Schil.
- в) Передапікальна пляма елітр сполучається червоною смужкою з гумеральною . . . . . (*ab. conjunctulus* Reitt.)
- г) Плечі й вершини елітр червоні . . . . . (*ab. apicalis* Schil.)
- д) Плечі чорні, вершини елітр червоні . . . . .
- е) . . . . . *ab. sanguinolentus* Schil.
- ф) Елітри червоні з темним швом . . . . . *ab. fallax* Schil.

10 (9). Тіло видовжене, більшого розміру; елітри паралельні. Передньоспинка з грубою густою пунктурою. Проміжки елітр, особливо перші два від шва, опуклі, з сильною й густою пунктурою. Апікальна шпора задніх гомілок коротша за перший членник лапок. Забарвлення чорне, ноги червоно-руді; передні кути передньоспинки руді; плечі, поперечні плями перед вершиною елітр і елітри червоно-рудуваті, іноді вершини чорні. Довжина тіла 3,2—4,2 мм . . . . . *A. citellorum* Sem. et Medv.

ПІДРІД ORODALISCUS REITT.

Передньоспинка з густою пунктурою й гладенькою смужкою вздовж середини. Елітри з глибокими пунктованими борозенками, проміжки плоскі, з тоненькою пунктурою. Апікальна шпора передніх гомілок у самців гачковидно зігнута на вершині, у самиць пряма. Перший членник задніх лапок у самців довжиною дорівнює трьом далшим разом. Апікальна шпора задніх гомілок коротша, менша, ніж перший членник лапки. Тіло видовжене, трохи розширене дозад. Забарвлення чорне, елітри червоні або рудо-бурі, дуже рідко чорно-бурі. Довжина тіла 5—8 мм . . . . . *A. rotundangulus* Reitt.

- a) Елітри червоні або рудо-бурі . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорно-бурі . . . . . *ab. brunnescens* nova

ПІДРІД AMIDORUS MULS.

1 (2). Щічні кути гострі, заходять за очі. Широкі борозенки елітр обмежуються киями, через що здається, ніби борозенки подвійні. Густа пунктура елітр зливається в поперечні й поздовжні зморшки. Передньоспинка з густою пунктурою і гладенькою смужкою посередині. Довжина першого членика задніх лапок дорівнює двом далшим членикам разом і апікальній шпорі задніх гомілок. Забарвлення чорне, елітри червоно-бурі. Довжина тіла 5 мм . . . . . *A. porcus* Fabr.

2 (1). Щічні кути тупі, не заходять за очі. Елітри з звичайними тоненькими пунктованими борозенками, без килів. Проміжки елітр у самців дахоподібні з густою дрібною пунктурою; в самиць — плоскі з густою дрібною, ніби шагреновидною пунктурою. Довжина першого членика задніх лапок дорівнює трьом далшим і більша за апікальну шпору задніх гомілок. Передньоспинка в самців гола, елітри коло основи і вершини з волосками; елітри в самиць з густим волосяним покривом. Забарвлення чорне, елітри темнобурі, в самців блискучі, а в самиць матові. Довжина тіла 5—6 мм . . . . . *A. tomentosus* Müll.

ПІДРІД VOLINUS MULS.

1 (4). Щічні кути тупі, не заходять за очі. Голова з дрібною пунктурою і трьома ледве помітними горбками на потиличному шві.

2 (3). Лицевий щиток чорний. Основа передньоспинки з дуже тонкою облямівкою. Пунктовані борозенки елітр тоненькі, шов темний, диск елітр з ланцюжками косих чорних плям. Перший від шва проміжок елітр і поперечна пляма перед їх вершиною рудуваті; передня пляма в третьому проміжку розташована посередині елітр; елітри між чорними плямами просвічують жовто-білим. Верх з сильним лаковим відблиском. Довжина тіла 3,5 мм . . . . . (*A. pictus* Sturm.)

3 (2). Лицевий щиток з двома жовто-рудуватими плямами коло переднього краю. Пунктовані борозенки елітр тоненькі, точки борозенок заходять на злегка опуклі проміжки елітр; матову вершину елітр укривають волоски. Верх тіла помірно блискучий. Забарвлення чорне; елітри, передні кути передньоспинки або весь боковий край її жовті. Чорні плями елітр комбінуються в дві перев'язі: передня перев'язь складається з трьох плям — довгастої на п'ятому проміжку і двох менших на третьому й четвертому; пляма на третьому проміжку лежить перед серединою елітр; задня перев'язь іде від плечей за середину елітр. Усі плями сполучаються темними борозенками елітр. Довжина тіла 3,5—5,5 мм . . . . . *A. sticticus* Panz.

а) Плями на елітрах сполучаються темними борозенками . . . . . *forma typica*

б) Плями на елітрах зливаються між собою . . . . .
. . . . . (*ab. ocellatus* Muls.).

4 (1). Щічні кути гострі, заходять за очі.

5 (6). Перший від шва проміжок елітр темний. Округлий лицевий щиток ледве звужується до переднього краю. Елітри з тонкими борозенками й плоскими проміжками. Перший членник задніх лапок довший, ніж два дальші разом і ніж апікальна шпора задніх гомілок. Голова, вершина елітр і перший, дев'ятий і десятий проміжки їх чорні. Передня перев'язь елітр іде від п'ятого проміжка до середини шва; задня лежить уперек на 3—5 проміжках; в сьомому проміжку є поздовжній штрих, який іде від плечей за середину елітр; біля цього штриха в 8-му проміжку міститься коротка темна риска. Довжина тіла 4,5 мм . . . . . *A. planus* W. Koshan.

6 (5). Лише шовний кант темний. Елітри з поодинокими невеликими темними плямами.

7 (8). Лицевий щиток з двома рудими плямами коло переднього краю. Борозенки елітр помірно глибокі, проміжки плоскі з дрібною пунктурою. Довжина першого членника задніх лапок дорівнює трьом дальшим членикам разом і більша за апікальну шпору задніх гомілок. Темні плями на елітрах утворюють дві косі перев'язі. На третьому проміжку є дві плями, з яких передня міститься посередині елітр; в четвертому проміжку є одна пляма спереду середньої плями третього проміжка; в п'ятому проміжку є дві плями — передня коло основи елітр, а задня проти

нидньої плями третього проміжка; в шостому також дві плями — передня одразу за плечима і задня за серединою; в сьомому проміжку штрихуватої плями немає. Довжина тіла 4—5 мм . . . . . (A. conspurcatus L.)

8 (7). Лицевий щиток зовсім чорний, без рудих плям коло переднього краю; останній зрідка має світліше забарвлення порівнюючи з диском лицевого щитка.

9 (12). На сьомому й восьмому проміжках елітр є коротка штрихувата пляма. Решта плям утворюють на елітрах дві темні перев'язі.

10 (11). Боки передньоспинки з довгими війками; такі ж довгі війки є також на боках елітр коло основи; поступово ці війки вкорочуються й зовсім зникають перед вершиною елітр. Голова обох статей з горбками на потиличному шві. Перший членник задніх лапок довжиною дорівнює двом далшим разом і апікальній шпорі задніх гомілок. Передня перев'язь на елітрах доходить до їх середини і складається з одної плями на основі п'ятого проміжка, одної на четвертому і одної на третьому; задня перев'язь складається з однієї плями на третьому і однієї на п'ятому проміжку елітр. Довжина тіла 5—7 мм . . . . . A. melanosticticus W. Schm.

а) Плями елітр не зливаються між собою. Боковий край передньоспинки досить часто рудий . . . . . *forma typica*

б) Плями елітр сполучаються між собою темними боро-
зенками. Передньоспинка зовсім чорна . . . . .
. . . . . *ab. graphicus* Kolén.

11 (10). Боки передньоспинки з короткими, часто ледве помітними війками; на елітрах війки є лише коло основи. У самиць горбки на потиличному шві майже непомітні. Довжина першого членника задніх лапок дорівнює апікальній шпорі задніх гомілок і менша за три далші членики разом. Передня перев'язь елітр така ж, як і в попереднього виду, але не доходить до середини елітр; задня перев'язь починається на третьому і йде до п'ятого проміжка, при чому пляма на четвертому проміжку лежить в основній третині елітр. Довжина тіла 3,5—5,5 мм . . . . . A. distinctus Müll.

а) Елітри з повною нормою темних плям; передні кути передньоспинки часто жовті . . . . . *forma typica*

б) Елітри з меншою кількістю темних плям . . . . .
. . . . . *ab. pauper* Muls.

в) Елітри, як у типової форми, а передньоспинка зовсім чорна . . . . . *ab. fumosus* Muls.

г) Чорні плями на елітрах, сполучаються поздовжніми чорними штрихами . . . . . *ab. nubilus* Panz.

д) Чорні плями на елітрах сполучаються між собою так, що утворюють майже замкнене коло . *ab. lunatus* Muls.

f) Чорні плями збільшені так, що на елітрах зберігаються лише окремі жовті плями . . . . .

ab. centrolineatus Panz.

g) Елітри, крім плечей і кількох плям перед вершиною, зовсім чорні . . . . .

ab. confluens Schilsk.

12 (9). Чотири бокові проміжки елітр зовсім чорні. Зовнішні горбки (1—3) потиличного шва в самиць майже не розвинені. Проміжки елітр плоскі. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює двом дальшим разом і апікальний шпорі задніх гомілок. Забарвлення чорне, блискуче; елітри руді. Передня темна перев'язь елітр іде від другого до п'ятого проміжка і складається з трьох плям, які здебільшого зливаються між собою й доходять до середини елітр; передня пляма на третьому проміжку лежить посередині елітр і часто продовжується вперед на другий проміжок. Темні бокові проміжки елітр сполучаються плямою на шостому проміжку з задньою перев'яззю. Остання йде від другого до шостого проміжка і складається з численних дрібних плям, які іноді доходять навіть до крайнього проміжка. Довжина тіла 3,0—4,5 мм . . . *A. tessulatus* Payk.

ПІДРІД NIMBIUS MULS.

Боки передньоспинки з війками. Елітри з волосяним покривом.

1 (2). Боки передньоспинки з довгими густими війками. Диск передньоспинки з ледве помітною дрібною пунктурою. Низ чорний, верх металічно-чорний, бокова частина передньоспинки, особливо спереду, а іноді також передня частина лицевого щитка й ноги жовто-руді. Елітри брудного буро-рудого кольору, з двома місяцеподібними перев'язями з чорних плям; пляма передньої перев'язі, яка лежить на 6—7 проміжках елітр, має вигляд косого штриха. Довжина тіла 5—6 мм . . . . .

. . . . . *A. contaminatus* Hrbst.

2 (1). Боки передньоспинки з рідкими короткими війками, спрямованими вершинами дозад. Диск передньоспинки з помітною пунктурою. Забарвлення таке, як і в попереднього виду. Довжина тіла 5,5 мм . . . . .

A. affinis Panz.

ПІДРІД MELINOPTERUS MULS.

1 (8). Лицевий щиток чорний.

2 (5). Елітри жовто-бурого кольору, у самців з волосяним покривом на всій поверхні, а в самиць лише з окремими волосками перед вершиною. Лицевий щиток у самиць з добре помітною, а в самців з ледве помітною пунктурою. Проміжки елітр плоскі, пунктура по краях елітр рідка, а в зоні імливих плям досить густа.

3(4). На голові немає потиличного шва. Вершина апікальної шпори передніх гомілок у самців гачковидна, у самиць тупа на кінці. Довжина першого членика задніх лапок дорівнює трьом дальшим разом. Чорний, злегка опуклий вид. Передньоспинка з широкою боковою жовтою облямівкою, елітри з великою, іноді ледве помітною імристою плямою або зовсім без неї; ноги жовті. Довжина тіла 4—7 мм . . . . .
 . . . . . *A. prodromus* B r a h m.

- a) Елітри з імристою плямою . . . . . *forma typica*
- b) Елітри зовсім без плями . . . . . *ab. flavogriseus* M u l s.

4(3). На голові є потиличний шов, який у самиць має навіть добре помітні горбки. Вершина апікальної шпори передніх гомілок у обох статей гостра. Перший членик задніх лапок коротший за три дальших разом. Чорний, блискучий. Елітри жовті з імристою, здебільшого чорнуватою плямою. Довжина тіла 4,5—6,0 мм . . . . .
 . . . . . *A. sphacelatus* P a n z.

- a) Основа й боки передньоспинки жовті *forma typica*
- b) Основа передньоспинки чорна. . . . .
 . . . . . *ab. punctato-sulcatus* S t u r m.

- с) Чорна імлиста пляма на елітрах збільшується так, що жовте забарвлення зберігається лише в вигляді маленької плями на другому, іноді також на третьому проміжку і невеликої перев'язі перед вершиною . . . . .
 . . . . . *ab. extensus* M u l s.

5(2). Елітри червоного або червоно-бурого забарвлення, у обох статей без волосяного покриву. Проміжки елітр плоскі з дрібною, часто ледве помітною пунктурою. Потиличний шов на голові є. Кожна елітра з чорною великою плямою.

6(7). Елітри перед вершиною з світлою плямою. Передньоспинка з однаковою пунктурою; пришовна борозенка елітр звичайна, не заглиблена. Перший членик задніх лапок довжиною дорівнює трьом дальшим разом. Забарвлення чорне, з сильним блиском, ноги буро-руді, боки передньоспинки просвічують червоним. Довжина тіла 4 мм . . . . .
 . . . . . *A. serotinus* P a n z.

7(6). Елітри перед вершиною без світлої плями. Передньоспинка з неоднаковою подвійною пунктурою. Пришовна борозенка елітр заглиблена. Перший членик задніх лапок коротший, ніж три дальші разом. В іншому нагадує попередній вид. Довжина тіла 4,3—4,5 мм . . . . .
 . . . . . (*A. gresseri* S e m.)

Семенов (1892) описав цей вид з центральної частини кол. Росії.

Отже є підстави гадати, що вид цей має такий самий ареал, як інші центральноросійські пластинчастовусі і через це він трапляється в східних районах лівобережної частини УРСР.

8(1). Передній край лицевого щитка або з двома жовто-рудими плямами, або з облямівкою такого ж забарвлення.

9(12). Апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому членикові задніх лапок або трохи менша. Щиток чорний, елітри жовто-бурі, здебільшого з великими імлистими плямами.

10(11). Основа передньоспинки з тонкою облямівкою лише коло задніх кутів. Задньогруди (metathorax) в самців з густою пунктурою і рівномірним волосяним покривом. Забарвлення чорне, краї голови жовто-руді; краї передньоспинки, елітри й ноги жовті. Імлиста пляма на елітрах часто зникає. Габітуально дуже нагадує *A. prodromus* Brahm., але відрізняється від нього меншим розміром і струнким тілом. Довжина тіла 3,5—5,0 мм . . . . . (*A. pubescens* Sturm.)

11(10). Основа передньоспинки з тонкою суцільною облямівкою. Лише боки задньогрудей у самців з пунктурою й волосяним покривом. Лицевий щиток з добре обмежованими жовтими або червоно-жовтими плямами, голова з чорною облямівкою. На елітрах здебільшого є імлиста пляма, яка залишає на четвертому проміжку й перед вершиною елітр по круглястій жовтій плямі. Габітуально нагадує *A. prodromus* Brahm., але вдвоє менший за нього. Довжина тіла 3—5 мм. . . . . *A. consputus* Greutz.

12(9). Апікальна шпора задніх гомілок довшя за перший членик задніх лапок. Елітри в самиць з рідким, а в самців з помітним волосяним покривом. Проміжки елітр килевидної форми, з дуже рідкою пунктурою. Апікальний зубець передніх гомілок у самців гострий, знизу з рядком густих золотистих волосків. Забарвлення жовте, щиток жовто-бурій, елітри жовті з темним швом, часто голова, диск передньоспинки й плями на її боках темнорудуваті. Довжина тіла 7—8 мм . . . . . *A. gregarius* Har.

ПІДРІД MELAPHODIUS REITT.

Передньоспинка чорна, проміжки елітр посередині килевидної форми, густо пунктовані; вершина елітр блискача.

1(2). Апікальна шпора задніх гомілок доходить половини довжини другого членика задніх лапок. Боки передньоспинки з рідкими війками. Елітри з плоскуватими, дрібно пунктованими проміжками. Лицевий щиток з дрібною пунктурою, потиличний шов на голові в обох статей без горбків. Забарвлення чорне, передні кути передньоспинки червонуваті, ноги буро-руді, елітри жовто-бурі з темними боковими краями і швом. Диск елітр з імливою плямою, іноді без неї. Довжина тіла 7 мм. . . . . *A. circumcinctus* W. Schm.

2(1). Апікальна шпора задніх гомілок довжиною дорівнює першому членикові задніх лапок чи менша за нього. Боки передньоспинки з густими довгими війками. Лицевий щиток з грубою пунктурою, потиличний шов у обох статей з трьома добре

помітними горбками. Проміжки елітр помірно опуклі, досить грубо й густо пунктовані. Забарвлення чорне, ноги червоно-бурі, елітри жовто-бурі, шов темний; диск елітр майже завжди з темною імистою плямою. Довжина тіла 7,0—7,5 мм . . . . . *A. caspius* Men.

ПІДРІД *BIRALUS* MULS.

Основа передньоспинки з двома вирізками, двовиїмчаста; облямівка основи передньоспинки помітна лише від її задніх кутів до шостого проміжка елітр. Забарвлення чорне з сильним лаковим блиском. Елітри червоні з темною вершиною й чорною або бурою плямою на шві за серединою; іноді цієї плями немає. Довжина тіла 6—8 мм. . . . . *A. satellitius* Hrbst.

- а) Елітри з темною плямою за серединою . . . . . *forma typica*
- б) Елітри однобарвні, без темної плями . . . . . *ab. planus* W. Schm.

ПІДРІД *ACROSSUS* MULS.

1(2). Боки передньоспинки червоні. Облямівка основи передньоспинки з плоским втисненням по боках. Пунктовані борозенки елітр тоненькі. Елітри блискучі, червоні, з двома чорними круглими плямами за серединою і темним боковим краєм перед вершиною; черевце червоне. Довжина тіла 8—12 мм. . . . . *A. bimaculatus* Laxm.

2(1). Передньоспинка однобарвна — чорна або рудувата.

3(4). Краї передньоспинки з товстою облямівкою, опукла центральна частина диска відмежовується від облямівки вузькою борозенкою. Проміжки елітр з рідкою розкиданою пунктурою. Лицевий щиток у обох статей з гострим кантом. Епіплеври елітр вузькі, з короткими, ледве помітними зверху війками. Тіло півциліндричне, блискуче. Забарвлення смоляно-чорне чи червоно-буре, ноги світлі. Довжина тіла 11—13 мм . . . . . *A. rufipes* L.

- а) Смоляно-чорний . . . . . *forma typica*
- б) Червоно-бурій, елітри рудувато-бурі . . . . . *ab. juvenilis* Muls.

4(3). Краї передньоспинки з грубою, але не дуже товстою облямівкою; опукла частина диска передньоспинки поступово переходить в облямівку. Проміжки елітр плоскі. Жуки меншого розміру.

5(6). Другий і четвертий проміжки елітр перед вершиною ширші, ніж перший і третій проміжки; найбільше поширюється перед вершиною четвертий проміжок. Забарвлення чорне; елітри жовто-бурі, з темними борозенками і чорним, дуже

мінливим решіткуватим рисунком, що складається з чорних чотирикутних плям. Довжина тіла 6—9 мм . . . . . *A. luridus* Fabr.

а) Плями на елітрах групуються в дві дуги і розташовуються так: на 3-му і 5-му проміжках по одній плямі, на 2-му і 4-му по одній за серединою елітр, на 6-му—одна пляма і на 7-му і 8-му по одній плямі коло плечей . *forma typica*

б) Кількість плям на елітрах порівнюючи з типовою формою менша . . . . . *ab. interpunctatus* Hrbst.

с) Чорні плями елітр зникають. *ab. nigrosulcatus* Mrsh.

д) Передні плями елітр зливаються з задніми в одну суцільну велику пляму . . . . . *ab. connexus* Muls.

е) Передні плями елітр зливаються в одну суцільну велику пляму . . . . . *ab. variegatus* Hrbst.

ф) Чорне забарвлення поширюється на всі елітри; залишаються світлими лише їх вершини . *ab. apicalis* Muls.

г) Елітри зовсім чорні . . . . . *ab. gagates* Muls.

6(5). 2, 3, 4 та 5 проміжки елітр мають перед вершиною однакову ширину; 4-й проміжок перед вершиною не поширюється. Чорний, блискучий; елітри червоні, рідко чорні. Довжина тіла 6—9 мм . . . . . *A. depressus* Kug.

а, б) Елітри з дрібною й рідкою пунктурою.

а) Елітри червоні . . . . . *forma typica*

б) Елітри чорні; лапки й щупальці червоні . . . . .

. . . . . *ab. nigripes* Steph.

с) Елітри з грубою, досить густою пунктурою. Весь жук чорний, лапки й щупальці смоляно-бурі . . . . .

. . . . . *var. atramentarius* Erichs.

РІД НЕПТАУЛАКУС M U L S.

1(4). Поздовжні килі елітр блискучі, а проміжки матові.

2(3). Передньоспинка з дрібною рівномірною пунктурою; боки передньоспинки й елітр з довгими війками. Ширина проміжків елітр лише трохи більша за ширину килів. Забарвлення руде, елітри жовті, з чорними плямами на киях. Довжина 4—5 мм . . . . . *H. sus* Hrbst.

3(2). Передньоспинка з дуже грубою й густою, майже рашпелевидною пунктурою. Краї елітр з короткими, здебільшого ледве помітними війками. Килі елітр вузькі, помірно опуклі; проміжки елітр широкі й плоскі. Забарвлення чорне або буре; елітри чорно-бурого або сурого кольору з численними круглими рудими плямами. Довжина тіла 3—4 мм . . . . . *H. testudinarius* Fabr.

4(1). Проміжки елітр такі ж блискучі, як і килі; вони несуть кожний по два поздовжні ряди точок. Лицевий щиток півкруглий, спереду з тонкою пунктурою; щічні кути тупі. Боки

передньоспинки з густими жовтими війками. Забарвлення жовте, голова й передньоспинка рудуваті, з ясними краями. Довжина тіла 3,5—4,5 мм . . . . . (H. villosus Gyll.)

ТРИБА AEGIALINA

Визначник родів і видів

Мандибули видно при розгляданні зверху. Верхня губа поперечна, з тупим переднім краєм. Передньоспинка поперечна. Щиток помітний. Елітри здебільшого вкривають пігидій. Борозенки елітр помітні. Апікальна шпора передніх гомілок рухома, її зовнішній край має три зубці перед вершиною . . . . . (Рід *Aegialia* Latr.)

Елітри з округлими плечима й гладенькими проміжками; край елітр без війок. Задні стегна широкі, апікальні шпори задніх гомілок ложковидної форми з тупими кінцями. Тіло видовжене, помірно опукле. Забарвлення жовто-руде, блискуче. Довжина тіла 5 мм . . . . . (*A. rufa* Fabr.)

Aegialia rufa Fabr. заселює морське узбережжя північно-західної та західної Європи. В СРСР цей вид досі відомий лише з пісків кол. Валуйського пов. на південному сході Воронезької області (Велічковський, 1900). Тут він, мабуть, зберігається як релікт гляціальних часів і вихідець північної суббореальної фауни.

Подібність фауни пластинчастовусих південного сходу Воронезької обл. і суміжних частин Харківської обл. дозволяє чекати знаходження *A. rufa* Fabr. також десь на північному сході УРСР.

ТРИБА HYBOSORINA

Визначник родів

Очі великі, опуклі. Верх тіла з вертикальними волосками. Зовнішній край передніх гомілок з двома передапікальними зубцями і маленьким зубчиком коло основи гомілок. Зовнішня сторона задніх гомілок іноді з киями.

1(2). Елітри вкривають пігидій. Мандибули довгі, голова лише трохи вужча за передньоспинку. Лицевий щиток з маленьким горбком, підборіддя (mentum) з трикутним поперечним килем. Апікальна частина внутрішнього краю задніх гомілок звичайна . . . . . Рід *Codocera* Eschsch.

2(1). Елітри не вкривають пігидій. Мандибули короткі, ширина голови дорівнює половині ширини передньоспинки. Апікальна частина внутрішнього краю задніх гомілок утворює шипик або зубець . . . . . Рід *Ochodaeus* Serv.

РІД CODOCERA ESCHSCH.

Передній край і основа передньоспинки з тонкою облямівкою. Елітри з тоненькими борозенками. Весь верх у густих жовтих волосках, вкритий густою пунктурою. Довжина тіла 6—7 мм . . . . . *C. ferruginea* Eschsch.

РІД OCHODAEUS SERV.

Визначник видів

1 (2). Передній край лицевого щитка посередині з маленькою трикутною вирізкою. Елітри з дуже густою рашпилевидною пунктурою й заглибленою пришовною борозенкою; всі борозенки елітр, крім пришовної, утворюються простими рядками точок і трохи заглиблюються перед вершиною лише на спині елітр. На проміжках елітр немає поздовжніх рядків волосків. Стегна однозубчасті, лише в самців передні стегна з двома зубцями. Забарвлення рудо-буре або червоно-руде. Довжина тіла 6 мм . . . . . *O. chrysomeloides* Schr.

2 (1). Передній край лицевого щитка посередині без трикутної вирізки. Борозенки елітр заглиблені, з помітною пунктурою; проміжки елітр з грубою рашпилевидною пунктурою і двома — чотирма поздовжніми рядками волосків. Тіло коротке, опукле, вкрите зверху густими вертикальними волосками. Забарвлення жовто-руде. Довжина тіла 5—6 мм . . . . . *O. integriceps* Sem.

Триба GEOTRUPINA

Визначник родів

1 (4). Пришовна борозенка елітр розташована безпосередньо коло шва. Передні стегна на нижній (зовнішній) поверхні з численними щетинконосними порами, але без круглої плями густих жовтих чи рудих волосків.

2 (3). Щічні кути поділяють очі лише наполовину. Голова в самців з коротким нерухомим рогом. . . . . Рід *Bolbelasmus* Bouc.

3 (2). Щічні кути повністю поділяють очі на нижню й верхню половини. Голова в самців з рухомим, здебільшого довгим рогом . . . . . Рід *Odontaeus* Klug.

4 (1). Пришовна борозенка елітр розташована на певній відстані від шва. Передні стегна на нижній поверхні з круглою плямою густих жовтих чи рудих волосків.

5 (8). Голова з різкатим потиличним швом. Антени з листовидною булавою, вкритою матовою повстю. Мандибули в самців звичайні, без довгих зубцевидних виростів знизу. Друга (нижня) пара крил розвинена, придатна для літання.

6 (7). Передньоспинку в самців озброює горизонтальний, спрямований уперед ріг; в самиць вона з поперечною, зубчастою по краях пластинкою. Зовнішній край задніх гомілок з чотирма поперечними килями. . . . . Рід *Ceratophius* Fisch.-W.

7 (6). Передньоспинка не озброєна, гладенька. Зовнішній край передніх гомілок лише з двома-трьома поперечними киллями. . . . . Рід *Geotrupes* Latr.

8 (5). Голова з простим потиличним швом. Антени з келихоподібною булавою, булава блискуча, без повстяного покриву. Мандибули в самців з довгими зубцевидними виростами знизу. Друга (нижня) пара крил редукована; елітри зрощені по шву, через що жуки не літають. . . . . Рід *Lethrus* Scop.

Визначник видів

РІД BOLBELASMUS BOUC.

Ріг на голові в самців без вирізки на кінці, передньоспинка з чотирма великими горбками; голова в самиць з трьома ледве помітними потиличними горбками. Щиток гладенький. Борозенки елітр глибокі, зазубрені. Середні й задні гомілки зовні з 2—3 поперечними киллями, стегна без зубців. Тіло опукле, майже півкулясте. Забарвлення червоно-буре, низ червоний. Довжина тіла 12—15 мм. . . . . *B. unicornis* Schrank

РІД ODONTAEUS KLUG.

Лицевий щиток у самиць з коротенькою поздовжньою зморшкою; потилиця з двома дрібними горбками; передньоспинка з грубою пунктурою, посередині з поперечною зморшкою і одним плоским горбком. Передньоспинка в самців з нерівномірною рідкою пунктурою, диск передньоспинки з чотирма ріжками — двома середніми меншого розміру, і двома зовнішніми, більшими, що загинаються назад. Елітри з глибокими пунктованими борозенками. Тіло опукле, округле, блискуче. Забарвлення чорне або червоне; низ, ноги та антени рудо-бурі. Довжина тіла 7—10 мм. . . . . *O. armiger* Scop.

- а) Забарвлення чорне або чорнобуре . . . *forma typica*
- б) Верх чорно-бурій, низ рудуватий . *ab. fusca* Muls.
- с) Забарвлення червоно-рудувате. *ab. testaceus* Muls.

РІД CERATOPHIUS FISCH.-W.

Апикальний зубець передніх гомілок у самців з глибокою вирізкою. Ріг на голові в обох статей з поздовжньою борозенкою. Елітри з тонкими пунктованими борозенками, з яких п'ята не доходить до основи елітр. Волоски й війки забарвлені в чорний або рудуватий, але не рудий колір. Довжина тіла 18—28 мм. . . . . *C. polyceros* Pall.

1(6). Зовнішній край задніх гомілок на кінці з трьома помітними поперечними киями . . . . . Підрід *Geotrupes* In sp.

2(3). Елітри між швом і плечима з дев'ятьма пунктованими борозенками. Волосяний покрив знизу тіла чорний або чорно-бурий. Забарвлення дуже мінливе, від металічно-зеленого до металічно-синього. Довжина тіла 16—24 мм. *G. mutator* Marsh.

- a) Верх металічно-зелений . . . . . *forma typica*
- b) Верх чорно-зелений . . . *ab. chlorophanus* Westh.
- c) Верх червонувато-фіолетовий. . . . .
 . . . . . (*ab. purpurascens* Westh.)
- d) Верх фіолетовий . . . . . *ab. violaceus* Westh.

3(2). Елітри між швом і плечима з 7 пунктованими борозенками.

4(5). Черевце вздовж середини гладеньке, без щетинконосних пор; іноді їх мають лише задні сегменти черевця коло заднього краю, де пори розміщені в поперечний ряд. Задні стегна в самців з великим зубцем. Волосяний покрив низу чорний. Забарвлення міняється від чорного до чорно-зеленого; верх завжди матовий, низ металічно-зелений або здебільшого світло-синій. Довжина тіла 18—25 мм . . . . . *G. spiniger* Marsh.

- a) Верх чорно-синій . . . . . *forma typica*
- b) Верх чорний . . . . . *ab. tristis* Torre
- c) Верх чорно-зелений . . . . . (*ab. auratus* Torre)

5(4). Черевце вздовж середини теж суцільно вкрите щетинконосними порами з чорними або чорно-бурими волосками. Задні стегна в самців з маленьким зубчиком або зовсім без нього. Верх чорний, зрідка з зеленим або синім краєм, здебільшого ж чорно-зелений або чорно-синій; низ металічно-зелений або синій. Довжина тіла 16—24 мм . . . . . *G. stercorarius* L.

- a) Самці великого розміру, з добре помітними киями вздовж середини нижньої поверхні передніх гомілок. . .
 . . . . . *forma typica*
- b) Самці меншого розміру з ледве помітними киями на нижній поверхні передніх гомілок. *var. foveatus* Marsh.

6(1). Зовнішній край передніх гомілок перед вершиною лише з двома помітними поперечними киями; від третього кия здебільшого залишаються тільки рудиментарні кінцеві горбки.

7(8). Апікальний зубець передніх гомілок у обох статей прямий. Основа передньоспинки з суцільною облямівкою. Задні гомілки в обох статей звичайні . . . Підрід *Anoplotrupes* Jek.

Нижня сторона тіла з чорними волосками, які стоять на черевці вертикально в вигляді щетини. Елітри з тоненькими, часто ледве помітними пунктованими борозенками. Забарвлення

міливе — від чорного до синього, низ синій чи металічно-зелений. Довжина тіла 13—20 мм . . . . . *G. stercorosus* Scriba

а, б) Пунктовані борозенки елітр добре помітні.

а) Верх чорний з синіми або зеленими боками . . . . .
. . . . . *forma typica*

б) Верх синій . . . . . *ab. violaceus* Torre

с) Пунктовані борозенки елітр ледве помітні . . . . .
. . . . . *ab. prussicus* Czwal.

8 (7). Апікальний зубець передніх гомілок у самиць прямий, а в самців — з глибокою вирізкою на кінці. Облямівка основи передньоспинки з кожного боку коротко переривається. Задні стегна в самців з грубими зазубринами, в самиць зовсім гладенькі, або з невеличкими зазубринами. Підрид *Trypocopriss* Motsch.

Передньоспинка з рівномірною й густою пунктурою, яка складається з дрібних точок і поодиноких великих між ними. Черевце всередині з пунктурою й щетинками. Пунктовані борозенки елітр ледве позначені, проміжки з майже непомітною пунктурою. Верх блискучий, чорного, синього або зеленого забарвлення. Довжина тіла 14—20 мм . . . . . *G. vernalis* L.

а) Верх чорно-синій або синій . . . . . *forma typica*

б) Верх зелений . . . . . *ab. autumnalis* Erichs.

с) Верх чорний . . . . . (*ab. obscurus* Muls.)

РІД LETRHUS SCOP.

Тіло опукле, майже кулясте. Голова велика, мандибули довгі, зверху плоскі, у самців знизу з довгими зубцевидними виростами. Передньоспинка з густою дрібною пунктурою, боки передньоспинки перед тупими, витягнутими вперед передніми кутами з вирізками. Елітри короткі, майже трикутні, поверхня елітр з дрібною пунктурою і ледве помітними поздовжніми пунктованими борозенками. Забарвлення чорно-синє. Довжина тіла 10—20 мм . . . . . *L. apterus* Lachm.

ТРИБА SCARABAEINA

Визначник родів

1 (4). Середні гомілки завжди з одною апікальною шпорою; середні тазики ззаду сходяться; задні ноги видовжені, щиток непомітний.

2 (3). Передній край лицевого щитка з довгими зубцями. Зовнішній край передніх гомілок має не менш як чотири зубці. Передніх лапок немає, задні плоскі, з довгими волосками по краях . . . . . Рід *Scarabaeus* L.

3 (2). Передній край лицевого щитка без довгих зубців. Зовнішній край передніх гомілок з трьома зубцями. Передні лапки є. Задні лапки звичайні, краї їх з поодинокими волосками. Передні стегна широкі з одним зубчиком по задньому краю. Боки

елітр за плечима з глибокою вирізкою . . . Рід *Gymnopleurus* Ill.

4(1). Середні гомілки завжди з двома апікальними шпорами; середні тазики паралельні, задні ноги помірної довжини, лише зрідка видовжені (див. тезу 6). Щиток часто добре помітний.

5(14). Основа передньоспинки посередині лише з одним ямковидним втисненням або без нього. Щиток у деяких родів помітний, у деяких непомітний.

6(7). Задні ноги дуже довгі, стегна з тонкою основою й булавовидною, злегка зазубреною вершиною. Задні гомілки довгі й криві, без будьяких зубців чи поперечних килів, по внутрішньому краю з горбками, на вершині не витягнуті назовні в вигляді зубця. Пігідій у довжину більший, ніж у ширину, з облямівкою коло основи. Лицевий щиток без ріжків. Антени з 8 члеників. Вершина тіла сплющена . . . Рід *Sisyphus* Latr.

7(6). Задні ноги нормальної довжини, стегна звичайної форми, задні гомілки майже прямі або ледве зігнуті; зовнішній край задніх гомілок перед вершиною без зубців; вершина їх поширена назовні в вигляді зубця, внутрішня поверхня без горбків. Пігідій поперечно-трикутний, в довжину такий самий, як і в ширину. Голова здебільшого з ріжками. Антени з 8 або 9 члеників. Тіло на вершині не сплющене.

8(9). Основа пігідія без облямівки. Щиток помітний, видовжений. Основа передньоспинки з поздовжнім втисненням. Голова без горбків або з невеличкими горбками. Елітри з 8 борозенками. Зовнішній край передніх гомілок перед вершиною з чотирма зубцями. Пігідій з гладенькою блискучою плямою. Епіплеври елітр однакової ширини від основи до вершини. Вершина елітр з гребінцем довгих жорстких волосків. Антени з 8 члеників . . . Рід *Oniticellus* Serv.

9(8). Основа пігідія з тонкою облямівкою. Щиток непомітний. Основа передньоспинки без поздовжнього втиснення. Голова здебільшого з горбками чи ріжками або з пластинкою.

10(13). Елітри з 8 пунктованими борозенками. Зовнішній край передніх гомілок перед вершиною з чотирма зубцями. Проміжки елітр з пунктурою (часто пунктура буває рашпилевидна).

11(12). Вершина передніх гомілок коса, апікальний зубець її зовнішнього краю спрямований уперед. На епіплеврах передньоспинки в передній частині немає спеціальних борозенок для вкладання антен . . . Рід *Onthophagus* Latr.

12(11). Вершина передніх гомілок пряма, апікальний зубець їх зовнішнього краю спрямований убік. На епіплеврах передньоспинки в передній частині є спеціальні борозенки для вкладання антен . . . Рід *Caccobius* Thoms.

13(10). Елітри з 9 пунктованими борозенками. Зовнішній край передніх гомілок перед вершиною лише з трьома помітними зубцями і з слідами четвертого зубця в окремих випадках. Зовнішній край середніх гомілок зазубрений.

Голова в самців з більш або менш довгим гострим рогом, у самиць з коротким вирізаним на вершині рогом. Тіло дуже шукле . . . . . Рід *Copris* Geoffr.

14(5). Основа передньоспинки з двома ямковидними втисненими посередині. Щиток добре видно. Зовнішній край передніх гомілок перед вершиною з чотирма зубцями. Самці не мають передніх лапок.

15(16). Основна облямівка передньоспинки переривається з кожного боку. Лицевий щиток у самців округлий, у самиць округло-конічний, його передній край або зовсім без вирізки, або з ледве помітною вирізкою. Голова в самців з тім'яними горбками. Щиток маленький, але добре помітний. Передніх лапок немає також у самиць . . . . . Рід *Onitis* Fabr.

16(15). Основа передньоспинки з суцільною облямівкою. Лицевий щиток округлий, з добре помітною вирізкою по передньому краю. У самиць передні лапки є. Голова в самців з потиличними горбками . . . . . Рід *Chironitis* Lansb.

РІД SCARABAEUS L.

1(2). Потилиця між очима з двома маленькими, часто ледве помітними горбками і рідкою пунктурою за ними. Внутрішній край задніх гомілок у самців з червоними або рудими волосками. Забарвлення чорне. Довжина тіла до 50 мм . . . *S. sacer* L.

2(1). Потилиця між очима зовсім без горбків, а за очима — з грубою й густою пунктурою. Внутрішній край задніх гомілок в обох статей з чорними волосками. Передньоспинка з рідкою й дрібною, ззаду ледве помітною грануляцією. Забарвлення чорне. Тіло коротше, ніж у попереднього виду . . *S. pius* Ill.

РІД GYMNOPLÉURUS ILLIG.

1(4). Боки першого сегмента черевця в вирізці елітр з помітним килем.

2(3). Киль першого сегмента черевця йде горизонтально, паралельно площині елітр, і сполучається з боковим крайовим кантом другого сегмента. Скульптура дрібнозерниста. Забарвлення чорне, матове. Довжина тіла 12—16 мм . *G. mopsus* Pall.

3(2). Киль першого сегмента черевця йде косо, під кутом до площини елітр, і не сполучається з боковим крайовим кантом другого сегмента. Скульптура ледве помітно зерниста. Забарвлення чорне з легким шовковим відблиском. Довжина тіла 10—14 мм . . . . . (*G. sturmi* Mac Leay)

4(1). Боки першого сегмента черевця в вирізці елітр гладенькі, без помітного кия.

5(6). Верх тіла дрібношагреневидний, укритий зморшками й борнятками; зернистість передньоспинки дуже дрібна, майже непомітна; зернистість елітр тяж дрібна, але помітна добре.

Забарвлення чорне, матове, зрідка з синюватим відблиском. Довжина тіла 10—14 мм . . . . . *G. cantharus* Erichs.

6 (5). Верх тіла в великих матових точках з зернятками на дні; на елітрах ці точки зливаються в грубі зморшки. Забарвлення чорне або чорно-синє, блискуче. Довжина тіла 10—15 мм . . . . . (*G. flagellatus* Fabr.)

ПІД SISYPHUS LATR.

Чорний, з коротким, опуклим тілом і довгими ногами. Боки тіла здебільшого з білою речовиною — залишками сечовини та екскрементів, у яких живе і якими живиться жук. Довжина тіла 8—12 мм . . . . . *S. schaefferi* L.

а) Диск передньоспинки з тонкими, а основа її з грубими пупковидними точками. Довжина тіла 8—10 мм . . . . . (*forma typica*)

б) Диск і основа передньоспинки з тонкими точками; лише основна облямівка передньоспинки з грубими пупковидними точками. Довжина тіла 8—12 мм . . . . . *subsp. boschniaki* Fisch.-W.

ПІД ONITICELLUS SERVILE

1 (2). Гребінець жорстких волосків на вершині елітр доходить до їх бокового закруглення. Передньоспинка з гладенькими, позбавленими пунктури площинками; таких площинок чимало на диску, одна-дві коло основи та по одній посередині — на боках передньоспинки. Забарвлення буро-жовте або брудно-жовте; численні темні плями бронзово-зеленого кольору. Довжина тіла 7—11 мм . . . . . *O. pallipes* Fabr.

2 (1). Гребінець жорстких волосків на вершині елітр не доходить до їх бокового закруглення. Передньоспинка рівномірно пунктована, без гладеньких площинок. Забарвлення брудно-жовте; більша частина голови, диск передньоспинки та плями на стегнах і нижній поверхні тіла зелені; елітри з поодинокими темними поздовжніми плямами. Довжина тіла 7—10 мм . . . . . *O. fulvus* Goeze

ПІД ONTHOPHAGUS LATR.

1 (2). Голова в обох статей лише з потиличним поперечним швом; тім'яного шва немає. У самців потиличний шов має вигляд зігнутого кия, а в самиць горбка, розташованого посередині голови. Задньогруди (*metathorax*) в самців з глибокою овальною ямкою, передня частина якої переходить у поздовжню борозенку; у самиць на місці ямки помітна лише глибока коротка борозенка. Основа передньоспинки без облямівки, диск здебіль-

ного з грубою й густою, зрідка також з дрібною пунктурою. Забарвлення чорне, матове. Довжина тіла 6,5—11,0 мм. . .

. . . . . *O. amyntas* Oliv.

2(1). Голова в самиць з двома, в самців або з двома, або з одним швом. Коли в самців лише один шов, то він міститься не на потилиці, а на тім'ї близько до заднього краю голови.

3(6). Пунктура передньоспинки завжди проста, не рашпилевидна; таку ж пунктуру мають здебільшого й елітри. .

4(5). Булава антен світла — жовта або червона. Пігидій з грубою пунктурою. Опукла передньоспинка з грубою й густою пунктурою, з такою ж пунктурою і голова. Передній край лицевого щитка з вирізкою. Обидва шви на голові однаково розвинені, при чому тім'яний розташований на певній відстані від заднього краю голови. Пунктовані борозенки елітр тоненькі, проміжки з рашпилевидною пунктурою. Забарвлення чорне, блискуче. Довжина тіла 4,5—5,5 мм. . . . . (*O. nigellus* Ill.)

5(4). Булава антен чорна. Матовий пігидій з поодинокими точками. Передньоспинка з помірно густою пунктурою, відстань між окремими точками пунктури більша за діаметр самих точок. Передній край лицевого щитка без вирізки. Довжина першого членика задніх лапок дорівнює всім дальшим разом. Голова в самців з згладженою й рідкою, а в самиць з помітною густою пунктурою. Обидва шви на голові в самиць прості, висота тім'яного шва більша, ніж потиличного. У самців потиличний шов погано розвинений, а тім'яний утворює два більш-менш довгі, зігнуті й нахилені назад ріжки; в деяких випадках тім'яний шов редукується і тоді від ріжків лишаються тільки два горбки мінливого розміру і форми. Верх тіла голий. Забарвлення чорне, здебільшого з зеленим відблиском; іноді елітри рудуваті. Довжина тіла 6,0—11,5 мм. . . . . *O. taurus* Schr.

а, б) Верх тіла чорний, іноді з зеленим відблиском.

а) Роги в самців довгі, зігнуті й похилені назад . . . .

. . . . . *forma typica*

б) Роги в самців короткі, майже прямі . . . *var. capra* Oliv.

с) Елітри рудуваті або бурі . . . *ab. fuscipennis* Muls.

6(3). Принаймні боки й передня частина передньоспинки з рашпилевидною пунктурою.

7(8). Булава антен червоно-бура. Голова з поперечними зморшками і густою пунктурою, тім'я з рідшою пунктурою. Передній край лицевого щитка з маленькою вирізкою й короткими рудуватими волосками. Потиличний шов ледве зігнутий, тім'яний усередині з широким тупим зубцем, а по боках з помірно зігнутими ріжками. Елітри з тонкими борозенками, проміжки елітр опуклі з поодинокими точками; пігидій в поодиноких грубих точках. Забарвлення чорне, блискуче. Самиця досі невідома

. . . . . *O. kindermanni* Hag.

8(7). Булава антен чорна.

9(14). Війки голови й передньоспинки, а також більшої частини нижньої поверхні тіла чорні.

10(11). Елітри, як і все тіло, чорні, без будьяких жовтих плям. Передній край лицевого щитка з невеличкою вирізкою. Передньоспинка обох статей перед переднім краєм з чотирма великими горбками, внутрішні горбки зближаються основами і іноді зовсім зливаються. Голова з поперечно-зморшкуватою пунктурою. Потиличний шов у обох статей маленький, у самиць трохи зігнутий; тім'яний шов прямий і високий, у самців з кожного боку з різком. Передньоспинка з густою рашпилевидною пунктурою, елітри з тоненькими пунктованими борозенками, проміжки плоскі з дрібними рашпилевидними точками, які утворюють два майже паралельні поздовжні ряди. Забарвлення чорне, матове або ледве блискуче. Тіло масивне, 9—12 мм завдовжки. . . . . *O. vitulus* Fabr.

11(10). Чорний, елітри жовті з чорним швом, білим краєм і численними дрібними чорними плямами; іноді тіло має металічний відблиск. Передній край лицевого щитка з маленькою вирізкою. Голова й краї задньогрудей з жовтими або світло-рудуватими волосками. Тім'яний шов у самців з довгим рогом або з горбком; у самиць тім'яний шов прямий, з гострими або тупими боковими кутами.

12(13). Тіло з металічним відблиском. Спина елітр помірно опукла. Принаймні передня половина передньоспинки з рашпилевидною пунктурою; основа передньоспинки з рідкою дрібною звичайною пунктурою. Забарвлення елітр здебільшого жовте. Довжина тіла 7,5—10,5 мм. . . (*O. marginalis* Geb1.)

13(12). Тіло матове. Спина елітр плоска. Лише передня чверть передньоспинки з рашпилевидною пунктурою, на решті поверхні передньоспинки пунктура звичайна, скрізь рідка. Забарвлення елітр світле, солом'яно-жовте. Пігидій з тонкою пунктурою. Довжина тіла 7,0—10,4 мм. . . *O. tesquorum* Sem. et Med v.

14(9). Війки голови, передньоспинки та більшої частини низу тіла жовті.

15(34). Елітри жовті з чорними плямами чи поздовжніми штрихами, чорні з жовтими плямами чи штрихами або жовті чи рудуваті.

16(23). Боки передньоспинки перед вигнутими назовні передніми кутами з вирізками.

17(22). Елітри рудо-жовті з чорними або зеленими плямами. Тім'яний шов у самців лише з одним рогом або горбком. Волоски між шипами на кінцях задніх гомілок вдвоє довші за шипи.

18(19). Голова, передньоспинка й низ тіла чорні, без металічного відблиску. Лицевий щиток у самців видовжений у вигляді дзьоба, тім'яний шов утворює похилу назад пластинку, яка переходить на кінці в тоненький ріг. Передньоспинка в самиць у передній частині з двома горбками, що зливаються основами. Довжина тіла 10—15 мм. . . . . *O. austriacus* Panz.

- a) Ріг довгий, похилий . . . . . ♂ *forma typica*
 b) Ріг короткий, прямий . . . . . ♂ *var. laticornis* Geb1.

19(18). Голова, передньоспинка й низ тіла чорні з сильним металічним відблиском або металічно-зелені чи мідно-червоні; здебільшого низ тіла чорно-зелений. Лицевий щиток у самців звичайної форми.

20(21). Голова й передньоспинка чорні, блискучі, зрідка зелені. Елітри з чорними плямами і металічно-зеленим швом; низ тіла чорний, іноді з легким металічним відблиском. Тім'яний шов у самців такої ж будови, як у попереднього виду. Передньоспинка в самиць гладенька, без горбків у передній частині; вздовж середини передньоспинки йде смужка без пунктури. Довжина тіла 6,0—9,5 мм . . . . . *O. fracticornis* Preyssl.

21(20). Голова й передньоспинка з розпливчастими зеленими або рудуватими плямами. Тім'яний шов у самців як у двох попередніх видів. Передньоспинка в самиць у передній частині з двома дрібними, сполученими основами горбками. Довжина першого члена задніх лапок майже дорівнює всім дальшим разом. Довжина тіла 6,5—10,0 мм . . . . . *O. coenobita* Hrbst.

22(17). Елітри, як усе тіло, чорні з легеньким блиском; лише плечі й вершини елітр жовто-руді. Півкруглий передній край лицевого щитка з глибокою вирізкою. Волоски на вершині задніх гомілок такої довжини, як шипики між ними. Верх тіла в довгих жовтих волосках. Тім'яний шов у самців утворює два прямі ріжки, а між ними горбок; у деяких випадках ріжки редукуються до високої вертикальної пластинки. Тім'яний шов у самиць прямий, високий, потиличний—вузенький, у самців ледве помітний. Довжина тіла 5 мм . . . . . *O. furcatus* Fabr.

- a) Ноги темні, елітри в основному чорні . . . *forma typica*
 b) Ноги й елітри червоні. . . . *ab. rutilipennis* Reitt.

23(16). Боки передньоспинки перед спрямованими вперед передніми кутами без вирізки.

24(27). Епіплеври елітр чорні.

25(26). Боки й передня частина передньоспинки з сильною рашпилевидною пунктурою; диск передньоспинки з легкою пунктурою. Потиличний шов у обох статей однаковий, трохи зігнутий; тім'яний шов у самиць або прямий (дрібні екземпляри), або з двома ріжками; у самців тім'яний шов має вигляд прямокутної пластинки, середина якої утворює прямий ріг. Передньоспинка в обох статей у передній частині з чотирма горбками; у самців усі горбки відокремлені, у самиць внутрішні зливаються основами. Забарвлення чорне з лаковим блиском; елітри жовті, з чорним швом і епіплеврами. Довжина тіла 7—10 мм . . . . . *O. lucidus* Ill.

26(25). Передньоспинка скрізь з однаковою пунктурою. Передній край лицевого щитка з маленькою вирізкою. Потиличний

шов у самців ледве помітний, у самиць зігнутий і помітно сплюснений на кінцях. Тім'яний шов у самців утворює більш або менш розвинений ріг, а в самиць має вигляд зігнутого кия. Передньоспинка й пігідій з короткими волосками. Голова й передньоспинка чорні; чорні елітри на спині з великою зубчастою плямою жовтого забарвлення, з двома жовтими плямами перед вершиною і одною на основі між плечима й епіплеврами. Довжина тіла 5,0—6,5 мм

..... *O. leucostigma* Stev.

27(24). Епіплеври елітр почасти або зовсім жовті.

28(29). Передньоспинка в обох статей у передній частині з чотирма горбками, з яких внутрішні зближені чи навіть сполучені між собою. Тім'яний шов у обох статей високий, прямий, потиличний шов у самиць мало розвинений, а в самців ледве помітний. Голова й передньоспинка з довгими й густими, елітри з короткими та рідкими жовтими волосками, які розташовані рядками. Голова й передньоспинка металічно-зелені або пурпурові, низ тіла чорний або чорно-зелений; елітри світлоруді з темним швом і видовженими чорно-зеленими плямами на 2, 3, 5, 7 і 8 проміжках; разом ці плями утворюють косу поперечну перев'язь. Довжина тіла 5—8 мм

..... *O. lemur* Fabr.
29(28). Передньоспинка в самиць у передній половині з двома більш або менш злитими горбками; у самців з ледве помітними горбками або зовсім без них. Тім'яний шов у самців з одним рогом.

30(31). Верхня сторона тіла й пігідій у довгих вертикальних волосках жовтого кольору. Тім'яний шов у самців утворює редукований кулястий ріг, а потиличний — майже непомітний; у самиць тім'яний шов прямий, потиличний досить розвинений. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка часто металічно-зелені або бронзові; елітри темножовті з чорним швом, першим проміжком і нечисленними плямами вздовж шва й зовнішнього краю. Довжина тіла 5,0—7,5 мм

..... *O. suturellus* Brülle
31(30). Елітри майже голі, основа передньоспинки з дуже рідкими похилими волосками, пігідій у дуже коротких волосках.

32(33). Передня третина епіплевр елітр чорна. Передньоспинка в самців з ледве помітними горбками, у самиць з двома злитими між собою горбками. Тім'яний шов у самиць прямий, у самців з рогом, що іноді редукується до невеликого горбка. Голова, передньоспинка й нижня поверхня тіла чорні, блискучі; елітри жовті з темним швом і численними чорними або зеленими плямами. Довжина тіла 6—9 мм

..... *O. nuchicornis* L.
33(32). Епіплеври елітр жовті також у передній частині. Тім'яний шов у самців більш або менш пластинчастий з видовженою в ріг серединою; у самиць високий, озброєний з кожного боку зубчиком, який у дрібних екземплярів зникає. Потиличний шов помітний у обох статей, в самиць зігнутий. Елітри жовті з темними або зеленими плямами та металічно-зеленим швом. Низ тіла й ноги однобарвні — металічно-зелені або чорні. Передньо-

спинка з короткими волосками. Довжина тіла 7,5—13,0 мм . . .

. . . . . *O. vassa* L.

34 (15). Елітри, як і все тіло, чорні без будь-яких кольорових плям.

35 (38). Боки передньоспинки перед вигнутими назовні передніми кутами з вирізками.

36 (37). Передня частина передньоспинки в самиць з трьома, а в самців з чотирма горбками; внутрішні горбки зближені. Потиличний шов помітний у обох статей, зігнутий. Тім'яний шов пластинчастий, у самиць злегка зубчастий, а в самців з двома ріжками по краях; у дрібних самців останні часто зникають. У самиць тім'яний шов лежить між передньою, а в самців — між задньою частиною очей. Передньоспинка зерниста, матова. Проміжки елітр злегка опуклі, з двома рядками рашпилевидних точок і численними сивими волосками. Чорний, злегка блискучий, укритий жорсткими сивими волосками. Довжина тіла 7—8 мм . . . . .

. . . . . *O. ponticus* Har.

37 (36). Передня частина передньоспинки в самиць і дрібних самців з двома більш або менш помітними горбками, у нормально розвинених самців — з поздовжнім втисненням. Тім'яний шов у самців пластинчастий з нахиленим дозад рогом, потиличний шов розвинений. У самиць є як тім'яний, так і потиличний шов. Передньоспинка з грубою й густою рашпилевидною пунктурою. Однobarвно чорний, іноді з легким зеленуватим відблиском; волоски тіла жовтуваті. Довжина тіла 7,0—9,5 мм . . . . .

. . . . . *O. verticicornis* Laich.

38 (35). Боки передньоспинки перед спрямованими вперед передніми кутами без вирізок.

39 (40). Передня частина передньоспинки в обох статей з трьома горбками. Тім'яний шов у обох статей вузький, високий, конічний, зігнутий, зверху вирізаний, спереду пунктований; потиличний шов злегка зігнутий. Передньоспинка з грубою густою рашпилевидною пунктурою, диск передньоспинки коло основи з кожного боку з вузькою позбавленою пунктури площадкою, середній горбок переднього краю передньоспинки випинається в вигляді пунктованої пластинки вперед. Забарвлення чорне з легким блиском, елітри чорно-рудуваті, волоски тіла рудуваті. Довжина тіла 6,0—6,5 мм . *O. semicornis* Panz.

40 (39). Передня частина передньоспинки в обох статей зовсім без горбків. Тім'яний шов у обох статей прямий; потиличний шов у самиць зігнутий, а у самців зовсім нерозвинений або ледве помітний. Передньоспинка з помірно грубою рашпилевидною пунктурою, без гладеньких площин по боках основи диска. Кожний проміжок елітр з двома рядами точок. Забарвлення чорне, іноді з зеленуватим відблиском. Епіплеври слітр червоно-бурі, зрідка елітри цілком забарвлені в червоно-бурій колір. Волоски тіла жовті. Довжина тіла 4,8—6,0 мм . . . . .

. . . . . *O. ovatus* L.

РІД CASSOBIUS THOMS.

Верх тіла гладенький, без волосків; пунктура звичайна. Потилічний шов у обох статей розвинений, тім'яний—у самиць міцний, а в самців або зовсім відсутній, або ледве помітний. Тіло з сильним лаковим блиском.

1 (2). Чорний, дві плями на елітрах, антени до булави, ноги до верхньої частини передніх стегон забарвлені в червоний або рудий колір. Довжина тіла 5,5—7,0 мм . . . . . *C. schreberi* L.

2 (1). Чорний з яснішою вершиною елітр; антени руді з чорною булавою, ноги темні. Передньоспинка з густою й грубою пунктурою. Довжина тіла 4,8—6,0 мм . . . *C. histeroides* Men.

РІД COPRIS GEOFFR.

1 (2). Облямівка переднього краю передньоспинки переривається посередині. Епіплеври передньоспинки з глибокими борозенками для вкладання антен. Більша частина передньоспинки з зернистою пунктурою. Ріг у самців довгий і зігнутий назад, у самиць короткий і гострий. Передньоспинка з високою поперечною зморшкою, розташованою в самців за, а в самиць—перед серединою передньоспинки. Тіло масивне, опукле. Забарвлення чорне. Довжина тіла 20—30 мм . . . . . *C. hispanus* L.

2 (1). Облямівка переднього краю передньоспинки суцільна. Епіплеври передньоспинки без борозенок для вкладання антен. Пунктура передньоспинки звичайна, не зерниста. Ріг у самців довгий і гострий, злегка зігнутий, у самиць—короткий з вирізкою на вершині. Передньоспинка в самців з трьома великими горбками й поздовжніми втисненнями між ними; зовнішні горбки загострені, середній—з вирізкою й маленькими опуклинами коло неї. У самиць перед серединою передньоспинки проходить поперечний киль з двома горбками по боках. Забарвлення як у попереднього виду. Довжина тіла 17—23 мм . . . . . *C. lunaris* L.

а) Великі самці з довгим рогом на голові і типовою скульптурою передньоспинки . . . . . ♂ *forma typica*

б) Дрібні самці з дуже коротким, гострим рогом і такою скульптурою передньоспинки, як у самиць . . . . .
. . . . . ♂ *var. corniculatus* Muls.

РІД ONITIS FABR.

Передній край передньоспинки з рашпилевидною пунктурою.

1 (2). Верх тіла металічно-зелений або синій, елітри часто з широкими поздовжніми жовтими смужками. Задні стегна в самців з сильно зазубреним переднім краєм і великим гачковидним зубцем. Довжина тіла 12—18 мм . . . . . *O. humerosus* Pall.

2 (1). Тіло однобарвне, чорне. Задні стегна в самців дуже зазубрені. Передньоспинка з густою дрібною зернистою пунктурою. Довжина тіла 14—18 мм . . . . . *O. damoetas* Stev.

1 (2). Тіло чорне, без жовтих плям. Задньогруди в самиць з рідкою й дрібною пунктурою, в самців — з густою грубою грануляцією. Основа передньоспинки з видовженими, штрихуватими ямками. Основа елітр на другому й третьому проміжках з видовженими, а на четвертому й п'ятому — з округлими опуклинами. Передній край передніх і задніх стегон у самців з гачковидними зубцями. Трохантери середніх і задніх ніг ззаду видовжені в вістря. Передній виступ передньогрудей вузький, на кінці з вирізкою. Довжина тіла 18—20 мм . . . . .

(*Ch. moeris* Pall.).

2 (1). Тіло чорне або чорно-буре з жовтими плямами чи краями. Задньогруди в обох статей без грануляції, з звичайною або рашпилевидною пунктурою. Внутрішній край передніх гомілок у самців коло основи без вирізки, а перед серединою з зубчиком. Передні стегна в самців посередині верхнього канту з великим вигнутим назовні гачковидним зубцем. Елітри з густою, рівномірною рашпилевидною пунктурою; п'ятий проміжок елітр килевидний. Довжина тіла 11—18 мм . . . *Ch. hungaricus* Hrbst.

Підродина Melolonthini

Визначник триб

1 (10). Боки лицевого щитка перед очима без глибоких вирізок.

2 (9). Мандибули звичайної (нелистовидної) форми, цілком захищені під лицевим щитком.

3 (6). Кігтики ніг однакової довжини.

4 (5). Коли розглядати черевце знизу, здається, що воно складається лише з 5 сегментів. Основи апікальних шпор задніх гомілок розсунуті. Вершини задніх гомілок між шпорами з вирізкою і часто, крім того, з коротенькою борозенкою для вкладання лапок. Передні тазики довгі, веретенovidної форми, без гострого кия перед вершиною . . . . . Триба *Sericina*

5 (4). Коли розглядати черевце знизу, добре видно 6 сегментів. Основи апікальних шпор задніх гомілок зближені. Задні гомілки перед апікальними шпорами з вирізками й борозенками для вкладання лапок. Передні тазики більш-менш циліндричні, перед вершиною з гострим килем на внутрішній поверхні . . .

. . . . . Триба *Melolonthina*

6 (3). Кігтики ніг, особливо задніх, неоднакової довжини; один з них нормальний рухомий, другий рудиментарний, а іноді його зовсім немає.

7 (8). Гомілки без апікальних шпор. Передній край передньоспинки без перетинчастої облямівки; немає перетинчастої облямівки також на передостанньому сегменті черевця . . . . .

. . . . . Триба *Hopliina*

8 (7). Задні гомілки з двома апікальними шпорами. Передній край передньоспинки з перетинчастою облямівкою; така ж, іноді злегка хітинізована облямівка помітна й на передостанньому сегменті черевця . . . . . Триба *Rutelina*

9 (2). Мандибули листовидно розширені, часто озброєні зубцями і виступають спід лицевого щитка . . . . . Триба *Dynastina*

10 (1). Боки лицевого щитка перед очима з більш або менш глибокою вирізкою.

11 (16). Боки елітр за плечима без плоскої вирізки. Середньогруди між середніми тазиками без видовженої пластинки.

12 (15). Задні тазики зближені; довжина першого членика задніх лапок дорівнює дальшому або навіть більша.

13 (14). Пігідій середнього розміру. Елітри не вкривають зверху передпігідіальних тергітів черевця. Епіплеври елітр вузькі, розташовані дорзально . . . . . Триба *Glaphyrina*

14 (13). Пігідій великий, добре розвинений. Елітри вкривають зверху передпігідіальні тергіти черевця. Епіплеври елітр вузькі, розташовані вентрально . . . . . Триба *Trychiina*

15 (12). Задні тазики розсунуті. Довжина першого членика задніх лапок дорівнює двом-трьом дальшим разом. Вкорочені елітри не прикривають останніх двох тергітів черевця . . . . . Триба *Valgina*

16 (11). Боки елітр за плечима з плоскою вирізкою. Середньогруди між середніми тазиками з шоловидною або просто видовженою пластинкою . . . . . Триба *Cetoniina*

Триба SERICINA

Визначник родів

1 (4). Основа передньоспинки без облямівки.

2 (3). Вершина елітр без перетинчастої облямівки. Антени з 9 члеників; булава антен у самців довга, у самиць коротка. Тіло видовжене . . . . . Рід *Serica* Mac Leay

3 (2). Вершина елітр з перетинчастою облямівкою. Антени з 10 члеників; булава антен довга у самців і коротка у самиць. Тіло коротке, опукле, трохи розширене дозад . . . . . Рід *Maladera* Muls.

4 (1). Основа передньоспинки з помітною облямівкою. Антени з 9 члеників. Тіло дуже коротке . . . . . Рід *Homalopia* Steph.

Визначник видів

РІД SERICA MAC LEAY

Передній край лицевого щитка з двома вирізками. Потилиця з поодинокією пунктурою, передньоспинка з досить густою пунктурою. Боки елітр війчасті. Стегна й гомілки широкі,

середні й задні гомілки з двома зазубреними килевидними виступами. Забарвлення рудо-буре, потилиця рудувата. Низ тіла матовий, іризуючий, ноги блискучі, задньогруди з обляміркою. Довжина тіла 8—10 мм . . . . . *S. brunnea* L.

РІД MALADERA MULS.

Боки передньоспинки з довгими війками в передній частині і короткими в задній. Перший членик задніх лапок без борозенки на зовнішньому краї. Забарвлення рудо-буре або рудувате, здебільшого матове або з легким жирним відблиском, іноді верх іризує; низ і ноги руді. Довжина тіла 6—8 мм . . . . . *M. holosericea* Scop.

- a) Верх чорно-бурий . . . . . *forma typica*
- b) Верх рудуватий . . . . . *ab. fusca* Muls.

РІД HOMALOPHIA STERN.

1 (2). Псевдоепіплеври елітр відмежовуються від диска виразною борозенкою, найкраще помітною в основній частині. Голова й передньоспинка з густими, елітри з рідкими вертикальними волосками рудо-бурого кольору. Проміжки елітр широкі, злегка опуклі, з рідкою пунктурою, пігидії з помітною пунктурою. Забарвлення чорне, елітри жовто-руді або руді з чорним швом і боковим краєм; зрідка елітри зовсім чорні. Довжина тіла 5—7 мм . . . . . *H. ruricola* Fabr.

- a) Елітри світлі з чорним швом і боковим краєм . . . . . *forma typica*
- b) Елітри темні з рудими плечима . . . . . *ab. humeralis* Fabr.
- c) Елітри чорні . . . . . (*ab. atrata* Geoffr.)

2 (1). Псевдоепіплеври елітр поступово переходять у диск і не відмежовуються від нього борозенкою.

3 (4). Елітри з довгими вертикальними волосками. Забарвлення елітр світложовте або руде, іноді солом'яно-жовте з темним швом і боковим краєм. Основне забарвлення чорне. Волоски голови й передньоспинки жовті. Довжина тіла 5—8 мм . . . . . *H. spiraeae* Pall.

- a) Елітри з довгими вертикальними волосками жовтого забарвлення . . . . . *forma typica*
- b) Елітри з помірно-довгими, почасти вертикальними, почасти похилими волосками чорного забарвлення . . . . . *var. (subsp.?) limbata* Ktun.

В східній частині ареалу ця форма майже скрізь заміщує основну форму. Отже можливо, що вона являє собою диференційовану географічну расу чи підвид, поширення якого відокремлюється територіально від поширення основної раси виду

4(3). Елітри з короткими похилими волосками. Забарвлення елітр здебільшого руде, шов і краї елітр темні, іноді елітри зовсім чорні. Великий опуклий вид. Довжина тіла 6—8 мм . . . . . *H. erythroptera* Friv.

- a) Елітри руді . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорні . . . . . (*ab. carbonaria* Blanch.)

Триба MELOLONTHINA

Визначник секцій і родів

1 (12). Булава антен в обох статей з трьох члеників. Передостанній сегмент черевця з добре помітною перетинчастою облямівкою . . . . . Секція *Rhizotrogina*

2 (3). Антени з 7 члеників, третій членик антен найдовший. Основа передньоспинки з облямівкою. Кігтики ніг коло основи з ледве помітним зубчиком . . . . . Рід *Monotropus* Erichs.

3 (2). Антени з 9—10 члеників, третій членик антен довжиною майже такий, як і дальші.

4 (5). Кігтики перед вершиною з глибокою вирізкою. Антени з 9 члеників. Голова вузька, з поперечним килем на лобі. Основа передньоспинки без облямівки. Тіло в довгих вертикальних волосках . . . . . Рід *Lasiopsis* Erichs.

5 (4). Кігтики коло основи або перед серединою з зубчиком або без нього. Антени з 9—10 члеників.

6 (11). Антени з 10 члеників.

7 (8). Весь верх тіла чи принаймні боки передньоспинки та елітр з білим борошновидним нальотом. Зовнішні зубці передніх гомілок розвинені однаково. Перший членик задніх лапок довший за другий . . . . . Рід *Chioneosoma* Kraatz¹⁾

8 (7). Тіло без білого, борошновидного нальоту. Основний (третій від вершини) зубець передніх гомілок менший за два другі. Довжина першого членика задніх лапок менша ніж другого.

9 (10). Волоски на елітрах групуються в три поздовжні смужки (6 на обох елітрах). Основа передньоспинки без облямівки, з гу-

---

¹⁾ Рід *Chioneosoma*, встановлений Краатц-ом (1891), інтерпретується Семеновим (1902) лише як підрід роду *Rhizotrogus* Latr. Вважаючи це безпідставним, я відновлюю за *Chioneosoma* значення роду, але в об'ємі підроду Семенова, а не роду Краатц-а. Доцільність цього доводиться як морфологією імаго, так, особливо, морфологією личинкової стадії. У личинок *Chioneosoma* (Голов'якко, 1936) симетричні шипики на останньому абдомінальному сегменті утворюють фігуру овала. У інших *Melolonthina* цього не спостерігається, через що рід *Chioneosoma* займає в трибі дуже відокремлене місце. Разом з тим за Голов'янком (1913, 1936) і Мураїама (1931) конфігурація симетричних переданальних шипиків має в родині *Scarabaeidae* безперечно надвидову й надродову вартість. Ця ознака показує, що рід *Chioneosoma* філетично менше споріднений з родом *Rhizotrogus* Latr, ніж цей останній з родами *Amphimallon* Serv. та *Monotropus* Erichs. За родову самостійність наочно свідчить також і характер ареалу роду *Chioneosoma*.

стим волосяним покривом. Кігтики в самиць з зубцями, у самців без зубців . . . . . (Рід *Holochelus* Reitt).

10 (9). Елітри з поодинокими волосками, що ніколи не утворюють суцільних поздовжніх смужок. Основа передньоспинки або з облямівкою, або без неї. Кігтики завжди з зубчиками . . . . . Рід *Rhizotrogus* Latr.

11 (6). Антени з 9 члеників. Зовнішній край передніх гомілок без перетинчастої облямівки, часто лише з одним чи двома зубцями. Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти другого (середнього) зубця зовнішнього краю або перед ним . . . . . Рід *Amphimallon* Serv.

12 (1). Булава антен з 4—7 члеників (у видів нашої фауни). Кількість члеників булавки в самців завжди більша, ніж у самиць: булава антен у перших складається з 5—7, у других з 4—6 члеників. Передостанній сегмент черевця без помітної перетинчастої облямівки . . . . . Секція *Melolonthina*

13 (16). Передні гомілки з апікальною шпорою.

14 (15). Стерніти черевця з білими обмежованими плямами на боках. Пігідій з видовженою вершиною. Булава антен у самців з 7, у самиць з 6 члеників; у перших вона довга, у других коротка . . . . . Рід *Melolontha* Fabr.

15 (14). Стерніти черевця без обмежованих білих плям на боках. Вершина пігидія звичайна, не видовжена. Булава антен у самців з 7, у самиць з 5 члеників . . . . . Рід *Polyphylla* Hag.

16 (13). Передні гомілки в самців без апікальної шпори і лише з одним апікальним зубцем; зовнішній край передніх гомілок у самиць з трьома апікальними зубцями. Стерніти черевця з білими обмежованими плямами на боках. Булава антен у самців з 5, у самиць з 4 члеників . . . . . Рід *Anoxia* L. ar.

СЕКЦІЯ RHIZOTROGINA

Визначник видів

РІД MONOTROPUS ERICHSON.

1 (2). Боки передньоспинки виступають у вигляді ледве помітних кутів; основні кути передньоспинки прямі, тупі. Лоб з короткими вертикальними волосками; диск передньоспинки, елітри й пігідій з короткими горизонтальними волосками, диск передньоспинки, крім того, з окремими довгими вертикальними волосками, а передній край — з довгими маргінальними війками. Забарвлення жовто-руде; лоб, диск передньоспинки посередині і щиток рудуваті. Довжина тіла 11—12 мм . . . *M. fausti* Sem.

2 (1). Боки передньоспинки виступають у вигляді гострих, добре помітних кутів; основні кути передньоспинки тупі, округлі. Голова, передньоспинка, пігідій і елітри коло щитка з довгими вертикальними волосками. Забарвлення жовте; лоб,

диск передньоспинки посередині і щиток рудуваті, край елітр темні. Довжина тіла 12 мм . . . . . *M. nordmanni* Blanch.

ПІД LASIOPSIS ERICHS.

Лицевий щиток без вирізки. Облямівка переднього краю передньоспинки згладжена, диск передньоспинки з густою пунктурою. Передньоспинка, елітри та пігидій у довгих вертикальних волосках; на елітрах волоски стоять трохи похило. Боки пігидія з втисненнями. Забарвлення буро-рудувате, блискуче. Довжина тіла 12 мм . . . . . *L. canina* Zoubk.

ПІД CHIONEOSOMA KRAATZ

1 (2). Передній край лицевого щитка без вирізки або з ледве помітною вирізкою. Членики передніх лапок знизу з різкатию виступами. Апікальні шпори задніх гомілок листовидної форми, на вершині з перетинчастою облямівкою. Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти вирізки між першим і другим зубцями зовнішнього краю гомілок . . . . .

. . . . . Підрід *Chionotrogus* Reitt.

Краї передньоспинки з біло-жовтими волосками. Булава антен у самців довша за джгутик. Задні стегна в самців широкі. Основне забарвлення руде або буро-руде¹⁾. Довжина тіла 15—17 мм . . . . . *Ch. pulverum* Knosch

2 (1). Передній край лицевого щитка з глибокою вирізкою. Членики передніх лапок звичайні, без різкатию виступів знизу. Апікальні шпори задніх гомілок гострі, на вершині без перетинчастої облямівки. Апікальні шпори передніх гомілок розташовані так само, як і в підроду *Chionotrogus* . . . . .

. . . . . Підрід *Aleucolomus* Reitt.

Вирізка лицевого щитка не сягає основи загнутого догори переднього краю щитка. Потилиця з тупим поперечно-горбкуватим килем. Диск передньоспинки з 1—3 ледве помітними поздовжніми втисненнями. Потилиця, боки та основа передньоспинки, а також основа елітр з довгими вертикальними волосками. Забарвлення рудувате²⁾. Довжина тіла 14,5—17,0 мм . . . . .

. . . . . *Ch. vulpinum* Gyll.

(ПІД HOLOCHELUS REITT.)

Лоб і передньоспинка з довгими жовтими вертикальними волосками. Кігтики в самців звичайні. Забарвлення чорне, елітри темнокаштанові. Довжина тіла 10 мм . . . . . (*H. subseriatus* Reitt.)

ПІД RHIZOTROGUS LATR.

1 (8). Основа передньоспинки без облямівки. Верх тіла з довгими волосками . . . . . Підрід *Miltotrogus* Reitt.

¹⁾ Основне забарвлення тіла маскується білим борошновидним пильотом.

²⁾ Основне забарвлення тіла маскується білим борошновидним пильотом.

2(3). Антени в самців з дуже кривою булавою, довшою за джгутик антен. Передньоспинка в самців з дрібною й густою, а в самиць з грубою пунктурою. Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти другого зубця зовнішнього краю. Голова й передньоспинка з довгими вертикальними волосками, боки елітр з короткими війками, пігідій з короткими волосками. Елітри в самців злегка, а в самиць помітно розширені до вершини. Забарвлення рудо-червоне, блискуче. Довжина тіла 15—18 мм . . . . . *R. aequinoctialis* Hrbst.

3(2). Антени в самців з майже прямою булавою, яка довжиною дорівнює джгутикові або менша за нього.

4(5). Антени в самців з трохи викривленою булавою. Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти другого зубця зовнішнього краю. Між довгими вертикальними волосками передньоспинки немає коротких похилих волосків. Лицевий щиток з густою дрібною пунктурою, потилиця з грубою пунктурою; пігідій з невиразною пупковидною пунктурою. Боки елітр з довгими війками, пігідій з ледве помітним волосяним покривом. Забарвлення рудо-червоне, блискуче. Довжина тіла 14—18 мм . . . . . *R. tauricus* Blanch.

5(4). Антени в самців з зовсім прямою булавою. Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти вирізки між першим і другим зубцями зовнішнього краю або проти другого зубця. Передньоспинка з довгими вертикальними волосками, між якими розкидані поодинокі похилі волоски. Елітри здебільшого вкривають помірно густі горизонтальні волоски. Передньоспинка з густою дрібною пунктурою.

6(7). Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти вирізки між першим і другим зубцями зовнішнього краю. Пігідій з дрібними пупковидними точками, кожна з яких має дрібне блискуче зернятко на дні. Передній край лицевого щитка з вирізкою. Вертикальні й похилі волоски передньоспинки майже однакової довжини. Пігідій з короткими, як щетина, волосками. Внутрішній край середніх і задніх гомілок з короткими міцними шипами. Тіло плоскувате, трохи розширене дозад. Забарвлення буро-руде, матове, лише передньоспинка блискуча. Довжина тіла 15—19 мм . . . . . *R. vernus* Germ.

7(6). Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти другого зубця зовнішнього краю. Передньоспинка з дрібною пунктурою і гладенькою смужкою вздовж середини. Пігідій з ледве помітною пупковидною пунктурою і тоненькими короткими горизонтальними волосками. Внутрішній край середніх і задніх гомілок замість коротких міцних шипів має лише горбки на їх місці. Тіло трохи розширене дозад, забарвлення як у попереднього виду. Довжина тіла 14—15 мм . *R. pilicollis* Gyll.

8(1). Основи передньоспинки з обляміркою. Диск передньоспинки голий, а боки й передній край з гребінцем довгих волосків . . . . . Підрід *Rhizotrogus* In yr.

Передньоспинка матова, з подвійною пунктурою: поодинокими грубими точками та численними дрібними між ними. Задні гомілки з рядом шипиків (4—7 в ряд). Забарвлення жовте; елітри з темним швом і боковим краєм, іноді вони зовсім темні. Довжина тіла 12—18 мм . . . . . *R. aestivus* Oliv.

- а) Передньоспинка з темною поздовжньою смужкою .
 . . . . . *forma typica*
- б) Передньоспинка без темної смужки. . . . .
 . . . . . *ab. faldermanni* Reiche

РІД AMPHIMALLON SERV.

1 (4). Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти вирізки між першим і другим зубцями зовнішнього краю.

2 (3). Передні гомілки в самців з 1—2, рідко з 3 зубцями по зовнішньому краю; передні гомілки в самиць завжди з трьома зубцями. Середні гомілки в самців без киля в основній частині і лише з рудиментом косоного киля посередині. Елітри з 2—3 тупими поздовжніми ребрами, поверхня яких або зовсім гладенька, або з ледве помітною пунктурою. Боки елітр з довгими війками. Забарвлення солом'яно-жовте або рудувате. Довжина тіла 12—18 мм . . . . . *A. solstitialis* L.

Цей вид відрізняється надзвичайною поліморфністю. В нашій фауні його репрезентує ряд форм, визначити таксономічну вартість яких через брак відповідного матеріалу зараз не можна. Тому я кваліфікую всі ці форми умовно як аберації, хоч, безперечно, серед них є і макро- і мікрогеографічні раси (екотипи).

а) Забарвлення блідосолом'яно-жовте, диск передньоспинки темний, з світлою смужкою вздовж середини. Передньоспинка в самців з довгими, а в самиць з короткими вертикальними й похилими волосками. Елітри з довгими, сконцентрованими переважно коло щитка волосками. Черевце з окремими вертикальними і густими горизонтальними волосками, що скупчуються по боках стернітів у трикутні плями. Пігидій у самців з довгими, в самиць з короткими вертикальними волосками; поверхня пігидія з рашпилевидною пунктурою . . . . . *forma typica*

б) Забарвлення рудо-жовте. Волосяний покрив не такий довгий і густий, як у типової форми, на елітрах навіть рідкий. Пігидій з волосками, але без рашпилевидної пунктури. Менший за типову форму . . . *ab. ochraceus* Knoch

с) Розміри й забарвлення, як у типової форми. Передньоспинка обох статей в основному з короткими рідкими горизонтальними волосками і лише з поодинокими довгими вертикальними. На елітрах волоски скупчуються коло щитка і на шві, решта поверхні елітр майже гола. Шов елітр темний . . . . . *ab. grossatus* Eschsch.

d) Нагадує попередню форму, але має більший розмір. Забарвлення рудувате, верх блискучий, лицевий щиток і плями на боках передньоспинки руді; елітри й пігидій світлокаштанові. Передньоспинка темна, помірно пунктована, вкрита горизонтальними і поодинокими вертикальними волосками. Елітри майже голі, пігидій голий, здебільшого з двома поздовжніми смужками світлих волосків . . . . .

ab. tropicus Muls.

e) Як попередній, але меншого розміру. Передньоспинка з рідкою міцною пунктурою. Верх волохатий, пігидій з більш або менш помітним волосняним вкриттям. . . . .

ab. setosus Grun.

3(2). Передні гомілки обох статей завжди з трьома зубцями. Середні гомілки з помітним основним і розвиненим косим килем, який у нижній частині виступає в вигляді кута. Елітри з мало розвиненими киями. Волосняний покрив черевця рідкий, волоски на боках стернітів не скупчуються в вигляді трикутних плям. Тім'я, передньоспинка, елітри навколо щитка й пігидій з довгими вертикальними волосками. Передній край лицевого щитка з маленькою вирізкою. Лоб з помітним тупим поперечним килем. Забарвлення світле рудо-жовте. Довжина тіла 13—14 мм. . . . . *A. volgensis* Fisch.

4(1). Апікальна шпора передніх гомілок розташована проти другого зубця зовнішнього краю.

5(6). Поодинокі вертикальні волоски скупчені на елітрах; спина елітр майже гола. Другий зубець зовнішнього краю передніх гомілок наближається більше до першого (апикального), ніж третій до другого. Лоб, передньоспинка й щиток з густими вертикальними волосками жовтого кольору. Передньоспинка з помірно густою пунктурою. Забарвлення чорне або чорно-буре з жовто-бурими елітрами і темними ногами. Довжина тіла 12,5—14,5 мм . . . . . (*A. ater* Fabr.)

6(5). Елітри з рівномірно-густими горизонтальними волосками. Передньоспинка з жовтими вертикальними волосками.

7(10). Блискуча передньоспинка здебільшого з міцною, іноді з дрібною й густою пунктурою; відстань між точками завжди більша за діаметр самих точок. Диск передньоспинки волохатий.

8(9). Передньоспинка з грубою або помірно грубою густою пунктурою, окремі точки якої розміром такі, як точки на елітрах. Пігидій з дрібною рашпилевидною пунктурою. Диск передньоспинки з густими волосками. Волоски на стернітах черевця скупчуються на боках у вигляді обмежованих плям. Забарвлення чорне або чорно-буре; елітри часто каштаново-бурі, а в самиць жовто-бурі; ноги рудуваті або (в самиць) руді, антени і щупальця буро-руді. Довжина тіла 14—17 мм . . . . . (*A. altaicus* Muls.)

Klnel i Noskiewicz (1930) наводили цей вид для Галичини. Я мав вже нагоду (1933) взяти під сумнів їх відомості.

Зазначу ще раз, що знаходження *A. altaicus* Мпнпн. в Галичині майже неможливе. Ареал цього хруща захоплює в Європі лише крайній схід і обмежується з заходу лінією Уржум — Казань — Кавказ — Балкани. Немає підстав гадати, що з Балкан він дістався до Галичини, де кількість східних видів пластинчастовусих надзвичайно мала, навіть порівнюючи з фауною правобережних районів УРСР. Я особисто вважаю, що відомості згаданих польських дослідників стосуються іншого виду, а саме *A. assimilis* Hrbst.

9(8). Передньоспинка з дуже дрібною й густою пунктурою; точки на передньоспинці менші, ніж на елітрах. Волоски черевця не скупчуються по боках стернітів в обмежені плями. Жовто-бурий. Голова, передньоспинка й щиток чорні або чорно-бурі; елітри світложовті, здебільшого з темним швом і боковим краєм; антени червоні, ноги буро-руді або (в самиць) руді. Тіло коротке, опукле. Довжина тіла 11,0—12,5 мм . . . . . *A. ruficornis* Fabr.

10(7). Матова передньоспинка з рівномірною дрібною й густою пунктурою; відстань між точками завжди менша за діаметр самих точок. Передньоспинка з волосками двох типів: скрізь з довгими вертикальними, а на диску між ними також з похилими волосками. Щиток з густою пунктурою і довгими, як на елітрах, волосками. Забарвлення світложовто-буре або темнорудувате. Довжина тіла 10—16 мм. *A. assimilis* Hrbst.

а) Забарвлення світложовто-буре. Довжина тіла 10—14 мм . . . . . *forma typica*

б) Забарвлення світложовто-рудувате, волосяний покрив передньоспинки волохатий. Довжина тіла понад 13—16 мм . . . . . *var (subsp.?) burmeisteri* Bren.

СЕКЦІЯ MELOLONTHINA

Визначник видів

РІД MELOLONTHA FABR.

1(2). Видовжена вершина пігидія коротка з розширеним (у самців завжди, у самиць — іноді) в вигляді гудзика кінцем. Боковий край елітр весь або принаймні спереду темний. Основа й боки елітр, а також задні гомілки з густими довгими війками. Пігидій, крім бокових війок, укритий також горизонтальними волосками. Забарвлення чорне, елітри жовто-бурі, передньоспинка й ноги руді. Довжина тіла 20—25 мм . . . . . *M. hippocastani* Fabr.

а) Передньоспинка, ноги, пігидій і анальний сегмент червоні . . . . . *ab. rex* Dalla Torre

б) Диск передньоспинки й ноги червоні . . . . . *ab. coronata* Muls.

с) Диск передньоспинки, ноги й анальний сегмент червоні . . . . . *ab. discoidalis* Torre

- d) Диск передньоспинки бурий, ноги червоні . . . . . *ab. fuscicollis* Kraatz
- e) Передньоспинка чорна, ноги червоні з темними гомілками . . . . . *ab. tibialis* Muls.
- f) Як попередня, але з темним у передній частині швом . . . . . *ab. suturalis* Muls.
- g) Передньоспинка й ноги червоні, елітри чорнуваті . . . . . *ab. metzleri* Kr.
- h) Передньоспинка й стегна чорні, гомілки рудуваті . . . . . *ab. nigricollis* Muls.
- i) Передньоспинка й ноги червоні . *ab. nigripes* Muls.

2(1). Видовжена вершина пігидія досить довга й товста, її краї паралельні, кінець не розширюється в вигляді гудзика. Боки передньоспинки з грубою, диск — з згладженою пунктурою. Диск передньоспинки з такими ж довгими волосками, як і боки. Забарвлення чорне, елітри жовто-руді, антени й ноги буро-руді, потилиця й передньоспинка чорні. Волоски тіла сиві. Довжина тіла 20—25 мм . . . . . *M. melolontha* L.

- a) Потилиця й передньоспинка чорні, елітри світло-рудуваті, ноги червоні з чорно-рудими гомілками . . . . . *ab. femoralis* Kraatz
- b) Елітри в густих білих лусочках. Вершина пігидія звичайної довжини . . . . . *ab. ♀ albida* Redtb.
- c) Як попередня, але вершина пігидія дуже коротка . . . . . *ab. ♀ pallida* n. n.¹⁾
- d) Голова й передньоспинка чорні з зеленуватим відблиском . . . . . *ab. pulcherima* D. Torre
- e) Гумеральні горбки елітр темні. . *ab. scapularis* Westh.
- f) Елітри темні . . . . . *ab. lugubris* Muls.
- g) Диск передньоспинки червоно-рудуватий . . . . . *ab. discicollis* Muls.
- h) Передньоспинка червоно-рудувата, елітри з темними плечима . . . . . *ab. humeralis* Westh.
- i) Голова темна, передньоспинка й елітри рудуваті . . . . . *ab. ruficollis* Muls.
- k) Верх рудуватий . . . . . *ab. ruficeps* Kraatz

РІД POLYPHYLLA HAR.

1(2). Передні гомілки в самців з двома, в самиць з трьома зубцями по зовнішньому краю. Передньоспинка з трьома жовто-білими, здебільшого переривчастими смужками, з яких середня є на основі передньоспинки. Булава антен у самців довга й кригла, в самиць коротка. Ноги з густими жовтими волосками. Боки голів з густими сиво-жовтими волосками. Елітри з мармуровим

¹⁾ — *albida* Muls.

рисунком з білих плям, які складаються з дрібних лусковидних волосків. Забарвлення чорно-буре, елітри іноді рудуваті, антени рудо-бурі. Довжина тіла 24—38 мм . . . . . *P. fullo* L.

а) Елітри чорно-бурого кольору . . . . . *forma typica*

б) Елітри рудуваті . . . . . *ab. marmorata* Muls.

2(1). Передні гомілки в обох статей з трьома зубцями по зовнішньому краю. На передньоспинці є лише одна погано помітна середня смужка. Весь верх тіла рівномірно вкривають густі білі лусочки. Булава антен у самців довга й крива, в самиць коротка. Груді вкриті волохатими волосками, між якими розкидані поодинокі погано помітні лусочки. Довжина тіла 26—31 мм . . . . . *P. alba* Pall.

РІД ANOXIA L A P.

1(2). Вершина пігидія без вирізки. Диск передньоспинки з чотирма великими розширеними дозадззеркальними плямами, а між плямами — з жовтими волосками. Черевце з тонким волосяним покривом, який на боках стернітів утворює невиразно обмежані трикутні плями. Елітри червоно-рудуваті з білими плямами, які, зливаючись, утворюють на кожній елітрі по дві поздовжні смужки. Довжина тіла 22—30 мм . . . *A. orientalis* K r u n.

2(1). Вершина пігидія з вирізкою. Дззеркальні плями на передньоспинці, особливо задні, дрібні, а часто їх і зовсім немає. Волоски на стернітах черевця утворюють добре обмежані білі плями на боках. Дрібні волоски на елітрах не утворюють ні плям, ні поздовжніх смужок.

3(4). Волоски передостаннього тергіта черевця довші, ніж волоски пігидія. Груді й черевце в довгих вертикальних волосках жовтого й білого забарвлення. Передній край і середина передньоспинки з групою вертикальних волосків. Забарвлення чорне, жовто-буре або рудо-буре; низ чорний. Довжина тіла 24—28 мм . . . . . *A. villosa* F a b r.

4(3). Волоски передостаннього тергіта черевця такої довжини, як волоски пігидія. Черевце в довгих волосках. Передня частина передньоспинки з довгими білими вертикальними волосками. Забарвлення чорно-буре, елітри бурі. Весь верх укривають дрібні рівномірно-густі сиві волоски. Довжина тіла 21—24 мм. . . . .
. . . . . *A. pilosa* F a b r.

ТРИБА NOPLINA

Визначник видів

РІД NOPLIA I L L.

1(2). Антени з 10 члеників (підрід *Decamera* Muls.). Верх тіла вкривають дрібні яйцевидні лусочки, які не доторкуються

краями і не маскують через це основного забарвлення; елітри між лусочками з дрібними часто ледве помітними волосками; волоски такої довжини, як лусочки. Кігтики задніх ніг з розщепленими кінцями. Забарвлення чорне або чорно-буре, елітри світлоруді, іноді з рудо-бурими боками; ноги в самиць червонуваті. Довжина тіла 8—9 мм. . . . . *H. philanthus* Sulz.

2(2). Антени з 9 члеників. . . . . Підрид *Hoplia* n. sp.

3(12). Кігтики задніх ніг з нерозщепленими кінцями¹⁾. Лусочки верхньої сторони тіла доторкуються краями і маскують через це основне забарвлення. Виняток — *H. zaitzevi* Jacobs., у якої лусочки не доторкуються краями (теза 11).

4(11). Верх тіла густо вкривають лусочки, які доторкуються краями і через це маскують основне забарвлення. Зовнішній край передніх гомілок з двома або трьома зубцями. Вершина задніх гомілок помірно розширена.

5(6). Зовнішній край передніх гомілок з трьома помітними зубцями. Ноги в обох статей жовті. Весь верх в густих лусочках зеленого, золотисто-зеленого або рудуватого забарвлення. Довжина тіла 7,0—8,5 мм. . . . . (*H. flavipes* Germ.)

6(5). Зовнішній край передніх гомілок з двома помітними зубцями, третій зубець помітний лише в рідких випадках. Ноги чорні або рудуваті, у самиць іноді руді.

7(8). На верхній поверхні кігтиків задніх ніг немає поздовжньої борозенки. Передньоспинка з рідкими короткими волосками. Зовнішній край передніх гомілок з двома помітними зубцями. Лусочки на нижній поверхні тіла золотисто-зелені або сріблясто-білі, на верхній поверхні — зелені, золотисто-зелені, буро-зелені, зрідка блакитні чи сірі. Довжина тіла 6,5—8,5 мм. . . . . *H. parvula* Kgnp.

8(7). На верхній поверхні кігтиків задніх ніг є поздовжня борозенка. Передньоспинка з більш-менш довгими волосками.

9(10). Передні лапки в самців прикріплені до гомілок проти основи апікального зубця, а в самиць проти основи середнього (другого) зубця зовнішнього краю. Передньоспинка з чорними або сірими вертикальними волосками, довшими за волоски елітр. Лусочки на верхній поверхні тіла забарвлені в сіро-зелений колір. Довжина тіла 5—7 мм. . . . . (*H. minuta* Panz.)

10(9). Передні лапки в самців прикріплені до гомілок проти передньої, а в самиць проти задньої частини основи апікального зубця. Низ тіла з золотими, верх — з жовтими або зеленими лусочками. Довжина тіла 9—11 мм. . . . . (*H. farinosa* L.)

11(4). Верх тіла в помірно густих, здебільшого видовжених лусочках, які не доторкуються краями і через це не маскують

¹⁾ *H. zaitzevi* Jacobs., яка належить до цієї групи, була описана Якобсоном за одним аномальним екземпляром з розщепленими кігтиками задніх ніг. Лише дальше докладніше вивчення цього виду (Кізеріцький, 1913; Андрійко, 1928; Савченко, 1934) довело, що характерною ознакою *H. zaitzevi* Jacobs. є саме цілісні нерозщеплені кігтики задніх ніг.

основного забарвлення. Передні гомілки з трьома зовнішніми зубцями, задні з потовщеними вершинами. Голова й передньоспинка в досить довгих волосках. Забарвлення буре, ноги руді, іноді бурі. Лусочки видовжено-овальної форми, забарвлені на верхній поверхні тіла в золотисто-зелений, сіро- або жовто-зелений колір, здебільшого з легким жировим відблиском. Довжина тіла 6,4—9,0 мм . . . . . *H. zaitzevi* Jacobs.

12 (3). Кігтики задніх ніг з розщепленими кінцями або принаймні з слідами розщеплення.

13 (18). Верх тіла або майже голий, з поодинокими волосковидними лусочками, або з рідкими видовженими лусочками. Кігтики задніх ніг лише з слідами розщеплення на кінцях.

14 (17). Верх тіла з помітними вузькими лусочками. Передньоспинка в основній частині без плоских поперечних втиснень. Верхня поверхня кігтиків задніх ніг з поздовжньою борозенкою. Види середнього розміру з бурим основним забарвленням.

15 (16). Зовнішні менші кігтики передніх ніг щільно пристають до більших і через це здається, що передні ноги мають лише по одному кігтику. Кігтики задніх ніг з ледве помітними слідами розщеплення на кінцях. Зовнішній край передніх гомілок з двома зубцями. На елітрах між лусками немає волосків. Елітри з рідкими зеленими лусочками; низ тіла з овальними металічно-зеленими або золотисто-зеленими лусочками. Довжина тіла 6,0—7,2 мм . . . . . *H. graminicola* Fabr.

16 (15). Зовнішні менші кігтики передніх ніг помітно відокремлені від кігтиків більших. Кігтики задніх ніг з добре помітним розщепленням на кінцях. Зовнішній край передніх гомілок у самців з двома, а в самиць з трьома зубцями. Елітри з згущеними коло плечей лусочками і помітними дрібними волосками між ними. Забарвлення чорне, елітри й ноги руді. Габітуально дуже подібна до попереднього виду, але трохи більша за нього. Довжина тіла 6,0—7,4 мм . . . . . *H. golovjankoi* Jacobs.

17 (14). Верх тіла майже голий з поодинокими волосками або вузькими волосковидними лусочками. Передньоспинка з плоскими поперечними втисненнями по боках основи. Верхня поверхня задніх кігтиків гладенька, без борозенки. Забарвлення темнорудувате, плечі рудо-бурого кольору. Пігидій і низ тіла з вузькими волосковидними лусочками сіро-зеленого, а іноді металічно-зеленого кольору. Довжина тіла до 8 мм . . . . . *H. hungarica* Burm.

18 (13). Верх тіла з досить густими й великими округлими лусочками; частина лусочок доторкується краями, частина ні, через що основне забарвлення маскується лусочками лише по часті. Кігтики задніх ніг з добре помітним розщепленням на кінцях.

19 (20). Груді й ноги з довгими помірногустими волосками. Голова й передньоспинка з довгими сивими волосками, елітри з помірно довгими волосками.

Забарвлення чорне, ноги в самців темні, в самиць руді або буро-руді; елітри з зеленими лусочками. Довжина тіла 7,5—9,0 мм . . . . . (*H. pollinosa* K r u n.)

20 (19). Груді й ноги з таким саме рідким волосяним покривом, як і верх тіла. Елітри між нормальними лусками мають похилі лускоподібні волоски. Ноги в обох статей жовті. Нижня поверхня тіла в густих золотих, а верхня в помірно густих зелених, рудувато-зелених або зрідка металічно-зелених лусках. Довжина тіла 7,5—8,5 мм . . . . . *H. dilutipes* Reitt.

Триба RUTELINA

Визначник родів

1 (6). Лицевий щиток чотирикутний або круглий, але не конічний.

2 (3). Максимальна ширина передньоспинки в основі; її передній край з облямівкою, а основа або з облямівкою, або без неї. Верх тіла голий . . . . . Рід *Anomala* Sam.

3 (2). Максимальна ширина передньоспинки посередині; її передній край без облямівки, а основа завжди з суцільною облямівкою. Верх тіла з волосками.

4 (5). Середньогруді не утворюють між середніми тазиками шиловидної пластинки. Апікальний членик жувальцевих (максиллярних) щупальців яйцевидної або шиловидної форми з прямо зрізаною вершиною . . . . . Рід *Blitopertha* Reitt.

5 (4). Середньогруді утворюють між середніми тазиками шиловидну пластинку. Апікальний членик жувальцевих щупальців вузький, сокировидної форми з косо зрізаною вершиною . . . . . Рід *Phyllopertha* Kirby

6 (1). Лицевий щиток видовжений, конічний, рилоподібний; вершина лицевого щитка загнута догори і відмежована поперечною перетяжкою . . . . . Рід *Anisoplia* Serv.

Визначник видів

РІД ANOMALA SAM.

1 (4). Основа передньоспинки з суцільною облямівкою. Більші кігтики середніх ніг з нерозщепленими вершинами.

2 (3). Більші кігтики передніх ніг в обох статей з нерозщепленими кінцями (підрид *Ambloimala* Reitt.). Верх тіла з грубою моршкуватою скульптурою. Передньоспинка коло основних кутів з штрихуватими плоскими втисненнями. Пігидій у самців з штрихуватими ямками коло основних кутів. Забарвлення верху тіла в самиць зелене, у самців зелене з металічно-чор-

ними елітрами; низ тіла в обох статей мідно-червоний. Довжина тіла 16—22 мм . . . . . (A. aurata Fabr.)

3(2). Більші кігтики передніх ніг у самців з слідами розщеплення, а в самиць з добре помітним розщепленням на кінцях (підрид *Psammoscapheus* Motsch.). Передньоспинка вужна за основу елітр. Другий проміжок елітр перед вершиною завширшки, такий як третій, або навіть більший за нього. Пігидій майже голий з поодинокими волосками лише на вершині. Забарвлення жовте; передньоспинка, голова й плечі елітр з чорно-зеленими плямами; іноді елітри зовсім чорно-сині. Довжина тіла 10—13 мм . . . . . A. praticola Fabr.

а) Потилиця, м-подібна пляма на передньоспинці, боки елітр перед вершиною й гумеральні горбки чорно-зелені; пігидій з двома чорно-зеленими плямами по боках. Іноді темний рисунок передньоспинки редукується до двох плям . . . . . forma typica

б) Передньоспинка, крім бокового краю, елітри, крім основи коло плечей, чорно-синього блискучого забарвлення. Пігидій з одною чорно-зеленою плямою, яка іноді поширюється майже на всю поверхню пігидія. Частина грудей і вершина черевця темні . . . . . ab. desertorum Motsch.

4(1). Основа передньоспинки або зовсім без облямівки, або вона посередині перервана. Більші кігтики середніх ніг з помітно розщепленими вершинами.

5(6). Основа передньоспинки без облямівки. Булава антен темна. Розмір середній. Забарвлення дуже мінливе: від жовтого до майже чорно-синього. Довжина тіла 12—15 мм . . . . . A. aenea Deg.

а) Металічно-зелена, знизу іноді мідна . . . forma typica

б) Зелена; елітри, краї передньоспинки й дві плями на пігидії жовті . . . . . ab. pygidialis Schilsk.

в) Як попередня, але пігидій весь зелений . . . . . ab. marginata Schilsk.

г) Синя, передньоспинка зелена . . . ab. bicolor Schilsk.

д) Передньоспинка зелена, елітри зелені або сині з жовтими плечима . . . . . ab. humeralis Schilsk.

е) Верх темносиній . . . . . ab. cyanea D. Torge

ж) Верх синьо-чорний . . . . . ab. oblonga Fabr.

6(5). Основа передньоспинки з перерваною посередині облямівкою. Булава антен світла. Розмір більший. Тіло опукле, з розширеними до вершини елітрами. Забарвлення мінливе від жовтого до синього. Довжина тіла 14—18 мм . . (A. vitis Fabr.)

Основна форма цього виду металічно-зелена з мідяним черевцем і жовтими боками елітр, численні варієтети докладно описуються у Reitter-a в „Bestimmungstabellen“.

РІД BLITOPERTHA REITT.

Більша зовнішня шпора середніх гомілок з надрізкою, задні шпори звичайні. Верх тіла з волосками.

1(2). Елітри з волосками. Матова передньоспинка з густою нерівномірною пунктурою. Передні лапки в самців видовжені, товсті; другий-четвертий членики лапок поперечні. Забарвлення чорно-зелене або бронзове; елітри жовті; шов, а здебільшого й задній край елітр, темні; гумеральні горбки й поздовжні штрихи на третьому і п'ятому проміжках елітр чорні. Довжина тіла 8—11 мм . . . . . *B. lineata* Fabr.

а) Елітри з чорними штрихами в третьому й п'ятому проміжках . . . . . *forma typica*

б) Елітри без чорних штрихів у третьому і п'ятому проміжках . . . . . *ab. flavipennis* Reitt.

с) Елітри зовсім чорні. . . . . *ab. nigripennis* Reitt.

2(1). Елітри без волосків. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка з густою пунктурою й бронзовим відблиском. Елітри жовті. В світлих екземплярів чорні лише щиток, плечі й шов елітр; у темних екземплярів на елітрах часто зберігаються лише дві місяцевидні жовті плями. Іноді жовте забарвлення зберігається тільки у вигляді дрібних поодиноких плям. Довжина тіла 9,5—11,0 мм . . . . . (*B. campestris* Latr.)

РІД PHYLLOPERTHA KIRBY

Передньоспинка з суцільною боковою облямівкою. Булава антен коротша за джгутик. Елітри з поодинокими вертикальними волосками. Низ тіла, голова й передньоспинка металічно-зелені, зрідка сині або чорні з бронзовим відблиском. Передньоспинка гладенька, елітри жовто-бурі, зрідка чорно-бурі. Довжина тіла 8,5—12,0 мм . . . . . *Ph. horticola* L.

а) Елітри буро-жовті . . . . . *forma typica*

б) Елітри буро-чорні . . . . . *ab. ustulatipennis* Villa

РІД ANISOPLIA SERV.

У всіх видів, крім *A. campicola* Mén., елітри в самиць мають бокові потовщення в вигляді валиків, які починаються коло основи і здебільшого сягають середини довжини елітр. Апикальна шпора передніх гомілок у самців прикріплена проти передостаннього зубця зовнішнього краю, а в самиць трохи нижче його. Передні лапки в самців з потовщеним останнім члеником.

1(6). Зовнішній край елітр або в обох статей, або принаймні в самців з щетинконосними порами, що мають жорсткі волоски й щетинки.

2 (5). Зовнішній край елітр у обох статей з щетинконосними порами та жорсткими щетинками. Низ тіла вкривають густі горизонтальні волоски, які повністю маскують основне чорне забарвлення черевця.

3 (4). Тіло видовжене, середнього розміру. Передньоспинка з помірногустою пунктурою і погано помітними розпливчастими дзеркальними плямами по боках. Голова й передньоспинка з помірно густими жовтими, чорними або сивими волосками; елітри теж з досить дозгими волосками; бокові щетинки елітр скрізь однакової довжини. Забарвлення бронзово-зелене; елітри жовто-рудуваті, жовті або руді, у самиць з чорною прищитковою плямою. Довжина тіла 10—12 мм . . . . *A. segetum* Hrbst.

4 (3). Тіло масивне, велике. Передньоспинка з досить густою пунктурою і зовсім без бокових дзеркальних плям. Верх майже голий, у рідких, ледве помітних волосках. Бокові щетинки елітр короткі, особливо перед вершиною елітр. Більші кігтики передніх ніг у самців довгі, злегка зігнуті, з маленьким зубчиком посередині внутрішнього краю. Бокове потовщення на елітрах у самиць сягає за середину елітр. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка з зеленим, рідше фіолетовим відблиском; елітри руді або жовто-руді, у самиць здебільшого з чорною квадратною плямою коло щитка. Довжина тіла 13—20 мм . . . . *A. austriaca* Hrbst.

a) У самців немає чорної прищиткової плями. Довжина тіла 13—15 мм . . . . *forma typica*

b) У самців є така ж чорна прищиткова пляма, як у самиць. Довжина тіла більша — до 16—20 мм. . . . .
. . . . . (*var. major* Reitt.)

5 (2). Зовнішній край елітр лише в самців має щетинконосні пори і жорсткі волоски. Низ тіла в помірно густих довгих, похилих волосках, які ніде не маскують основного темного забарвлення черевця. Верхня сторона тіла здебільшого гола, лише в окремих випадках з рідкими довгими волосками на голові й передньоспинці. Пігідій гладенький, посередині диска майже позбавлений пунктури, на вершині з групою сивих волосків у вигляді пензлика. Внутрішній край більших кігтиків передніх ніг у самців за серединою з зубчиком. Забарвлення чорне, іноді з ледве помітним зеленим відблиском; елітри однобарвні — рудуваті або чорні. Довжина тіла 10—12 мм . . . .
. . . . . *A. scytha* Motsch.

a) Елітри рудуваті . . . . . *forma typica*

b) Елітри чорні . . . . . *ab. incognita* m.

6 (1). Зовнішній край елітр у обох статей без щетинконосних пор і будьяких жорстких волосків чи щетинок.

7(16). Черевце й груди з довгими похилими сірими волосками, а поміж ними з численними довгими вертикальними. Подібний волосяний покрив мають також голова й передньоспинка.

8(11). Низ тіла, голова й передньоспинка з дуже рідкими довгими сивими волосками, що не маскують основного темного забарвлення.

9(10). Елітри в самиць перед серединою зовнішнього краю з ясно помітним боковим потовщенням. Передньоспинка без поздовжньої борозенки, з дрібною пунктурою. Пігидій з досить довгим і густим волосяним покривом. Тіло в самців видовжене. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка мають зелений або синій відблиск, елітри червоно-рудуваті або чорні. Довжина тіла 11,0—12,5 мм . . . . . (A. *remota* Reitt.)

- a) Елітри червоно-бурі . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорні . . . . . *ab. weberi* Reitt.

10(9). Елітри в самиць без бокового потовщення. Зовнішні кігтики передніх ніг у самців з косо зрізаною вершиною, передні гомілки зовні з двома зубцями. Лицевий щиток поступово звужується від основи до вершини. Забарвлення чорно-зелене, елітри буро-руді, блискучі або однобарвно чорні. Довжина тіла 10—13 мм . . . . . A. *campicola* Mén.

- a) Елітри буро-руді . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорні . . . . . *ab. funebris* m.

11(8). Низ тіла в густих волосках, що майже повністю (особливо на черевці) маскують основне чорне забарвлення.

12(13). Тім'я з поздовжньою борозенкою. Передня половина елітр (основна) з дуже довгими вертикальними волосками, які довжиною майже дорівнюють волоскам передньоспинки, але розташовані не так густо. Елітри в самиць перед серединою зовнішнього краю з коротким боковим потовщенням. Вершини зовнішніх кігтиків передніх ніг у самців загострені. Голова й передньоспинка чорно-зелені, елітри чорні або жовті з чорним рисунком хреста й чорною квадратною плямою коло щитка; зрідка елітри зовсім рудо-жовті з темним швом і зовнішнім краєм. Довжина тіла 10—11 мм . . . . . (A. *villosa* Goeze)

13(12). Тім'я без борозенки. Волоски елітр, крім прищиткових, помітно коротші за волоски передньоспинки. Елітри в самиць з довгими боковими потовщеннями, що заходять за середину зовнішнього краю елітр.

14(15). Вершини зовнішніх кігтиків передніх ніг у самців широко і косо зрізані. Забарвлення чорне, елітри здебільшого майже чорні або чорно-руді. Довжина тіла 10—12 мм . . . . . A. *bromicola* Germ.

15(14). Вершини зовнішніх кігтиків передніх ніг у самців гострі. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка часто з

зеленуватим відблиском, елітри чорні або жовто-руді з темним рисунком. Довжина тіла 10,5—12,0 мм . . . *A. aprica* Brenske

а) Тіло видовжене, волоски жовті . . . . . *forma typica*

б) Тіло широке, волоски зверху сиво-жовті, знизу білі . . . . . *subsp. brenskaei* Reitt.

с) Елітри жовто-руді з чорним рисунком хреста, чорною квадратною плямою коло щитка і темним зовнішнім краєм . . . . . *forma typica*

д) Елітри жовто-руді з чорною квадратною плямою коло щитка і темним зовнішнім краєм (рисунка хреста немає) . . . . . *ab. picturata* Zaitz.¹⁾

е) Елітри жовто-руді з темним боковим краєм . . . . . *ab. luridata* Zaitz.

ф) Елітри зовсім чорні . . . . . *ab. denigrata* Zaitz.

16(7). Черевце й стегна з горизонтальними волосками, між якими є поодинокі довгі вертикальні. Передньоспинка або зовсім гола, або з короткими, як шерсть, волосками; елітри зовсім голі.

17(18). Вершина елітр з перетинчастою облямівкою, що починається коло шовних кутів і доходить майже до середини зовнішнього краю елітр. Зовнішні кігтики передніх ніг у самців помірно довгі, міцні, ледве зігнуті, з косо зрізаною вершиною без зубчиків по внутрішньому краю. Передньоспинка з густими короткими волосками. Забарвлення чорне, елітри червоно-рудуваті. Довжина тіла 11—13 мм . . . . . (*A. tempestiva* Erichs.)

18(17). Перетинчаста облямівка на вершині елітр ледве заходить за бокове закруглення, а іноді навіть не сягає його.

19(20). Перетинчаста облямівка на вершині елітр заходить за бокове закруглення. Передньоспинка з короткими вертикальними волосками. Волосяний покрив задніх стегон цілком маскує основне забарвлення і складається з горизонтальних і вертикальних волосків. Зовнішні кігтики передніх ніг у самців з косо зрізаною вершиною. Голова й передньоспинка чорні, голова здебільшого з зеленим відблиском. Елітри чорні або жовто-руді з мінливим чорним рисунком. Довжина тіла 11,0—13,5 мм . . . . . *A. cyathigera* Scop.

а) Елітри жовто-руді з чорним рисунком хреста і темним зовнішнім краєм . . . . . *forma typica*

б) Елітри жовто-руді з темним зовнішнім краєм . . . . . *ab. deleta* Schils.

с) Елітри зовсім чорні . . . . . *ab. conjuncta* Schils.

20(19). Перетинчаста облямівка на вершині елітр сягає лише до їх бокового закруглення. Верх тіла майже голий.

¹⁾ Назви аберативних форм *A. aprica brenskaei* Reitt. подаються за запропонованою Заїцевим (1917) термінологією. Ця термінологія дуже зручна, але, на жаль, поширенню її на паралельні ряди аберацій інших видів роду *Anisoplia* Serv. перешкоджають закони пріоритету.

21 (26). Зовнішні кігтики передніх ніг у самців без зубчиків по внутрішньому краю, вершина кігтиків туна або косо зрізана.

22 (23). Максимальна ширина передньоспинки посередині. У самців основна половина передньоспинки паралельна, у самиць передньоспинка округла, однаково звужена як до основи, так і до вершини. Бокове потовщення на елітрах у самиць заходить за середину елітр. Прищиткова частина елітр без плями з коротких волосків. Забарвлення чорне, голова й передньоспинка з зеленим металічним відблиском, елітри рудуваті або буроруді, у самиць часто з темним зовнішнім краєм. Довжина тіла 11—14 мм. . . . . (A. flavipennis Brüll.)

23 (22). Принаймні в самців передньоспинка поступово звужується від основи до вершини. Прищиткова частина елітр у самиць з плямою коротких волосків.

24 (25). Передньоспинка в самиць в основній частині паралельна, а перед вершиною конічна. Прищиткова пляма з волосків є лише на елітрах у самиць. Не дуже густий волосяний покрив черевця складається з горизонтальних волосків, між якими розкидані поодинокі похилі. Бокове потовщення на елітрах у самиць сягає далеко за їх середину. Забарвлення, як у попереднього виду, елітри часто чорні. Довжина тіла 12—15 мм. . . . . A. lata Erichs.

- a) Елітри буроруді або рудуваті . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорні . . . . . *ab. atra* Schils.

25 (24). Передньоспинка конічної форми в обох статей. Прищиткова волосяна пляма на елітрах є як у самців, так і в самиць. Бокове потовщення на елітрах у самиць помірно довге, воно закінчується одразу за серединою зовнішнього краю елітр. Черевце й пігидій у дуже густих сірих горизонтальних волосках, а в самиць між ними також з довгими похилими волосками, згрупованими в поперечні ряди. Забарвлення чорне, майже матове, голова й передньоспинка з зеленим металічним відблиском, елітри рудуваті або зрідка чорні. Довжина тіла 11—13 мм. . . . . A. zwicki F.-W.

- a) Елітри рудуваті . . . . . *forma typica*
- b) Елітри чорні . . . . . *ab. tristis* m.

26 (21). Зовнішні кігтики передніх ніг у самців по внутрішньому краю перед косо зрізаною вершиною з зубчиком. Передньоспинка конічна, звужена від основи до вершини. Бокове потовщення на елітрах у самиць розташоване перед серединою зовнішнього краю. Черевце з густими горизонтальними волосками і в обох статей з поперечними рядками довгих похилих щетинок. Голова й передньоспинка з дрібними горизонтальними волосками. Забарвлення чорне, верх з легким блиском; передньоспинка зрідка з зеленим або фіолетовим відблиском; елітри

солом'яно-жовті з темною задньою частиною зовнішнього краю та коротенькими волосками коло основи. Довжина тіла 10—11 мм
. . . . . *A. deserticola* Fisch.-W.

- а) Елітри світлі . . . . . *forma typica*
- б) Елітри з імлистим хрестоподібним рисунком . . .
. . . . . *ab. religiosa* m.

Триба DYNASTYNA

Визначник родів

1 (2). Вершини середніх і задніх гомілок помірно розширені, без коронки з щетинок на кінці . . . . . Під *Oryctes* Ill.

2 (1). Вершини середніх і задніх гомілок дуже розширені, з коронкою щетинок на кінці.

3 (4). Зовнішній край мандибул без зубців. Передні гомілки по зовнішньому краю з трьома зубцями. Голова в самців з рогом, передня половина передньоспинки в самиць з глибоким втисненням . . . . . Під *Phyllognathus* Eschsch.

4 (3). Зовнішній край мандибул з зубцями. Голова в самців без рога, так само як і в самиць, з 1—2 горбками на потиличному шві. Лицевий щиток у обох статей спереду з двома зубцями. Передньоспинка в обох статей без глибокого втиснення в передній половині . . . . . Під *Pentodon* Horre.

Визначник видів

РІД ORYCTES ILLIGER

1 (2). Елітри та опукла задня частина передньоспинки з дрібною пунктурою. Ріг на голові в самців вертикальний, лоб у самиць досить опуклий, складка краю лоба розвинена в обох статей мало. Поздовжня щілина reppis-а в самців довжиною дорівнює половині парамер. Пігидій самців завжди голий, а в самиць—волохатий. Довжина тіла самців 23—43, самиць 26—41 мм
. . . . . *O. nasicornis* L.

а) Ріг у самців довгий, зігнутий . . . ♂ *forma typica*

б) Ріг у самців короткий і прямий, такий самий як у самиць. Пігидій, проте, голий . . . . . ♂ *var. aries* Jabl.

Куліковський (1897) наводив для УРСР ще *O. nasicornis* var. *grypus* Ill.—форму, описану як вид, Illiger-ом, зведену в варієтет Reitter-ом і знову поновлену в видовому ступені Minsk-ом (1916). *O. grypus* Ill. трапляється в західній частині Середземномор'я. Чи може він зустрічатись в УРСР, чи ні—сказати зараз трудно, бо ареал його поширення потребує ще докладного вивчення. У всякому разі наводжу тут

основні відміни цього виду від *O. nasicornis* L. Подаю їх за Reitter-ом і Seidlitz-ом (1891), бо оригінальна робота Minsk-a залишилась, на жаль, мені неприступною.

а) Елітри з помітною пунктурою. Лицевий щиток поступово звужується від основи до вершини. Серединна складка передньоспинки з помітними горбками

. . . . . *O. nasicornis* L.

б) Елітри майже гладенькі, без пунктури. Лицевий щиток дуже різко звужується від основи до вершини. Навіть у самців середній горбок складки передньоспинки ледве помічається . . . . . (*O. grypus* Ill.).

2 (1). Елітри з грубою й досить густою пунктурою. Передньоспинка в основі потовщена і помітно пунктована. Лоб у самиць злегка опуклий, ріг у самців похилий, складка краю лоба добре розвинена в обох статей. Поздовжня щілина реппіса в самців завдовжки, як третина параметра. Довжина тіла самців 26,5—40,3, самиць 30,5—41,0 мм . . . (*O. punctipennis* Motsch.).

Ареал цього виду охоплює зах. Сибір, Урал і Поволжя (Семенов Тянь-Шанський та Медведєв, 1931). Отже цілком можливо, що подібно до численних інших східних елементів фауни європейської частини СРСР, *O. punctipennis* Motsch. заходить також в УРСР.

РІД PHYLLOGNATHUS ESCHSCH.

Щічні кути гострі, заходять за очі. Ріг у самців великий, довгий, у нормально розвинених екземплярів спереду з вирізкою. Основа передньоспинки з облямівкою, яка посередині здебільшого переривається. Передня половина передньоспинки з глибоким втисненням, обмежованим у самців поздовжніми киями. Вершини задніх гомілок у самців зубчасті, а в самиць гладенькі. Забарвлення світлокаштанове або світлоруде, блискуче. Довжина тіла 21—26 мм . . . . . *Ph. silenus* Fabr.

РІД PENTODON HOFFM.

1 (2). Потиличний шов з одним горбком. Передній край лицевого щитка з двома більш-менш помітними зубчиками. Вершина передньоспинки вужча за основу, диск з досить густою, але не грубою пунктурою. Щиток гладенький, елітри з помітними передапікальними горбками. Задні стегна з рядом грубих пор. Тіло коротке, розширене дозад. Забарвлення чорне або рудувате, елітри матові з легким жирним відблиском. Довжина тіла 14—22 мм. . . . . *P. idiota* Hrbst.

2 (1). Потиличний шов з двома горбками. Пунктура елітр майже така міцна, як і на передньоспинці. Тіло видовжене, блискуче, ледве розширене дозад.

3(4). Передній край лицевого щитка з трьома глибокими вирізками і загнутим догори кантом. Зубчики переднього краю лицевого щитка нагадують маленькі ріжки. Потиличні горбки опуклі, майже кулясті, відстань між ними дорівнює половині відстані між зубчиками переднього краю лицевого щитка. Передній край передньоспинки майже такої ширини, як основа. Щиток гладенький, з поодинокими точками лише на краях. Тіло велике, довге, блискуче. Забарвлення чорно-рудувате. Довжина тіла до 26 мм . . . . . *P. bidens* Pall.

4(3). Передній край лицевого щитка трикутний без вирізок, з тоненькою облямівкою по боковому краю. Зубчики лицевого щитка гострі, потиличні горбки тупі й маленькі, іноді навіть погано помітні, відстань між ними майже дорівнює відстані між зубчиками лицевого щитка. Передній край передньоспинки вужчий за основу. Щиток часто зовсім гладенький навіть по краях. Забарвлення чорне або чорно-буре з легким блиском. Трохи менший за попередній вид . . . *P. sulcifrons* Küst.

ТРИБА GLAPHYRINA

Визначник родів і видів

Єдиний рід нашої фауни — *Amphicoma* Latr. — характеризується такими ознаками:

Булава антен опукла, перший членик її, як келих, охоплює всі інші. Щиток довгий, трикутний. Передні гомілки з 2—3 зубцями по зовнішньому краю. При розгляданні зверху плевральної частини середньогрудей не видно.

З роду *Amphicoma* Latr. в УРСР зустрічається лише один вид, який має трикутний загострений щиток, поодинокі похилі волоски на диску елітр (підрид *Pygopleurus* Motsch.) та округлі основні кути передньоспинки. Весь верх тіла в густих волохатих жовтих волосках. Забарвлення голови й передньоспинки золотисте, елітр — жовто-буре. Довжина тіла 11—15 мм . . . . . ♂ *A. vulpes* Fabr.

Самиці цього виду, які зустрічаються в УРСР, наближаються до форми *ab. immunda* Reitt. Вони мають ясні брудно-жовто-бурі елітри з темними краями і швом, матово-зелені голову й передньоспинку, вкриті рідкими жовтими волосками.

Друга форма нашої фауни — *ab. hirta* Fabr. — відзначається зеленими головою, передньоспинкою й щитком і червоно-рудуватими елітрами.

ТРИБА TRICHIINA

Визначник родів

1(2). Зовнішній край передніх гомілок з трьома зубцями. Задній кант задніх гомілок з двома зубцями. Щиток довгий, загострений. Тіло велике, масивне . . . Рід *Osmoderma* Serv.

2 (1). Зовнішній край передніх гомілок з двома зубцями. Задній кант задніх гомілок з одним зубцем. Щиток коротко-трикутний. Тіло середнього розміру.

3 (4). Перший (основний) членик передніх лапок прямий, коротший за апікальну шпору передніх гомілок. Верх тіла голий (у видів нашої фауни). Апікальна шпора передніх гомілок рухома. Середні гомілки в самців криві . . . Рід *Gnorimus* Serv.

4 (3). Перший членик передніх лапок зігнутий і витягнутий назовні, у самців він завдовжки більший, а в самиць менший за апікальну шпору передніх гомілок. Верх тіла з більш-менш довгими волохатими волосками . . . Рід *Trichius* Fabr.

Визначник видів

РІД OSMODERMA SERV.

Передньоспинка в самців з глибокою, а в самиць з плоскою поздовжньою борозенкою і двома дрібними горбками перед серединою. Тіло велике, масивне, з характерним запахом мускусу. Забарвлення чорно-рудувате, блискуче, з бронзовим відблиском. Довжина тіла 22—35 мм . . . . . *O. eremita* Scop.

РІД GNORIMUS SERV.

Пігідій у самиць з двома міцними, в самців — з двома ледве помітними горбками.

1 (2). Елітри з плоскими поздовжніми киями. Тіло забарвлене в інтенсивно металічно-зелений колір, нижня сторона його мідно-червона. Елітри й пігідій з нечисленними білими плямами; передньоспинка без білих плям. Довжина тіла 14—18 мм . . . . . *G. nobilis* L.

а) Верх тіла металічно-зелений . . . . . *forma typica*

б) Верх тіла з мідно-червоним відблиском . . . . .
. . . . . *ab. caprifulgens* Reitt.

2 (1). Елітри без помітних плоских поздовжніх килів. Забарвлення тіла чорне, елітри іноді темносині. Задні кути передньоспинки, елітри й пігідій з численними світлими білими плямами. Довжина тіла 14—18 мм . . . . . *G. variabilis* L.

РІД TRICHIUS FABR.

1 (2). Верхній внутрішній кант середніх гомілок з шиповидним зубцем. Вершина пігідія в самиць з глибокою півкруглою вирізкою. Забарвлення чорне, майже матове. Елітри жовто-руді або жовті; основа або дві плями на основі, блискучий передапікальний горбок, шов і перервана коло шва серединна поперечна переривка на елітрах чорні. Пігідій у самиць з великою чорною плямою. Нижня сторона тіла в самців зовсім чорна, іноді лише

передостанній стерніт черевця з білою поперечною плямою. Довжина тіла 10 — 13 мм . . . . . *T. fasciatus* L.

2(1). Верхній внутрішній кант середніх гомілок з звичайним косим килем, без шиповидного зубця. Вершина пігидія в самиць без вирізки. Основна чорна перев'язь на елітрах завжди переривається коло щитка. В іншому цілком нагадує попередній вид . . . . . (*T. abdominalis* Men.)

ТРИБА VALGINA

Визначник родів і видів

Зовнішній край передніх гомілок з п'ятьма зубцями, з яких найбільші перший, третій і п'ятий. Лицевий щиток чотирикутний з вирізкою по передньому краю. Пігидій у самиць на вершині з довгим тонким яйцекладом, останній з двома зазубринами на кінці . . . . . Рід *Valgus* Serv.

Передньоспинка з двома високими, згладженими в задній частині поздовжніми киями; краї передньоспинки грубо зазубрені. Елітри з 5 глибокими борозенками. Забарвлення чорне або чорно-буре, елітри темні. Верх тіла вкривають білі й чорні лусочки. На елітрах білі лусочки скупчені біля основи й вершини, а також посередині, де вони утворюють подібну до місяця пляму. Черевце в самців з густими, а в самиць з рідкими світлими лусочками. Довжина тіла 7 — 9 мм . . . . . *V. hemipterus* L.

ТРИБА CETONIINA

Визначник родів

1(4). Щиток з гострою вершиною.

2(3). Зовнішній край передніх гомілок з трьома зубцями. Передньоспинка однобарвна, без білих плям . . . . . Рід *Tropinota* Muls.

3(2). Зовнішній край передніх гомілок з двома зубцями. Передньоспинка з білими плямами . . . . . Рід *Oxythyrea* Muls.

4(1). Щиток з округлою вершиною.

5(6). Передній виступ середньогрудей опуклий, кулястий, спрямований униз (від тіла) . . . . . Рід *Cetonia* Fabr.

6(5). Передній виступ середньогрудей плоский з розширеною вершиною.

7(8). Облямівка зовнішнього краю передньоспинки в передній частині рудиментарна або зовсім редукована (у видів нашої фауни). Стерніти черевця в самців з втисненнями вздовж середини . . . . . Рід *Liocola* Thoms.

8(7). Облямівка зовнішнього краю передньоспинки добре розвинена і доходить аж до передніх кутів. Стерніти черевця в самців без втиснень уздовж середини . . . . . Рід *Potosia* Muls.

Визначник видів

РІД TROPINOTA MULS.

1 (2). Боковий киль елітр розгалужується коло плечей. Між боковим килем і швом елітр містяться три подвійні пунктовані борозенки. Передній край лицевого щитка з вирізкою. Стерніти черевця в самців з втисненням вздовж середини (підрид *Tropinota* (n s p.) Забарвлення чорне, верх тіла злегка блискучий з жовтими або біло-жовтими волосками, які утворюють на елітрах поперечні пучки; диск і боки елітр з великими поперечними світлими плямами. Довжина тіла 10—12 мм. . . (*T. squalida* L.)

2 (1). Боковий киль елітр не розгалужується коло плечей. Стерніти черевця в самців без втиснення вздовж середини (підрид *Epicometis* Burm.).

3 (4). Опуклий пришовний проміжок елітр утворює перед вершиною вздовж середини щось подібне до гострого кия, який перетинається різко обмеженою борозенкою; ця борозенка переходить у шов, відмежовуючись від першого проміжка елітр тоненьким килем. Елітри з більш або менш великими поперечними білими плямами. Верх блискучий, з жовтими волосками. Забарвлення й розмір, як у *T. hirta* Poda . . . (*T. suturalis* Reitt.)

Reitter (1913) описав цей, дуже подібний до *T. hirta* Poda вид з Малої Азії, Сирії, Ірана й Радянської Вірменії. Пізніше Рейхардт (1922) знайшов його в південній половині Воронезької області. Якщо Рейхардт не помилився в визначенні, а тим часом я в цьому не певний, то, можливо, що *T. suturalis* Reitt. зустрічається й десь на сході УРСР.

4 (3). Опуклий пришовний проміжок елітр утворює перед вершиною дахоподібну опуклину і несе на собі поздовжню борозенку, яка перед вершиною зникає. Основа передньоспинки перед щитком з невеличкою вирізкою. Внутрішні проміжки елітр з грубою пунктурою. Елітри іноді з округлими білими плямами, іноді без них. Забарвлення чорне, матове; волоски сині або сіро-жовті. Довжина тіла 8—12 мм. . . *T. hirta* Poda

РІД OXYTHYREA MULS.

1 (2). Передньоспинка з 6 білими плямами, що утворюють два поздовжні ряди, і гладенькою лінією вздовж середини. Перші чотири стерніти черевця несуть кожний посередині білу пляму. Ноки задньогрудей з 1—3 білими плямами. Забарвлення верхньої сторони тіла чорно-зелене або чорно-фіолетове, завжди з сильним блиском. Елітри з численними білими плямами. Довжина тіла 9—12 мм. . . . . *O. funesta* Poda

2 (1). Лише основа передньоспинки з двома білими плямами; задній край передньоспинки з суцільною білою облямівкою. Ноки стернів черевця з білими плямами. Забарвлення і розмір, як у попереднього виду . . . . . (*O. cinctella* Schaum.)

РІД CETONIA FABR.

Верхня сторона тіла блискуча, металічно-зелена, іноді з золотим, мідним або зрідка синім відблиском; нижня сторона тіла мідно-червона з рідкими війками й волосками. Боки передньоспинки з густою й грубою пунктурою; елітри, принаймні в задній частині, з поодинокими плоскими поздовжніми киями. Диск елітр з численними дрібними білими поперечними плямами. Вершина пігидія в самиць з маленькою ямкою. Довжина тіла 14—20 мм . . . . . *C. aurata* L.

До нашої фауни належать такі форми цього виду:

а(е) Елітри з поодинокими білими плямами, що ніколи не утворюють поперечної перев'язі і майже відсутні коло основи елітр.

На передньоспинці білих плям немає. Боки стернітів черевця коло основи з ледве помітними поперечними плямами, часто зовсім без них.

б) Верх тіла голий, зелений або золотисто-зелений . . . . . *forma typica*

с) Як попередня, але з численними довгими похилими волосками на елітрах . . . . . *ab. piligera* Burm.

д) Верхня сторона тіла золотисто-зелена . . . . . *ab. purpurata* Heer

е(а) Елітри разом з основою з численними білими поперечними плямами, які іноді зливаються в поперечну перев'язь. Здебільшого передньоспинка теж з білими плямами.

і(к) Верхня сторона тіла зелена, іноді з золотисто-зеленим відблиском.

г) На передньоспинці й черевці немає білих плям. Верх тіла з довгими волосками . . . . . *ab. praedera* Muls.

н) Передньоспинка з 2—4 білими плямами . . . . . *ab. undulata* Reitt.

і) Як попередня, але з білими плямами на боках стернітів черевця . . . . . *ab. strigiventris* Burm.

к(ф). Забарвлення всього тіла червонувате; передньоспинка з двома білими плямами, стерніти черевця з білими плямами по боках . . . . . *ab. pallida* Drury

РІД LIOSOLA THOMS.

Диск передньоспинки з глибокими штрихуватими точками по боках. Елітри з численними дрібними білими плямами, які концентруються на периферії поздовжнього пришовного втиснення елітр; одна з плям утворює в цьому місці фігуру в вигляді Λ. Гомілки ніг без білої плями на колінах. Верх тіла бронзовий з металічним відблиском; низ і особливо задньогруди темного бронзово-зеленого забарвлення. Довжина тіла 19—24 мм . . . . . *L. aeruginea* Hrbst.

РІД POTOSIA MULS.

1(8). Виступ середньогрудей гладенький або дрібно пунктований, здебільшого без волосяного покриву або вкритий поодинокими волосками. На задніх гомілкях є борозенки для вкладання лапок, які доходять до зовнішнього краю гомілок. Задні лапки такої довжини, як гомілки.

2(3). Елітри рівномірно опуклі, майже гладенькі, за серединою без поздовжнього пришовного втиснення . . . . . Підрид *Cetonischema* Reitt.

На верхній стороні тіла немає білих плям. Забарвлення зелене або золотисто-зелене з сильним металічним відблиском, ноги зелені. Довжина тіла 22—26 мм . . . . . *P. aeruginosa* Drury

- a) Верх металічно-зелений . . . . . *forma typica*
- b) Верх зелений з сильним золотисто-червоним відблиском . . . . . (*ab. aureocuprea* Muls.)

3(2). Елітри плоскі, помітно пунктовані, за серединою з поздовжнім пришовним втисненням, укритим грубою й густою, часто штрихуватою пунктурою . . . . . Підрид *Potosia* in sp.

4(7). Гомілки з білою плямою на колінах.

5(6). Задні стегна по внутрішньому краю між основою й вершиною у самців з сильною, у самиць з слабкою вирізкою, позбавленою війок. Голова між очима з дуже густою пунктурою. Бокова облямівка передньоспинки тонка, трохи розширена коло самої основи. Пігидій у самиць з двома глибокими косими втисненнями. На тілі немає білих плям. Забарвлення зелене або золотисто-зелене. Довжина тіла 18—22 мм . . . . . *P. affinis* Andr.

- a) Верх тіла металічно-зелений або золотисто-зелений . . . . . *forma typica*
- b) Верх тіла вогняно-червоний . (*ab. pyrochrous* Reitt.)
- c) Верх тіла з синюватим відблиском . *ab. mirifica* Muls.

6(5). Задні стегна в обох статей звичайні, війчасті, без вирізки по внутрішньому краю. Голова між очима з грубою, але такою ж густою пунктурою, як і скрізь. Бокова облямівка передньоспинки розширюється посередині або за серединою. Верхня й нижня сторони тіла часто з білими плямами. Забарвлення дуже мінливе. Довжина тіла 14—23 мм . *P. cuprea* Fabr.

a(d) На тілі немає білих плям, зрідка вони є лише на пігидії.

b) Низ тіла й боки передньоспинки фіолетові, верх зелений з матовим скляним відблиском . . . . . *forma typica*

c) Низ тіла фіолетовий, верх темнозелений з матовим жирним відблиском . . . . . *ab. obscura* Andr.

d(a) Тіло з білими плямами на елітрах, а часто також на грудях

e(f) Верх тіла мідно-червоний з поодинокими білими плямами; низ фіолетовий . . . . . *ab. rubrocuprea* Muls.

f(e) Верх тіла зелений, низ здебільшого мідно-червоний, іноді з фіолетовим відблиском.

g(h) Передній виступ середньогрудей з пунктурою й поодинокими волосками. . . . . *ab. sternohirta* Seidl.

h(g) Передній виступ середньогрудей гладенький і голий.

i) Диск передньоспинки й елітри з численними досить великими білими плямами; диск передньоспинки, крім того, з чотирма ямками . . . . . (*ab. volhynensis* Gory)

k) Елітри з більшою або меншою кількістю дрібних плям; диск передньоспинки з рідкими й дрібними плямами, без ямок. . . . . *subsp. metallica* Hrbst.

7 (4). Гомілки без білої плями на колінах. Виступ середньогрудей великий, поширений за лінію передніх тазиків. Верх тіла блискучий, металічний. Довжина тіла як у попереднього виду . . . . . *P. incerta* Costa

a) Верх тіла бронзово-зелений з дрібними білими плямами, низ мідно-червоний з синім чи фіолетовим відблиском . . . . . *forma typica*

b) Низ тіла чорний . . . . . *ab. fieberi* Kraatz

8 (1). Передній виступ середньогрудей з густою й грубою пунктурою, здебільшого з валиковидними краями й численними волосками спереду. Борозенки для вкладання лапок на задніх гомілках не доходять до краю. . Підрид *Netocia* Costa

Елітри без волосяного покриву, з погано виявленим або зовсім відсутнім втисненням за серединою коло шва і без поздовжніх килів. Забарвлення тіла зелене, матове або з легким жирним відблиском. Верхня сторона тіла або з білими плямами, або без них. Довжина тіла 14—20 мм. . . . . *P. hungarica* Hrbst.

a) Верх тіла з білими плямами. . . . . *forma typica*

b) Верх тіла без білих плям. . . . . (*ab. armeniaca* Mén.)

РОЗДІЛ II

СИСТЕМАТИЧНИЙ ОГЛЯД ПЛАСТИНЧАСТОВУСИХ
ЖУКІВ ФАУНИ УРСР

РОДИНА SCARABAEIDAE

Підродина Trogini

Триба TROGINA

Рід TROX FABRICIUS

1. TROX SABULOSUS L., 1758

T. perlatus Sturm. — Krynický, 1832 ¹⁾.

T. sabulosus Fabr. — Eichwald, 1830.

T. sabulosus L. — Krynický, 1832; Belke, 1853, 1858, 1859, 1866; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Кізерицький, 1912, 1915; Оглоблін, 1912; Шішкін, 1913; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Грезе, 1928; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1933.

Використаний матеріал. Олевськ 12.VI, окол. Житомира 16—29.V, 15—22.VI, Нова Чарторя 22.IV, кол. Староконстантинівський і Новоградволинський пов., окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 24.IV—8.VI, окол. Тростянця-Подільського 3.V, Одеса, село Грибівка, Одеської обл., „Чорновий бір“, кол. Ананьївського пов. 23.IV (ЗІН²⁾), Радомишль, окол. Києва 24—30.IV, 2—30.V, 6—30.VI, 22.VII, Городище, Мліїв 25.VII, село Брівки, Бердичівського р-ну 5.VI; Зміїв, Ізюм 8.IV—12.VII, Золотоноша 1.IV, Мехедівка, Золотоніськ. р-ну, Полтава IV, окол. Ворошиловграда 1.V, 1.VIII (Таліцький in litt.), Новочеркаськ 23.III, 17.X.

¹⁾ Що під цією назвою Крыніцку наводив дійсно *T. sabulosus* L. з'ясував Медведєв (1933, с. 92).

²⁾ ЗІН — умовне позначення матеріалів зоомузею АН СРСР.

Загальне поширення. Вся Європа на північ до Лапландії, на захід до Англії, на південний схід до Киргизької РСР, Крим, Кавказ, Сибір, Мала Азія (Туреччина). Звичайніший на півночі Євразії, ніж на півдні. На території УРСР зовсім не зустрічається в понтійському степу південного варіанту (Медведев, 1928).

Анотації. Звичайний вид нашої фауни; трапляється протягом всього літа, але найбільше навесні. Тримається переважно на піщаних ґрунтах у садках, листяних лісах і сухих відкритих просторах з чорноземними або глинистими ґрунтами; уникає солонцюватих ґрунтів, пісків другої річкової тераси та заплавних луків. І в личинковій, і в імагінальній стадіях живиться, як типовий некрофаг, коштом сухого падла, шкіри, кісток тощо; зустрічається також нерідко на повсті й старих ганчірках. За спостереженнями С. Іванова й І. Підопличкй, на півдні Київщини масами живиться в погадках хижих птахів, руйнуючи їх. Imago літає надвечір або вночі.

2. TROX SCABER L., 1758

T. arenarius Fabr.—Krynicky, 1832; Eichwald, 1830; Belke, 1858, 1859.

T. arenarius Ill.—Eichwald, 1830.

T. scaber L.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 15.IV, 6—22.V, кол. Новоградволинський і Старокопистинський пов., окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, окол. Вінниці 7.VII, Кодима 6.V, окол. Одеси 15.IV, Дзержинськ 30.V, Миколаїв 16.V, окол. Києва 22—25.V, VI, Бердичів 17—26.VI, Харків, Зміїв 26.IV—27.X, Ворошиловград 18.VI.

Загальне поширення. Убіквіст, який зустрічається в півн. Африці, в Австралії, півн. Америці, в Азії та Європі. На північ заходить до широти Лапландії (Kolbe, 1905).

Анотації. Трапляється зрідка, переважно надвечір під час льоту або вдень на кістках тварин. Іноді масами зустрічається в трухлявій деревині листяних дерев, де, мабуть, розвивається личинка (Медведев, 1933); раз-у-раз оселяється також у садовому компості (Hochhuth, 1873). Можливо, що являє собою факультативного сапрофітофага. З констацій обирає переважно листяні ліси й садки, а на Поліссі УРСР — піскуваті місцевості.

3. TROX HISPIDUS PANTORP, 1763

T. hispidus Laich.—Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Савченко, 1931, 1933.

T. hispidus Panz. — Якубовський, 1915.

T. hispidus Pantorr — Знойко, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

T. asiaticus Fald. — Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Волинь, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. V—VI, окол. Одеси 10.VII, 28.III, Миколаїв 30.V, окол. Києва 12.VII, Миронівка 1.VII, 4.VIII, Зміїв 9.IX, Маріупольщина, окол. Ворошиловграда 26.VI—7.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Сибір, середня Азія, Іран, Сірія, Крим, Кавказ, півд. і центр. Європа від Іспанії, Італії, Греції й Туреччини до Франції, Англії, Німеччини, Швеції і РРФСР.

У відміну від інших видів роду має досить велике вертикальне поширення, в гірських місцевостях доходить, наприклад, до 1300 м висоти (Kolbe, 1905).

Анотації. В Лісостепу й передстепу УРСР зустрічається досить рідко, в південному степу, навпаки, досить часто і місцями, наприклад, у Надсивашші, повністю заміняє *T. sabulosus* L. Трапляється переважно на сухих кістяках тварин, з стацій обирає на півночі піскуваті ґрунти й піски річкових терас (Медведєв, 1933), а на півдні — чорнозем. Іноді літає вночі і попадає в світлові ловники.

4. *TROX CADAVERINUS* ILLIGER, 1802

T. undulatus Zoubk. — Krynicky, 1832.

T. cadaverinus Illiger — Hoshhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Савченко, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Києва 25.IV—21.VII, Миронівка 15.VI, Вишівці, Київської обл. 28.V, окол. Михайлівки, окол. Кам'янець-Подільська, Зміїв 29.VI—10.IX, Ворошиловград 6.VI—1.VIII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Від Китаю (Fritvaldszky, 1879) через південну смугу СРСР до центр. Європи, на південь до середн. Азії та Сирії включно, на північ до Уральська (Журавлев, 1914), Казані (Лебедев, 1906), Орла (Біляев, 1923), Полісся УРСР, Баварії, Тюрінгії та Пруссії (Erichson, 1848). В межах УРСР зустрічається, мабуть, скрізь, хоч досі відомий лише з небагатьох місцевостей.

Анотації. Зрідка трапляється на трупах дрібних ссавців і птахів; Hoshhuth (1873) спостерігав його також на трупах слимаків. На Київщині зустрічається переважно по піщаних ґрунтах, здебільшого на прирічкових стаціях або на дюнах хвойних борів; на півдні УРСР оселяється на різних ґрунтах і стаціях, навіть у листяних лісах. Літає, мабуть, протягом усього літа, переважно вночі. Часто попадає в світлові ловники.

5. TROX EVERSMANNI KRYNICKY, 1832

T. concinnus Erichs.—Erichson, 1848.

T. evermanni Кryn.—Оглоблін, 1912; Медведєв, 1928; Semenov Tian-Schanskij et Medvedev, 1929; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Миронівка 23.VI, Полтавський р-н IV, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 18.V, 12.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. За Reitter-ом: „in ganz Europa, Caucasus, Sibirien, aber Selten“. Напевне зустрічається в Угорщині, Німеччині (Erichson, 1848), на схід іде через степ УРСР до Урала й Сир-Дар'ї; є також у Закаспії (Сумаков, 1907) та в Монголії (Якобсон, 1907).

Анотації. Imago літає вночі і трапляється скрізь досить рідко. Живе внорах гризунів, наприклад, бабака (*Marmota* sp.) або ховрахів (Медведєв, 1929). Можливо, в північних районах Лісостепу УРСР, де бабак і ховрахи вже не зустрічаються, заселює також нори хом'яків (*Cricetus* sp.).

(TROX PERLATUS GOEZE, 1777)

T. perlatus Goeze—Hiltdt, 1892.

Загальне поширення. Півн. Африка (Алжир), Європа, від Іспанії, Сіцилії й Італії до Франції, Угорщини, Австрії, Німеччини та півд. Швеції (?).

Анотації. Наводився для кол. Подільської губ.; можливо, що він дійсно зустрічається десь у районі Наддністрянщини, але це потребує перевірки і фактичного ствердження.

ТРИБА GLARESINA ¹⁾

ПІД GLARENIS ERICHSON

GLARENIS RUFA ERICHSON, 1848

Gl. frivaldszkyi Westw.—Черкунов, 1889; Semenov Tian-Schanskij et Medvedev, 1932.

Gl. rufa Erichs.—Медведєв, 1928; Semenov Tian-Schanskij et Medvedev, 1932; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Київська обл. (місце знаходження докладно невідоме), Олешки 9.IX, кол. Корсунський монастир у нижній течії р. Дніпра 5—24.V, Ворошиловград 12.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Степи південного сходу Європи від Сарепти й Астрахані до півн. Кавказа, Криму, УРСР, східної Румунії та Угорщини (Медведєв, 1928).

¹⁾ Трибу *Glaresina* встановили Семенов Тянь-Шанський і Медведєв (1932).

Анотації. Поширення й екологія цього пластинчастового жука майже не вивчені. Відомо лише, що він літає надвечір і тримається піщаних прирічкових дюн.

Підродина Scarabaeini

Триба ARHODIINA

Секція PSAMMOBIINA

РІД PSAMMOBIUS LAPORTE

1. PSAMMOBIUS SULCICOLLIS ILLIGER, 1802

Ps. costatus Stierl. — Куліковський, 1897.

Ps. cruciatusulcatus Preyssl. — Черкунов, 1889.

Ps. sulcicollis Illig. — Eichwald, 1830; Кругницьку, 1829, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Кізерицький, 1912; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2.VI, 23.VIII, 23.IX, окол. Києва 12—13.IV, 25.V, окол. Одеси, Олешки 9—10.IX, Батурин 15.VI, Артемівськ 5.VII, Харків, Зміїв 12.IX, окол. Калача на р. Дону 29.V, окол. Ворошиловграда 23.V—3.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа, Крим, Кавказ.

Анотації. Зустрічається скрізь, але не дуже часто, здебільшого навесні — під час поводі в берегових намулах річок. Тримається прирічкових піщаних стацій і заплавлених луків. Оселяється в гниючому рослинному або тваринному детриті і в землі під ним. Живиться як сапрофаг, а почасти навіть як факультативний некрофаг.

2. PSAMMOBIUS LAEVIPENNIS COSTA, 1844

P. laevipennis Costa — Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 1.VIII, Очаків 9.V, Зміїв IX, нижньодніпровські піски, окол. Ворошиловграда 12—17.VI (Таліцький in litt.), окол. Києва — Коңча-Заспа 16.IV, один екземпляр у пробі наносів р. Дніпра разом з численними *Ps. sulcicollis* Ill. (Кришталь in litt.).

Загальне поширення. Півд. Європа, Крим, Закавказзя, Сирія, півн. Африка.

Анотації. Зустрічається на прирічкових і злегка солонцюватих приморських пісках; живиться, мабуть, подібно до попереднього.

3. PSAMMOBIUS BASALIS MULSANT et REY, 1871

P. basalis Muls. et Rey—Медведев, 1928; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Одеси, Лузанів 1.VI, Харківська обл. (місце знаходження докладно не відоме), окол. Асканії-Нова.

Загальне поширення. Південна Франція, Австрія, Кавказ, Крим (Семенов, 1902).

Анотації. Трапляється поруч з попереднім видом, але дуже рідко.

ПІД RHYSSEMUS MULSANT

RHYSSEMUS GERMANUS LINNE, 1767

Psammobius asper Fabr.—Krynicky, 1832; Eichwald, 1830; Ліндеман, 1871.

Rhyssemus germanus L.—Hochhuth, 1873; Медведев, 1933.

Rh. asper Fabr.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Васільєв, 1915; Якубовський, 1915; Кізерицький, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. rufiper Muls.—Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Марковичі, кол. Володимир-волинського пов., окол. Житомира 20.V, 23.VIII, окол. Києва 12—13.IV, 2—8.V, 3—16.VI, 23.VI, Сміла 28.IV, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Біла-Церква 24.V, окол. Умані 2.IV, 17.V, Цибульово 7.V, окол. Кам'янець-Подільська, Одаївка, кол. Ямпольського пов. (ЗІН) 22.V, Бершадь 12.V, окол. Одеси 27.VII, Олешки 9—10.VII (ЗІН), Зміїв 31.V—25.VI, Золотоноша 15.IV, Ворошиловград 6.V—3.VI.

Загальне поширення. Європа до півдня Скандинавії, Кавказ, Азія, Мала Азія, півд. і півн. Африка, Мадагаскар (A d. Schmidt, 1922). Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Трапляється не дуже рідко, переважно весною й на початку літа. Живиться коров'ячим гноєм і рослинним детритом, масами зустрічається під час поведі в річкових намулах; іноді оселяється в мурашиних гніздах, де, мабуть, живиться різними покидьками. Обирає переважно стації з досить високою вогкістю та зниженим рельєфом, саме береги водойми і заплавні луки з піскуватими ґрунтами.

Аберативна форма—*ab. rufiper* Muls.—трапляється поруч з типовою, але дуже рідко.

ПІД DIASTICTUS MULSANT

DIASTICTUS VULNERATUS STURM., 1805

Psammobius vulneratus Sturm.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Diastictus vulneratus Wals. — Hochhuth, 1873.
D. vulneratus Sturm. — Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14.VI, окол. Києва 12.IV, 16—20.IV, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Яреськи, кол. Миргородського пов. 13.VI (ЗІН).

Загальне поширення. Reitter гадає, що вся Європа, але це невірно. *D. vulneratus* Sturm. зустрічається лише в західній половині Європи на північ до південної Скандинавії, а на схід до лінії: Новгород (Зайцев, 1906)—кол. Люблінська губ.—Брест (Якобсон, 1915)—західна частина УРСР—Далмація (Sahlberg, 1913)—Богемія (Klima, 1902) і, можливо, Кавказ (Олсуф'єв, 1918). Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Трапляється дуже рідко, переважно під час доводі в річкових наносах, під компостом і в вологих місцях під гниючою деревиною. В УРСР заселює Правобережжя, а на Лівобережжі зустрічається невеликим островцем лише на Полтавщині.

ПІД PLEUROPHORUS MULSANT

1. PLEUROPHORUS (in sp.) CREUTZER, 1796

Psammobius caesus Panz. — Hochhuth, 1873; Krynicky, 1832; Ліндеман, 1871.

Pleurophorus caesus Muls. — Hochhuth, 1873.

Pleurophorus caesus Panz. — Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Кізеріцький, 1912; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Фундуклівки 14.IV, 20.V, окол. Києва VI, окол. Умані 20.VI, 17.VI, Лінці, кол. Липовецького пов. 2.V, Сміла 2.V, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Тальне 15.IX, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Могильного 24.IX, Кодима 24—27.V, 14.VI, Чарномін, кол. Бершадського пов. 31.V, Гайсин 15.X, Дашів 7.V, Стрільники, кол. Могилівського пов. 20.IV, окол. Одеси 29.III, Лузанів 16.V, Крива балка, Одеського р-ну (ЗІН), окол. Харкова, Зміїв 21.III—21.VI, Полтавський р-н VII, окол. Новочеркаська V, Ростов на Дону VII (ЗІН), окол. Ворошиловграда 23.IV—23.VI.

Загальне поширення. Європа до півдня Скандинавії, Крим, Кавказ, Мала Азія, Палестина, півн. Африка, Мадагаскар, Чілі (Ad. Schmidt, 1922), Мадейра, Канарські о-ви (Kolbe, 1905), півн. Америка. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. На півночі УРСР рідко, на півдні часто. Літає вдень і надвечір, переважно весною й на початку літа; восени трапляється лише в ґрунті, де, мабуть, зимує. В північних районах трапляється переважно в піскуватих місцевостях під сухим ґноєм і компостом, в південних районах має меншу стаціонарну

спеціалізацію і зустрічається в найрізноманітніших умовах ґрунту, рельєфу й режиму вологості. Наприклад, на Харківщині Медведєв (1933) спостерігав цей вид переважно по містах у садибах з садками, заплавлених лугах, берегах водойм, листяних лісах, не так часто на пісках другої тераси річок і зовсім рідко на відкритих сухих чорноземних просторах. Мені в Уманському районі він зустрічався досить часто в жирних, добре угноєних землях.

Літературні відомості, що *P. caesus* Panz. шкодить цукровим бурякам, помилкові; вони стосуються зовсім іншого твердокрильця, а саме бурякової крихітки *Atomaria linearis* Steph. з родини *Erotylidae*.

2. PLEUROPHORUS (PLATYTOMUS) VARIOLOSUS KOLENATI, 1846

Pl. variolosus Kol. — Куліковський, 1897; Савченко, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Києва 7—12.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов., Одеський р-н, окол. Ворошиловграда 10.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Туркменістан, Таджикистан, Узбекистан, Казахстан, кол. Уральська обл. (Журавлев, 1914), Нижня Волга до Горьківської обл.¹⁾, південь кол. Рязанської губ. (Семенов, 1905), Кавказ, Закавказзя, Крим, УРСР, Румунія (Montadon, 1908). Можливо, що зустрічається також в Угорщині.

Анотації. Трапляється на пісках, в північній частині УРСР дуже рідко, в південній частіше, але всеж-таки рідше, ніж попередній вид.

Секція APHODIINA

РІД OXYOMUS LAPORTE

OXYOMUS SILVESTRIS SCOPOLI, 1763

Psammobius porcatus Fabr. — Eichwald, 1830.

Aphodius porcatus Fabr. — Belke, 1858.

Oxyomus porcatus Fabr. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Ox. silvestris Scopoli — Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

ab. foveatus Muls. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 21.III, 19.IV, 7.V (ЗІН), окол. Житомира 11—20.V, 2.V, 23.VIII, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов., Сміла 19.IV, окол. Києва 12.IV, 3—8.V, 3—8.VI, 4.VII, 4.VIII, Бердичів 4.VII, окол. Харкова, Зміїв 18.IV—29.VII, Полтавський р-н VI.

¹⁾ Один екземпляр у колекції Естерберга (м. Горький) походить з Лискова Горьківської області.

Загальне поширення. Європа до південної Скандинавії, західна Азія, півн. Америка, Крим. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. З весни до серпня скрізь часто. Трапляється в гною, під гноєм, в жирній землі, в наносах річок під час весняної поводи, в компості, перегної стаєнь та загонів для худоби. На Харківщині, за спостереженнями Медведєва (1933), пристосований до деревних заростей — садків, листяних лісів тощо. Така стаціональна локалізація пояснюється, безперечно, як факторами температури й вологості, так і наявністю саме в стаціях наведеного типу достатніх харчових ресурсів.

Різновидність — *ab. foveatus* Muls. — зустрічається дуже рідко і відома лише з Київщини.

ПІД MOTNON SEM. et MEDV.

MOTNON SARMATICUS SEM. et MEDV., 1928

Aphodius sarmaticus Sem. et Medv. — Semenov Tianschanskij et Medvedev, 1927.

Mothon sarmaticus Sem. et Medv. — Semenov Tianschanskij et Medvedev, 1928; Медведєв, 1928.

Використаний матеріал. Острів Джарилгач 11.VII, Олешки, 17.V, Кімбурзька коса 20.V, кол. Корсунський монастир 12—24.IV, 12—24.V, 28.VI.

Загальне поширення. Понтійський степ європейської частини СРСР.

Анотації. За спостереженнями Медведєва (1928), цей цікавий вид належить до типових жителів рухливих пісків другої тераси Дніпровського лиману. Він живе, принаймні вдень, під землею і живиться, мабуть, як в личинковій, так і в імагінальній стадії не гноєм, а, як типовий сапрофітофаг, мертвими рослинними рештками. Жук тримається досить глибоко в землі коло коріньців полини (*Artemisia campestris* L.) та ракитника (*Cytisus borysthenicus* P. a. s. z.). Можливо, що ці рослини грають роль поживного субстрату жука.

В максимальній кількості *M. sarmaticus* з'являється навесні в квітні; в травні кількість його зменшується і вже раз-у-раз зустрічаються мертві жуки; в червні живі жуки трапляються лише поодинокими екземплярами, а в липні скрізь переважають мертві жуки.

ПІД APHODIUS ILLIGER

ПІДПІД COLOBOPTERUS MULSANT

[APHODIUS (C.) SCRUTATOR HRBST., 1789]

Aph. scrutator — Andrzejowski, 1823¹⁾; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Łomnicki, 1913.

¹⁾ Оригінал праці Andrzejowsk-ого залишився для мене неприступним. Через це цитую її за Łomnick-им (1913) і Тепенбаум-ом (1922).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Бадена (Німеччина) та Бесарабії; крім того, Крим, Кавказ і Азорські о-ви (Ad. Schmidt, 1922).

Анотації. Старі дослідники наводили цей вид для Волині (Eichwald), Поділля (Andrzejowski, 1823; Łompiński, 1913) та кол. Таврії (Krynicky, 1832). Проте, знаходження *Aph. scrutator* в УРСР, навіть на півдні, сумнівне і всі наведені вказівки потребують перевірки.

1. APHODIUS (C.) ERRATICUS LINNE, 1758

Aph. erraticus L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicky, 1832; Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1887; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1929; Яцентковський, 1906; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933.

ab. fumigatus Muls. — Савченко, 1933.

ab. lineatus Torre — Roubal, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 17.VI, Іскорость, кол. Овруцького пов. 30.V, кол. Радомиський пов., окол. Києва 29.IV, 1—26.V, 3.VI, 8—30.VI, 30.VIII, Городище, окол. Бердичева 21.VI, окол. Умані 22—25.IV, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. V—VII, кол. Тульчинський пов., окол. Тростянця-Подільського 25.IV, 1—8.VI, 13.VII, 29.VIII, окол. Вінниці 25.IV, 5—8.V, 18.VI, Верхівка, кол. Могилівського пов. 28.V (ЗІН), Одеса, Очаків 14.VI, Кірово, окол. Сум (ЗІН), окол. Харкова, Зміїв 18.IV—11.IX, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. V, Полтава III—IV, Каши-Капкан 1.V, окол. ст. Горної 9.V, окол. Ворошиловграда 24.IV—17.VI.

Загальне поширення. Європа, півн. Азія, півн. Африка, півн. Америка. Вертикальне поширення до 2300—2800 м.

Анотації. Скрізь часто в коров'ячому й конячому гною. Обирає переважно високі сухі місцевості, як-от чорноземні простори, піски другої річкової тераси і рідше ліси. Літає з весни до червня, а потім вдруге з серпня. Мабуть, має дві річні генерації. Принаймні з личинок, яких я збирав коло Умані в липні, в серпні вже розвивалися лялечки і дорослі жуки.

Крім типової форми, майже скрізь однаково часто зустрічаються й усі аберації.

2. APHODIUS (C.) SUBTERRANEUS LINNE, 1758

Aph. subterraneus L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicky, 1832; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Якубов-

ський, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв 1933.

ab. fuscipennis Muls. — Eichwald, 1830; Оглоблін, 1912; Савченко, 1933; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 20.VI, 15.VIII, кол. Новоградволинський пов. V, окол. Кам'янець-Подільська, Скалки, кол. Балтського пов. VI, Браїлів, окол. Вінниці 18.VI, 27.VII, 18.IX, 5.X, Немерчі, окол. Тростянця-Подільського 25.IV, 7—28.V, 5—13.VII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 27—28.V (ЗІН), окол. Києва 1.V—30.VI, 4—30.VIII, окол. Бердичева 21.VI, Бродецьке 4.X, Умань, окол. Одеси 17—22.IV (ЗІН), окол. Сум, окол. Харкова 15.IV—19.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н III—IV, IX, Дніпропетровщина, окол. Калача на Дону 29.V, Артемівськ IV (ЗІН), окол. Ворошиловграда 9.IV—2.VII.

ab. fuscipennis Muls. Окол. Вінниці 15.VI, Фундукліївка 7.VIII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 27—28.V, окол. Вінниці 15.VI, окол. Одеси, окол. Умані 13.IX, Буркути 5.VII, Полтавський р-н 25.IV, окол. Сум (ЗІН), Харків, окол. Ворошиловграда 11.IV—1.V.

Загальне поширення. Європа і Азія.

Анотації. Трапляється скрізь, часто поруч з попереднім видом. Літає з весни до червня-липня, з'являючись потім знову в серпні (Київщина). Можливо, що має теж дві генерації на рік.

Аберативна форма зустрічається в гною рогатої худоби й коней разом з типовою; на півночі вона дуже рідка, на півдні звичайніша, але все-таки не така численна як типова форма.

ПІДРІД TEUCHESTES MULSANT

1. APHODIUS (T.) FOSSOR LINNE, 1758

Aph. fossor L. — Andrzeiowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Belke, 1858, 1866; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Кізерицький, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Матвійовичі, кол. Овруцького пов. 4.VI, окол. Житомира, окол. Києва 29.IV—23.VI, окол. Бердичева 21.VI, 10.VII, кол. Радомиський пов., окол. Кам'янець-Подільська, Скалки й Качанівка, кол. Балтського пов. V—VI, окол. Вінниці 24.IV—27.VI, 27.VII, Дніпропетровська обл., Полтавський р-н IV—V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, окол. Харкова, Зміїв, Кочеток 1.V, 19.VIII, окол. Ворошиловграда 17.V.

Детальніше поширення. Європа, Сибір, Алжир, північна Америка.

Анотації. Трапляється скрізь часто-по лісових і лісостепових районах. На півдні обмежується в своєму поширенні південною межею островних лісів. Це пояснюється тим, що основною стацією цього копрофага є лісові пасовища і в меншій мірі піски річкових терас (Медведев, 1933). На відкритих просторах, позбавлених деревної рослинності й кущів, цей копрофаг майже не зустрічається.

A. fossor L. має дві невиразно відокремлені річні генерації, з яких перша літає з квітня по червень (іноді навіть по липень), в липні зустрічаються разом поодинокі представники обох генерацій, а в серпні з'являється основна маса жуків другої генерації.

2. *APHODIUS* (T.) *HAEMORRHOIDALIS* LINNE, 1758

Aph. haemorrhoidalis L.—Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Belke, 1858, 1859; Ліндeman, 1873; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1879; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Roubal, 1912; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933.

ab. humeralis Muls.—Савченко, 1933, 1934.

ab. sanguinolentus Hrbst.—Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 19.VI, 2.VII, окол. Києва 19—26.V, 10—30.VI, 21.VII, 4.VIII, Бердичів 17.VII, 21.VII, Умань, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Тростянця-Подільського 13.VII, 5—9.VIII, окол. Вінниці 15—18.VI, Полтавський пов. IV—V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, окол. ст. Бірки 10.V, Зміїв, 7.V, Олешки 24.V (ЗІН), Дніпропетровська обл., окол. Персіанівки 14.V, окол. Ворошиловграда 8.VI.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Крим, Сибір, Далекий схід, Манчжурія, Гімалаї, півн. Африка. Вертикальне поширення до 3000 м.

Анотації. Трапляється часто в свіжому коров'ячому гною; обирає досить різноманітні стації й ґрунти, переважно ж листяні ліси та сухі простори з підвищеним рельєфом. Літає з травня по серпень.

Аберативні форми відомі: *ab. sanguinolentus* Hrbst. — з Херсонщини та Полтавщини, *ab. humeralis* Muls. — з Поділля й Київщини.

ПІДРІД *MENDIDIUS* ERICHSON

APHODIUS (M.) *IVANOVI* LEBEDEV, 1912

Використаний матеріал. Окол. Ворошиловграда — праве узбережжя Дінця 10.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Поширення цього афодія, що належить до східного ксеротермного підроду *Mendidius*, дослі-

джене ще мало. На сьогодні виявлені вже такі місця знаходження: окол. Горького (Естерберг in litt.), окол. Казані (Лебедев, 1912), окол. Куйбишева (Семенов Тянь-Шанський та Медведев, 1928), окол. Пензи (Дмитрієв, 1925), окол. Воронежа (Кізеріцький, 1929) та схід УРСР.

Анотації. Цей вид тримається дуже локально на прирічкових пісках і, мабуть, через це рідко ловиться.

ПІДРІД AMMOECIUS MULSANT

APHODIUS (AM.) BREVIS ERICHSON, 1848

Psammobius elevatus Fabr.¹⁾ — Eichwald, 1830.

Aphodius brevis Erichs. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Медведев, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Волинь, окол. Києва, „Божя гора“, Васильківського р-ну 29.IV, Харків 21.IV, Зміїв 12.V, окол. Ворошиловграда 17.IV—16.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа, Кавказ, півн. Африка, Сибір, Сірія, Канарські острови.

Анотації. Дуже рідко в сухому гною, в компості і внорах бабаків; оселяється переважно на сипких пісках, у піщаних степах, соснових борах, на пісках другої річкової тераси, а також у садах.

[APHODIUS (AM.) ELEVATUS OLIV.]

Aph. elevatus Oliv. — Krynický, 1832.

Загальне поширення. Гірські місцевості зах. Європи (Піреней, Іспанія й Португалія) та півн. Африки (Марокко, Алжир).

Анотації. Крыніцку наводив для Харківщини, але, безперечно, помилково, бо в УРСР іншого виду з підроду *Ammoe-cius* Muls., крім *A. brevis* Erichs., не може бути.

ПІДРІД APHODIUS MULSANT

1. APHODIUS (A.) CONJUGATUS PANZERI, 1795

Aph. conjugatus Panz. — Eichwald, 1830; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Медведев, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Вінницька і Київська області, Іпнівка 25.IV, Карачівка 20.X, Сокольники, Харківської обл. 30.IV.

¹⁾ *P. elevatus* Fabr. (non Oliv.) = *Aph. elevatus* Panz. = *Aph. brevis* Erichs.

Загальне поширення. Півд. Франція, півд. Німеччина, Австрія, Угорщина, Румунія (Montadon, 1908), Бесарабія, УРСР, Крим, Кавказ (Eichler, 1930).

Анотації. Зустрічається переважно по сухих просторах у листяних лісах і на прирічкових пісках (Медведев, 1933). Мабуть, має ареал з регресивно-стаційними межами. Принаймні за часів Hochhuth-а він зустрічався на Київщині: „Sehr selten, doch häufiger im Süden des Gouvernements“.

Тепер він на Київщині не зустрічається, навіть на півдні, і трапляється більш-менш часто лише в південному посушливому степу УРСР.

2. APHODIUS (A.) AESTIVALIS STEPH., 1839

Aph. aestivalis Steph. — Савченко, 1934.

Aph. foetens Fabr. — Eichwald, 1830; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кізеріцький, 1915; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 19.VI, 12.IX, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. VII—VIII, окол. Вінниці 15.VII, 1.VIII, окол. Тростянця-Подільського 28.V, Кодима, кол. Балтського пов. 6.V (ЗІН), окол. Києва 16—23—30.VI, 12.IX, Городище 7.V, окол. Умані 6—12.VI, Чернігівська обл., Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Деркачі 14.IV, Григорівський бір 23.III, Зміїв 5.IV—27.VI.

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа, зах. Сибір, Крим, Кавказ, півн. Азія.

Анотації. Скрізь часто в Лісостепу й передстепу. Зустрічається переважно в свіжому гною коней та великої рогатої худоби. На Харківщині займає часто діски другої річкової тераси (Медведев, 1933), на Київщині — переважно лісові пасовища (соснові бори, листяні ліси, зарості кущів); екологічно вікарує з *Aph. fimetarius* L., при звичаєним до відкритих сухих просторів.

На півдні УРСР *Aph. aestivalis* Steph. з'являється рано навесні, здебільшого ще в березні і літає до червня. Під Києвом перших жуків я спостерігав рік-у-рік у першій декаді червня, останніх — у вересні.

3. APHODIUS (A.) FIMETARIUS LINNE, 1758

Aph. fimetarius L. — Andrzeiowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1913; Ксенжополь-

ський, 1915; Якубовський, 1915; Грезе, 1928; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933.

ab. autumnalis Naesz. — Савченко, 1931.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14.VI, 12.IX, Новоград-Волинськ 1.V, кол. Овруцький пов., окол. Кам'янець-Подільська, Михайлівка, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. IV—IX, Турбів 26.V, окол. Вінниці 24—25.IV, 15—27.VI, 5.X, окол. Тростянця-Подільського 13.VII, 5—9.VIII, 12.X, окол. Києва 21.IV, 2—12.V, 19—26.V, 3—30.VI, 30—31.VIII, 5.X, окол. Бердичева 21.VI, окол. Одеси, Очаків, 17.IV, Золотоноша 15.III, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н III—VI IX, Харків, Іванівка, Покотилівка, Зміїв, Біловодський завод 10.IV, 30.III, 30.X, окол. Горного 9.V, окол. Новочеркаська 23.IX, окол. Ворошиловграда 6.IV, 23.V, 7.VIII, 24.IX.

Загальне поширення. Європа до 70° півн. широти (Sprague-Schneider, 1889), Азія, півн. Африка, півн. Америка, Кашмір (Індія).

Анотації. Літає з самої весни (березня) аж до жовтня. Зустрічається в гною по найрізноманітніших стаціях, але переважно по сухих відкритих просторах, замінюючи тут попередній вид.

ab. autumnalis Naesz. зустрічається в УРСР дуже рідко і відома лише з Волині.

4. APHODIUS (A.) SCYBALARIUS FABRIC., 1781

Aph. scybalarius Fabr. — Eichwald, 1830; Belke, 1866; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. conflagratus Fabr. — Eichwald, 1830; Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2—19.V, 4.VI, 2.VII, Новоград-Волинськ V, Нова Чарторія 29.IV, Марковичі, кол. Володимирволицького пов. 4.VI (ЗІН), окол. Михайлівки, окол. Вінниці 25.IV, 1.V, окол. Радомишля, окол. Бердичева 3.VII, окол. Одеси 7.IV, 3.X, 13.X.

Загальне поширення. Західна Європа до Англії, півд. Скандинавії (Kolbe, 1905), Німеччини, Прибалтики (?), Ленінграда, Москви (?), Польщі (Łgoski, 1907), Боснії та Герцоговини (Sahlberg, 1913), Далмації, Греції з о-вом Критом (Oertzen, 1886), Крим, окол. Севастополя (ЗІН), Кавказ, півн. Африка. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Трапляється зрідка в коров'ячому гною на Правобережжі УРСР і перебуває тут близько східної межі свого ареалу, в Ілустену не доходить навіть до долини Дніпра.

Ізвипрочно, помилкове припущення робить Медведев (1933), вважучи, що *Aph. scybalarius* Fabr. має зустрічатися

скрізь на Харківщині. Цей афодій належить до „західних“ видів тої групи, яка або зовсім не переходить через Дніпро, або коли і переходить, то має ареал дез'юнктивної будови з окремими локальними місцями знаходження на Лівобережжі (Савченко, 1934). Отже, коли *Aph. scybalarius* F. і трапляється десь на схід від Дніпра, то лише по окремих місцях Харківщини, на Донеччині, а поза межами УРСР, може, в Воронезькій обл., де збереглись ще деякі як рослинні, так і тваринні елементи „західної“ групи.

Різновидність — *ab. conflagratus* Fabr. — зустрічається разом з типовою формою і відома з Волині й Київщини.

5. APHODIUS (A.) SULCATUS FABRIC., 1792

Aph. sulcatus Fabr. — Плігінський, 1916; Медведєв, 1928; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 27.III, 2—12.IV, 1.V, окол. Лузанова 7.IV, 25.V, село Черново на р. Теслич, кол. Ананьївського пов. 20.IV, Благородка, IV—V, Мелітополь, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 17.IV, 23.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Південна Німеччина, Австрія, Угорщина, Швейцарія, Степ УРСР, кол. Уральська обл., кол. Саратовська губ. (Сахаров, 1904), Казань (?) (Штанге, 1903), Крим, Кавказ, Закаспій. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. В УРСР зустрічається на пасовищах степової смуги і на північ іде до Ворошиловграда, півдня Київщини та півдня Поділля (Медведєв, 1928).

ПІДРІД LORAPHODIUS REITTER

APHODIUS (L.) SUARIUS FALDERMAN, 1835

Aph. suarius Fald. — Медведєв, 1928.

Використаний матеріал. Асканія-Нова, Дніпропетровської обл.

Загальне поширення. Далмація, Греція, о-в Крит, південна Франція, Туреччина, Мала Азія, Сирія, Крим, Кавказ, південний схід УРСР.

ПІДРІД CALAMOSTERNUS MOTSCHULSKY

APHODIUS (C.) GRANARIUS LINNE, 1767

Aph. carbonarius Sturm. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832.

Aph. granarius L. — Belke, 1866; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Roubal, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Якубовський, 1915; Знойко, 1929;

Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедєв, 1935.

ab. brunnescens Reitt. — Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 17.IV, 19.V, 2.VI, VII, Новоградволинський пов. 7.VI (ЗІН), Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 7.VI, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. VI, окол. Вінниці 24—25.IV, 15—18.VI, окол. Тростянця-Подільського 12.V, окол. Радомишля, окол. Києва 4—28.IV, 24.VI, 2—19.V, 3—30.VI, Межигір'я 7.V, Городище 7.V, окол. Умані 22.IV, окол. Одеси, Аджалик, кол. Одеського пов. 12.VI, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Дніпропетровщина, Артемівськ IV (ЗІН), Харків, Іванівка, Українка, Єзерська, Зміїв 22.IV—7.VI, окол. Калача на Дону 29.V, окол. Ворошиловграда 22.IV—2.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Космополіт. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Скрізь часто з квітня по червень-липень. Ефіритоп. Заселяє найрізноманітніші стації й біотопи. Зустрічається, наприклад, у жирній землі, компості, різному рослинному детриті, гною як свіжому, так і сухому, в людських екскрементах, у перегнійній та загонній для худоби тощо. Отже живиться, не тільки як копрофаг, а і як сапрофаг. Подібно до свого азійського родича — *Aph. lucidus* Klug. — живиться також, як некрофаг, на падлі та кістках дрібних тварин.

Аберативні форми відомі: *ab. brunnescens* Reitt. — з Волині та Київщини, *ab. concolor* Marsh. — з Поділля.

ПІДРІД ERYTUS MULSANT

APHODIUS (E.) AEQUALIS Ad. SCHMIDT, 1907

Aph. aequalis Sem. — Савченко, 1934.

Aph. aequalis Ad. Schm. — Медведєв, 1928, 1929; Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Олешки 30.V, 4—23.VI (ЗІН), Буркути 12—27.VI, Асканія-Нова.

Загальне поширення. Середня Азія, півн. Казахстан, СРСР, Вірменська РСР, південний схід УРСР.

Анотації. Трапляється зрідка в гною худоби в піщаних місцевостях на Лівобережжі УРСР.

ПІДРІД BODILUS MULSANT

1. APHODIUS (B.) HYDROCHOERIS FABRIC., 1798

Aph. hydrochoeris Fabr. — Hochhuth, 1873; Черкунів, 1880; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кіслярський, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Мед-

ведев, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.VI, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Вінниці 12.V, Рибниця 24—27.IX, окол. Києва 6.VI, X—XI, окол. Умані 9—25.VI, 13.IX, Лашева в окол. Тального 15.X, Миронівка 16.VI—7.VII, 31.VII—1.X, окол. Одеси 30.IX (ЗІН), Олешки V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV—VI, піски по р. Донець коло Змієва 22.VIII—11.IX, окол. Персіанівки 22.V, окол. Ворошиловграда 29.V—12.VII (Талицький in litt.), Асканія-Нова 19.V.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Франції, Саксонії, Тюрингії, Вестфалії, Польщі, Полісся УРСР, півночі Воронежської обл. (Савченко, 1934), Саратові і Уральська (вказівки Ліндемана на Москву непевні), Крим, Кавказ, середня Азія, східний Сибір (?) (Ad. Schmidt, 1922), Сирія, Палестина, півн. Африка.

Анотації. В УРСР зустрічається скрізь, але на півночі не часто. Літає двічі на рік: у червні-липні (перша генерація) і в липні—жовтні (друга генерація). Тримається здебільшого у вогких місцевостях в конячому гною та під рослинним і тваринним детритом. З стацій обирає переважно піски другої річкової тераси (Hochhuth, Медведев), а на Уманщині—чорноземні плато (Савченко). Дуже рідко оселяється в бабаковинах.

2. APHODIUS (B.) SORDIDUS FABRIC., 1775

Aph. sordidus Fabr.—Hummel, 1827; Eichwald, 1830; Krynickiy, 1832; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Roubal, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Медведев, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

ab. 4-punctatus Panz.—Eichwald, 1830; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

ab. punctatus Panz.—Roubal, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22.V, 2.VI, 18.VI—20—22.VI, 12.VIII, 12.IX, Шепетівка 9.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 16.IX, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов., окол. Вінниці 18.VI, Рибниця 24.IX, окол. Києва 9—30.VI, 21.VII, 25.VIII, 10.X, окол. Бердичева 21.VI, Миронівка 16—30.VI, 26.VIII, 13.IX, кол. Звенигородський пов., окол. Одеси, Носівка 10—17.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Зміїв 19.VI—11.IX, окол. Сум (ЗІН), окол. Персіанівки 14.V.

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії, Сибір, Монголія, півн. Казахстан, Японія, Кавказ. Вертикальне поширення до 2300—2800 м.

Анотації. Зустрічається скрізь часто на пасовищах у коров'ячому гною. Має дві річні генерації: першу, що літає з травня

до останньої декади червня — першої декади липня, і другу, осінню, льот якої триває з кінця липня — початку серпня до жовтня. Тримається на різноманітних стаціях, але здебільшого по листяних лісах і пісках соснових борів і річкових терас. Уникає умов підвищеної сухості і через це, мабуть, зовсім не зустрічається в понтійському степу УРСР (Медведев, 1928).

Різновидність — *ab. 4-punctatus* Panz. — відома з Київщини, Поділля та Волині.

3. APHODIUS (B.) PUNCTIPENNIS ERICHSON, 1848

Aph. punctipennis Erichs. — Куліковський, 1897; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Медведев, 1928; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, Гайсин 18.X, окол. Тростянця-Подільського 22.VII, Сміла 2.VIII, окол. Умані 4.VI, 11—13.IX, Миронівка 22—30.VI, 16.VII—25.VIII, окол. Одеси 29.IV—10.IX (ЗІН), Миколаїв 25.VI, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, окол. Персіанівки 22.VIII, окол. Ворошиловграда 30.VI—16.VII.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Угорщини, Бесарабії, Лісостепу УРСР (до лінії Тростянець — Умань — Миронівка — Золотоноша), кол. Саратовської губ. (Схаров, 1904) та півн. Казахстану, середня Азія, Кавказ, Єгипет.

Анотації. Літає вночі, трапляється в степовій зоні скрізь, але не часто. Тримається переважно на відкритих сухих сонячних плато в гною, здебільшого в кінському. Має дві генерації на рік — першу в червні, другу — в липні й серпні.

4. APHODIUS (B.) RUFUS MOLL., 1782

Aph. rufescens Fabr. — Eichwald, 1830; Belke, 1859; Hochtuth, 1873; Черкунов, 1889.

Aph. rufus Müll. — Andrzejowski, 1823.

Aph. rufus Moll. — Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Кізерицький, 1912, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедєв, 1935.

Використаний матеріал. Знам'янка VII—VIII, окол. Житомира 21.V, 12—20.VI, 2.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 4—10.IX (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 28.V—19.VI, окол. Тростянця-Подільського 13.VII, 22.VIII, 12.X, Кодима, кол. Вилтського пов. 4.VII (ЗІН), окол. Києва 9—30.VI, 6—29.VII, 14—24.IX, 6—10.X, окол. Умані 13—16.IX, окол. Бердичева 21.VI, Миронівка 23—30.VI, 20.IX, Батурич 14.VI (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, село Дейканівка, кол. Зіньківського пов. VIII, Імліч 21.VII—11.IX, окол. Ворошиловграда 24.IX.

Загальне поширення. Європа, Крим, Кавказ, зах. Сибір. Північне поширення до 2300—2800 м.

Анотації. На Київщині трапляється по пасовищах у листяних лісах, в соснових борах, на узбережжях різних водойм (озер, річок тощо), по балках і відкритих плато з хвилястим рельєфом; на Харківщині тримається переважно в листяних лісах та пасовищах другої річкової тераси. Живиться гноєм, здебільшого коров'ячим.

Подібно до інших видів підроду *Bodilus*, має, мабуть, дві річні генерації: першу в травні — липні і другу — в липні — жовтні.

5. *APHODIUS* (B.) *LUGENS* GREUTZ., 1799

Aph. lugens Gr. — Eichwald, 1830; Крυνіскы, 1832; Ліндеман, 1871; Носсхут, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912; Плігінський, 1916; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1928, 1933; Віноградов, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Волинь, окоп. Кам'янець-Подільська, Тирасполь 4.X, Грушки, кол. Балтського пов. VI—VII, Рибниця 27.IX, кол. Овдіупольський пов. VI—VII, Хрустова VIII (ЗІН), окоп. Тростянця-Подільського 13.VII, 9—26.VIII, Кодима, кол. Балтського пов. 6—27.V (ЗІН), окоп. Києва 30.VII, 3—26.VIII, окоп. Умані 25.IV, 30.VII, 4.VIII, 16.IX, Тальне 18.IX, Миронівка 22.VI—1.X, окоп. Одеси, Носівка 17.VII, 17.IX, Олешки, Подтавський р-н VI, окоп. Харкова 11.VII, Липовий гай 20.VII, Тернова балка 8.VI, піски р. Дінця коло Змієва 8.VI, 28.VIII, Старобільський степ, окоп. Сум (ЗІН), Дніпропетровська обл., Братолубів, кол. Олександрівського пов. (ЗІН), Бердянський р-н V—VII, Мелітополь, Асканія-Нова, окоп. Персіанівки, окоп. Новочеркаська 1.VIII, окоп. Ворошиловграда 7.VIII—7.IX (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Німеччини, півдня Польщі, Полісся УРСР, Брянського лісового масиву (Старк, 1926), окоп. Орла (Біляєв, 1923), Казані (Лебедев, 1906), кол. Уральської обл., Ленінград (?), Москва (?) (Ліндеман, 1871), Прибалтика (?) (Kawall, 1863¹), Кавказ, середня Азія, півн. Африка.

Анотації. На півночі УРСР досить рідко, на півдні досить часто; трапляється в гною коней і рогатої худоби, іноді також у норах бабака (Віноградов, 1934). З стацій обирає переважно чорноземні простори й піски прирічкових терас; під Києвом траплявся мені майже виключно на піщаних дюнах соснових борів.

Літає з травня-червня до жовтня, в передстену й Степу іноді при теплій ранній весні навіть з квітня. На підставі спо-

¹) Літвінов (1915) знаходив у Прибалтиці рештки прастарих степів реліктового характеру (барханні піски, деякі південні рослини). Отже не можна категорично заперечувати і можливості знаходження степового *Aph. lugens* в тих же місцях.

стережень під Миронівкою має, можна гадати, дві генерації на рік. Так, наприклад, у 1930 р. світловий ловник відзначив два добре розмежовані максимуми льоту цього гнояка: один наприкінці червня і другий в останній декаді липня й у першій серпня; між двома максимумами льот тривав, проте, весь час, але з помітним послабленням.

6. APHODIUS (B.) NITIDULUS FABR., 1792

Aph. nitidulus Fabr. — Черкунов, 1889; Кізерицький, 1912; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2.VII, Нова Чарторія 15.VII, Грушки, кол. Балтського пов., VII, Попелюхи й Бершадь 18.X, окол. Києва 23—30.VI, 21.VII, 1.X, окол. Умані 4—30.VII, 13.IX, окол. Миронівки 27.VI, 1.X, окол. Одеси 30.IX, 10.X (ЗІН), Олешки 8.IX (ЗІН), Зміїв 18.VIII, Асканія-Нова, окол. Новочеркаська 23.IX, Персіанівка 26.VI.

Загальне поширення. Європа (переважно південна і центральна частина), Кавказ, Крим, середня Азія, зах. Азія, Палестина, півн. Африка, Мадейра (Ad. Schmidt, 1922).

Анотації. На Поліссі УРСР рідко, на півдні Лісостепу і в Степу часто. Тримається в свіжому гною по сухих відкритих просторах з найрізноманітнішими ґрунтами і в лісах (як листяних, так і хвойних). Літає з травня-червня по жовтень.

7. APHODIUS (B.) IMMUNDUS GREUTZ., 1799

Aph. immundus Ill. — Eichwald, 1830.

Aph. immundus Greutz. — Eichwald, 1830; Крυνіскы, 1829; Belke, 1858, 1859; Носсгхuth, 1873; Ліндемман, 1871; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1915; Плігінський, 1916; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 16—22.V, 17.VI, 12.XI, Шепетівка, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 15—18.VI, 28.V, 9.VIII, 22—26.VIII, 13.IX, Кодима, кол. Балтського пов. 27.V (ЗІН), окол. Києва 19.V, 26.V, 3—30.VI, 3—30.VII, 1—4.VIII, 10.X, 16.IV, 28.IX, окол. Одеси 3.VI, 19.X (ЗІН), Мехедлика, кол. Золотоніського пов. VI, кол. Полтавський пов. V, Деркачі 20.VI, Кам'яна 24.IV, Єзерська 10.V, Зміїв 20.IV, 11.VI, Дніпропетровська обл., Юзкуй, Благодарна, Каши-Капкан, Гаврилішка, „Отрадна“ IV—V, Асканія-Нова, окол. Ворошиловград IV—12.VII.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа до Німеччини, Польщі, Білоруської РСР, Курської та Воронежської обл.,

Казані та Урала, Крим, Кавказ, середня Азія, Палестина, Сирія, Єгипет, Сибір. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. В УРСР трапляється скрізь часто. Тримається в гною на відкритих сухих просторах, уникаючи лісових, особливо хвойних стацій; літає на Київщині з травня по жовтень з великим послабленням льоту у першій декаді липня (межа двох генерацій).

ПІДРІД *AGRILINUS* MULSANT

1. *APHODIUS* (A.) *ATER* DEGEER, 1774

Aph. terrestris Fabr. — Eichwald, 1830.

Aph. ater Fabr. — Eichwald, 1830.

Aph. ater Degeer — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

var. convexus Erichs. — Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2—21.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 23.IV (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 7.V, окол. Києва 2—19.V, Сокольники, Харків, Куряж, Зміїв 20.IV—17.V.

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа до Франції, Тіроля, Австрії, Угорщини, степової частини УРСР, Воронезької обл.¹⁾ та Пензи (Дмитрієв, 1925), Альпи південної Європи (зустрічаються здебільшого місцеві географічні раси), Кавказ, Крим, Сибір, зах. Азія. Вертикальне поширення до 3000 м.

Анотації. Полісся й Лісостеп УРСР, але скрізь рідко. Літає з квітня по травень. За спостереженнями Медведєва (1933) на Харківщині зустрічається здебільшого по листяних лісах і садках, на Київщині попадався мені виключно в вогких піскуватих місцевостях (яри з струмками, береги водойм) під коров'ячим гноєм. Живиться, мабуть, не тільки як копрофаг, але і як сапрофітофаг. На це вказує зауваження Hochhuth-a: „In der Dneperniederung im Sande unter faulenden Pflanzenresten“.

[*APH.* (A.) *CONSTANS* DUFT., 1805]

Aph. constans Duft. — Ільїн, 1925.

var. martialis Muls. — Оглоблін, 1912.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа (переважно гірські місцевості) до Англії, Австрії, південної Німеччини та Бесарабії (Міллер і Зубовський, 1906), Крим, Кав-

¹⁾ Я знаходив цей вид в окол. станції Дрязги, Воронезької обл. (18.VI 1931 р., один екземпляр у коров'ячому гною).

каз. Вказівки про знаходження в Туркменістані (Ліндеман, 1871) стосуються іншого виду.

Анотації. Ільїн наводив цей вид для окол. Дніпропетровська, Оглоблін — для кол. Полтавського пов.; обидві вказівки, безперечно, помилкові.

2. APH. (A.) PUTRIDUS HRBST., 1789

Aph. putridus Cren. — Krynický, 1832.

Aph. foetidus L. — Belke, 1858.

Aph. foetidus Fabr. — Belke, 1859.

Aph. putridus Hrbst. — Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 25.III, 15.XI, окол. Умані 25.IV, окол. Одеси 10—13.X (ЗИН), Лиман, кол. Зміївський пов. 5.X, Дніпропетровськ, окол. Ворошиловграда 30.IX (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Лісова зона Європи до 70° півн. широти (Sparre-Schneider, 1889), Сибір, Кавказ, півн. Америка (Сполучені штати і Мексика).

Анотації. Зустрічається скрізь рідко, літає ранньою весною та пізно, восени. На Харківщині (Медведєв, 1933) обирає заплавні луки й береги водойм, а з ґрунтів — солонці.

(ПІДРІД OROMUS Mulsant)

[APHODIUS (O.) ALPINUS SCOPOLI, 1763]

Aph. alpinus var. *schmidti* Heer — Оглоблін, 1912.

Загальне поширення. Лапландія, Шотландія, Ісландія, гірські місцевості південної Німеччини та Австрії, гори Штірії, Карінтії, Крайни й Тіроля, Італія, Швейцарія, Піренеї.

Анотації. Оглоблін (loc. cit.) наводив цей вид для кол. Полтавського пов., але, безперечно, помилково. *Aph. alpinus* — західноєвропейський гірський вид і ніде на території УРСР зустрічатися не може.

ПІДРІД NIALUS Mulsant

1. APHODIUS (N.) LIVIDUS OLIVIER, 1789

Aph. anachoreta Panz. — Eichwald, 1830.

Aph. anachoreta Dej. — Eichwald, 1830.

Aph. anachoreta Fabr. — Eichwald, 1830.

Aph. lividus Oliv. — Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Кісєрицький, 1912; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1934; Лебедєв, 1935.

Aph. lividus Gyll.—Eichwald, 1830.
ab. anachoreta Fabr.—Roubal, 1912; Савченко,
1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 10—20.V, 14.VI, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 4.III (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Бердичева 4.VII, окол. Києва 24.V, 14.VI, 6—26.VII, 4—22.VIII, 9.IX, окол. Одеси 19.VI (ЗІН), Харків 10.V, Іванівка 25.IV, Зміїв, Біловодське 2.VI, 25.IV—2.VI, окол. Новочеркаська V, Персіанівка 26.VI, окол. Ворошиловграда 2.VII, Асканія-Нова 20.V.

Загальне поширення. Космополіт.

Анотації. Трапляється в УРСР скрізь, але не часто. Ловиться здебільшого надвечір під час льоту або вночі на світловий ловник. Найбільше зустрічається по листяних лісах, садках, пісках другої річкової тераси і особливо часто на сухих відкритих просторах.

2. APHODIUS (N.) LINEARIS REICHE et SAULCY, 1856

Aph. plagiatus var. *elegantulus* Hochh.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Aph. varians var. *lgockii* Roub.—Roubal, 1922.

Aph. lgockii Roub.—Roubal, 1913; Ad. Schmidt, 1922.

Aph. lgockii var. *breitianus* Roub.—Roubal, 1913; Ad. Schmidt, 1922.

Aph. linearis var. *elegantulus* Hochh.—Савченко, 1934.

Aph. linearis var. *breitianus* Roub.—Савченко, 1934.

Aph. linearis Reiche et Saulcy—Савченко, 1934.

Aph. linearis var. *lgockii* Roub.—Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Грушки, кол. Балтського пов. 4.X, окол. Києва 24.VI, 6—28.VII, Ходорів, Київської обл. VI—VII, окол. Ворошиловграда 3—6.V.

Загальне поширення. Сірія, Палестина (Bodenheimer, 1932), Іспанія, півд. Франція, Греція, о-в Крит (Oertzen, 1886), УРСР, кол. Ярославська губ. (Савченко, 1934), кол. Казанська губ.¹⁾, кол. Нижегородська губ. (Koshantschikow, 1913²⁾).

Анотації. Зустрічається зрідка в піщаних місцевостях під час весняної поводи (в намулах) і влітку під покидьками риба-лок (гнилими равликами й водоростями). Літає вночі і попадає в великій кількості у світловий ловник.

¹⁾ Я бачив один екземпляр *Aph. linearis* Reiche в матеріалах Ю. Коло-сова з Казані, який він надсилав на визначення проф. О. Ю. Лебедеву.

²⁾ Наводився, як новий вид *Aph. malinowskyi* Kosh., тотожність якого з *Aph. linearis* я довів у праці 1934 р.

Різновидність—*ab. elegantulus* Hochh.—відома з Київщини і Ворошиловграда, а *ab. breitianus* Roub.—лише з Київщини.

3. APHODIUS (N.) STURMI HAROLD, 1870

Aph. rufus Ill.—Hochhuth, 1873.

Aph. rufus Sturm.—Черкунов, 1889.

Aph. sturmi Har.—Кізеріцький, 1912, 1915; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Києва 1—17.VII, Миронівка 24.VII, 9.VIII, окол. Одеси 10—19.VII (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Зміїв 26.IX, Асканія-Нова 23.V, Персіанівка 26.VI, окол. Ворошиловграда 16.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Південна половина Європи на північ до Німеччини, Бесарабії, Полісся УРСР, Воронежської обл., Саратов і кол. Уральської обл., Закавказзя, Крим.

Анотації. Зустрічається переважно на пісках і сухих відкритих просторах в гною коней та великої рогатої худоби. Літає щочі, на Київщині з червня-липня, а в Степу з травня-червня до серпня.

4. APHODIUS (N.) VARIANS DUFTSCHMIDT, 1805

Aph. bimaculatus Fabr.—Eichwald, 1830; Крыніську, 1832; Belke, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873.

Aph. varians Duft.—Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Roubal, 1912; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

var. immaculatus Hochh.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

var. ambiguus Muls.—Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

ab. fabricii H. Orb.—Медведєв, 1933.

var. bimaculatus Fabr.—Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22.V, 14.VI, окол. Ким'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. V—VIII, окол. Вінниці 18.VI, окол. Тростянця-Подільського 7—22.V, Кодим, кол. Балтського пов. 22.V—4.VII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 10.VI (ЗІН), окол. Києва 27.V, 6—30.VI, 10—30.VII, 7—28.VIII, 9.IX, окол. Бердичева 29.VI, Городище 7.V, Смищенці, Миронівка 30.VI, 14.VIII, окол. Одеси, Батурин 22.V (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 20.VI, Полтавський р. IV, Харків, Іванівка, Українка, Куряж, Артемівка, Єзерська, Імів 23.IV—6.VII, Дніпропетровська обл., Артемівськ IV (ЗІН),

Асканія-Нова 23.V, Новочеркаськ 15.V, ст. Горна 9.VI, Ворошиловград 21.V.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Крим, півн. Африка, Палестина, півн. Азія, Шанхай.

Анотації. Один з звичайних афодіїв фауни УРСР. Літає все літо з самої весни. Трапляється в гною, в жирній землі, під компостом, а весною під час поведі у річкових намулах. Обирає переважно піскуваті ґрунти (заливні луки, береги водойм) або багаті на гумус ґрунти.

ab. AMBIGUUS MULS.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2—14.VI, 2.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 7—10.IX (ЗІН), Скалки, кол. Балтського пов. V, Кодима 6.V (ЗІН), окол. Вінниці 18.VI, окол. Тростянця-Подільського 12.V, окол. Києва 2—22.V, 3—30.VI, 13.IX, окол. Умані 6.VI, Миронівка 14.VIII, Северинівка 14.IV (ЗІН), Харків, Іванівка, Українка, Куряж, Артемівка, Єзерська, Зміїв 23.IV—6.VII, Дніпропетровщина, Артемівськ IV (ЗІН).

Анотації. Скрізь часто поруч з типовою формою.

5. APHODIUS (N.) KRAATZI HAROLD, 1868

Aph. kraatzi Har. — Кізерицький, 1912; Медведєв, 1928, 1929; Савченко, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Києва 7.VI, Асканія-Нова, Ворошиловград 18.VI, Ростов на Дону VII (ЗІН), Новочеркаськ 15.VII, озеро Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині.

Загальне поширення. Середня й центр. Азія, Кавказ, Славонія, Греція, Крит; відомості про знаходження в Горьківській і Іванівській областях РРФСР (Естерберг, 1936) непевні і стосуються, мабуть, *Aphodius (Nialus) linearis* Reiche.

6. APHODIUS (N.) PLAGIATUS LINNÉ, 1767

Aph. plagiatus L. — Кругицьку, 1832; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Кізерицький, 1915; Савченко, 1931, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

ab. *immaculatus* Torre — Hochhuth, 1873; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1934.

ab. *conclor* Schilsky — Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 29.IV, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), Скалки й Грушки, кол. Балтського пов. V, окол. Києва 15.IV, 2—8.V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Зміїв 5.VI.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22.V, 14.VI, 12.XI; Вінницька обл., окол. Києва 2.V—25.V, 25.V—24.VII, окол. Харкова 25.V—24.VII, Іванівка 11.IV, Куряж 20.IV, Єзерська 25.V, окол. Ворошиловграда 13.V—12.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Центр. й півн. Європа до Скандинавії, Сибір, північна Монголія, Крим, Кавказ, центр. Азія, Сирія, Грузинська та Вірменська РСР (?).

Анотації. Літає з квітня по кінець липня. Обирає стації з зниженим рельєфом і досить високою вологістю (заплавні луки, береги водойм). Живиться переважно, як сапрофітофаг, різним рослинним детритом. Весною під час поведі масами зустрічається на узбережжях річок у намулах. В УРСР представлений в основному аберативною формою; основна форма зустрічається дуже рідко.

7. APHODIUS (N.) NIGER PANZ., 1797

Aph. niger Gyll. — Krynicky, 1832.

Aph. niger Panz. — Andrzejowski, 1823; Belke, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Савченко, 1931, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 7.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Скалки, кол. Балтського пов. VI, окол. Києва 2—22.V, окол. Одеси, Дніпропетровська обл.

Загальне поширення. Європа (переважно тайгова зона), середня Азія (Ad. Schmidt, 1922), Алтай, Тібет.

Анотації. Поруч з попереднім видом, але дуже рідко. Відмінно від *Aph. plagiatus* L. живиться не тільки рослинними рештками, а й гноєм (Hochhuth).

ПІДРІД PLAGIOGONUS MULSANT

APHODIUS (P.) ARENARIUS OLIVIER, 1789

Aph. rhododactylus Msh. — Кізерницький, 1915.

Aph. arenarius Oliv. — Krynicky, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Медведев, 1928; Семенов Tian-Shanskij et Medvedev, 1929; Савченко, 1934.

ab. *sabulicola* Muls. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), Київська обл., окол. Одеси 2.V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Запоріжжя, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 21.IV—12.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на північ до півд. Скандинавії, Кавказ, Монтенегро.

Анотації. Зустрічається коло водойм у піску під сухим гноєм і компостом, у Степу заселює нори бабаків (*Marmota bobak*) і ховрахів (*Citellus* sp.), живиться екскрементами останніх. На Поліссі і в Лісостепу дуже рідкий; навпаки в Степу місцями досить звичайний.

Різновидність — *ab. sabulicola* Muls. відома лише з Херсонщини.

ПІДРІД ESIMUS MULSANT

APHODIUS (E.) MERDARIUS FABRIC., 1775

Aph. smetaceki Roub. — Roubal, 1912.

Aph. merdarius Fabr. — Кругницьку, 1832; Belke, 1853, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

ab. atricollis Muls. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14—22.V, 2.VI, Нова Чарторя 22.IV, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 23.IV (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 28.V, окол. Тростянець-Подільського 25.IV, окол. Києва 2.V, 12.V, 3—30.VI, окол. Бердичева 21.VI, окол. Умані 22—25.IV, окол. Одеси 29.III (ЗІН), Хоцьки, кол. Переяславського пов. 30.III, Полтавський р-н III—IV, Натальївка, Харків, Іванівка, Українка, Куряж, Бірки, Зміїв 16.V—25.VII, Дніпропетровська обл., окол. Ворошиловграда 13.IV—19.V, озеро Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Закавказзя, західний Сибір.

Анотації. Ейритопний вид; зустрічається скрізь у свіжому гною і в людських екскрементах; літає з весни до липня.

ПІДРІД TRICHONOTUS MULSANT

APHODIUS (T.) SCROFA FABRIC., 1787

Aph. scrofa Fabr. — Belke, 1853, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 16.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 20—26.IV (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 15.VI, окол. Києва 10—19—26.V, 3—24.VI; окол. Умані 6—8.VI, окол. Бердичева 21.VI, окол. Одеси 1.V (ЗІН), окол. Ворошиловграда 27.IV—16.V (Таліцький Ін-т).

Загальне поширення. Європа, Кавказ, середня Азія. Вертикальне поширення до 1300 м.

Анотації. На Правобережжі УРСР зустрічається досить часто на пасовищах у гною. Має одну річну генерацію, літає в травні й червні.

ab. setiger Muls. трапляється скрізь поруч з типовою формою.

ПІДРІД ORODALUS MULSANT

1. APHODIUS (O.) TRISTIS ZENKER, 1801

Aph. tristis Zenk. — Belke, 1858, 1859.

Aph. tristis Hrbst. — Медведєв, 1933.

Aph. tristis Panz. — Черкунов, 1889; Якубовський, 1915; Савченко, 1934.

ab. scapularis Muls. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Києва 26.V, 3—10.VI, окол. Умані 25.IV, Олешки 28.IV, Харків 13.V, окол. Ворошиловграда 1—16.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа до Лапландії, Кавказ. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Весною й на початку літа на пасовищах у свіжому коров'ячому гною, але рідко. Аберативна форма відома з Київщини.

2. APHODIUS (O.) PUSILLUS HRBST, 1789

Aph. pusillus Duft. — Eichwald, 1830.

Aph. pusillus Hrbst. — Andrzejowski, 1823; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1883; Roubal, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. rufulus Muls. — Roubal, 1912; Савченко, 1931, 1933, 1934; Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 8.IV, 16—22.V, 2—14.VI, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 5.III, 18.IV, 10.IX, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 24.IV, 15—19.VI, Турбів 26.IV, окол. Києва 12—26.V, 3—10.VI, окол. Умані 22—25.IV, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. V, Натальївка, Харків, Іванівка, Куряж, Зміїв 12.IV—17.V, Персіанівка 12.V, окол. Ворошиловграда 25.IV—25.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа, зах. Сибір, Кавказ. Вертикальне поширення до 2300—2800 м.

Анотації. Літає з березня-квітня на різноманітних стаціях, але здебільшого по балках, садках, листяних лісах, заплавлених луках і коло водойм. Живиться, як справжній копрофаг, переважно свіжим коров'ячим гноєм.

Різновидність — *ab. rufulus* Muls. — відома з Київщини, Волині й Поділля.

3. APHODIUS (O.) 4-GUTTATUS HRBST., 1783

Aph. 4-pustulatus (Duft.?) — Eichwald, 1830.

Aph. 4-guttatus Ill. — Czernay, 1852.

Aph. 4-guttatus Hrbst. — Черкунов, 1889; Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1934; Віноградов, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 30.VI, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Києва 23—28.IV, 2—23.V, 3.VI, окол. Умані 22—25.IV, Миронівка 18.VII, 16—20.VI, Кам'янка, окол. Одеси, Очаків 3.IV, Кіров 20.IV, Херсон, село Черново на р. Тилич, кол. Ананіївського пов. 20.IV (ЗІН), Харків, Асканія-Нова 19.V, Єзерська, Старобільський степ, Зміїв 14.IV—14.V, окол. Ворошиловграда 17.IV—27.V (Таліцький in litt.), ст. Горна, на Донеччині 9.V.

Загальне поширення. Європа (переважно південна половина), Крим, Кавказ, Закавказзя, Закаспій (?), Алжир. Вертикальне поширення до 800—1300 м, зрідка до 2800 м.

Анотації. Не дуже часто в свіжому гною коней, свиней та рогатої худоби. Літає навесні і в першій половині літа (травень-червень), поодинокі екземпляри ловляться ще й у липні. Тримається здебільшого на помірно-вогких добре освітлених стаціях (яри, відкриті низини тощо).

4. APHODIUS (O.) 4-MACULATUS LINNE, 1758

Aph. 4-maculatus L. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Belke, 1858; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 15.VI, окол. Умані 22—25.IV, окол. Києва, окол. Одеси, Харківщина (?) (Krynický), Задніпров'я (Eichwald).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Англії, Голландії (Everts, 1903), Бельгії (Lameere, 1900), Німеччини й Швеції (?), на схід — до Полісся УРСР і русла Дніпра. Вказівки на Прибалтику (Kawall, 1869), Ленінград, БРСР і Оренбург (Ліндемман, 1871) неймовірні, вказівки на Лівобережжя УРСР потребують підтвердження.

Анотації. Весняний вид, що літає в квітні й травні, іноді ще й у червні. Зустрічається переважно в гною свиней і дрібної рогатої худоби (кози, вівці), але скрізь рідко.

5. APHODIUS (O.) 2-GUTTATUS GERMAR, 1824

Aph. sanguinolentus Panz. — Hochhuth, 1873.

Aph. 2-guttatus Germ. — Кізерицький, 1915.

Використаний матеріал. Окол. Фундукліївки 15.V, окол. Одеси 2.V (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, окол. Ворошиловграда 22.IV—12.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Центр. Європа і Кавказ.

6. APHODIUS (O.) CITELLORUM SEM. et MED V., 1929

Aph. citellorum Sem. et Medv. — Медведєв, 1928; Семенов Тіан-Шанський et Medvedev, 1929.

Використаний матеріал. Асканія-Нова 7—19.IV, 10.V, степ „Провалля“, на Донеччині 18.V, окол. Ворошиловграда 22.IV—12.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. За спостереженнями Медведєва, зустрічається майже виключно в норах ховрахів (*Citellus pygmaeus brauneri* Mart.) і бабаків (*Marmota bobak* Schreb.); мабуть живиться екскрементами цих гризунів.

ПІДРІД ORODALISCUS REITTER

APHODIUS (O.) ROTUNDANGULUS REITTER, 1900

Aph. rotundangulus Reitt. — Reitter, 1900; Koshantshikow, 1912; Семенов, 1904; Кізеріцький, 1929; Медведєв, 1928, 1929, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Фундукліївки 24.IV, 13—23.V, 4—14.VI, окол. Кам'янки 27.IV, окол. Одеси 12.IV, 2.V, Усатово 28.III, окол. Харкова 21.IV, Українка 2.V, Єзерська 25.V, Сватова Лучка 18.IV, Деркульський степ, кол. Старобільського пов. 22.IV—26.V, Велика Анадоль, на Дніпропетровщині 30.III—17.IV, Асканія-Нова 11.IV, окол. Ворошиловграда 21.IV—19.VI (Таліцький in litt.), Новочеркаськ III—IV.

Загальне поширення. Степ європейської частини СРСР.

Анотації. Літає весною (березень—травень) надвечір по сухих відкритих просторах з трав'янистою рослинністю. Живе в норах ховрахів і бабаків; можливо, що живиться їх екскрементами, як і попередній вид.

ПІДРІД AMIDORUS MULSANT

1. APHODIUS (A.) PORCUS FABRIC., 1792

Aph. porcus Fabr. — Ільїн, 1925; Черкунов, 1889; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Києва 6.V, 8—10.XIII, 2.XI, окол. Одеси 30.IX (ЗІН), окол. Дніпропетровська.

Загальне поширення. Європа на схід до русла Дніпра, Крим (Плігінський in litt.), Кавказ.

Анотації. Рідкий пізньоосінній вид. Трапляється в свіжому коров'ячому гною аж до першого снігу. За цікавими спостереженнями Шарпан-а (Kolbe, 1905), відкладає яєчка в гнойові запаси *Geotrupes stercorarius* L.

2. APHODIUS (A.) TOMENTOSUS MÜLL., 1776

Aph. lutarius Payk.—Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Aph. tunicatus Reitt. (♂)—Кізерицький, 1915.

Aph. tomentosus Müll.—Кізерицький, 1915; Тепенбаум, 1922; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Волинь, Поділля, окол. Києва 1—12.V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 5.V.

Загальне поширення. Європа (переважно північна) і Сибір до кол. Єнісейської та Іркутської губерній.

Анотації. Досить рідкий весняний вид, зустрічається на пасовищах у свіжому коров'ячому гною.

ПІДРІД VOLINUS MULSANT

[APHODIUS (V.) PICTUS STURM., 1805]

Aph. pictus Sturm.—Якубовський, 1915.

Загальне поширення. Західно-північна Європа на південь до Франції, Німеччини і Австрії.

Анотації. Якубовський наводив цей вид для Поділля (окол. Кам'янець-Подільська), але, мабуть, помилково.

1. APHODIUS (V.) STICTICUS PANZERI, 1798

Aph. sticticus Panz.—Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведев, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 16.IV, 5—18.V, VI, Нова Чартория 22.IV, Марковичі, кол. Володимир-волинського пов. (ЗІН), окол. Тростянця-Подільського 3.V, окол. Вінниці 15—19.VI, Кодима, кол. Балтського пов. 6—27.V (ЗІН), окол. Києва 8—20.VI, VII, окол. Умані 22.IV, Покотилівка, на Харківщині 22.V, Зміїв 31.V—19.VI—20.IX.

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа до півд. Скандинавії. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Зрідка зустрічається в гною, здебільшого конячому. Літає з квітня по вересень, тримається майже виключно на пасовищах у листяних лісах.

[APHODIUS (V.) CONSPURCATUS LINNE, 1758]

Aph. conspurcatus (L.?)—Krynicky, 1832; Eichwald, 1830.

Aph. conspurcatus (Fabr.?)—Andrzejowski, 1823.

Загальне поширення. Англія, Франція, північна Німеччина.

Анотації. Старі дослідники наводили цей вид для Поділля, Волині й Харківщини. Проте всі ці місця знаходження непевні і потребують перевірки.

2. APHODIUS (V.) MELANOSTICTICUS W. SCHM., 1840

Aph. melanosticticus W. Schm. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1887; Яцентковський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Roibal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Лебедєв, 1935.

var. graphicus Kolén. — Кізерницький, 1912; Лебедєв, 1935.

Використаний матеріал. Іскорость, кол. Овруцького пов., окол. Житомира 16.V, 4.IX, 12.XI, Нова Чарторя 15.VI, Шепетівка, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 12—20.IV, Жабче 25—26.VII, 29.IV (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Скалки й Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Кодима 28.VI (ЗІН), Немерчі, окол. Рибниці 27.IX, Бершадь, окол. Вінниці 15.IV, 27.VIII, 24.IX, окол. Тростянця-Подільського 3—28.V, 8.VI, окол. Києва 2—7.V, 25.VI, 7—22.VII, 4.VIII, окол. Умані 22—25.IV, 13—16.IX, окол. Бердичева 21.VI, Тальне, окол. Білої Церкви 4.VI, Миронівка 16.VI—1.X, Кіров 16.IV, Очаків 6.IV, Северинівка, кол. Одеського пов. 14.IV (ЗІН), окол. Одеси, Носівка 17.VII, Батурин 14.VI (ЗІН), Хоцьки, кол. Переяславського пов. 15.III, V, Лубенський і Полтавський р-ни IV, VIII, Деркачі, Сокольники, Покотилівка, Зміїв, Лиман, Сватова Лучка 7.IV—14.X, Ворошиловград 21.V, Персіанівка, ст. Горна, Новочеркаськ, озеро Гудило, кол. Сальської округи, на Донеччині III—XI.

Загальне поширення. Півд. й центр. Європа, Крим, Кавказ, середня Азія, Єгипет, Месопотамія.

Анотації. В найбільшій кількості літає весною, на початку літа і восени; окремі екземпляри зустрічаються протягом усього літа. Трапляється в свіжому гною коней і великої рогатої худоби. Масами гине в шумуючій мелясі, яку виставляють на бурякових плантаціях для боротьби з шкідливими нічницями. В екологічному відношенні—типовий ейритоп.

Крім типової форми в УРСР зустрічається ще зрідка меланістична різновидність — *ab. graficus* Kolén.

3. APHODIUS (V.) DISTINCTUS MÜLL., 1776

Aph. centrolineatus Panz. — Eichwald, 1830.

Aph. nubilus Panz. — Eichwald, 1830.

Aph. distinctus Müll. — Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1934.

Aph. inquinatus Fabr. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Belke, 1859, 1858; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Грезе, 1928; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 29.V, 4.IX, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Вінниці 24.IV, 27.VI, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. VI, Кодима 27.V (ЗІН), Бершадь, окол. Тростянця-Подільського 17.V, окол. Києва 21—24. IV, 2—26.V, 3—9.VI, 30.VI, 30.IX, 10.X, Спиченці, кол. Бердичівського пов., окол. Умані 25.IV, Миронівка 14.VII, Северинівка та Ільїнка, кол. Одеського пов., Хоцьки, кол. Переяславського пов. 5.III, VI, Деркачі, Харків, Куряж, Єзерська, Зміїв, Лиман 7.III—14.X, ст. Горна 9.VII, окол. Ворошиловграда 6.IV—8.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на північ до Лапландії, Крим, Кавказ, західний Сибір, середня Азія, півн. Америка. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Трапляється разом з попереднім. На півночі звичайніший, ніж на півдні.

Різновидності—*ab. centrolineatus* Panz. і *ab. nubilus* Panz. — такі ж звичайні, як і типова форма.

4. APHODIUS (V.) TESSULATUS PAYK., 1798

Aph. tessulatus Payk. — Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Савченко, 1933.

var. umbrosus Muls. — Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Вінниці 5.X, Київська обл., Полтавський р-н III—IV.

Загальне поширення. Європа (переважно північно-західна) на північ до Лапландії, Кавказ. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Трапляється весною та восени в гною по лісових пасовищах, але скрізь дуже рідко. Аберативну форму наводив Оглоблін для Полтавщини.

5. APHODIUS (V.) PLANUS KOSH., 1894

Aph. transvolgensis Sem. — Semenov Tian-Shanskij et Medvedev, 1929; Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Асканія-Нова 5.IV.

Загальне поширення. Лівобережний степ УРСР, Са-репта, Оренбург, Темір, Уральськ, кол. Тургайська й Семіпалатінська обл.

Анотації. Житель нір ховрахів (*Citellus* sp.) і бабаків (*Marmota bobak*); живиться, мабуть, екскрементами цих гризунів.

ПІДРІД NIMBIUS MULSANT

1. APHODIUS (N.) AFFINIS PANZERI, 1823

Aph. affinis Panz. — Медведєв, 1928.

Використаний матеріал. Понтійський степ.

Загальне поширення. Південна Європа на північ до Австрії й південної Німеччини (ГанOVER, Ольденбург).

Анотації. За свідченням С. Медведєва, цей південно-західний афодій трапляється в понтійському степу УРСР лише пізно восени.

2. APHODIUS (N.) CONTAMINATUS HRBST., 1783

Aph. ciliaris Mulsch. — Belke, 1858, 1859.

Aph. contaminatus Hrbst. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Житомирська обл., Київська обл., окоп. Кам'янець-Подільська.

Загальне поширення. Австрія, Угорщина, Франція (Ascloque, 1896), Англія, Скандінавія, південна Лапландія (Kolbe, 1905), північно-західна частина РРФСР. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Рідкий вид фауни полісся й лісостепу правобережної частини УРСР.

ПІДРІД MELINOPTERUS MULSANT

1. APHODIUS (M.) PRODRONUS BRAHM., 1790

Aph. consputus Fabr. — Andrzejowski, 1823.

Aph. prodromus Brahm. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Andrzejowski, 1823; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 4.IX, 12—14.IX, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 20—23.IV, 13.III, 4.V (ЗІН), окоп. Кам'янець-Подільська, окоп. Михайлівки, Немерчі, окоп. Вінниці 24.IV, 5.V, 5.IV, окоп. Тростянця-Подільського 26.VI, Кодима, кол. Балтського пов. 6.V (ЗІН), окоп. Умані 22—25.IV, Спиченці, окоп. Києва 2—19.V, 8.VI, Біла Церква, Буялик, кол. Одеського пов. 12.VI, Кошково 15.VI, Очаків 29.V, село Чернове на річці Тилич, кол. Ананьївського пов. 16.IV (ЗІН), Хоцьки,

кол. Переяславського пов. 15.III, VI, Полтавський р-н III—V, Суми X, Натальївка, Деркачі, Сокольники, Харків, Куряж, Українка, Зміїв, Лиман 12.IV—9.V, 5—7.X, ст. Горна 9.V, Артемівка, окол. Ворошиловграда 6.IV—20.VI.

Загальне поширення. Європа на північ до південної Лапландії, Крим, Кавказ, Закавказзя, середня Азія, Сибір, Канада, США, Монтореаль (Ad. Schmidt, 1922). Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Зустрічається на пасовищах у гною та в людських екскрементах; літає з березня до червня, а потім восени; скрізь звичайний.

2. APHODIUS (M.) PUBESCENS STURM., 1800

Aph. pubescens Stev.—Eichwald, 1830.

Aph. pubescens Ziegl.—Krynicky, 1832.

Aph. pubescens Sturm.—Ліндемман, 1871; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Вінницька обл., окол. Одеси, окол. Харкова 4.V.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, середня та Мала Азія.

3. APHODIUS (M.) SPHACELATUS PANZERI, 1798

Aph. sphacelatus Gyll.—Krynicky, 1832.

Aph. punctato-sulcatus Sturm. Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кізерницький, 1915; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933; Лебедев, 1935.

Aph. sphacelatus Panz.—Савченко, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 4.IV, 12.V, 10.VI, 5.VIII, 4—8.IX, окол. Кам'янець-Подільська, Качанівка, кол. Літинського пов., окол. Вінниці 17.V, 5.X, окол. Києва 12—19.V, окол. Умані 25.IV, Золотоноша 30.III, VI, Куряж, Українка 20.IV, 7.V, Дніпропетровська обл., окол. Ворошиловграда 16.IV—17.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на північ до Лапландії, Сибір, Далекий Схід, Кавказ, середня Азія. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Поруч з першим видом, але не так часто і лише в вогких місцевостях з зниженим рельєфом або коло водойм.

4. APHODIUS (M.) CONSPUTUS GREUTZ., 1799

Aph. consputus Gr.—Куліковський, 1897; Ільїн, 1925; Савченко, 1933; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Вінниці 5.X, окол. Одеси V, Харків 19.IV—24.IV, 8.V, Українка 18.IV—8.V, окол. Кірова, окол. Ворошиловграда 1.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа (переважно західна), Кавказ, середня та Мала Азія, Сірія, Алжир, Марокко.

Анотації. Весною і восени в коров'ячому гною, але не часто. На Поділлі, за моїми спостереженнями, трапляється переважно по лісових пасовищах у дубових гаях, на Харківщині (Медведев) — на сухих відкритих просторах.

5. APHODIUS (M.) GREGARIUS HAROLD, 1871

Aphodius gregarius Harold — Кізерицький, 1915.

Використаний матеріал. Окол. Персіанівки 22.VIII.

Загальне поширення. Центральна і середня Азія, Кавказ (Олсуф'єв, 1918).

Анотації. Знаходження цього типового туранського виду на Донеччині дозволяє чекати, що він є й в інших районах лівобережного степу УРСР.

6. APHODIUS (M.) SEROTINUS PANZERI, 1799

Aph. serotinus Panz. — Hochhuth, 1873; Черкунів, 1889; Ільїн, 1925; Кізерицький, 1912; Савченко, 1933, 1934; Медведев, 1933.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Тростянця-Подільського 26.VIII, Бершадь, окол. Рибниці 24.IX, окол. Умані 13.IX, 16.IX, Зміїв 11.IX—9.X, окол. Дніпропетровська, окол. Новочеркаська 23.IX, 16.X.

Загальне поширення. Європа на північ до Фінляндії і Швеції.

Анотації. Восени в свіжому гною коней і рогатої худоби, але рідко. Мені зустрічався на Київщині переважно на відкритих вологих просторах з зниженим рельєфом, а Медведев знаходив його на Харківщині виключно в листяних лісах.

ПІДРІД MELAPHODIUS REITTER

1. APHODIUS (M.) CIRCUMCINCTUS W. SCHM., 1840

Aph. limbatus Germ. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Плігінський, 1916; Кізерицький, 1912; Савченко, 1934; Віноградов, 1934.

Використаний матеріал. Київська обл. (?), окол. Одеси 12.IV, 1.V, 27.VI, Юзкуй, Отрадне IV (Дніпропетровська обл.), острів Джарилгач 23.VI, Асканія-Нова 19.V, Новочеркаськ, 2.VI,

Артемівка IV, Старобільський степ, степ „Провалля“, на Донеччині 16—19.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на схід до УРСР. Знаходження в Казахстані, на Уралі й на Кавказі непевні, стосуються, мабуть, дальшого виду і потребують перевірки.

Анотації. Літає весною й на початку літа; зустрічається на відкритих сухих просторах у гною, а іноді також у людських екскрементах. За спостереженнями Віноградова (1934) живе також у норах бабаків (*Marmota bobak*).

2. APHODIUS (M.) CASPIUS MÉN., 1832

Aph. caspius Mén. — Савченко, 1933, 1934; Медведєв, 1928, 1929, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Рибниці 24—27.IX, окол. Києва 3—10.X, окол. Умані 16.IX, окол. Одеси 30.IX, Суми X, Лиман, Зміїв 5—7.X, Асканія-Нова.

Загальне поширення. Крим, Кавказ, Пенза (Дмитрієв, 1925), Казань¹⁾, степова зона УРСР, Бесарабія (Міллер і Зубовський, 1906), Румунія (Montadon, 1908).

Анотації. Літає восени в вересні й жовтні, тримається в коров'ячому й конячому гною на сухих відкритих просторах, заплавлених луках, берегах водойм, а в південних степах — по солонцюватих блюдцях. Зустрічається порівнюючи з попереднім видом досить часто.

Зимує в імагінальній стадії. Можливо, що літає також ранньою весною. Принаймні зустрічався в Бесарабії Міллеру й Зубовському саме навесні.

ПІДРІД BIRALUS MULSANT

APHODIUS (B.) SATELLITIUS HRBST., 1789

Aph. pecari Fabr. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Aph. equinus Fald. — Tenenbaum, 1922.

var. equinus Fald. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Aph. satellitius Hrbst. — Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Плігінський, 1916; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1912; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 16.V, кол. Староконстантинівський пов., Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 4.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 15.VI,

¹⁾ Один екземпляр у матеріалах Ю. Колосова.

окол. Києва 2—28.V, 3—23.VI, окол. Одеси 17.IV, 1—2.V (ЗІН), Очаків 2.V, Тирасполь 26.IV, 3.V, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н IV, Померки, Сокольники, Харків, Іванівка, Зміїв, Єзерська 11.V, 19.VI, Дніпропетровська обл., Братолюбів, кол. Олександрівського пов. (ЗІН), Отрадне, Ново-олексіївка 1.V, окол. Асканії-Нова 19.V, окол. Ворошиловграда 24.IV—12.VI (Таліцький in litt.), окол. Персіанівки 14.V, Ростов на Дону.

Загальне поширення. Півд. й центр. Європа на північ до Німеччини, Полісся УРСР, Пензи (Дмитрієв, 1925), Казані (Лебедев, 1906), Уральська (Журавлев, 1914), півн. Казахстан, Кавказ, Закавказзя, Закаспій (?) (Сумаков, 1912), Сирія, Танжер.

Анотації. На півдні УРСР літає в квітні-травні, на півночі — в травні-червні. Зустрічається досить часто в гною свиней і великої рогатої худоби. Тримається на сухих відкритих просторах (переважно південної експозиції).

ПІДРІД ACROSSUS MULSANT

1. APHODIUS (A.) BIMACULATUS LACHMAN, 1770

Aph. coccinelloides Pall. — Hochhuth, 1873.

Aph. bipunctatus Fabr. — Eichwald, 1830; Крыніцкы, 1832; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873.

Aph. bimaculatus Лакм. — Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Łomnicki, 1913; Якубовський, 1915; Тепенбаум, 1922; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. obscurior Hoch. (ном. пида!) — Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 12.IV, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 20.IV—5—15.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Києва, окол. Одеси, Тирасполь 4—14.IV, Харківська обл., північ Дніпропетровської обл.

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа, Крим, зах. Сибір.

Анотації. Зустрічається весною в гною рогатої худоби й коней. Літає до травня, але скрізь дуже рідко.

2. APHODIUS (A.) RUFIPES LINNE, 1758

Aph. rufipes L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Медведев, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 12.VI, Шепетинки 23.VII, 12.VIII, 8.IX, Марковичі, кол. Володимирволинського

пов. 18.VI, 28.VII (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. VII, окол. Вінниці 15—19.VI, окол. Києва 29.VII, 7—21.VII, 13—30.VIII, 23.IX, Бердичів 10.VII, окол. Умані 21.VIII, Знам'янка VII—VIII, Полтавський р-н VIII, Харків 3.X, Зміїв 26.V—3.X.

Загальне поширення. Європа (лісова зона) від 69°40' північної широти (Sprengel-Schneider, 1889) до степової зони УРСР, півн. Казахстан та західного Сибіру, Кавказ, Закавказзя, Іран, Юнань, півн. Америка, Маргелан, Пенсільванія, Аргентина (?), Капська область (?), Нова Гвінея (?) (Ritsema, 1875).

Анотації. Літає на півдні Лісостепу від кінця травня по кінець жовтня, на півночі Лісостепу і на Поліссі — здебільшого з червня по липень-серпень. Зустрічається часто в гною коней і великої рогатої худоби. З стадій обирає різні ліси (листяні, мішані та хвойні) і зарості кущів у воглих місцевостях.

3. APHODIUS (A.) LURIDUS FABRIC., 1775

Aph. luridus L. — Медведєв, 1933.

Aph. luridus Payk. — Eichwald, 1830; Крυνіцкы, 1832; Hummel, 1827; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892.

Aph. luridus Fabr. — Andrzejowski, 1823; Belke, 1858, 1859; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Черкунов, 1889; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. nigripes Fabr. (*gagates* Muls., *ater-unicolor* Hochh.) — Крυνіцкы, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Медведєв, 1933.

var. variegatus Hrbst. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

var. interpunctatus Hrbst. — Eichwald, 1830.

var. ater-unicolor Hoch. (*nomina nuda*!) — Черкунов, 1889.

var. gagates Muls. — Eichwald, 1830; Belke, 1858, 1859; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Aph. gagates Mül., Oliv., Marsh. — Hochhuth, 1873.

Використаний матеріал. Окол. Житомира, Олевськ, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 20.IV, 12.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов., Качанівка, кол. Літинського пов. VI—VII; Немерчі, Гайсин 18.IX, окол. Тростянця-Подільського 25.IV, 16—28.V, 8.VI, 3.V, окол. Вінниці 24—25.IV, 2—17.V, Браїлів 26.IX, окол. Києва 1—21.V, Мліїв 7.V, Миронівка 1.V, Мартинівка, кол. Канівського пов. 3.V, окол. Умані 22—26.IV, окол. Одеси 31.III—1.V (ЗІН), Очаків 6.IV, Северинівка, кол. Одеського пов. 14.IV (ЗІН),

Хоцьки, кол. Переяславського пов. 30.III, Деркачі, Сокольники, Іванівка, Харків, Українка, Лиман, Старобільськ 14.IV—15.VI, окол. Сум (ЗІН), Дніпропетровська обл., Юзкуй VI, ст. Горна 9.V, окол. Ворошиловграда 17.IV—12.VI (Таліцький in litt.).

Поширення аберативних форм:

ab. connexus Muls. — Вінницька обл.

ab. variegatus Hrbst. — Київська обл., Донецчина.

ab. interpunctatus Hrbst. — Вінницька обл.

ab. gagates Muls. — вся УРСР.

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії, Крим, Кавказ, Закавказзя, Сибір, півн. Азія, Антільські о-ви, Марокко. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Часто весною і на початку літа. Зустрічається в свіжому гною рогатої худоби на різноманітних стаціях. Зимуює в стадії імаго. Іноді вже восени залишає ґрунт і починає активне життя.

4. APHODIUS (A.) DEPRESSUS KUGEL, 1792

Aph. depressus Kugel — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. atramentarius Erichs. — Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 25.IV (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Качанівка, кол. Літинського пов. 26.IV, окол. Києва 2.V, 21.VII, 29.VII, окол. Вінниці 24.IV, 15.VI окол. Тростянка-Подільського 26.IV, окол. Умані 22—25. IV, окол. Одеси, Кіров 20.V, 5.VII, Чернігівська обл.

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа (крім південного Задніпров'я в УРСР), Кавказ, Закавказзя, західний Сибір, півн. і середня Азія, півн. Монголія. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Звичайний вид Лісостепу і Полісся УРСР. Зустрічається в свіжому гною, майже виключно по лісових пасовищах і знижених вогких місцевостях.

Літає весною і влітку. Чорна різновидність — *ab. atramentarius* Erichs. — трапляється дуже рідко і відомі лише з Житомирської й Одеської обл.

РІД HEPTAULACUS MULSANT

1. HEPTAULACUS SUS HRBST., 1783

H. sus Fabr. — Eichwald, 1830; Krynicku, 1832; Belke, 1853; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871.

H. sus Hrbst. — Куліковський, 1897; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Roubal,

1912; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14.VI, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 4.VI, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Тростянця-Подільського 22—26.VIII, окол. Києва 1.VII, 5.VIII, 7.V, 15.VII—3.IX, Миронівка 29.VI—28.IX, окол. Одеси 10.VII (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н VII, Зміїв, Ізюм 22.VII—11.IX, окол. Сум, Петровський завод, Дніпропетровської обл. 17.VI (ЗІН), окол. Ворошиловграда 30.VI—1.VII (Таліцький in litt.), окол. Персіанівки 26.VI.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Крим. Вертикальне поширення до 1800—2300 м.

Анотації. Друга половина літа, часто. Зустрічається в гною на сухих відкритих просторах і прирічкових пісках.

Мабуть, сюди ж треба віднести центральноевропейського *H. villosus* Gyll., якого наводив для Поділля Belke (1853).

2. NEPTAULACUS TESTUDINARIUS FABRIC., 1775

H. testudinarius Fabr. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кізерицький, 1915; Савченко, 1931, 1934; Медведєв, 1929, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.IV, 22.V, окол. Києва 2—24.VI, 3.VI, Хоцьки, кол. Переяславського пов. 30.III, окол. Змієва 7.V, південне Задніпров'я, окол. Ворошиловграда 2.IV (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа на південь до Англії, Франції, Угорщини і Степу УРСР.

Анотації. Трапляється з весни по червень, але скрізь рідко. Часто прилітає на світло. Здебільшого зустрічається в піскуватих ґрунтах під свіжим гноєм рогатої худоби.

ТРИБА HYBOSORINA

ПІД CODOCERA FISCHER

CODOCERA FERRUGINEA ESCHSCH., 1818

Stamphax crucirostris Fisch. — Krynický, 1832; Hochhuth, 1873, Яцентковський, 1906.

Ochodaeus ferrugineus Eschsch. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Codocera ferruginea Eschsch. — Семенов, 1898, 1899; Семенов Тянь-Шанський, 1914; він же і Медведєв, 1930; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Савченко, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Баговичі, кол. Кам'янець-Подільського пов. 10—15.VII, 28.VII, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 15.IX, Грушки, кол. Балтського пов. V—VII, окол. Києва 12—17. VII, VIII, окол. Умані 1.VII, 10—16.VIII, Ходорів, Київської обл. VI—VII, Мліїв 10.VII, Миронівка 29.VI—1.X, Сміла 4—21.VI, 7.VII, Коростишів, Біла Церква 29.VI, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., окол. Одеси 27.VI (ЗІН), 5.VII, Носівка 7.IX, Чернігів 23.VII, Полтавський і Лубенський р-ни VII—VIII, с. Остап'є, кол. Хорольського пов., Гадяч 28.VII (ЗІН), Суми, Лебедин, Старобільськ. степ „Провалля“, на Донеччині 30.VI, Жихарівський бір 6.VII, Зміїв 2.VI, окол. Ізюма 22.VI, Асканія-Нова 18.VII—28.VIII, Дніпропетровська обл., Ворошиловград 3.VI, окол. Ростова на Дону 17.VII, Артемівськ 5.VII.

Загальне поширення. Від Дунаю на заході до Далекого Сходу, Манчжурії і Монголії на сході, від Бесарабії, Криму, Кавказа й середньої Азії на півдні до Брянського лісового масиву (Старк, 1926), кол. Рязанської губ., Казані (Лебедев, 1906), Уральська й зах. Сибіру на півночі.

Анотації. Ловиться здебільшого надвечір під час льоту або вночі на світловий ловник. Літає з червня-липня до жовтня, хоч поодинокі екземпляри з'являються іноді вже в травні.

На півночі ареалу зустрічається переважно на важких ґрунтах і лише зрідка на пісках; на півдні, навпаки, заселює переважно піски. За цікавими спостереженнями Медведєва, на Харківщині зустрічається майже виключно в листяних лісах. Живиться, мабуть, як сапрофітофаг, продуктами гниття рослин.

ПІД OCHODAEUS SERVILLE et LEPELE

1. OCHODAEUS CHRYSOMELOIDES SCHRANK, 1781

Och. chrysomelinus Gyll.—Krynicky, 1832.

Och. chrysomelinus Fabr.—Eichwald, 1830; Кесслер, 1860; Носchnuth, 1873; Черкунов, 1889, Куліковський, 1897.

Och. chrysomeloides Schr.—Куліковський, 1897; Кізерицький, 1912, 1915; Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1930; Савченко, 1934; Семенов, 1905; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

Використаний матеріал. Кременець на Волині, окол. Києва 20.VII, Біла Церква VII, окол. Одеси — Люстдорф, Олешки 30.VII (ЗІН), Батурин, Чернігівської обл. 9.V, 14.VI, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI—VII, Слав'янськ VI, Зміїв 16.VI, озеро Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині 15.VI, VII, Ворошиловград 29.VI, Асканія-Нова 24.VI, 5.VII, 6.VIII, 17.VIII.

Загальне поширення. Центральна й східна Європа до Греції (Oertzen, 1886), Франції (Ascloque, 1896), Югославії

(Коса, 1900) й Закавказзя на південь; до кол. Люблінської губ. (Якобсон, 1915), Воронежської області (Велічковський, 1900) і Казані (Лебедев, 1906) на північ; до Уральська й Оренбурга на схід.

Анотації. Зустрічається в червні-липні і зрідка вже в травні. Літає надвечір і вночі, ловиться іноді в світловий ловник.

За спостереженнями Носсгютта й Медведева, тримається листяних лісів і зокрема гнилої деревини; можливо, живиться останньою.

На Поліссі перебуває близько північної межі свого ареалу в СРСР.

2. OCHODAEUS INTEGRICEPS SEM., 1891

Och. integriceps Sem. — Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1930; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 29.VI, 9.VII, 13.VIII (ЗІН), Асканія-Нова 28.VII.

Загальне поширення. Південь УРСР, Крим, північний Кавказ, Закавказзя.

ТРИБА GEOTRUPINA

РІД BOLBELASMUS BOUCUMONT

BOLBELASMUS UNICORNIS SCHRANK, 1789

Odontaeus quadridens (Fabr.) — Eichwald, 1830.

Bolboceras aeneus Panz. — Krynický, 1832.

Bolboceras unicornis Schrank — Носсгютт, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Łomnicki, 1913; Тепенбаум, 1922; Савченко, 1933.

Bolbelasmus unicornis Schr. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Кременець на Волині, окол. Тростянця-Подільського 15.VII, окол. Вінниці VIII, Тарнополь, окол. Києва 10.VII, 6.VI, Липовець 24.VI, Лінці 10.V, 14.VI, 19.VI, Тальне, Миронівка, Григорівка 6.VI, окол. Одеси, Лубенський р-н VII.

Загальне поширення. Англія, Німеччина, Австрія, Греція, Крит, західна частина УРСР.

Анотації. Скрізь дуже рідко. Літає вночі і надвечір у червні-липні. Ловиться здебільшого під час льоту або в ловчих ямах. Живиться, мабуть, підземними грибами — *Hudnocyrtis arenaria* (Fabr., 1898), іноді зустрічається також на трупах тварин (Носсгютт).

ПІД ODONTAEUS KLUG.

ODONTAEUS ARMIGER SCOPOLI, 1772

Ceratophius mobilicornis (Fabr.) — Krynicky, 1832.

Bolboceras mobilicornis Fabr. — Belke, 1853, 1858, 1859.

Odontaeus mobilicornis Fabr. — Eichwald, 1830; Czernay, 1852; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892.

Odontaeus armiger Scop. — Andrzejowski, 1823; Куліковський, 1897; Якобсон, 1900; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Кізерицький, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Лебедев, 1935.

var. testaceus Muls. — Krynicky, 1832; Черкунов, 1889; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. fusca Muls. — Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Кол. Володимирволинський пов. 4.IV, 20.V, Кременець на Волині, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 20.IV, Гайсин, окол. Києва VI—VII, Умань 17.VI, Спиченці, Бердичів 18.VI, Бродецьке, кол. Бердичівського пов. 4.X, Лінці 3.X, Коростишів, Васильків 10.VIII, окол. Одеси, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н VII, окол. Харкова VI, Іванівка 7.VI, Липовий гай 24.VI, Зміїв 8.V, 6—7—9.VI, 16.VI, 6—9.VIII, окол. Ворошиловграда 7.VI (Таліцький in litt.).

ab. TESTACEUS MULS.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 2.V (ЗІН), окол. Вінниці 24.IV, 18.VIII, Могилів-Подільськ 11.V (ЗІН), Удич 22.V, окол. Радомишля, Борщево (ЗІН), Київ, окол. Білої Церкви, село Дзвиняче 22.X, Спиченці, кол. Білоцерківського пов. 12.X, село Богданівка на р. Буг (ЗІН), Харківщина.

ab. FUSCA MULS.

Використаний матеріал. Гайсин, Ямполь, Лінці 19.VI.

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії, Крим, Кавказ. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Скрізь, але не часто. Ловиться переважно над нечір, під час льоту попадає в світлові ловники. Зимує в імагінальній стадії. З стацій обирає переважно дубові гаї—„дубини“. Живиться підземними грибами—трюфелями.

ПІД CERATOPHIUS FISCHER

CERATOPHIUS POLYCEROS PALLAS, 1771

C. dispar Fabr. — Krynicky, 1832.

C. polyceros Pall. — Оглоблін, 1912; Кізерицький,

1915; Ільїн, 1925; Медведєв, 1928, 1929, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 24.V, VI, Полтавський р-н VI, Яреськи, кол. Миргородського пов. 7.VII, окол. ст. Савинці, окол. Змієва, Асканія-Нова, окол. Дніпропетровська, окол. Ворошиловграда 26.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Західний Сибір, Казахстан, Поволжя на північ до Пензи (Олсуф'єв, 1918; Дмитрієв, 1925), лівобережний степ УРСР.

Анотації. Нерідко під коров'ячим гноєм. У Степу на різноманітних стаціях, у передстепу — майже виключно на пісках або на цілині.

РІД GEOTRUPES LATREILLE

ПІДРІД GEOTRUPES in sp.

1. GEOTRUPES (in sp.) MUTATOR MRSH., 1802

G. mutator Mrsh. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Hildt, 1892; Богачев, 1905; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Шішкін, 1913; Якубовський, 1915; Ліндеман і Кузьмін 1928; Грезе, 1928; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Качанівка, кол. Літинського пов. IV, Скалки й Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Немерчі, окол. Рибниці 27.IX, окол. Вінниці 24—25.IV, окол. Тростянця-Подільського, Красногор, кол. Ямпольського пов. 4.V (ЗІН), окол. Києва 18.IV, 30.IV—10.X, окол. Умані 25.IV, 13—16.IX, Миронівка, Мліїв, Олешки 16.V, Миколаїв, Знам'янка VII—VIII, окол. Одеси, Херсонський степ 26.III (ЗІН), Золотоноша 30.III, 1.V, Полтавський р-н III—IX, Лубенський р-н, Суми, Українка, окол. Харкова, Іванівка, Основа, Рижів, Покотилівка, Сватова Лучка, Зміїв 30.III—15.IX, окол. Персіанівки 22.VIII, Артемівка.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, Мала Азія.

Анотації. Зустрічається часто в свіжому гною з ранньої весни до зими. Уникає заплавлених лугів.

2. GEOTRUPES (in sp.) SPINIGER MRSH., 1802

G. putridarius Erichs. — Богачев, 1905.

G. spiniger Mrsh. — Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Ільїн, 1925; Знойко, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 2—7.IX (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, окол. Рибниці 27.IX, окол. Вінниці 25.IV, Красногор, кол. Ямпольського пов. 21.VIII (ЗІН), окол. Києва 30.VIII, 23.IX, 6—10.X, Тальне, Ольшаниця 10.VII, Спиченці, Олешки 20—27.VI, окол. Харкова 10.VII, Поко-тилівка 30.III, Зміїв 3.III, 16.IX, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. III—IV, Лубни VIII, окол. Персіанівки 22.VIII, окол. Ворошиловграда 22.IV, 2.X (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Англії, Голландії, Німеччини, Ченстохова й Нової Олександрії в Польщі (Łgowski, 1907; Якобсон, 1916), Полісся УРСР, кол. Тамбовської губ., Крим (Плігінський in litt.), Кавказ, західна Азія.

Анотації. Літає весною і восени (восени в більшій кількості). Зустрічається в гною на відкритих сухих просторах, у листяних лісах, пісках річкових терас і в садках; уникає дуже вогких стацій.

3. GEOTRUPES (in sp.) STERCORARIUS LINNE, 1758

G. stercorarius L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1858, 1866; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Шішкін, 1913; Кізерицький, 1915; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Roubal, 1912; Грезе, 1928; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1928, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.V, 12.VI, Олевськ, кол. Овруцького пов., Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, окол. Вінниці 9.VII, 1.VIII, 2.XI, окол. Тростянця-Подільського, Красногор, кол. Ямпольського пов. 30.IV (ЗІН), окол. Радомишля, окол. Києва 27—30.IV, 2—19.V, VI, 30.VII, 28.VIII, 7.X, Біляївка коло Одеси, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV—V, Полтавський і Лубенський р-ни V—VII, окол. Харкова, Іванівка, окол. Ворошиловграда 24.IV—17.V, 30.VIII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа до 68° 50' північної широти, зах. Сибір, північна Монголія, Кавказ. Відомості про знаходження на півдні Поволжя і в Казахстані потребують ствердження. Вертикальне поширення до 1800—2300 м (Neer, 1836).

Анотації. Скрізь часто протягом всього літа. Зустрічається на різноманітних стаціях, уникає лише надмірної сухості;

мабуть, через це не заселює південного Задніпров'я (Медведев, 1928).

ПІДРІД ANOPLOTRUPES JEKEL.

GEOTRUPES (A.) STERCOROSUS SCRIBA, 1791

G. silvaticus Latr. — Eichwald, 1830.

G. silvaticus Fabr. — Belke, 1859, 1866.

G. silvaticus L. — Krynický, 1832.

G. silvaticus Panz. — Andrzejowski, 1823; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Шішкін, 1913; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915.

G. stercorosus Scriba — Roubal, 1912; Грезе, 1928, Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.V, Новоград-Волинськ, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, ліс „Пустое“, кол. Балтського пов. V—VI, Кодима 5.VI, 6.VI (ЗІН), окол. Вінниці 24.IV, 2.V, 15.VI, 7—23.VII, окол. Тростянця-Подільського 12.V, кол. Радомиський пов., окол. Києва 27.IV, 4—28.V, 14.IX—24.IX, 1.X, кол. Лубенський пов. IV—VIII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 7.VII (ЗІН), ст. Гути, Померки, окол. Харкова, Іванівка, Покотилівка, Зміїв, Кочеток 10.IV—17.IX, Артемівка.

Загальне поширення. Лісостеп і полісся Європи на північ до 68° 40' північної широти, західний Сибір. Вертикальне поширення до 2300 (Heer, 1836) — 2800 м (Heller, 1881).

А н о т а ц і ї. Звичайний лісовий вид, який зустрічається скрізь на лісових пасовищах у гною, в грибах з родів *Agaricus* і *Boletus* (Kolbe, 1905), на падлі, а іноді навіть у гниючій деревині.

ПІДРІД TRYPOCOPRIS MOTSCH.

GEOTRUPES (T.) VERNALIS LINNE, 1758

G. vernalis L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Belke, 1866; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Грезе, 1928; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. autumnalis Ziegl., Erichs. — Eichwald, 1830; Belke, 1866; Куліковський, 1897; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 21.VII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), Грушки й „Пустое“, кол. Балтського пов. IV—V, окол. Михайлівки, Немерчі, окол. Вінниці 5.V, кол. Радомиський пов., окол. Києва 30.IV, 20.IX, 12.VI, 25.VII, Ольшаниця 10.VIII, Жеребівка в МАРСР 1.VII (ЗІН).

Використаний матеріал. Кол. Радомиський пов., Ірпінь 14.VIII, Вінницька обл., окол. Києва 19.V, окол. Одеси — Люстдорф (?).

Загальне поширення. Центр. і півн. Європа до Голландії, Норвегії (64° півн. широти), Фінляндії (63° півн. широти) і тундри СРСР, Альпи південної Європи, Мала Азія (?), Іран (?), Туреччина (?), Кавказ (?) (Junk).

Анотації. На лісових пасовищах у гною, але не часто; зустрічається переважно весною, але поодинокими екземплярами також літом.

ПІД LETHRUS SCOPOLI

LETHRUS (in sp.) APTERUS LACHM., 1770

L. cephalotes Scop. — Eichwald, 1830.

L. cephalotes Fabr. — Fischer, 1822; Krynický, 1832; Belke, 1853, 1858, 1859; Ліндемман, 1871; Hochhuth, 1873; Кеппен, 1882; Богачев, 1905.

L. cephalotes Lachm. — Hildt, 1892.

L. cephalotes Pall. — Fischer, 1845; Andrzejowski, 1823; Брамсон, 1894; Оглоблін, 1912; Плігійський, 1916.

L. podolicus F.-W. — Eichwald, 1830; Fischer, 1822; Черкунов, 1889; Hochhuth, 1873; Оглоблін, 1912.

L. apterus Lachm. — Куліковський, 1897; Браунер, 1894; Семенов, 1901; Яцентковський, 1906; Черкунов, 1889; Шрейнер, 1906; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Герасименко, 1926; Шішкін, 1922; Васільєв, 1913; Зиков, 1911; Ліндемман і Кузьмін, 1928; Roubal, 1912; Зверезомб-Зубовський, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Іванівка, кол. Житомирського пов. V, окол. Житомира 15.VI, Шепетівка 15.V, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, кол. Тульчинський пов., Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. IV—IX (?), Качанівка, окол. Літинського пов. VI, окол. Ямпіля, окол. Тростянця-Подільського 21.V, 30.IV—3.V, окол. Вінниці, окол. Києва 4—10.V, 4—8.VI, окол. Умані 25—29.IV, 8.V, 3—5.VI, Ольшаниця 5—26.IV, 2—21.VI, Канів 3.V, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Ліщи, Біла Церква, Сміла, Фундукліївка, Мліїв, окол. Одеси, Бірзула, кол. Ананіївського пов. 21.III, 20.IV, 5.VI, Кіров V, Посівка 2.V, Золотоноша III—IV, Полтавський і Лубенський р-ни, Кременчук, Суми, Сокольники, окол. Харкова, Іванівка, Рогань, окол. Мерефи, Єзерська, Тернова Балка, Бірки, Зміїв,

кол. Ізюмський пов. 29.IV—8.VI, Новочеркаськ 14.III—V, окол. Ростова на Дону, окол. Нахичевані, Артемівка, Дніпропетровськ, Петропавлівка, Петрівка, колонія Шенфельд IV—V, Василівка, кол. Мелітопольського пов., Кам'яні Могили, Маріупольського р-ну, окол. Ворошиловграда 16.IV—1.VII (Таліцький leg.).

Загальне поширення. Болгарія (Чордбаджієв, 1929), Румунія, Югославія, Угорщина, Галичина, півд.-східна Австрія, Трієст (?), Польща до кол. Келецької та Люблінської губ., Бесарабія, Моравія (Kinel i Noskiewicz, 1930), УРСР до 51° північної широти, південь Курської та Воронежської обл., кол. Орловська губ. (Біляєв, 1923). Не поширюється на схід від ріки Дона.

Вказівки на Туреччину, Нижню Волгу, Крим, Кавказ (Кеппен і Ліндеман) і північний Казахстан почасти стосуються інших видів, почасти помилкові.

Анотації. На території УРСР кравчик доходить на північ до лінії Шепетівка — Житомир — Київ — Носівка. На південь від цієї лінії він трапляється скрізь, крім частини Задніпров'я між річками Дніпром, Корочакрак і Молочною.

В цьому районі кравчика немає через надто сухий клімат, а не через молодий вік південно-задніпровського степу, як гадав Браунер (1923).

Кравчик тримається щільних ґрунтів і уникає пісків. Він викопує свої нірки на неораних землях, обочинах шляхів, схилах ярів, цілинах, перелогах, підлісках тощо; дуже рідко заселяє орані землі і ніколи місцевостей з зниженим рельєфом і високою вологістю (напр., заплави річок). Він „силосує“ для личинок здебільшого різні дикі рослини й бур'яни, а на півдні також такі культури, як виноград, тютюн, буряки й кукурудзу, яким в деякі роки завдає помітної шкоди.

На півдні УРСР кравчик з'являється ще в березні (Херсонщина), в Лісостепу здебільшого в квітні, а на Поліссі (напр., коло Києва)—лише в травні. Окремі екземпляри живуть до липня.

В фауні УРСР є лише один вид кравчика — саме *L. apterus* Latr., знаходження на Волині *L. dispar* Fisch. (Reitter) неймовірне.

Триба SCARABAEINA (= COPRINA auct)

РІД SCARABAEUS LINNE

1. SCARABAEUS SACER LINNE, 1758

Ateuchus sacer Fabr. — Eichwald, 1830.

At. infirmus Fisch. — Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873.

At. prometheus Stev. — Eichwald, 1830.

At. typhon Fisch. — Krynicky, 1829, 1832.

At. sacer L. — Krynicky 1832; Кесслер, 1860; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873, Богачев, 1905.

Scarabaeus sacer L. — Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Якубовський, 1915; Медведев, 1928, 1933; Савченко, 1934.
var. platychylus Fisch. — Hochhuth, 1873.

Використаний матеріал. Житомирська обл.(?), окол. Кам'янець-Подільська, Кам'янка, кол. Чигиринського пов., Тлумівці 1.X, південь Уманського р-ну, окол. Одеси, Бугаївка, Курисово-Покровське, кол. Одеського пов. 7.VI, Криворіжжя V, Кучугур, кол. Тираспольського пов., Херсон, 14.X, 17.VI, Кіров 6.V, Роздільна, Чернігівська обл.(?), Олешки 8.V, 29.IX (ЗІН), Полтавський р-н V—VII, Зміїв, окол. ст. Савинці, ст. Жуківці 22.V, 26—IX, Слав'яносербськ, Асканія-Нова, Ворошиловград 13.V, 7.VII (Таліцький in litt.), Новочеркаськ V—VI.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа до Австрії, Бесарабії, Лісостепу УРСР, Курської та Воронежської областей і кол. Саратовської губ. (Сахаров, 1904), півн. Казахстан, Крим, Кавказ, середня Азія, центр. Азія, Китай (Frivaldszky, 1879), Корея (Kolbe, 1886), Манчжурія, Квантунський півострів (Якобсон, 1903), Сирія, Марокко, Алжир. Вертикальне поширення не більше як до 800 м.

Анотації. Зустрічається в гною — в Степу часто, в Лісостепу рідко. Цікаво, що на півдні УРСР *S. sacer* L. зустрічається на різних ґрунтах, а в північних районах свого поширення — лише на пісках. Аналогічне явище спостерігається також у Воронежській області (Конаков і Онісімова, 1931).

2. SCARABAEUS PIUS ILLIG., 1803

At. pius Ill. — Ліндеман, 1871; Богачев, 1905.

Sc. pius Ill. — Куліковський, 1897; Кізеріцький, 1912; Łomnicki, 1913.

Використаний матеріал. Оз. Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині 15.VI, крім того, ст. Роздільна, окол. Одеси і Грушки, кол. Балтського пов. VI, але останні місця знаходження непевні.

Загальне поширення. Південна Європа, Мала Азія, центр. Азія, Кавказ, Сирія.

Анотації. Я не певен, що під назвою *S. pius* Ill. не наюдили попередній вид. Вважаю, що наявність *S. pius* Ill. в УРСР потребує підтвердження.

ПІД GYMNOPLEURUS ILLIGER

1. GYMNOPLEURUS MOPSUS PALLAS, 1781

Ateuchus pillularis — Hummel, 1827.

Gymnopleurus geoffroyi Fisch. — Krynicky, 1832.

(*G. geoffroyi* (Sulz. ?) — Eichwald, 1830.

G. pillularius auct. plur. — Eichwald, 1830; Beilke, 1853, 1859; Ліндеман, 1871; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Штанге, 1903; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Савченко, 1931.

G. topsus Pall. — Andrzejowski, 1823; Кесслер, 1860; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1929; Медведев, 1928, 1929, 1933; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Волинь, окол. Кам'янець-Подільська. Могильне, кол. Балтського пов. 6.XI, окол. Вінниці 15.VI, окол. Фундуклівки 7.VIII, окол. Умані 15.VII, Катеринополь 16.V, окол. Києва, Ходорів, Київської обл. VI—VII, Миронівка 8.VII, Херсонський степ, Спасово, кол. Олександрівського пов. 11.VIII, Криворіжжя 14.VII, окол. Одеси 1.V (ЗІН), Миколаїв 26.VI, 3.VII, окол. Ворошиловграда 9.V—17.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 1.V, Полтавський р-н V—VII, Єзерська, Тернова Балка, Зміїв, Ставище, Жуківка, Ізюм 10.V—28.VIII, Дніпропетровська обл., Братолюбів, Асканія-Нова, Павлівка, Корсак-могила, Петрівка IV—V, Новочеркаськ 11.V, окол. Ростову на Дону 5.VI.

Загальне поширення. Європа на північ до Франції, Далмації, Австрії, південної Німеччини, Бесарабії, Лісостепу УРСР, півдня Воронежської області та кол. Самарської губ., півн. Казахстан, Сирія, Іран, Кавказ, Закаспій, півн. Африка, Китай (Frivaldszky, 1880), Корея (Kolbe, 1886), Монголія (Heude, 1909), Манчжурія, Забайкалля (Якобсон, 1903).

Анотації. В коров'ячому гною й людських екскрементах — у Степу часто, в Лісостепу досить рідко. Через розорювання земель поступово зникає з фауни Лісостепу; тепер уже не зустрічається, кілька десятиків років тому був досить звичайним (напр., в окол. Києва).

2. GYMNOPLEURUS CANTHARUS ERICHSON, 1847

G. cantharus Fabr. — Кесслер, 1860.

G. cantharus Erichs. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Łomnicki, 1913; Якубовський, 1915; Савченко, 1933, 1934; Медведев, 1933.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, Оленівка, кол. Тульчинського пов. 3.V, окол. Києва 7.VIII, Миронівка 22.VII, Мартинівка 3.V, Миколаїв, 26.IV, Херсонський степ 22.V (ЗІН), окол. Ізюма 6.VI, Єзерська 10.V, окол. ст. Бірки 8.VI, Гори Артема 25.VI, 10.V—25.VI, окол. Сум (ЗІН), Дніпропетровська обл., Братолюбів (ЗІН), окол. Ворошиловграда 7.V—28.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа від Франції й Італії до Туреччини, на північ до південної Німеччини (Гессен, Баварія),

Тарнополя в Галичині (Kinel i Noskiewicz, 1930), Моравії, Лісостепу й Степу УРСР, на схід до північного Казахстану, Кавказ (Eichler, 1930), Сирія, Алжир, Єгипет, Мала Азія.

Анотації. Разом з попереднім, але не часто.

Можливо, що сюди треба віднести вказівки Belke (1858) про знаходження на Поділлі *G. flagellatus* Fabr., а також відомості Оглобліна (1912) і Штанге (1903), які наводили для Полтавщини *G. sturmi* Mac Leay. Певна річ, що обидва види в УРСР не зустрічаються. Перший вид належить до фауни Кавказу, Сирії, середн. Азії та південної Європи, другий — південної Європи та північної Африки.

ПІД SISYPHUS LATREILLE

SISYPHUS SCHAEFFERI sub sp. **BOSCHNIAKI** FISCH., 1823¹⁾

S. boschniaki Fisch. — Krynicky, 1832; Ліндеман, 1871; Кізерницький, 1912; Тепенбаум, 1922; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1934.

S. schaefferi L. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Ільїн, 1925.

S. tauscheri Fisch. — Богачев, 1905.

Використаний матеріал. Житомирська обл. (?), Київська обл. (?), Вінницька обл. (?), Ланжерон, кол. Одеського пов. 11.V, Женахова гора 20.V, окол. Одеси 1—2.V (ЗІН), Ананьїв 25.IV, Шибка, кол. Тираспольського пов. 20.VII, Полтавський р-н V—VII, Куп'янськ V, Старобільськ 6.VII, Дніпропетровська обл., окол. Персіанівки 14.V, окол. Ворошиловграда 23.IV, 17.VII.

Загальне поширення. а) основна форма — південна Європа на схід до Греції, на південь до Голландії, Франції, кол. Люблінської губ. у Польщі (Якобсон, 1915), Угорщини, Тюрингії в Німеччині та Бесарабії, Сирія, Марокко, Кавказ (Олсуф'єв, 1918), Крим; б) підвид — Далмація, Греція, південний схід УРСР, Воронежська обл., Нижня Волга, Казань (?) (Ліндеман, 1871), півн. Казахстан, середня Азія, Далекий схід. Вертикальне поширення до 1000 м (Heer, 1836).

Анотації. В Степу на відкритих сухих просторах у гною худоби і в людських екскрементах; нерідко.

ПІД ONITICELLUS SERVILE

1. ONITICELLUS PALLIPES FABRICIUS, 1781

O. pallipes Fabr. — Krynicky, 1832; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Кізерницький, 1912; Медведєв, 1929.

¹⁾ Housimonti Gillet (1927), а слідом за ними й Winkler (1929) уважають *S. boschniaki* лише за варіетет *S. schaefferi*. З цим, проте, не можна погодитись, бо *S. boschniaki* має окремий ареал і стабільні морфологічні ознаки, через що його слід розцінювати як підвид.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 22.V, 19—29.VI, гирло р. Балабая, кол. Одеського пов. 5.V (ЗІН), Очаків 2.IV, 3.V, Олешки 24.V, Асканія-Нова, окол. Персіанівки 22.VIII.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Франції, Тіроля, Угорщини, Бесарабії, Лісостепу УРСР, кол. Саратовської губ., Крим, Кавказ, середня Азія, півн. Казахстан.

Анотації. Зустрічається в коров'ячому гною, в Степу; не дуже рідко.

2. ONITICELLUS FULVUS GOEZE, 1777

O. flavipes L.—Belke, 1858, 1859.

O. flavipes Fabr.—Eichwald, 1830; Krynicky, 1832; Belke, 1853, 1856; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

O. fulvus Goeze—Andrzejowski, 1830; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Roubař, 1912; Якубовський, 1915; Кізеріцький, 1915; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 15.IV, 10.V, 16.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Грушки й Скалки, кол. Балського пов. IV—X, окол. Тростянця-Подільського 13.VI, 5.VIII, 22.VIII, окол. Вінниці 17.VI, кол. Радомиський пов., окол. Києва 1—31.V, 25—30.VIII, 9.IX, окол. Умані 16.IX, окол. Бердичева 21.VI, окол. Одеси 1.V, Спасово, кол. Олександрівського пов. 11.VIII, Чернігівська обл., Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV—VII, Дніпропетровська обл., окол. Ростова на Дону (ЗІН), Ворошиловград 14.V.

Загальне поширення. Європа, Крим, Кавказ, західний Сибір, середня Азія, півн. Африка.

Анотації. Трапляється скрізь часто в свіжому гною коней і рогатої худоби. Літає з квітня по вересень, тримаючись різноманітних ґрунтів, але переважно сухих чорноземних просторів і прирічкових пісків.

ПІД ONTHOPHAGUS LATREILLE

1. ONTHOPHAGUS AMYNTAS OLIV., 1789

Onth. tages Fabr.—Hil dt, 1892.

Onth. gibosus Scriba—Савченко, 1934.

Onth. hübneri Fabr.—Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873; Tenenbaum, 1922.

Onth. amyntas Oliv.—Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912;

Łomnicki, 1913; Якубовський 1915; Ільїн, 1925; Медведєв, 1927, 1933.

Onth. alces Fabr. — Eichwald, 1830.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Баговичі, кол. Кам'янецького пов. VII (ЗІН), Мартинівка, кол. Канівського пов. 3.V, окол. Одеси 1.V (ЗІН), Кіров 21.V, 6.V, Очаків 29.VI, Миколаїв 3.V, Єзерська 10.V, Тернова Балка 8.VI, Асканія-Нова, ст. Горна 18.V, Полтавський р-н IV, окол. Ростова на Дону (ЗІН), Ворошиловград 6.V.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Франції, Німеччини, Австрії, Угорщини, Бесарабії, Лісостепу УРСР, південної частини Воронежської обл. (Велічковський, 1900); півн. Казахстан, середня Азія, Мала Азія, Кавказ, Алаї, Палестина (Bodenheimer, 1934).

Анотація. На сухих відкритих чорноземах у гною рогатої худоби — в Степу досить часто, в Лісостепу рідко.

2. ONTHOPHAGUS TAURUS SCHREB., 1759

Onth. taurus L. — Черкунов, 1889; Штанге, 1903.

Onth. taurus Schr. — Andrzejowski, 1823; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Krynicku, 1832; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Łomnicki, 1913; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Пішкін, 1913; Знойко, 1929; Медведєв, 1931, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Onth. capra Oliv., Latr., Fabr. — Eichwald, 1830; Krynicku, 1832; Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. urus Mén. — Куліковський, 1897.

var. fuscipennis Muls. — Савченко, 1933.

var. brunnipes Hochh. (nom. nudal) — Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.IV, 10.V, Митишовичі, кол. Овруцького пов., Марковичі, кол. Володимир-Волинського пов., окол. Кам'янець-Подільська, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. V—VI, окол. Тростянця-Подільського 28.V, 13.VIII, окол. Вінниці 18.VI, окол. Києва 24.IV, 12—26.V, 3—4.VI, 21.VII, 21.VIII, 14.IX, 4.X, окол. Умані 16.IX, окол. Бердичева 21.VI, окол. Одеси, Дзержинськ 20.IV, Миколаїв VI, Остер 1.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV—VII, Уреськи, кол. Миргородського пов. 31.VII (ЗІН), Чатки 1.VIII, Межерич, окол. Харкова, Іванівка, Куряж, Основа, Покопівка, Єзерська, Тернова Гора, Зміїв, Гори Артема 10.V—11.IX, Асканія-Нова, окол. Калача на Дону 25.V, VII, окол. Ворошиловграда 1.V—23.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії (Kolbe, 1905), середня Азія, Крим, Кавказ, Сірія, центр. Азія, півн. Африка. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Зустрічається майже скрізь, часто в коров'ячому гною. Тримається відкритих чорноземних просторів, лісів, прирічкових пісків; обирає переважно піскуватий ґрунт достатньої вологості.

Аберативний самець — *var. capra* Oliv. — трапляється скрізь поруч з типовою формою.

3. ONTHOPHAGUS OVATUS LINNE, 1767

Onth. ovatus L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1858, 1859, 1866; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Кізецький, 1912, 1915; Roibal, 1912; Шішкін, 1913; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Іскорость, кол. Овруцького пов., окоп. Кам'янець-Подільська, окоп. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Немерчі, окоп. Тростянця-Подільського 16—28.V, 8.VI, 13.V, 5.VII, 5—22.VIII, окоп. Вінниці 18—19.VI, село Баговичі, кол. Кам'янського пов. 5.VII, Кодима, кол. Балтського пов. 12.VI (ЗІН), кол. Радомиський пов., окоп. Києва 29.IV, 2—15.V, 30.VI, 25.VIII, окоп. Умані 22.IV, 25—26.VI, Константи́нівка 11.VIII, Верхнячка 19.V, окоп. Бердичева 5.VI, Біла Церква 4.VII, Городище 7.V, Мліїв, окоп. Одеси, Олешки 29.IV (ЗІН), Батурин 22—24.V (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV—VII, окоп. Харкова, Іванівка, Куряж, Єзерська, Зміїв, Кам'янка, Лиман, Гори Артема 22.IV—5.IX, окоп. Арте́мівська VI, Братолюбів, кол. Олександрівського пов. (ЗІН), Ворошиловград 14.V, ст. Горна 18.V.

Загальне поширення. Європа, західний Сибір, Кавказ, півн. Казахстан (?), Мала Азія. Вертикальне поширення до 2300—2800 м (Heller, 1881).

Анотації. Зустрічається скрізь, часто в гною, тримається різноманітних стацій. Літає з весни аж до вересня. Єдиний *Onthophagus*, який живиться, крім гною, ще й іншими речовинами. Так мені доводилось спостерігати його на трупах тварин, у компості й в жирному ґрунті. Під Уманню я знаходив *O. ovatus* в погадках якихось птахів, що склалися лише з неперетравленої шкірки й кісточок черешні.

4. ONTHOPHAGUS FURCATUS FABR, 1781

Onth. lamicornis (?) — Eichwald, 1830.

Onth. mnischecki Hoch. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Onth. furcatus Fabr.—Eichwald, 1830; Крyніскy, 1832; Носсhуth, 1873; Черкyнов, 1889; Куліковський, 1897, Яцентковський, 1906; Кізерицький, 1912, 1915; Лебедев і Савенков, 1930; Знойко, 1929, Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Віноградов, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, окол. Києва 23—29.IV, 12.V, 3—20.VI, 9—21.VIII, 25.VII, Константи́вка 12.VIII, Корости́шів 14—16.VI, окол. Одеси 15.IV, 3.VI (ЗІН), Очаків 11.IV, с. Прохорівка, кол. Золотоніського пов. VI, Куряж, Основа, Мерефа, Єзерська, Зміїв, Іюм 6.IV—6.IX, Старобільський степ, Асканія-Нова, окол. Першанівки 14.V, окол. Ворошиловграда 16.IV—19.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Німеччини, Австрії, Моравії, Польщі, БРСР, Воронежської області та Пензи, Крим, Кавказ, півн. Казахстан.

Анотації. В гною на відкритих сухих просторах (чорнозем, піски), не часто.

Іноді в норах бабаків (Віноградов). Літає з весни до чересня.

5. ONTHOPHAGUS SEMICORNIS PANZ., 1798

Onth. semicornis Panz.—Andrzejowski, 1823; Якубовський, 1915; Ільїн, 1925; Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1929; Знойко, 1929; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 13.X (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Браїлів 14.IX, окол. Вінниці 7—13.VI, 22.V, Немерчі, Панчишино, Миронівка 3—18.V, 22.VII, Мартинівка 3.V, окол. Одеси 27.III, 7.IV (ЗІН), Миколаїв 16.IV, 3.V, Іванівка 18.V, Українка 2.V, окол. Дніпропетровська, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 21.IV—22.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Франції, Австрії, південної Німеччини, Ченстохова в Польщі (Боскі, 1913), Полісся УРСР, півдня кол. Тамбовської губ., Іран (Дмитрієв, 1928) й Казані (?) (Штанге, 1903); північ-півд. Казахстан, середня Азія, Крим, Кавказ.

Анотації. В Степу часто, в Лісостепу рідко. На Поділлі зустрічається майже виключно в свіжому гною на лісових пасовищах.

На Київщині — на відкритих сухих чорноземних просторах, а в понізіському степу в норах бабаків (*Marmota bobak*) і чорноземі (*Citellus*).

6. ONTHOPHAGUS VERTICICORNIS LAICH., 1781

Onth. nutans Fabr. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Богачев, 1905.

Onth. verticicornis Laich. — Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1915; Якубовський, 1915; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Кодима 30.V, 6—31.V (ЗІН), окол. Тростянця-Подільського 12.V, 16.V, 25.VI, окол. Вінниці 24.IV, 2—28.V, 15—19.VI, окол. Умані 16.V, Миронівка 18.V, окол. Одеси, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV, Деркачі 27.IV, окол. Харкова 18.IV, Зміїв 25.V—30.VI, 14.V, Сватова Лучка 18.IV—30.VI, окол. Ворошиловграда 23.IV—1.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до середньої Франції, Німеччини, Ченстохова в Польщі (Łgowski, 1913), Полісся УРСР і кол. Саратовської губ., Крим, Кавказ, півн. Казахстан, середня Азія, Мала Азія, Сірія.

7. ONTHOPHAGUS KINDERMANNI HAR., 1877

Onth. kindermanni Har. — Знойко, 1929.

Використаний матеріал. Окол. Одеси, Грос-Лібентальська долина 30.IV 1927.

Загальне поширення. Румунія і південний захід УРСР.

8. ONTHOPHAGUS PONTICUS HAR., 1883

Onth. ponticus Har. — Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1929; Медведєв, 1928, 1929; Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Фундуклівка 14—28.V, Панчишино, кол. Гайсинського пов., окол. Одеси—Біляївка 10.V (ЗІН), Асканія-Нова.

Загальне поширення. Бесарабія, південь УРСР, Кавказ, Крим.

Анотації. Трапляється в Степу й на південному заході Лісостепу. Зустрічається в гною та в норах ховрахів і бабаків, але не часто.

9. ONTHOPHAGUS VITULUS FABR., 1776

Onth. camelus Fabr. — Krynický, 1832; Eichwald, 1830; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Яценковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912; Мілютін, 1926.

Onth. vitulus Fabr. — Знойко, 1929; Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1929; Медведєв, 1933; Віноградов, 1934; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл. (мабуть південь), Староконстантинів, окол. Кам'янець-Подільська, Скалки, кол. Балтського пов. VI, Мартинівка, Миронівка 19.IV, 1.V, 27.IX, Кагарлик 12.V, Сміла 20.IV, Біла Церква 27.V, окол. Умані 3.VII, Острівець 2.VI, Катеринополь 8—14.V, 4.VI, Тальне VIII, Черкаси, Кам'янка 4.V, Фундукліївка 12—14.VI, Люстдорф і Малий Буялик, кол. Одеського пов. 12.VI, Курисово-Покровське 17.VI, Миколаїв 26.IV, 13.V, окол. Одеси 1.V, 19.VI; Кіров 6.V, 20.IV, Херсон 28.IV, 7.VI, Дубосари, кол. Тираспольського пов. 15.V, Очаків 23.V, кол. Верхньодніпровський пов., гирло річки Балабай, кол. Одеського пов. (ЗІН), Братолюбів, кол. Олександрівського пов., Носівка 6.VI, кол. Константиноградський пов., Борисполь 7.V, окол. Харкова, Єзерська, Зміїв, Ізюм, Лиман, кол. Куп'янськ. пов., Сватова Лучка, Біловодське 18.IV—11.IX, Гути 6.V, Гавриші 7.V, Старобільський степ, Артемівськ IV (ЗІН), Велика Анадоля, кол. Маріупольський пов., окол. Новочеркаська, окол. Ростова на Дону (ЗІН), окол. Ворошиловграда 22.IV—12.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Південно-східна Європа до Болгарії, Австрії, Богемії, Саксонії, Бесарабії, Полісся УРСР, Брянського лісового масиву (Старк, 1926), кол. Орловської губ. (Беляєв, 1923) і Пензи (Дмітрієв, 1925), півн. Казахстан, зах. Сибір, Крим, Кавказ.

Анотації. В Степу часто з квітня по вересень; тримається сухих чорноземних просторів, зустрічається в гною й норах ховрахів (Медведєв, 1929) зрідка — також у бабаковинах (Віноградов, 1934). В Лісостепу й на Поліссі УРСР дуже рідко; зустрічається тут майже виключно в норах ховрахів і хом'яків (Савченко, 1934).

10. ONTHOPHAGUS TESQUORUM SEM. et MED V., 1927

Onth. marmorata Mén. — Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906.

Onth. tesquorum Sem. et Medv. — Семенов Тянь-Шанський, 1927; Медведєв, 1928, 1929; Кізеріцький, 1929.

Використаний матеріал. Окол. Очакова, окол. Одеси, Курисово-Покровське, кол. Одеського пов. 17.VI, острів Шелдобай 13.V, Асканія-Нова 22.IV, 7.V, Новочеркаськ 31.VII.

Загальне поширення. Степ УРСР.

Анотації. Цей дуже подібний до *Onth. marmorata* Mén. вид трапляється навесні в Степу, але скрізь рідко. Живиться він гноєм великої рогатої худоби, а в парку Асканії-Нови також гноєм інших копитних тварин.

11. ONTHOPHAGUS FRACTICORNIS PREYSSL., 1790

Onth. xiphias Panz. — Eichwald, 1830.

Onth. fracticornis Panz. — Hildt, 1892.

Onth. fracticornis Preyssl. — Andrzejowski, 1823; Belke, 1858, 1859; Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Hochhuth 1873; Ліндемман, 1871; Черкунов 1889; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Roubal, 1912; Кізерицький, 1915; Плігінський, 1916; Грезе, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.IV, 8.V, 15—18.VIII, Олевськ, кол. Овруцького пов., Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 13—19.IV, 16.V (ЗИН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, Кодима 20.VI (ЗИН), окол. Рибниці 27.IX, Немерчі, окол. Вінниці 24.IV, 2.V, 15—19.VI, 9—28.VII, окол. Тростянця-Подільського 3.V, 1—8.VI, 13—22.VII, 5.VIII, П'ятино, кол. Корсунського пов. 30—31.VII (ЗИН), окол. Києва 2—12.V, 23.VI, 20—31.VIII, 10—30.IX, 10—20.X, Спиченці, окол. Умані 22—25.IV 13.IX, окол. Одеси, Кіров 5.IV, Очаків 14.VI, 20.V, Спасово, кол. Олександрівського пов. 11.VIII, Старосілля 4.X, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н IV VII, Харків, Межирич, Сокольники, Іванівка, Основа, Покотилівка, Єзерська, окол. Змієва, Лиман, Гори Артема, Біловодськ 7.IV—13.X, Павлівка, окол. Ворошиловграда 13.IV—18.V.

Загальне поширення. Європа, крім тундрової зони, Крим, Кавказ, середня і Мала Азія, зах. Сибір, півн. Африка. Вертикальне поширення до 2300—2800 м.

Анотації. Скрізь часто в гною з весни аж до пізньої осені. Типовий ейритоп, який заселяє різноманітні стації, крім заплавлених луків і надто вогких місцевостей з зниженим рельєфом.

12. ONTHOPHAGUS COENOBITA HRBST., 1783

Onth. coenobita Hrbst. — Krynický, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1899; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Штанге, 1903; Яцентковський, 1906; Кізерицький, 1915; Оглоблін, 1912; Roubal, 1912; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Onth. coenobita Fabr. — Eichwald, 1830.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 18.IV, 10.V, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗИН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Скалки, кол. Балтського пов. V—VI, окол. Вінниці 24.V, 29.V, 15—19.VI (ЗИН), окол. Києва

10—29.IV, 2—19.V, Біла Церква 4.VII, Мліїв 4.VI, Межигір'я 7.V, окол. Умані 22—25.IV, окол. Одеси, Люстдорф, кол. Одеського пов., Кіров 14.IV, село Бомарка, кол. Ананьївського пов. 15.IV (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н IV—VII, Межирич, Деркачі, Сокольники, Харків, Українка, Куряж, Григор'ївка, Покотилівка, Зміїв 31.III, 9.VII, окол. Ворошиловграда 17.IV—21.VI.

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії, Кавказ, Крим, Мала й середня Азія. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Весна і перша половина літа, нечасто. Зустрічається в гною, здебільшого у людських екскрементах. Тримається переважно відкритих сухих чорноземних просторів, листяних лісів, прирічкових пісків і садків; уникає заплавних луків.

13. ONTHOPHAGUS AUSTRIACUS PANZ., 1793

Onth. austriacus Panz. — Eichwald, 1830; Крυνіску, 1832; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Знойко, 1929; Roubal, 1912; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. IV—IX, окол. Ямполь, Бершадь, окол. Вінниці 1.V, 9.VII, окол. Тростянця-Подільського 7—16.V, 13.VII, окол. Києва 2—26.V, 16—30.VI, 23—30.VIII, 10.X, 2.XI, окол. Умані 13.X, 30.VII, окол. Одеси 1.V (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, VI, Полтавський р-н IV—V, Чатки 5.VIII, Деркачі, окол. Харкова, Іванівка, Григор'ївка, Карачівка, Зміїв, Кочеток, Чугуїв, Царєвоборисівка, Лиман, Гори Артема, Сватова Лучка, Біловодське 18.IV—11.X, Персіанівка 26.VI, окол. Новочеркаська 23.IX, окол. Ворошиловграда 21.IV—11.X.

Загальне поширення. Європа, Кавказ, західний Сибір, Китай (Frivaldszky, 1889), Монголія (Heudep, 1909).

Анотації. Скрізь часто протягом усього літа в гною.

14. ONTHOPHAGUS LEMUR FABR., 1781

Onth. lemur Fabr. — Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873; Якубовський, 1915.

Використаний матеріал. Житомирська обл., околиці Кам'янець-Подільська.

Загальне поширення. Європа на схід до Греції (Oergelen, 1886) і Понтійської височини в УРСР, Крим, Мала Азія, Іран, Закавказ'я (?).

Анотації. Цей вид заселює лише захід УРСР; можливо, проте, що він є і в деяких місцевостях Лівобережжя (наприклад, на Донеччині).

15. ONTHOPHAGUS VACCA LINNE, 1767

Onth. vacca L. — Andrzejowski, 1823; Krynicku, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Roubal, 1912; Шішкін, 1913; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Onth. vacca Fabr. — Eichwald, 1830.

var. medius Panz., *var. affinis* Sturm. — Eichwald, 1830; Krynicku, 1832; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Околиці Житомира 5.IV, 10.V, Іскорость, кол. Овруцького пов., Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 19.IV, 7.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. V, окол. Вінниці 24—25.IV, 15—18.VI, Верхівка, кол. Могилівського пов. 28.V (ЗІН), окол. Києва 25—29.IV, 2—19.V, 3—16.VI, 5—30.VIII, 2.XI, Біла Церква 4.VII, Мліїв 7.V, окол. Умані 16.IX, 22—25.IV, Городище 7.V, Мартинівка 3.V, окол. Одеси, Аджалик, кол. Одеського пов. 12.VI, Миколаїв VI, Мехедівка, кол. Золото-ніського пов. IV, Полтавський р-н IV—V, Межирич, Сокольники, окол. Харкова, Чатки 5.VIII, Іванівка, Куряж, Основа, Єзерська, Артемівськ IV (ЗІН), Попівка, Новоолексіївка, Юзкуй V, Персіанівка V, окол. Ворошиловграда 17.IV—1.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа на північ до Скандинавії, Крим, Кавказ, Закаспій, Марокко. Вертикальне поширення до 800—1300 м.

Анотації. Скрізь часто в свіжому гною. Заселює всі стадії, крім берегів водойм і заплавлених луків, де зустрічається рідко.

16. ONTHOPHAGUS NUCHICORNIS L., 1758

Onth. nuchicornis Fabr. — Eichwald, 1830.

Onth. nuchicornis L. — Hummel, 1827; Krynicku, 1832; Belke, 1889, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912; Шішкін, 1913; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1933; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 15.VIII, Мароничі, кол. Володимирволинського пов. VI, окол. Вінниці 15.VI, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. V, окол. Тростянця-Подільського 16.V, 28.V, 8.VI, П'ятино, кол. Корсунського пов. 27.VI (ЗІН), окол. Києва 2—20.V, 1—21.VI, 26.VII, 21—25.VIII, 14.IX 4.X, 29.IV, Миронівка 1.V, Мліїв 4.V, окол. Умані 22.IV, 27.V, 17.VI, Херсон 11.VI, Кіров 20.IV, Сличенці, Аджалик, кол. Одеського пов. 12.VI, окол. Одеси 21.IV, 27.V, 17.VI, Очаків 9.IV, Старосілля 4.X, Полтавський р-н IV—VIII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 17.VI, Межирич, Куряж, Деркачі, окол. Харкова, Іванівка, Журавлівка, Основа, Артемівка, Зміїв, Лиман, Біловодське 6.IV—6.IX, Новочеркаськ 25.III, Ворошиловград 17.IV—23.VII.

Загальне поширення. Європа, західна Азія, півн. Казахстан, Кавказ, півн. Америка. Вертикальне поширення до 2300—2600 м.

Анотації. Найзвичайніший вид роду, зустрічається скрізь часто в гною і особливо в людських екскрементах.

17. ONTHOPHAGUS SUTURELLUS BRULLÉ, 1832

Onth. suturellus Brul. — Кізеріцький, 1929.

Використаний матеріал. Окол. Ворошиловграда 24.IV—18.VI (Таліцький in litt.), знаходження в Очакові подає Кізеріцький помилково.

Загальне поширення. Південний схід Європи (Греція, Туреччина), східна частина Степу УРСР, Кавказ, Закавказзя, Іран, Мала Азія, Сирія, Закаспій (Кізеріцький, 1929).

Анотації. Дуже часто в норах бабаків, екскрементами яких, мабуть, живиться.

18. ONTHOPHAGUS LEUCOSTIGMA STEVEN, 1811

Onth. leucostigma Stev. — Кізеріцький, 1912; Ільїн, 1925; Медведєв, 1928, 1933; Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1929.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 24.III, 1.V, ст. Трихатки 9.IV (ЗІН), Долинська, Миронівка 3.V, окол. Дніпропетровська, Вавилівка, кол. Херсонської губ. 3.IV, Синельніково, Асканія-Нова 6.V, Новочеркаськ 16.IV (ЗІН), ст. Горна 9.V.

Загальне поширення. УРСР до межі Степу й Лісостепу, кол. Тамбовська губ. (?) (Ліндеман, 1871), південне Поволжя, півн. Казахстан, середня і зах. Азія.

Анотації. В свіжому гною рогатої худоби і в норах гризунів (ховрахів, бабаків); у Степу часто, в Лісостепу дуже рідко.

19. ONTHOPHAGUS LUCIDUS STURM., 1800

Onth. lucidus Ill. — Крyніcky, 1832; Куліковський, 1897; Медведєв, 1928.

Onth. lucidus Sturm. — Знойко, 1929.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 19—21.IV, 1.V (ЗІН), Присивашський степ, Новочеркаськ.

Загальне поширення. Південна Європа до Угорщини, Бесарабії та Степу УРСР, Крим, Кавказ, Мала Азія.

Анотації. Нерідко по узбережжях Чорного і Азовського морів на солонцях.

РІД CACCOBIUS THOMSON

1. CACCOBIUS SCHREBERI LINNE, 1767

Onitis schrebersii Dahl. — Belke, 1853.

Onthophagus schreberi L. — Hummel, 1827; Eichwald, 1830; Крyніcky, 1832; Belke, 1859, 1866.

Caccobius schreberi L. — Ліндеман, 1871, Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Шішкін, 1913; Якубовський, 1915; Плігінський, 1916; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14—17.VI, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. IV—IX, Кодима 7.VI (ЗІН), окол. Рибниці 27.IX, окол. Вінниці 24.IV, 20.V, 15—18.VI, окол. Тростянця-Подільського 16—28.V, 8.VI, 13.VII, 5—22.VIII, село Баговичі, кол. Кам'янецького пов. 5—15.VII (ЗІН), Верхівка, кол. Могилівського пов. 12.VI (ЗІН), окол. Києва 2—26.V, 3—30.VI, 29.IV, 25.VII, 21—25.VIII, 14.IX, окол. Бердичева 21.VII, окол. Фундукіївки 15.VII, окол. Одеси 2.V, VI—VII, кол. Одеський пов., Малий Буялик, с. Ільїнка, Курисово-Покровське, Херсон 21.III, Спасово, кол. Олександрівського пов. 11.VIII, Шибка, Старосілля 4.X, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н IV—VII, окол. Харкова, Іванівка, Журавлівка, Основа, „Южний“, Єзерська, Бірки, Зміїв, Жуківка, Павлівка, Отрадне, Новоолексіївка, Юзкуй, Каши-Капкан IV, Новочеркаськ 25.III, окол. Ворошиловграда 1.V—22.VII, 7—24.IX (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа до півд. Скандинавії і центральної частини РРФСР, Кавказ, середня і східна. Азія, Іран, Сірія, Марокко, Єгипет. Вертикальне поширення до 1600 м.

Анотації. Зустрічається скрізь дуже часто, особливо в свіжому гною коней, корів і свиней. Заселює різні стації, уникаючи лише великої вологості.

2. CACCOBIUS HISTEROIDES MÉNETRIE, 1832

C. histeroides Mén. — Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1911, 1912; Плігінський, 1916; Медведєв, 1928.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 12—13.VI (ЗІН), Жевахова гора, кол. Одеського пов. 20.V, Северинівка, Очаків 1.VIII, Полтавський р-н IV, Братолюбів, на Дніпропетровщині (ЗІН), Юзкуй IV, Асканія-Нова, Персіанівка 26.VI, окол. Ворошиловграда 1.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Південно-східна Європа до Угорщини, Румунії, передстепу УРСР, Крим, Кавказ, Мала Азія, Туреччина, Сірія.

Анотації. В Степу УРСР у коров'ячому гною, не часто. Можливо, що цей вид наводив для УРСР Крупіську (1832) під назвою *Onthophagus nigellus* Ill. (Іспанія, Лузітанія і Греція).

РІД COPRIS GEOFFROY

1. COPRIS HISPANUS LINNE, 1764

C. hispanus L. — Плігінський, 1916; Медведєв 1928, 1929.

Використаний матеріал. Асканія-Нова, Новоолексівка, Загальне поширення. Піренеї, південна Франція, Іспанія, південний схід УРСР, Крим, Кавказ, середня Азія, Алжир, Марокко.

2. COPRIS LUNARIS LINNE, 1756

C. lunaris L. — Andrzejowski, 1823; Krynicki, 1832; Belke, 1853, 1858, 1859, 1866; Hummel, 1827; Ліндeman, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Богачев, 1905; Яцентковський, 1906; Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Грезе, 1929; Знойко, 1929; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

C. lunaris Fabr. — Eichwald, 1830.

var. (♀) emarginatus Fabr., Oliv. — Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Hochhuth, 1873.

var. (♂) corniculatus Muls. — Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Шепетівка 12—20.V, 27.VI, окол. Житомира 16.VIII, 23.V, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й Скалки, кол. Ямпольського пов. 5.VI,

Верхівка, кол. Могилівського пов. 20—29.V, Носківці, кол. Вінницького пов. 5—23.VI (ЗІН), кол. Радомиський пов., Київ 2—22.V, 10.VI, 19—20.IX, VII—VIII, Городище V, окол. Умані 25.IV, 17.VI, 16.IX, Шпола 2.VI, Мліїв, Миронівка 15—31.VI, 1—5.VII, 31.VIII, 16.IX, кол. Звенигородський пов., окол. Одеси 1.V, 2.IX (ЗІН), Ланжерон і Дофіновка, кол. Одеського пов., Кучурган, кол. Тираспольського пов., Кіров 20.IV, Носівка 3.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. IV, Полтавський р-н IV—IX, Лубенський р-н, окол. Харкова, Іванівка, Основа, Куряж, Покотилівка, Єзерська, Зміїв, кол. Ізюмський пов. 21.IV—6.IX, окол. Сум (ЗІН), Дніпропетровська обл., Новоолексіївка, Каши-Капкан, Павлівка, Отрадне IV, Новочеркаськ, ст. Горна, Персіанівка, окол. Ворошиловграда 24.IV—15.IX (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Англії, Баварії [Скандинавії (?) (Kolbe, 1905)], Новоолександрії в Польщі (Якобсон, 1915), Естонії (?) (Ліндемман, 1871), Брянського лісового масиву (Старк, 1926), півдня кол. Московської губ. (Семенов, 1906¹) і Пензи (Дмитрієв, 1925), півн. Казахстан, Крим, Кавказ, середня і Мала Азія. Вертикальне поширення до 800 м.

Анотації. Досить часто в гною коней і рогатої худоби та в бабаковинах.

З стацій обирає сухі відкриті чорноземні простори, піски коло водойм, піщані дюни соснових борів і пасовища дубсвих гаїв.

Мабуть, має дві генерації на рік: принаймні на Київщині літає до липня, а потім знову лише з серпня.

var. corniculatus Muls. трапляється поруч з типовою формою, відома тепер з Волині, Поділля й Київщини.

ПІД ONITIS FABRICIUS

1. ONITIS DAMOETAS STEVEN, 1806

On. damoetas Stev. — Eichwald, 1830; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Łomnicki, 1913; Плігінський, 1916; Медведев, 1928, 1929; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Роздільна, окол. Одеси 10.V, 24.VI, Люстдорф, кол. Одеського пов., Очаків 1.V, Асканія-Нова, Новоолексіївка.

Загальне поширення. Греція, Сірія, Крим, Кавказ, Степ УРСР, південь Нижньоволзького краю (до Сарепти).

Анотації. В свіжому гною на чорноземних сухих просторах.

---

¹) Семенов гадав, що *C. lunaris* L. не плодиться в кол. Московської губ., а потрапляє туди під час весняної поводи з річковими намулами.

2. ONITIS HUMEROSUS PALL., 1771

On. humerosus Pall. — Куліковський, 1897; Кізе-рицький, 1912; Оглоблін, 1913.

Використаний матеріал. Окол. оз. Гудило, кол. Сальської окр. на Донеччині. Вказівки на Полтавську обл. непевні, а на Одеську — неймовірні.

Загальне поширення. Південний схід УРСР, південне Поволжя, півн. Казахстан (Журавлев, 1914), Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Кавказ, Туреччина, Іран, Алжир, Анатолія, Сирія.

ПІД CHIRONITIS LANSBERGE

CHIRONITIS CHUNGARICUS HRBST., 1789

Ch. chungaricus Hrbst. — Andrzejowski, 1823; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Łomnicki, 1913; Медведєв, 1928, 1929; Савченко, 1933.

Ch. amyntas Stev. — Куліковський, 1897.

Ch. podolicus Hochh. (nom. nuda!).

Використаний матеріал. Окол. Вінниці 14.VI, окол. Одеси VII, Очаків, Асканія-Нова.

Загальне поширення. Півд. Франція (?), Італія, Угорщина, південь УРСР, півд. Поволжя, Крим, Кавказ, Казахстан (?), Мала Азія, Сирія, півн. Африка.

Анотації. Трапляється в свіжому гною рогатої худоби, але не дуже часто.

Крім *Ch. chungaricus* Hrbst., для УРСР наводились ще *Ch. moeris* Pall. (Куліковський, 1897; Hildt, 1892) і *Ch. be-lial* Fabr. (Łomnicki, 1913), обидва звичайно помилково.

Підродина Melolonthini

ТРИБА SERICINA

ПІД SERICA MAC LEAY

SERICA BRUNNEA LINNE, 1758

Omaloplia brunnea Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Belke, 1853, 1859.

Serica brunnea Fabr.

Serica brunnea L. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Знойко, 1928; Прожига, 1932; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1934; Лебедєв, 1935.

Використаний матеріал. Кремно й Ляхівці, кол. Волинської губ., Олевськ, кол. Овруцького пов. 12.VI, окол. Житомира 22.V, 17.VI, Шепетівка 23.VII, Черняково, кол. Острозького пов. 1—5.VII (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, Вінниця, Козодойка, кол. Ушицького пов. 16.VII (ЗІН), Коростишів, Сміла, Умань, окол. Києва 2—26.VII, VI, Лінці 5.XI, ст. Фундуклівка 7—9.VII, Миронівка 29.VI, 16—26.VII, 20.VIII, Ірша, кол. Радомиського пов., Вишевичі, Мошни, кол. Черкаського пов., Біла Церква, окол. Одеси IV, V, 1—10.IX, Вормс, кол. Одеського пов., Жеребівка, Полтавський р-н VII, Суми 2—17.VII, окол. Харкова, Зміїв 12.VII, окол. Ворошиловграда 7.VII.

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа, Сибір, Туніс, Японія (?) (Dalla Torre, 1912).

Анотації. Літає вночі з травня по липень. Окремі екземпляри, що ловляться восени, належать до нової генерації, менша частина якої вилітає ще з осені, більша ж — зимує в імагінальній стадії в верхньому шарі ґрунту. Отже в УРСР, поруч з одною повною генерацією, типовою для цього виду, спостерігається ще друга, факультативна генерація.

З стацій *S. brunnea* L. на Поліссі і в Лісостепу обирає піски соснових борів і узбережжя річок, а на Харківщині — листяні ліси (Медведев, 1933). На півдні Лісостепу і в Степу заселює тверді чорноземні ґрунти, в яких розвивається також личинка.

В личинковій стадії шкодить молодим корінцям фруктових дерев у розсадниках і цибухам виноградної лози. Через малу кількість має, проте, досить обмежене економічне значення.

РІД MALADERA MULESANT

MALADERA HOLOSERICEA SCOPOLI, 1772

Omalopecta variabilis Fabr.—Eichwald, 1830; Krynickiy, 1832.

Serica holosericea Scop.—Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892.

Maladera holosericea Scop.—Куліковський, 1897; Оглоблін, 1913; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Знойко, 1928; Голов'янка, 1927; Лебедев і Савенков, 1930; Медведев, 1928, 1929; Савченко, 1931, 1933, 1934; Прожиги, 1932; Іванов і Кришталь, 1934.

ab. fusca Muls.—Знойко, 1928; Медведев, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Кремно, окол. Житомира 18.IV, 15.V, 20—30.VI, 21.VII, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й ліс „Пустое“, кол. Балтського пов., Дашів 24—26.IX, 9—24.X, окол. Вінниці 12.VI, Гайсин 20.X, Красносілка, Чечельник 20.IX, окол. Рибниці 17—19.IX, Сміла, Ірша,

кол. Радомиського пов. 12.X, Умань 2.V, Тальне 11.VIII, Вишевичі 23.IV, Катеринополь 16.V, Скоморошки 7.X, Спиченці 19.V, Фундукліївка 7—9.VII, Лінці 5.XI, окол. Одеси 30.III—6.VI, X, Вознесенськ, Олешки, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 23.IV, Полтавський р-н VI—VII, Харків, Іванівка, Покотилівка, Зміїв, Сватова Лучка 18.IV—2.VI, Саксагай, Верхньодніпровськ, Асканія-Нова, Новочеркаськ, Новопавлівка, Ворошиловград 16—18.VI.

Загальне поширення. Європа, крім тундри, Крим, Кавказ.

Анотації. Звичайний житель пісків річкових терас. Подібно до попереднього виду має одну повну і одну факультативну (осінню) генерацію.

Як і попередній вид, шкодить у личинковій стадії корінцям молодих фруктових дерев і цибухів винограду; в дорослій стадії об'їдає зрідка бадилля цукрових буряків і листя деяких інших польових культур. В обох випадках практичного значення не має, бо на культурних землях зустрічається досить рідко.

РІД HOMALOPLIA STEPHENS

1. HOMALOPLIA RURICOLA FABRIC., 1775

Omaloplia ruricola Fabr. — Eichwald, 1830.

Omaloplia puberula Stev. — Czernay, 1852.

Homaloplia ruricola Fabr. — Крыніцкы, 1832; Belke, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 21.VI, Кременець, окол. Вінниці 27.VII, кол. Радомиський пов. VI—VII, окол. Києва 28.VII, Бурмакіно 17.VI, Сміла 22.VI, Олешки 4—8.VI, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський р-н VI—VII, Лохвиця 10.VII, Ямполь VI, Олешки 10.VI, окол. Харкова 17.VII, Мохначбір 17.VI, окол. Ворошиловграда 5—28.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа (Німеччина, Польща, Австрія, Угорщина, Франція, Італія) на південний схід до Греції. В СРСР — від Ленінграда і кол. Новгородської губ. (Зайцев, 1906) до Степу УРСР, окол. Орла (Беляїв, 1923), Воропезької обл. (Савченко, 1934). Знаходження в Закавказзі (Eichler, 1930) потребує підтвердження, так само як і знаходження в кол. Пермській губ. (Колосов, 1924). Вказівки на Сарепту (Ліндеман, 1871) і західний Сибір (Лавров, 1927) стосуються, мабуть, дальшого виду.

Анотації. Здебільшого зустрічається на пісках річкових терас з рідким рослинним покривом і на чорноземних просто-

рах на кущах *Salix*, *Cytisus* і різних квітах. Відзначається дуже коротким льотом, що триває в середньому одну декаду в червні-липні.

2. HOMALOPLIA SPIRAEAE PALLAS, 1773

H. limbata Kryn. — Krynicky, 1832.

H. spiraeae Pall. — Ліндеман, 1871; Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

var. limbata Kryn. — Знойко, 1928.

Використаний матеріал. Окол. Києва 1.VI, окол. Бердичева 17.VI, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Миронівка 11.VI, Одеса, Качкарівка, Горобчанська коса на р. Буг, Глинськ, Кошніці на р. Дністрі 4.VI—8.VII, Ясенево, кол. Тираспольського пов. 1.VI (ЗІН), Полтавська обл., Зміїв 1—22.VII, Донеччина 2—25.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Австрія, Угорщина, Крайна, Бессарабія (Міллер і Зубовський, 1906), Воронежська обл. (Велічковський, 1900), кол. Саратовська губ. (Сілантьєв, 1894), Кіровський край (Яковлев, 1906, 1910), Казань (Лебедев, 1906), півн. Казахстан (Журавлев, 1914), східн. Казахстан (Яковлев, 1899), Сибір на схід до Іркутська, Кавказ, Закавказзя (Eichler, 1930); на схід від УРСР зустрічається майже виключно географічна форма — *subsp. limbata* Kryn.

Анотації. Рідко по балках з листяним лісом чи кущами і на прирічкових пісках. Льот триває довше, ніж у попереднього виду.

3. HOMALOPLIA ERYTHROPTERA FRIVALDSZKY, 1835

Omaloplia erythroptera L. — Eichwald, 1830.

Homaloplia erythroptera Friv. — Куліковський, 1893; Знойко, 1928; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Ліс „Пустое“, кол. Балтського пов., на Поділлі, окол. Одеси 12.V, 6.VI, Гарди на р. Буг.

Загальне поширення. Далмація, Банат, Зібенбюрген, Греція, о. Крит (Oertzen, 1886), Бессарабія (Міллер і Зубовський, 1906), захід УРСР.

Анотації. Гранітно-степова рослинність на сухих гранітних схилах р. Буга, рідко (Знойко).

Триба MELOLONTHINA

ПІД MONOTROPUS ERICHSON

1. MONOTROPUS NORDMANNI BLANCH, 1850 (non REITTER)

M. starkii Reitt. — Reitter, 1892, 1901; Голов'янка, 1927.

M. nordmanni Blanch. — Медведєв, 1928, 1929, 1933; Знойко, 1928; Костенко, 1929; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Очаків 20.VI¹⁾, Олешки 1.VI—10.VIII, Деркачі 26.VI, Царевоборисівка 3.VII, Гори Артема 19.VI—23.VII, окол. Харкова, Петровське лісництво, кол. Куп'янського пов. 13—19.VIII, Куп'янськ VII, Асканія-Нова, о. Джарилгач на Чорному морі, окол. Ворошиловграда 24.VI—24.VII, 13.VIII, 7.IX (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Північний Кавказ (Зайцев, 1927), Степ УРСР до Київської обл. на північ і Вінницької — на захід (Медведєв).

Анотації. З червня по вересень, місцями дуже часто. Літає надвечір і як смеркне; тримається стацій з трав'янистою рослинністю на солонцях, піщаних кучугурах і по краях саг.

2. MONOTROPUS FAUSTI SEMENOV, 1898

M. fausti Sem. — Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Асканія-Нова, Дніпропетровської обл.

Загальне поширення. Північний Кавказ, південно-східний степ УРСР.

Анотації. На солонцюватих піщаних стаціях, але нечасто.

РІД LASIOPSIS ERICHSON

LASIOPSIS CANINA ZOUBKOFF, 1829

L. canina — Seminger und Harold, 1869; Куліковський, 1897.

Використаний матеріал. Окол. Одеси (?), окол. Сміли 19.IV, Богодухівський р-н, Харківської обл. (1 екземпляр у колекції небіжчика проф. О. Ю. Лебедева).

Загальне поширення. Від кол. Акмолінської обл. (Яковлев, 1899) на північний захід до Кіровська (Яковлев, 1910), Москви (Золотарев, 1905), Казані (Лебедев, 1912), Горького, Рязані і кол. Нижегородської губ. (Семенов, 1899), на захід до Саратова (Сілантьєв, 1894; Сахаров, 1904) і УРСР, на південь до Дагестана, кол. Терської й Кубанської обл. (Зайцев, 1917), південь Воронежської обл. (Онісімова, in litt.).

Анотації. Рідко, переважно в піщаних долинах річок. В УРСР, разом з *Amphimallon volgensis* F.-W. і *Necrophorus morio* Gebl. (род. *Silphidae*) репрезентує елементи фауни Урало-Сибірського східного лісостепу.

¹⁾ Слід зауважити, що безпосередньо під Очаковим немає стацій, придатних для розвитку *M. nordmanni* Blanch.; екземпляри, які там зустрічаються, залітають з сусідньої Кінбурзької коси.

ПІД CHIONEOSOMA SEM. (KRAATZ)

ПІДРІД CHIONOTROGUS REITTER

CHIONEOSOMA (CH.) PULVEREUM KNOCH, 1801

Ch. pulvereum Кнош. — Медведєв, 1933; Голо-
в'янко, 1936.

Використаний матеріал. Окол. Царевоборисівки, Хар-
ківськ. обл. 17.IV, Петрівський лісгосп, Харківської обл.

Загальне поширення. Киргизька РСР, Красноводськ,
Дербент, Сарепта, Астрахань, Індерське озеро, південь Воро-
неської області (Онісімова in litt.).

ПІДРІД ALEUCOLOMUS

CHIONEOSOMA (AL.) VULPINUM GYLL., 1817

Ch. vulpinum Gyll. — Медведєв, 1927, 1929.

Використаний матеріал. Присивашські солонці пів-
денного Задніпров'я.

Загальне поширення. Джаман-Дар'я, Мангушлак, Са-
репта, півн. Кавказ (Зайцев, 1927), південний схід УРСР.

Анотації. Перший вид з роду *Chioneosoma* Краатц тра-
пляється на пісках річкових терас, другий — на солонцях.
Обидва вони являють собою в фауні УРСР найбільш типових
представників напівпустинних ксерофільних ценозів південного
сходу Радянського Союзу.

(ПІД HOLOCHELUS REITTER)

(HOLOCHELUS SUBSERIATUS REITTER, 1889)

H. subseriatus Reitt. — Reitter, 1889, 1901.

Анотації. Цей вид, помилково описаний Reitter-ом з Хар-
ківщини, на території УРСР не зустрічається. Його patria —
Крим, у фауні якого він репрезентує псевдоендемічні елементи
балкано-малоазійського походження.

ПІД RHIZOTROGUS LATR.

ПІДРІД MILTOTROGUS

1. RHIZOTROGUS (M.) AEQUINOCTIALIS HRBST., 1790

Melolontha aequinoctialis Fabr. — Eichwald, 1830; Kry-
nicky, 1832.

Rhizotrogus aequinoctialis Fabr. — Belke, 1853, 1858,
1859, 1866; Geminger und Harold, 1869; Ліндеман,
1871; Hildt, 1892; Богачев, 1905.

Rh. pilicollis Крп. — Куліковський, 1897.

Rh. aequinoctialis Hrbst. — Яцентковський, 1906;
Зиков, 1911; Кізеріцький, 1912; Łomnicki, 1913;

Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Зверезомб-Зубовський, 1919; Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Могильно, кол. Балтського пов. 5.XI, окол. Рибниці 26.IX, 1.XI, Бершадь 25—26.IX, 18.X, Ободівка 7.V, кол. Радомиський пов. (?) (Belke), окол. Одеси 1.IV—9.V, Кіров 20.IV, 6.V, Полтавський р-н IV—VI, Комарівка, кол. Ізюмського пов. 21.IV, Дніпропетровська обл., Скадовськ, Артемівка IV, Новочеркаськ 19.IV, Мілерово, Ворошиловград 24.IV—10.VI.

Загальне поширення. Центр. Європа (півд. Німеччина, Угорщина, Австрія, Тіроль, Бесарабія, УРСР, південь Воронежської обл.), Греція, Крим, Кавказ, Нижньоволзький край, півн. Казахстан.

Анотації. В Степу скрізь часто, в Лісостепу рідко. Літає надвечір з квітня по червень. Заселює виключно чорнозем. Має дворічну генерацію, імаго виходить з лялечки восени другого року і перебуває зиму в ґрунті; лише дуже рідко спостерігається вихід поодиноких екземлярів з ґрунту ще восени.

Поруч з типовими самцями скрізь зустрічаються самці з майже прямою (як у *Rh. tauricus* Bl.) булавою антен.

Личинка пошкоджує корінці різних культурних рослин, але на орних землях зустрічається порівнюючи рідко і через це не має, як сільськогосподарський шкідник, великого економічного значення.

2. RHIZOTROGUS (M.) TAURICUS BLANCH., 1850

Rh. tauricus Blanch.—Reitter, 1901; Jounk, 1902; Плігінський, 1916; Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Асканійський степ (південне Задніпров'я), Таганрог, Ворошиловград 21.IV (?). Відомості про знаходження в Новоолексівці, Каши-Капкані, Петропавлівці, Корсак-Могили та Павлівці (Плігінський) останніми дослідженнями не стверджуються.

Загальне поширення. Надчорноморський степ сходу УРСР, Крим, північно-західний Кавказ (?), Греція. Відомості Dalla Torre щодо Алжіру стосуються, певна річ, іншого виду.

3. RHIZOTROGUS (M.) VERNUS GERMAR, 1823

R. pilicollis Meg.—Krynicky, 1832.

R. vernus Germ.—Reitter, 1901; Оглоблін, 1912; Łomnicki, 1913; Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Тростянця-Подільського 21.V, Тальне, окол. Умані 15.V, Спиченці 27.V, Сміла

25.IV, 14—23.V, 25.VI, окол. Одеси 1.IV—31.V, 21.VI, Полтавський р-н V—VI, Харків 8.V, Олексіївка, кол. Зміївський пов. 28.IV, Ворошиловград з околицями 15.IV—23.VI (Галіцький in litt.).

Загальне поширення. Альпи півдня Європи, Австрія, Угорщина, Греція, польське Поділля (Kinel i Noskiewicz, 1930), УРСР; поширення географічної раси *subsp. fraxinicola* Hagen.—Істрія, півн. Італія і Турецька Вірменія (Зайцев, 1927).

Анотації. Літає надвечір з квітня по червень. На південному заході УРСР місцями заміняє *R. aequinoctialis* Hrbst. Як і останній, має дворічну генерацію; зимує другий рік у стадії imago.

З стацій обирає чорноземні сухі простори, а в окол. Одеси, за спостереженнями Знойка, — приморські схили по узбережжях лиманів.

Личинка, разом з личинкою *Rh. aequinoctialis* Hrbst., зрідка пошкоджує корінці різних сільськогосподарських рослин.

4. RHIZOTROGUS (M.) PILICOLLIS GYLL., 1917

Rh. pilicollis Schönnch.—Eichwald, 1830.

Rh. pilicollis Gyll.—Знойко, 1928.

Використаний матеріал. Волинь, окол. Одеси 24.V, 14.VI.

Загальне поширення. Південний захід УРСР, Бессарабія, Угорщина, Далмація, Балкани, Мала Азія.

Анотації. Знойко збирав цей східно-середземноморський вид на кам'янистих схилах лиманів під Одесою.

ПІДРІД RHIZOTROGUS in sp.

RHISOTROGUS (in sp.) AESTIVUS OLIVIER, 1789

Melolontha aestiva Oliv.—Eichwald, 1830; Krynický, 1832.

Rh. aestivus Oliv.—Belke, 1858, 1859; Hildt, 1892; Ліндеман, 1871; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912; Зиков, 1911; Зверезомб-Зубовський, 1919; Знойко, 1928; Дехтярев, 1928; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1933, 1934.

ab. faldermanni Reiche—Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, Бершадь 12.V, Немирів 11.V, окол. Тростянця-Подільського 21.V, окол. Вінниці 13.V, Одеса, Вознесенськ 15.IV—30.IV, Корсунь (?), Полтавський р-н IV—V, Лубенський р-н, Данилівка, окол. Харкова, Іванівка, Покотилівка, Зміїв 10.IV—11.VI, Дніпро-

петровська обл., окол. Новочеркаська IV, 15.IV—1.V, Нахичевань 13.IV—9.V, Артемівка, окол. Ворошиловграда 14.IV—23.V (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Італія, Франція, Голландія, Німеччина, Бельгія, Австрія, Угорщина, Іспанія, Португалія, Балкани, Крим, Кавказ, УРСР, Воронежська обл. (Велічковський, 1900), Сарепта, Саратов (Сахаров, 1904), півн. Казахстан, Токат, Мала Азія.

Анотації. Звичайний вид чорноземного степу. Розвивається два роки, як і інші *Rhizotrogus*-и.

ПІД AMPHIMALLON SERVILLE

1. AMPHIMALLON SOLSTITIALIS LINNE, 1758

Melolontha solstitialis L. — Krynický, 1832.

Melolontha solstitialis Fabr. — Eichwald, 1830.

Rhizotrogus solstitialis L. — Andrzejewski, 1823; Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Шішкін, 1913; Зверезомб-Зубовський, 1919; Петруха і Кришталь, 1930; Ліндеман, 1923.

Amphimallon solstitialis L. — Голов'янка, 1913, 1916; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Roubaï, 1912; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Знойко, 1928; Лебедев і Савенков, 1930; Дехтярев, 1928; Медведев, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1934.

ab. falleni Gyll.

ab. ochraceus Knösch. — Hochhuth, 1873; Оглоблін, 1912; Медведев, 1933.

ab. tropicus Muls., Gyll. et Schönch. — Черкунов, 1889; Савченко, 1931.

ab. setosus Brenske — Оглоблін, 1912.

ab. grossatus Eschsch. — Знойко, 1928.

Використаний матеріал. Овруч, Кремно, Нова Чарторія 5—26.VII, окол. Житомира 2.VII, 4.VIII, Шепетівка, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Тульчина, окол. Михайлівки, Грушки, й „Пустое“, кол. Балтського пов. VI—VIII, окол. Тростянця-Подільського 7.VII, 8—25.VI, Вінниця 3.VII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 11.VI (ЗІН), Сміла, Ірша, кол. Радомиський пов., Вишевичі, Мошни, Біла Церква 28.VI, окол. Шполи, Умань, Мліїв, окол. Києва 11.VI—31.VII, окол. Бердичева 26.VI—7.VII, Чернявське й Криловське лісництва, Вознесенськ, Одеса, Носівка 26.VI, Олешки 10.VI—30.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI—VII, Полтавський р-н VI—VII, Межирич, Рубіжна, Валки, Харків, Куряж, Липовий Гай, Покотилівка, Зміїв, Мохнач

12.VI—16.VII, окол. Сум (ЗІН), Петровський завод, Дніпропетровської обл. 17.VI (ЗІН), Асканія-Нова, озеро Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині 15.VI, окол. Ростова на Дону, Нахичевань, Арчадинське лісництво, окол. Ворошиловграда 1.VI—22.VII.

Поширення різновидностей:

ab. falleni Gyll.—Поділля.

ab. ochraceus Knoch.—Волинь, Полтавщина, Харківщина.

ab. tropicus Muls.—Волинь, Київщина.

ab. grossatus Eschsch.—Херсонщина.

ab. setosus Brenske—Полтавщина.

Загальне поширення. Європа крім зони тундри, Сибір, Монголія, Китай (Frivaldszky, 1879), середня Азія, Сірія, Фессалія, Туреччина, Кавказ.

Анотації. З червня по серпень скрізь часто. Літає вночі. Заселяє найрізноманітніші стації. В стадії личинки дуже шкодить саженцям, винограду і сільськогосподарським культурам. Imago зустрічається на злаках, на молодих гонах *Pinus*, *Salix*; іноді об'їдає листя на фруктових деревах.

2. AMPHIMALLON VOLGENSIS F.-W., 1823

Amph. volgensis Fisch.—Знойко, 1928.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 3.VIII.

Загальне поширення. УРСР, північний Кавказ, Астрахань, Сарепта, кол. Казанська й Саратовська губ., півн. Казахстан.

Анотації. В межах УРСР знайшли до цього часу лише один екземпляр цього хруща, дуже відмінний від типової форми.

(AMPHIMALLON ATER HRBST., 1790)

Melolontha ater Fabr.—Krynicky, 1832; Eichwald, 1830; Богачев, 1905.

Загальне поширення. Центр. й півд. Європа від Португалії і Франції до Люксембурга, південної Німеччини та Австрії; знаходження в західному Сибіру неймовірне (Лавров, 1927).

Анотації. Erichson (1848) уважав, що *Amph. ater* поширений „im ganzen südlichen Europa von Portugal bis nach Südrussland“. Проте достовірних даних про знаходження цього виду в СРСР і зокрема в УРСР немає. Отже найімовірніше, що відомості старих авторів, які наводили *Amph. ater* для Волині, Харківщини й Донеччини, стосуються інших видів хрущів, можливо, *Amph. assimilis* Hrbst. і *Lasiopsis canina* Zoub.

3. AMPHIMALLON RUFICORNIS FABRIC., 1775

Rhizotrogus ruficornis Fabr.—Hochhuth, 1873.

Amphimallon ruficornis Fabr.—Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Кременець, Нова Чарторія 22.VI, 2.VII, кол. Староконстантинівський пов.

Загальне поширення. Франція (Ascloque, 1906), Німеччина, Богемія, Австрія, Угорщина, Бельгія, Голландія, Польща, захід УРСР.

Анотації. Зустрічається зрідка на злаках і ввечері під час льоту.

4. AMPHIMALLON ASSIMILIS HRBST., 1790

Melolontha aprilinus Fabr. — Eichwald, 1830.

Rhizotrogus assimilis (Hrbst.) — Hildt, 1892.

Amphimallon assimilis Hrbst. — Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Кол. Староконстантинівський пов. на Волині, окоп. Вінниці 18—19.VI, Верхівка, кол. Могилівського пов. 11.VI (ЗІН), окоп. Одеси (?), Кірово VI.

Загальне поширення. Півд. і середня Німеччина, Угорщина, Богемія, півн. Франція, Австрія, Далмація, Балкани, Альпи Італії, Польща, захід УРСР, Галичина. Відомості Воронцовського щодо знаходження *Amph. assimilis* Hrbst. в Оренбурзі мало ймовірні і, мабуть, стосуються якогось іншого виду.

Анотації. На Поділлі зустрічається на перелогах з рідким рослинним покривом (переважно з злаків), місцями кількісно переважає над *Amph. solstitialis* L.; літає, починаючи з 5—6 годин дня до темноти.

Зайцев (1927) відносить українські екземпляри *Amph. assimilis* Hrbst. до раси *burmeisteri* Brenske. Проте всі екземпляри, які я бачив (числом 18), належать до типової форми. Аберативної форми я до цього часу в УРСР не зустрічав.

ПІД MELOLONTHA FABRICIUS

1. MELOLONTHA HIPPOCASTANI FABRIC., 1801

M. hippocastani Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Черкунов, 1889; Шевирев, 1897, Тарнані, 1916; Оглоблін, 1912; Ксенжопольський, 1915; Плігінський, 1916; Зверезомб-Зубовський, 1919; Дехтярев, 1927; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. fuscicollis Kraatz, *metzleri* Westh., *suturalis* Kraatz, *picea* Wanach, *rex* Dalla Torre — Тарнані, 1916.

ab. nigricollis Muls. — Тарнані, 1916; Медведєв, 1933; Оглоблін, 1912; Савченко, 1931.

ab. nigripes Comoli — Тарнані, 1916.

ab. coronata Muls. — Тарнані, 1916; Медведєв, 1933.

ab. discicollis Dalla Torre — Медведєв, 1933.

ab. tibialis Muls. — Тарнані, 1916; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 12.V, Збруцький цукро завод (Вінницька обл.), Київська обл., окол. Одеси, Дніпропетровська обл., Харківська обл., Чернігівська обл., північ. Донеччини 25.IV—10.VI.

Загальне поширення. Англія (Fowler), Франція, Бельгія (Lamere, 1900), Австрія, Угорщина, Німеччина, півн. Італія, Польща, в СРСР — кол. губернії Петроградська, Ярославська, Олонецька (Günther, 1896), Вятська, Пензенська, Казанська, Нижегородська, Орловська, Тамбовська, Воронежська, Курська Могилівська і Саратовська, окол. Брянська, УРСР, крім більшої частини Вінницької обл. й південного Задніпров'я, Сибір.

2. MELOLONTHA MELOLONTHA LINNE, 1758

M. dubia Schrim. (nom. nuda!) — Черкунов, 1889.

M. major M. — Krynicky, 1832.

M. vulgaris Fabr. — Andrzejowski, 1823; Krynicky, 1832; Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Шевирев, 1897; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Ксенжопольський, 1915; Богачев, 1905; Тарнані, 1916.

M. melolontha L. — Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1915; Якубовський, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1928; Петруха і Кришталь, 1930; Медведев, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. pulcherrima Dalla Torre; *ab. scapularis* Westh.; *ab. lugubris* Muls. — Оглоблін, 1912.

ab. humeralis Westh.; *ab. obscuripes* Westh. — Тарнані, 1916.

ab. discicollis Muls. — Тарнані, 1916; Оглоблін, 1912; Медведев, 1933.

ab. femoralis Kraatz. — Оглоблін, 1912; Тарнані, 1916; Медведев, 1933.

ab. albida Muls. — Оглоблін, 1912; Медведев, 1933.

ab. albida Redt. — Савченко, 1934.

ab. rutilicollis Muls. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22.IV—10.V, Нова Чарторія, Вінницька обл. IV—VI, окол. Києва IV—VI, окол. Одеси, кол. Тираспольський пов., Кіров 22.IV, V, Знам'янка, кол. Олександрівський пов. 28.V, Ананьїв 25.IV, Полтавська обл., Золотоноша 20.IV, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 1.V, Суми, Стецівка, Люботин, Деркачі, Сокольники, Харків, Іванівка, Куряж, Зміїв 21.IV—26.VII, Артемівка.

Загальне поширення. Півн. і центр. Європа на схід до лінії Ізборськ, Острів і Торопец, кол. Псковської губ., кол. губерній Вітебської, Смоленської, Курської і північно-західного

Кавказа (Зайцев, 1927). В УРСР відсутня в більшій частині Донеччини (Щелкановцев, 1928).

Анотації. Східний травневий хрущ (*M. hippocastani*) здебільшого зустрічається під пологом лісових насаджень і через це найчисленніший у районах великих лісових масивів, крім лісів Поділля; західний, навпаки, заселює переважно відкриті простори, крім степів південного варіанту.

Обидва види травневих хрущів являють собою дуже небезпечних шкідників рослин. У стадії личинки вони перегризають коріння різних польових культур, зокрема, наприклад, цукрових буряків, тютюнів, махорки, каучуконосів тощо, а також пошкоджують коріння лісових та садових саженців, дерев і цибухів винограду; дорослі комахи завдають шкоди різним деревам, об'їдаючи їх листя (іноді цілком).

РІД POLYPHYLLA HARRIS

1. POLYPHYLLA FULLO LINNE, 1728

Melolontha fullo L. — Eichwald, 1830; Krynicky, 1832.

P. fullo L. — Belke, 1866; Кесслер, 1860; Ліндeman, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кеппен, 1882; Куліковський, 1897; Шевирев, 1897; Голов'янко, 1916; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Голов'янко, 1927; Медведєв, 1928, 1933; Знойко, 1928; Кришталь і Іванов, 1934; Савченко, 1931, 1933, 1934.

ab. marmorata Muls. — Черкунов, 1889; Савченко, 1931.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 30.VI, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, окол. Вінниці 9.VII, окол. Кам'янець-Подільська 21.VII, кол. Радомиський пов., Мошни, кол. Черкаського пов., Мліїв, окол. Києва 21—28.VII, 5.VIII, Чернявське і Криловське лісництва, Каролін-Бугаз, ст. Кучурган, Олешки 16.VI—20.VII, Прохорівка, кол. Золотоніського пов. VI, Полтавський і Лубенський р-ни VI—VII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 5.VII (ЗІН), Стецівка, Деркачі, Харків, Липовий Гай, Куряж, Карачівка, Озерянка, Мерефа, Зміїв, Жуківка 3.VI—28.VII, Дніпропетровська обл., Солоноозерна дача V—VI, Асканія-Нова, Новопавлівка, Артемівка, окол. Ворошиловграда 26.VI—9.VII (Талицький in litt.).

Загальне поширення. Північна Африка, півд. і центр. Європа до Бельгії, Франції (Asloque, 1896), Німеччини, Литви (Eichwald), БРСР (Арнольд, 1902), Воронежської обл. (Голов'янко, 1916), кол. Вятської губ. (Куліковський, 1911), Крим, північно-західний Кавказ, півн. Казахстан.

Анотації. Літає надвечір у червні-липні, а зрідка ще на початку серпня. Зустрічається виключно на пісках по узбе-

режжях річок і в соснових борах, часто тримається на молодих гонах *Pinus* і *Salix*.

Личинки дуже шкодять молодим фруктовим деревам, саженцям хвойних дерев і особливо виноградарникам. На нижньодніпровських пісках вони деякий час зовсім унеможлилювали садіння винограду, через що довелося провести радикальне знищення личинок у ґрунті шляхом протруювання останнього такими речовинами, як парадихлорбензол, поліхлориди тощо.

2. *POLYPHYLLA ALBA* PALL., 1773

P. alba Pall. — Медведєв, 1928.

Використаний матеріал. О-в Джарилгач на Чорному морі.

Загальне поширення. Казахстан, Нижньоволзький край на північ до Саратова, Крим, Кавказ, південь Воронежської обл. (Семенов, 1905), південний схід УРСР.

РІД *ANOXIA* LAPORTE

1. *ANOXIA ORIENTALIS* KRYNICKY, 1832

Melolontha orientalis Kryn. — Eichwald, 1830; Krynicky, 1832; Кесслер, 1860.

Anoxia orientalis Kryn. — Ліндеман, 1871; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Łomnicki, 1913; Плігінський, 1916; Дехтярев, 1928; Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Вінницька обл. (?), Очаків, окол. Одеси, від Каролін-Бугаза по приморській смузі до Херсона 6.VI—14.VII, Солоноозерна дача VI, кол. Маріупольський пов.

Загальне поширення. Австрія, Угорщина, УРСР, Крим, півн. Кавказ (?), Греція.

Анотації. Літає в червні-липні; зустрічається переважно на солонцюватих пісках приморських ділянок.

2. *ANOXIA PILOSA* FABRIC., 1792

Melolontha pilosa Fabr. — Eichwald, 1830; Krynicky, 1832.

Catalasis pilosa Fabr. — Belke, 1853, 1858, 1859.

Anoxia pilosa Fabr. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Мокржецький, 1903; Голов'янка, 1916; Łomnicki, 1913; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912; Знойко, 1928; Дехтярев, 1928; Костенко, 1929; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1934; Іванов і Кришталь, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, кол. Тираспольський пов., Ірша, кол. Радомиський пов., Чернянське і Криловське лісництва, Київської обл., Біла Церква 8.VII, Мурзинці, кол. Звенигородського пов. 25.VI, окол. Києва 8.VI—11.VII, Мліїв, Люстдорф, Одеса, ст. Кучурган, Олешки, Миколаїв 7.VI, Ясенево 5.VI—2.VII, Полтавський р-н V—VII, окол. Змієва 2.VII, Кочеток V, Гори Артема V—VII, Старобільськ, Асканійський степ, окол. Мелітополя, кол. Маріупольський пов., ст. Скуришенська, на Донеччині 30.V, окол. Ворошиловграда.

Загальне поширення. „Verbreitet sich nicht nach Westen von Europa, sondern nach den Osten“ (Erichson, 1848), Угорщина, Австрія, Греція, СРСР на північ до Полісся УРСР, Вороногої обл. (Ігнатова, 1929), Пензи (Дмитрієв, 1925), північний Казахстан, Крим, Кавказ (Зайцев, 1927).

Анотації. Дуже часто в піскуватих місцевостях — соснових борах, кучугурах, узбережжях річок і приморських солонцях.

В личинковій стадії шкодить тим же рослинам, що й *P. fullo* L., але зустрічається в меншій кількості, через що шкода менш помітна.

3. ANOXIA VILLOSA FABRIC., 1781

Anoxia villosa Fabr. — Куліковський, 1897; Мокрецький, 1903; Дехтярев, 1928; Медведев, 1933.

Використаний матеріал. Кол. Херсонський і Одеський пов., Кочеток, Харківської обл. У, Куп'янськ VI, кол. Маріупольський пов., окол. села Балки, кол. Мелітопольського пов.

Загальне поширення. Франція, Голландія (Everts, 1903), Іспанія, Угорщина, Австрія, Моравія, південна Німеччина, Греція, Крим, Кавказ, УРСР.

Анотації. Літає в червні, але зустрічається скрізь дуже рідко. За Медведевим (loc. cit.), заселює переважно піски другої тераси річок.

ТРИБА HOPLINA

РІД HOPLIA ILLIGER

ПІДРІД DECAMERA MULSANT

HOPLIA (D.) PHILANTHUS FÜESSLY, 1775

H. pulverulenta Ill. — Eichwald, 1830; Hildt, 1892.

H. philanthus Sulz. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Богачев, 1905.

H. philanthus Hrbst. — Eichwald, 1830.

H. pulverulenta Muls. — Hochhuth, 1873.

H. argenta Fabric. — Belke, 1858, 1859.

Використаний матеріал. Житомирська обл., окол. Кам'янець-Подільська, Донеччина (?).

Загальне поширення. Іспанія, Франція, Англія, Голландія, північна Італія, Австрія, Угорщина, Чехо-Словаччина, Польща (Якобсон, 1915), захід УРСР.

ПІДРІД *NOPLIA* in sp.

1. *NOPLIA* (in sp.) *PARVULA* KRYNICKY, 1832

N. pollinosa Erichs. — Erichson, 1848; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

N. parvula Круп. — Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Знойко, 1928; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1934.

N. parvula Stev. (nomina nuda!) — Krynicky, 1832.
var. pulverosa Küst., Erichs. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 30.V—15.VI, Славути, кол. Ізяславського пов. 7—8.VI (ЗІН), Сьомки, кол. Літинського пов., Сміла 25.V, Біла Церква 6.VII (ЗІН), окол. Києва 3.VI, 21—28.VII, 11.VIII, Межигір'я 14.VIII, Казаровичі 10.VII, Чари на Тетереві 26.VIII, Ольшаниця 21.VI, Мотовилівка 25.V, 5.VI, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Коростишів, Константиївка 7.VII, окол. Одеси, Олешки 4.VI—28.VII, Батурич 20.V (ЗІН), Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, Прохорівка, VI, Старі Санджари, Полтавський р-н 27.V, кол. Зіньківський пов., Кременчук 8.VII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 10.17.VI (ЗІН), Зміїв 15—28.VI, Натальївське лісництво, Іванівка, Мохначбір, Жуківка, Старобільськ 7.VI—25.VII, Валки, 1.VII (ЗІН), ст. Угрень, кол. Новомосковського пов. 1.VI (ЗІН), Мелітополь, Асканія-Нова, окол. Калача на Дону 30.V, окол. Ворошиловграда 27.V—19.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Східна Європа — Померанія, Прусія, Ліфляндія, Курляндія, Естонія (Kawall, 1869), Польща, в СРСР — кол. губернії Воронежська, Саратовська, Казанська, Пензенська, Вятська і Ярославська, окол. Брянська, УРСР, БРСР, Крим, Кавказ, півн. Казахстан.

Анотації. Звичайний вид, який літає протягом усього вегетаційного періоду, тримаючись піщаних стацій з рідким рослинним покривом (соснові бори, узбережжя річок) і заростями *Salix*.

Дуже варіює щодо забарвлення.

Трапляються екземпляри від світлоблакитного до густозеленого, навіть сірчано-жовтого кольору; зрідка лусочки верхньої сторони тіла мають сіре або світлозелене з металічним відблиском забарвлення.

2. HOPLIA (in sp.) ZAITZEVI JACOBSON, 1914

H. flavipes Germ. — Черкунов, 1889.

H. farinosa L. — Савченко, 1931.

H. zaitzevi Jacobs. — Jacobson, 1914; Кізерицький, 1915; Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

H. parvula var. *duplo-major* Hochh. (nominanda!) — Черкунов, 1889.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 30.V, Новоград-Волинськ, окол. Вінниці 27.VI, Біла Церква VI, окол. Києва 18.VI, 16.VII, Сміла 28.V, Мурзинці, кол. Звенигородського пов., Казаровичі 10.VII, Олешки 17.VI—12.VII, Прохорівка, кол. Золотоніського пов. VI, Буркути 12.VI, Зміїв 27.VI, окол. Ворошиловграда 1.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. УРСР, Воронежська обл. (Онісімова in litt.), кол. губернії Нижегородська й Саратовська (Знойко, 1928). Мабуть, до цього виду слід залічити всі відомості про знаходження в СРСР *H. farinosa* L. Остання зустрічається лише в зах. Європі від Франції до Галичини, Югославії (Коша, 1900), Угорщини і півд. Німеччини. В СРСР *H. farinosa* L. помилково наводилась для Дніпропетровської обл. (Ліндемман, 1871), Одеси (Куліковський, 1897), Полтавської обл. (Оглоблін, 1912), Донеччини (Богаčov, 1905), зах. Сибіру (Лавров, 1927), БРСР (Арнольд, 1902), кол. губерній Владимирської й Московської (Ліндемман, 1871).

Анотації. Скрізь поруч з попереднім видом, але не так часто.

3. HOPLIA (in sp.) GRAMINICOLA FABRIC., 1792

H. graminicola Fabr. — Krynicky, 1832; Czernay, 1852; Belke, 1866; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Савченко, 1931, 1934.

H. graminicola Panz. — Eichwald, 1830.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 15.VI, окол. Києва 24.V, 16—23.VI, Мліїв 28.VI, Біла Церква VI, Сміла 2.VI, кол. Радомиський пов., Коростишів 3.VI, Харківська обл. (?).

Загальне поширення. Європа від Франції (Ascloue, 1896), до Прибалтики (Kawall, 1869), в СРСР — до Ленінграда, Ярославля (Bell, 1869) й заходу УРСР. Знаходження на Харківщині можливе, але потребує підтвердження; знаходження в кол. Томській губ. (Келпен, 1886) неймовірне.

Анотації. Літає з кінця травня по липень; трапляється рідко по піскуватих місцевостях з заростями кущів і в соснових борах з рідкою гіллястою рослинністю.

4. *HOPLIA* (in sp.) *GOLOVJANKOI* JACOBSON, 1914¹⁾

H. golovjankoi Jacobs. — Jacobson, 1914; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Трипілля, окол. Києва 16—20.VI, 21—25.VI, 1—5.VII (Лебедев, coll.).

Анотації. Зустрічається порівнюючи часто по соснових борах на піщаних ґрунтах, здебільшого повзає просто по землі і через це ловиться в ловчі груби.

5. *HOPLIA* (in sp.) *HUNGARICA* BURMEISTER, 1844

H. hungarica Burm. — Hochhuth, 1873.

H. nuda Erichs. — Hochhuth, 1873.

Використаний матеріал. Київська обл.

Загальне поширення. Центр. Європа від Франції (Aclouque, 1896) до Австрії, Угорщини, Польщі і заходу УРСР.

Анотації. За Hochhuth-ом „selten auf Waldwisen an Gräsern“.

6. *HOPLIA* (in sp.) *DILUTIPES* REITTER, 1890

H. dilutipes Reitt. — Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Тростянця-Подільського 26.VI, Кодима, кол. Балтського пов. 20—28.VI, 4.VII.

Загальне поширення. Угорщина, Герцоговіна, захід УРСР.

Анотації. Дуже рідко по підлісках на різних квітах, зокрема на квітах *Sambucus nigra*.

Крім згаданих видів роду *Hoplia*, для УРСР наводились ще: *H. pollinosa* Крп. (1832), *H. minuta* Рпз. (1789) та *H. coerulea* Дрпг (1773) (= *H. farinosa* Фабр.).

Перший вид зустрічається на Кавказі і в Греції (Oertzen, 1886). В УРСР він не трапляється. Вказівки на Харківську (Крупіську, 1832; Ліндеман, 1871) і Одеську обл. (Яценковський, 1906) стосуються, безперечно, *H. zaitzevi* Jacobs.

Hoplia minuta Рпз. поширена лише в Італії. При перегляді колекцій Hochhuth-а й Черкунова виявилось, що вони наводили під цією назвою дрібні, нетипові екземпляри *H. parvula* Крп. Цілком імовірно, що таку ж помилку робили Belke (1858), Czernaу (1856) і Eichwald (1830).

Щодо *H. coerulea* Дрпг, відомої з північної Італії і Франції, то наявність цього виду в реєстрах пластинчастовусих УРСР (Belke, 1858, 1859) можна пояснити лише синонімічною плутаниною.

---

¹⁾ *Hoplia* (in sp.) *golovjankoi* наводиться як самостійний вид умовно, бо її слід розглядати лише як варієтет і синонім попереднього виду.

ТРИБА RUTELINA

ПІД ANOMALA SAMOUELLE

ПІДРІД PSAMMOSCAPHEUS MOTSCH

ANOMALA (PS.) PRATICOLA FABRICIUS, 1781

An. errans Fabr. — Крυνіцкы, 1832; Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

An. praticola Fabr. — Куліковський, 1897; Ліндеман, 1871; Оглоблін, 1912; Плігінський, 1916; Ільїн, 1925; Голов'янко, 1927; Знойко, 1928; Медведєв, 1928.

ab. desertorum Motsch. — Знойко, 1928; Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Києва 15.VII, Миронівка 19.VI, Сміла 28—30.VI, 25.VI, 3.VII, окол. Одеси, Олешки 25.VI—10.VII, Нові Санджари, кол. Кобеляцького пов. VI, Іванівка, Основа, Безлюдівський бір, окол. Змієва, Жуківка 12.VI—31.VII, окол. Дніпропетровська, Гаврилівка V, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 8—9.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Угорщина, УРСР, південь Ворогнзької обл. (Велічковський, 1900), Поволжя на північ до Куйбишева (Голов'янко, 1913), півн. Казахстан, Туркменія (Ліндеман, 1871), Крим, Кавказ.

Анотації. На півдні УРСР зустрічається досить часто на злегка солонцюватих пісках річкових терас і примор'я; на півночі заселює піски річкових терас і дуже рідко сухі відкриті чорноземні плато.

ab. desertorum Motsch. відома з Харківщини, Донеччини, Київщини й Херсонщини.

ПІДРІД ANOMALA in sp.

ANOMALA (in sp.) AENEAE DEGEER, 1774

An. frischii Fabr. — Крυνіцкы, 1832; Belke, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892.

An. julii Payk. — Крυνіцкы, 1832.

An. oblonga Fabr. — Hochhuth, 1873.

An. dubia Hrbst. — Крυνіцкы, 1832.

An. dubia Scop. — Медведєв, 1933.

An. aeneae Deg. — Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Голов'янко, 1916; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Roubal, 1912; Ксенжопольський, 1915; Знойко, 1928; Медведєв, 1928; Лебедев і Савенков, 1930; Петруха і Кришталь, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934.

- An. curtula* Hochh. — Черкунов, 1889.
ab. bicolor Schils. — Оглоблін, 1912.
ab. pigidialis Schils. — Знойко, 1928.
ab. maculata Schils. — Roubal, 1912; Знойко, 1928.
ab. cuprea West. (= *coerulescens* Schils.) — Оглоблін, 1912; Савченко, 1934.
ab. tricolor Dalla Torre (= *marginata* Schils.) — Roubal, 1912; Оглоблін, 1912; Знойко, 1928; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 16—27.VII, Кремно, окол. Михайлівки, Грушки й „Пустое“, кол. Балтського пов. VI, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, Турбів 26.VI, окол. Вінниці 27.VI, кол. Радомиський пов., Ірша, Біла Церква, окол. Києва 20—30.VI, 7—29.VII, 12.VIII, Бердичів 2.VII, Чернявське і Криловське лісництва, Люстдорф, Гояни й Красногорка на Дністрі, Велика Олександрівка, Олешки 30.V—1.VIII, Носівка 25.VI, Прохорівка, кол. Золотоніського пов. VI, Мехедівка VI, кол. Зіньківський пов. VI—VII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 17—19.VI (ЗІН), Межирич, окол. Харкова, Українка, Мохначбір, окол. Змієва, Жуківка 31.V—18.VII, Солоноозерна дача V—VI, Асканія-Нова, Новочеркаськ, Персіанівка, ст. Горна, на Донеччині, окол. Ворошиловграда 14.VI—18.VII (Таліцький in litt.).

Поширення аберативних форм:

- ab. tricolor* Dalla Torre — Житомирська, Полтавська, Київська, Одеська й Вінницька обл.
ab. cuprea West. — Київська і Полтавська обл.
ab. maculata Schils. — Житомирська, Вінницька і Одеська обл.
ab. pigidialis Schils. — Київська і Одеська обл.
ab. bicolor Schils. — Полтавська обл.

Загальне поширення. Європа, західний Сибір, Крим, Кавказ.

Анотації. Часто з кінця травня по серпень.

Літає вдень, зустрічається на різноманітних ґрунтах, але дає перевагу піскам.

Живиться листям *Salix*, *Quercus*, *Populus*, злаками, гонами молодих сосен тощо.

Крім *An. praticola* F. і *An. aenea* Deg., для УРСР наводились ще два види цього роду, а саме: *An. vitis* Fabr. і *An. aurata* Fabr.

Перший вид наводився з Херсонщини (Куліковський, 1897; Анучін, 1924), другий — з Полтавщини (Оглоблін, 1912).

Знаходження в УРСР *An. aurata* Fabr., поширеної в Крайні, Тіролі, Істрії та Угорщині, неймовірне.

Знаходження *An. vitis* Fabr. в УРСР можливе, але потребує підтвердження.

ПІД PHYLLOPERTHA KIRBY

PHYLLOPERTHA HORTICOLA LINNE, 1758

Melolontha horticola Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830.

Anisoplia horticola L. — Krynicky, 1832; Belke, 1866.

Ph. horticola L. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892; Черкунов, 1889, Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Кізеріцький, 1915; Голов'яно, 1916; Знойко, 1928; Лебедев і Савенков, 1930; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1934.

Використаний матеріал. Кремно, Ляхівці, Нова Чарторія 6.VII, окол. Житомира 30.V, 2.VII, Новоград-Волинськ VI, Шепетівка 6.VII, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, окол. Вінниці 10—18.V, 15—19.VI, 7—27.VII, Грушки й Кодима, кол. Балтського пов. 6.VI, VII, Качанівка, кол. Літинського пов., Верхівка, кол. Могилівського пов. 21—28.V, 8—12.VI (ЗИН), Біла Церква, Мліїв, кол. Радомиський пов., окол. Києва 3—30.VI, Бердичів 1.VII, Спиченці, Криловське лісництво, Кіров 17.V, VI—VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. VI, кол. Кобеляцький і Зіньківський пов. VI, Суми VI, Гути 7.VI, Сокольники 5.VI, Зміїв 5.VI, 17—28.VI, Мохначбір, окол. Харкова 3.VI (ЗИН), окол. Ворошиловграда 30.V—12.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півн. й центр. Європа, Крим, Кавказ, півн. Казахстан, східн. Сибір, Далекий Схід, Монголія, Тибет.

Анотації. Літає з травня по липень. Зустрічається на різних квітах, переважно ж на шипшині й складноцвітих. Найчисленніший на півночі УРСР, при просуванні на південь поступово кількісно зменшується і, наприклад, у південному Задніпров'ї зовсім зникає.

ПІД BLITOPERTHA REITTER

1. BLITOPERTHA LINEATA FABR., 1781

Anisoplia lineolata Dej. — Krynicky, 1832.

Melolontha lineolata Dej. — Eichwald, 1830.

Anisoplia campestris Latr. — Belke, 1858.

Anisoplia deserticola F.-W. — Васильєв, 1912, 1913¹⁾.

¹⁾ Свою помилку в визначенні *B. lineata* Fabr. Васильєв виправив у праці 1913 р.

Blitopertha lineolata F.-W. — Hildt., 1892; Łomnicki, 1913; Кізерницький, 1915; Ксенжопольський, 1915; Плігінський 1916.

B. lineata Fabric. — Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Ільїн, 1925; Знойко, 1928; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 14—25.V, 2—15.VI, окол. Кам'янець-Подільська, Качанівка, кол. Літинського пов. V, окол. Ямполя 26—28.V, Бершадь 4.VI, окол. Вінниці 7.VI—7.VII, окол. Тростянця-Подільського 27.V, 11.VII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 28.V (ЗІН), Сміла, окол. Бердичева 26.VI, Острівце 4.VI, Спиченці, окол. Умані 21.VI, Роздільна, Одеса V—VI, Херсонський степ 12.IV—22.V, Нові Санджари, кол. Кобеляцького пов. 10.IV, окол. Змієва 15.VI—1.VII, Біловодське 4.VI, окол. Дніпропетровська, Асканія-Нова, Бердянська дача V, Новонавлівка, Ворошиловград 4—23.VI.

Загальне поширення. Південно-східна Європа, від Румунії на схід до Кавказа, на північ до Бесарабії (Міллер і Зубовський, 1906), Лісостепу УРСР та півдня Воронежської обл. (Велічковський, 1900), Мала Азія (?).

Анотації. На півночі УРСР літає в травні — липні, на півдні — вже в квітні; в Лісостепу зустрічається не часто, в Степу місцями превалює над попереднім видом, місцями зовсім заступає його (екологічно вікарує). З стацій у Степу обирає всі, крім пісків; в правобережному лісостепу — відкриті сухі чорноземні простори, в лівобережному, навпаки, піски; в південному Задніпров'ї заселяє майже виключно пади.

Зустрічається на диких злаках, на квітах *Rosa*, *Anthemis*, *Potentilla*, *Jurinea*, *Asperula*, рідше на *Centaurea*, *Papaver* та ін. Зрідка шкодить висадкам буряків, виїдаючи квіти.

ПІД ANISOPLIA SERVILLE

1. ANISOPLIA SEGETUM HRBST., 1783

Melolontha segetum Hrbst. — Eichwald, 1830.

Anisoplia floricola Fabr. — Belke, 1858; Богачев, 1905.

An. arvicola Fabr. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

An. arvicola Oliv. — Hochhuth, 1873.

An. fruticola Fabr. — Andrzejowski, 1823; Кrynicky, 1832; Belke, 1858, 1859; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873.

An. segetum Hrbst. — Черкунов, 1889; Куліковський, 1857; Оглоблін, 1912; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Голов'янка, 1917; Шішкін, 1923; Грезе, 1928; Знойко, 1928; Лебедеві Савенков, 1930; Петруха і Кришталь, 1930; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2.VI—14.VIII, Овруч, Кремно, Нова Чарторя 18.VI—30.VI, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. VI—VII, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, Гнівань 5.VII, Турбів 26.VI, окол. Вінниці 27.VI, окол. Ямполь, Бершадь, Ірша, Вишевичі, Радомишль, Мошни, кол. Черкаського пов., окол. Шполи, Біла Церква 4.VI—10.VII, окол. Києва 31.V—17.VII, окол. Бердичева 26.VI—17.VII, окол. Умані 26.VI, Чернявське лісництво, Криворіжжя, кол. Тираспольський і Одеський пов., Носівка, Олешки 20.V—15.VII, кол. Конотопський пов., Мехедівка, кол. Золотоніський пов. VI, Суми, Вири, Гути, окол. Харкова, Єзерська, Зміїв, Мохначбір, Жуківка, Біловодське 31.V—25.VI, кол. Куп'янський пов., окол. Дніпропетровська, Бердянська дача V, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 8.V—7.VII.

Загальне поширення. Півд. і центральна Європа, Кавказ, зах. Сибір, Мала Азія, Курдістан.

Анотації. Скрізь часто на піскуватих, суглинистих і чорноземних ґрунтах. Особливо численна на північному заході УРСР. В Овручі становить 16,3% всіх пластинчастовусих у ґрунті, в Ірші — 43,8%, в Києві — 15,9%, у Білій Церкві — 28,4%, в Мошнях — 16,9%, в Носівці — 23%. При просуванні на південь поступово кількісно зменшується, поступаючись першим місцем *An. austriaca* Hrbst.

Починає літати раніш, ніж інші види роду — здебільшого коли починає цвісти жито, тобто на півдні в третій декаді травня, а на півночі — в першій декаді червня. Крім хлібів, пошкоджує також дикі злаки, особливо ж *Secale fragile* М. В. (Знойко).

2. ANISOPLIA SCYTHA MOTSCHN., 1845

An. scytha Motsch. — Motschulsky, 1845.

An. zwicki F.-W. — Семенов, 1903.

Використаний матеріал. Окол. міста Ворошиловграда 24.VI 1927—Ліхошерстов leg. (2 екз.).

Загальне поширення. Схід УРСР, півн. Кавказ (?).

Анотації. Два екземпляри цієї анізоплії в окол. Ворошиловграда знайшов Ліхошерстов, їх надіслав мені В. Таліцький. Один з них належить до типової форми, другий — до меланістичної форми *ab. incognita* т. Безперечно, *Anisoplia scytha* Motsch. являє собою яскравий вид, і Семенов (Р. Э. О., 1903) зовсім безпідставно відніс її в синоніми *An. zwicki* F.-W.

3. ANISOPLIA CAMPICOLA MÉN., 1832

An. campicola Mén. — Медведєв, 1928; Владимирська, 1928.

Використаний матеріал. Кол. Мелітопольський пов., окол. Ворошиловград 27.VI (Таліцький in litt.), Андріївська 5.VI, Персіанівка, кол. Сальська окр., на Донеччині 27.VI.

Загальне поширення. Західний Сибір, Уральськ, кол. Казанська губ., півн. Кавказ, Сарепта, східна і південно-східна частина УРСР, півн. Іран (?).

Анотації. Рідко, в південному Задніпров'ї, переважно в падах.

(ANISOPLIA AGRICOLA FABR., 1783)

Загальне поширення. Зустрічається в Європі від півн. Португалії і Франції до Німеччини, Угорщини й Бесарабії.

Чимало разів наводився під назвами *An. agricola* Fabr. і *An. villosa* Goeze для СРСР, але помилково.

Так, відомості про знаходження *An. agricola* Fabr. в кол. губерніях Саратовській, Рязанській, Таврійській (Кеппен, 1882), Орловській, Тамбовській, Астраханській, Харківській (Ліндеман, 1871) і в зах. Сибіру стосуються, безперечно, *An. aprica brenskei* Reitt. Цього ж виду стосуються, мабуть, відомості про Оренбург (Воронцовський).

Дати про Київщину (Hummel, 1827; Belke, 1866; Кеппен, 1882; Черкунов, 1889), Херсонщину (Куліковський, 1897) та Поділля (Andzeiowski, 1823; Ліндеман, 1871 і ін.) стосуються до *An. bromicola* Germ. та інших видів.

(ANISOPLIA REMOTA REITTER, 1889)

An. remota Reitt. — Владимирська, 1928.

Загальне поширення. Франція, півд. Німеччина.

Анотації. Наводилась для станиці Пролетарської на Донеччині, але, певна річ, помилково.

4. ANISOPLIA BROMICOLA GERMAR, 1817

An. bromicola Germ. — Куліковський, 1897; Ільїн, 1925; Савченко, 1933.

Використаний матеріал. Вінницька, Одеська і Дніпропетровська обл.

Загальне поширення. Іллірія, П'ємонт, півн. Тіроль, Трієст, Угорщина, південний захід УРСР.

5. ANISOPLIA APRICA subsp. BRENSKEI REITTER, 1889

An. brenskei Reitt. — Медведєв, 1933; Савченко, 1934.

An. arvicola — Krynický, 1832.

An. aprica Reitt. — Петруха і Кришталь, 1930.

An. villosa Goeze, *A. agricola* Fabr. — auct. plur.!
var. fasciatus Zaitz., *scutellata* Zaitz., *luridata* Zaitz. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Нова Чарторія 17.VI—5.VIII¹⁾, кол. Лубенський пов. 25.V, Жуківка 31.VII, Деркуль 15.VI, окол. Сум, Старобільськ, Дніпропетровська обл., Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 14.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. а) типова форма — Мала Азія, Сирія, Балкани, Крим (?); підвид — лівобережжя УРСР, кол. Рязанська губ., Курська й Воронежська обл., Поволжя від Каспія на північ до Казані, північний Казахстан, західний Сибір.

Анотації. Трапляється по відкритих сухих чорноземах як на хлібах, так і на диких злаках. Практичного значення не має, бо живиться виключно цвітнем.

6. ANISOPLIA AUSTRIACA HRBST., 1783

An. austriaca Hrbst. — Krynický, 1832; Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Кеппен, 1882; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Hummel, 1827; Черкунов, 1889; Богачев, 1905; Оглоблін, 1912; Васільєв, 1914; Кізеріцький, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Зверезомб-Зубовський, 1919; Шішкін, 1923; Ліндеман, 1923; Герасименко, 1926; Знойко, 1928; Петруха і Кришталь, 1930; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1933.

Використаний матеріал. Ляхівці, окол. Житомира 2—4.VII, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. VI—VII, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, кол. Тульчинський і Могилівський пов., окол. Ямполь, окол. Рибниці 19.VI—24.VI, окол. Тростянця-Подільського 24.VI—11.VII, Гнівань 5.VII, окол. Вінниці 15.VI, Кодима 20.VI (ЗІН), кол. Радомиський пов. (?), Мошни, кол. Черкаського пов., Біла Церква 3.VII, Шпола, Умань 25.VI, Сміла, Верхнячка, Лінці, Миронівка, Городище, окол. Бердичева 27.VI—17.VII, Тальне 10.VI, 13.VI, Ольшаниця 22.VII, Стара Осота 12—28.VI, Одеська обл. 7.VI—VIII, Олешки, Носівка 14.VII, Чернігівський р-н VI—VII, Нові Санджари, кол. Кобеляцького пов., Яреськи, кол. Миргородського пов. 29.VII (ЗІН), кол. Кременчуцький і Лубенський пов., Рубіжна, Зміїв, Кочеток, Мохначбір 13.VI—18.VII, окол. Сум, кол. Ізюмський і Старобільський пов., Дніпропетровська обл., Корсакмогила, Бердянський р-н VI, Асканія-Нова, Новочеркаськ, Таганрог, Новохоперськ, кол. округи Донецька, Сальська й Черкаська, окол. Ворошиловграда 15.VI—9.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Кавказ, Сирія, Мала Азія, південно-східна Європа на північ до Баварії, Прусії, Богемії, Угор-

¹⁾ Відомості про знаходження *An. aprica brenskii* Reitt. в Чарторії не певні і стосуються, мабуть, іншого виду, імовіріше — *An. villosa* Goeze.

щини, Галичини (Kinel i Noskiewicz, 1930), в СРСР — до північної межі чорноземів по лінії Житомир — Васильків — Носівка — Курська обл. — місто Бобров, Воронежської обл. — Дрязги — Пенза; Крим.

Анотації. Літає з червня по серпень, живиться злаками, в деякі роки дуже пошкоджує їх. Зустрічається лише на чорноземних ґрунтах.

7. ANISOPLIA CYATHIGERA SCOPOLI, 1763

An. crucifera Hrbst. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Ксенжопольський, 1915.

An. cyathigera Scop. — Черкунов, 1889; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Савченко, 1930, 1933, 1934.

An. agricola Poda — Куліковський, 1897; Якубовський, 1915; Знойко, 1928; Петруха і Кришталь, 1930; Медведєв, 1928, 1933.

An. agricola var. dispar Dahl. — Krynicky, 1832.

ab. conjuncta Shils., *deleta* Schils. — Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 12.VI—23.VII, Нова Чарторя 3—28.VII, Шепетівка 30.VI—21.VII, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки, кол. Балтського пов. VI, окол. Вінниці 7.VI—27.VI, Гнівани 5.VII, Баговиці, кол. Кам'янецького пов. 15.VI, Верхівка, кол. Могилівського пов. 27—29.V (ЗІН), окол. Бердичева 7—11.VII, 20—VII, Одеса, кол. Тираспольський пов., Вознесенськ, Херсон, Качкарівка 15.VI—10.VII, Кіров VI—VII, Носівка 27.VI—1.VII, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. V, Полтавська обл., Сокольники, Українка, Мохнач, Жуківка, кол. Ізюмського пов., Деркуль 5.VI—14.VII, окол. Сум, Дніпропетровська обл., окол. Калача на Дону 29.V, Новочеркаськ, окол. Ворошиловграда 5—25.VI.

Загальне поширення. Крим, Кавказ, Європа до півн. Німеччини, півдня Польщі, Полісся УРСР, кол. Орловської губ., окол. Брянська, півн. Казахстан, зах. Сибір.

Анотації. Літає в червні-липні, зустрічається на різних злаках і особливо часто на *Agropyrum*. Тримається сухих чорноземних просторів, лісових галявин і прирічкових пісків; на півночі Лісостепу переходить з чорнозему на суглинки, цілком замінюючи тут *A. austriaca* Hrbst.

8. ANISOPLIA LATA ERICHSON, 1848

An. lata Erichs. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Кеппен, 1882; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Знойко, 1928; Медведєв, 1928; Савченко, 1933, 1934.

ab. atra Schils. — Hochhuth, 1873; Куліковський, 1897; Знойко, 1928; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Качанівка, кол. Літинського пов. VI, окол. Рибниці 15.IV, окол. Ямполя 15.VI, Грушки, кол. Балтського пов. 24.VI, село Перегонівка коло Умані 20.VI, Дубосари, Одеса, кол. Тираспольський пов. 15.VI, Олешки 4.VI, 3.VIII, Дніпропетровська обл., півд. Задніпров'я.

Загальне поширення. Південно-східна Європа від Балкан до Австрії, Угорщини, південної Моравії, Галичини, Бессарабії та правобережної частини Лісостепу УРСР.

Анотації. Літає в червні-липні разом з *An. austriaca* Hrbst. Зустрічається на чорноземних плато і в плавнях річок, але не часто. Меланістична форма — *ab. atra* Schils. відома з Київщини й Харківщини.

9. ANISOPLIA ZWICKI FISCH.-W., 1823

An. zwicki F.-W. — Куліковський, 1897; Яценковський, 1906; Владимирська, 1928; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Дніпропетровська обл., Гори Артема 25.VI, окол. Ворошиловграда (Таліцький *in litt.*); знаходження в Курисово-Покровському й Северинівці непевні.

Загальне поширення. Лівобережний степ УРСР, Воронежська обл., Поволжя на північ до Саратова, Кавказ, півн. Казахстан, західн. Сибір.

(10. ANISOPLIA DESERTICOLA FISCH.-W., 1823)

Melolontha desertorum Stev.—Eichwald, 1830.

Melolontha depressicollis Dej.—Eichwald, 1830.

Anisoplia deserticola Fisch.-W. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Кеппен, 1882; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Голов'янка, 1916, 1927; Ліндеман, 1923; Знойко, 1928; Владимирська, 1928; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1934.

Використаний матеріал. Славута, кол. Ізяславського пов. 1.VII (ЗІН), Вінницька обл. (?), Сміла 25.VI—25.VII, окол. Києва 5.VIII, Чари на Тетереві 26.VIII, ст. Фундуклівка 7—9.VII, Чернявське і Криловське лісництва, окол. Одеси 13.VI, ст. Кучурган, Ісаєво, Олександрівка, Олешки 9.VI—19.VII, Батурин 26.V—16.VI (ЗІН), Золотоноша, Полтавський р-н, кол. Харківський пов., Асканія-Нова, Солоноозерна дача, Голубівське лісництво, на Донеччині, окол. Ворошиловграда 9—28.VII (Таліцький *in litt.*), Вешейська 1.VII, Фомінське, кол. Донської окр. 10.VII, Нижня Кундрюцька, кол. Шахтинської окр. 29.VI.

Загальне поширення. Південно-східна Угорщина, півд. Тіроль (?), Галичина, УРСР, Воронежська обл. на північ до Єльця (Беляєв, 1923), Курська обл., кол. Раненбурзький пов., кол. Рязанської губ. (Семенов, 1904), Поволжя на північ до Саратова, півн. Кавказ, Алтай, Казахстан на південь до ст. Саксаульної (Сумаков, 1912).

Анотації. Літає надвечір у червні-липні, окремі екземпляри в травні й серпні. На півночі УРСР, в Лісостепу й Поліссі зустрічається рідко, переважно на прирічкових пісках, на піщаних луках з рідким рослинним покривом і на піщаних дюнах сонових борів. На півдні зустрічається місцями досить часто, заселяючи переважно чорноземні плато з рештками ковилів (*Stipa* sp.).

З роду *Anisoplia* Serv. для УРСР наводились ще два види: *An. tempestiva* Erichs. (Херсонщина—Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906) і *An. flavipennis* Brulle (Харківщина і Дніпропетровщина—Кеппен, 1882; Ліндеман, 1871; Херсонщина—Куліковський, 1897)—обидва, звичайно, помилково. Ареал першого виду охоплює Англію (Erichson, 1848), південь Франції, Італію, Сіцилію, Угорщину, Іллірію та Істрію; другий вид зустрічається в Далмації, Італії й на Балканах.

ТРИБА DYNASTYNA

РІД ORYCTES ILLIGER

1. ORYCTES NASICORNIS LINNE, 1758

O. nasicornis L.—Hummel, 1827; Andrzejowski, 1823; Belke, 1853, 1858; Ліндеман 1871; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Богачев, 1905; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Якубовський, 1915; Ксенжопольський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Семенов Тянь-Шанський і Медведєв, 1932; Медведєв, 1933.

Or. nasicornis Ill.—Eichwald, 1830.

Or. grypus Ill.—Куліковський, 1897.

Or. nasicornis chersonensis Min.—Minsk, 1915.

var. aries Jabl.—Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Яновичі, Волочиськ, Червяково, кол. Острозького пов. 14—18.VII, окол. Житомира 15.VII, Іскорость, кол. Овруцького пов., Верхівка, кол. Подільської губ. 6—18.VI, Красногор, кол. Ямпольського пов. 27.VII—3.IX, Кирилівка, кол. Ушицького пов. 21.VII, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки VI—VII та Кодима, кол. Балтського пов. 12.VI—28.VI (ЗІН), окол. Києва 1.VI—28.VIII, Сміла 2.VI—

10.VII, окол. Бердичева 10—30.VII, Казаровичі 10.VII, Умань 13.VI, Мліїв, 10.VII, Миронівка 30.VI, 1.VII, окол. Одеси 8.VI, Кіров V—VII, Старосілля 7.VI, Чернігів 4.VIII, Стародуб, Полтавський і Лубенський р-ни VI, Полтава 22—24.VI, Степанівка, кол. Переяславського пов., 25.VI, Глинськ, кол. Роменського пов. 20.VI, Яреськи, кол. Миргородського пов. 1.VII (ЗІН), окол. Сум 26.VI, Одеса, Слав'янськ VI, Стецівка, Харків, Липовий Гай, Зміїв, Чугуїв, Дмитрівка, Жуківка 7.VI—5.VIII, Ракитне, Дніпропетровської обл., Олешки 4—22.VI, 12.XI (ЗІН), Асканія-Нова 23.VI, Таганрог, окол. Ворошиловграда 5.V, 7.VII (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Франція (?), Англія, Німеччина, Австрія, Угорщина, Швеція, Польща, Латвія, Литва, Бесарабія, СРСР від Криму й Передкавказзя до Ленінграда, Кіровська, Тобольська (Самко, 1928), зах. Сибіру (Johansen, 1927; Лавров, 1927) та півн. Казахстану; всі відомості про середню Азію стосуються інших видів.

Анотації. Літає з кінця травня до серпня. Зустрічається скрізь часто. Розвивається в компості, перегної стаєнь і в парниках, дуже рідко — в гниючій деревині.

var aries Jabl.—звичайний супутник типової форми.

РІД PENTODON HORRE

1. PENTODON IDIOTA HRBST., 1789

Scarabaeus monodon Pall.—Krynicky, 1832.

Scarabaeus monodon Fabr.—Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830.

Pentodon monodon Fabr.—Ліндеман, 1871; Зверезомб-Зубовський, 1919.

Pentodon idiota Hrbst.—Куліковський, 1897; Яценковський, 1906; Łomnicki, 1913; Васільєв, 1913; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ільїн, 1925; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1933, 1934; Іванов і Кришталь, 1934.

Використаний матеріал. Скалки VII, Грушки, кол. Балтського пов. 25.VI, окол. Рибниці 20.IX, Бершадь 18.X, окол. Тростянця-Подільського 20.V, 23—25.V, 11.VII, Кодима, кол. Балтського пов. 2.VI, 24.V (ЗІН), Мошни, кол. Черкаського пов., Умань, Миронівка 20.V, Сміла 17.IV, 3.VI, 23.VII, окол. Фундукліївки 3.VIII, окол. Києва 25.VII (?), Знам'янка 29.IV, Ак-Мечеть, кол. Ананьївський пов. 11.V, окол. Одеси 17.VI (ЗІН), Полтавський р-н IV—VIII, Лубенський р-н, Кременчук, Яреськи, кол. Миргородського пов. 30.VI (ЗІН), Чугуїв 2.V, Савинці VI, Біловодське 23.VI, окол. Дніпропетровська, Асканія-Нова, Корсак-могила, Петрівка IV, кол. Бердянський пов. 8.VI (ЗІН), Ростов на

Дону 15.IV, окол. Ворошиловграда 15.IV—26.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Від озера Нейзінгер в Австрії та Угорщини до Балкан, Малої Азії, Кавказа, Лісостепу УРСР, степу Воронежської обл., півд. Поволжя, Казахстан до р. Яни-Дар'ї.

Анотації. В Степу часто, в Лісостепу рідко. Заселює переважно відкриті сухі чорноземні простори, а на півночі ареалу— піски. Личинка шкодить різним сільськогосподарським рослинам.

2. PENTODON SULCIFRONS KÜSTER, 1848

P. sulcifrons Küst. — Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Одеси 12.V, Олешки 2.V.

Загальне поширення. Кавказ, південь УРСР, південь Поволжя, Мала Азія, захід середньої Азії.

Анотації. Рідкий житель приморських пісків півдня УРСР.

3. PENTODON BIDENS PALLAS, 1771

P. bidens Pall. — Кізерницький, 1912; Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Асканійський степ, окол. Новочеркаська на Донеччині V.

Загальне поширення. Середня Азія (Ходжент, Ташкент, Самарканд, Кизил-Арват), північний Казахстан, південний схід УРСР, Закавказзя.

Анотації. Характерний вид полинного посушливого степу сходу УРСР.

ПІД PHYLLOGNATHUS ESCHSCH.

PHYLLOGNATHUS SILENUS FABR., 1801

Oryctes silenus — Krynický, 1832.

Ph. silenus Fabr. — Куліковський, 1897; Медведєв, 1928, 1929.

Використаний матеріал. Надчорноморський степ південного Задніпров'я; знаходження в Одесі не стверджується.

Загальне поширення. Півн. Африка, півд. Європа, Крим, південь УРСР, Мала Азія; відомості про знаходження в Закаспії (Aulman, 1911) стосуються, мабуть, іншого виду, саме *Ph. hauseri* Reitt.

Анотації. Житель посушливого полинного степу півдня УРСР і надчорноморських пісків.

ТРИБА GLAPHYRINA

ПІД AMPHICOMA LATREILLE

ПІДПІД PYGOPLEURUS MOTSCH.

AMPHICOMA (P.) VULPES FABRIC., 1792.

Amph. vulpes Stev.

Amph. olopecias Pall. } Eichwald, 1830.

Amph. hirta Latr.

Amph. hirta — Krynický, 1832.

Amph. vittata Fabr. — Łomnicki, 1913.

Amph. vulpes Fabr. — Яцентковський, 1906; Зиков, 1911; Кізерицький, 1912, 1915; Оглоблін, 1912; Плігінський, 1916; Ільїн, 1925; Знойко, 1928; Медведєв, 1928, 1933.

var. hirta Fabr. — Łomnicki, 1913.

var. immunda Reitt. — Знойко, 1928.

Використаний матеріал. Житомирська і Вінницька обл. (?), окол. Одеси, Вознесенськ, Ак-Мечеть, Гарди, Миколаїв, Херсон, Качкарівка, Кіров 15.IV—26.V, 2—30.IV, Кременчук, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 1.IV, 1.V, Олександрівська цілина, кол. Старобільського пов. 13.V, Старобільськ, окол. Дніпропетровська, Братолубів, кол. Олександрівського пов., Петропавлівка 1.V, Асканія-Нова, Велика Анадоля (ЗІН), ст. Горна V, окол. Новочеркаська 15.IV, 1.V, окол. Ворошиловграда 24.IV—11.VI (Таліцький *in litt*).

Загальне поширення. Закаспій, Мала Азія, Туреччина, Сирія, Кавказ, Кандія, Анатолія, Греція, Іонічні острови, Румелія, Месопотамія, Курдістан, Степ УРСР, південь Воронезької обл., Бесарабія, Поволжя на північ до Саратова (Сахаров, 1904), півн. Казахстан.

Анотації. Літає з квітня по травень. Зустрічається в Степу на чорноземних сухих просторах. За спостереженнями багатьох дослідників, пристосована виключно до щілини і до старих перелогів. З розорюванням ґрунтів поступово скрізь зникає. В найближчому майбутньому, мабуть, залишиться лише в степових заказниках як псевдорелікт неораних степів.

ТРИБА VALGINA

ПІД VALGUS SCRIBA

VALGUS HEMIPTERUS LINNE, 1758

Trichius hemipterus L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832.

Valgus hemipterus L.—Belke, 1853, 1858, 1859, 1866; Hildt, 1892; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Богачев, 1905; Яценковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізеріцький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1934.

Використаний матеріал. Фасова, 27.VI, окол. Житомира 2—30.V, Нова Чарторя 22.IV, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 15—25.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки, кол. Балтського пов. IV—IX, окол. Вінниці 2—25.V, 19.VI, окол. Тростянця-Подільського 16.IV—26.IV, 13.V, Кодима, кол. Балтського пов. 6—30.V, 8.VI (ЗІН), Красногор, кол. Ямпольського пов. 3.V (ЗІН), окол. Млієва, кол. Радомиський пов., окол. Києва 10—22.V, окол. Умані 25.IV, Тальне 11.V, Городище, Мотовилівка 20.V, Люстдорф, кол. Одеського пов., окол. Одеси 1.V (ЗІН), Кіров 30.III, 5.IV, Золотоноша 23.IV, Старі Санджари 17.V, Полтавський р-н IV—VI, Дніпропетровська обл., Стецківка, Деркачі, Харків, Іванівка, Основа, Артемівка, Зміїв, Лиман, Куп'янськ 25.IV—6.VI, Бердянська дача V, окол. Ворошиловграда 25.IV—10.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Європа, Кавказ.

Анотації. Скрізь часто з квітня до червня. Розвивається в гниючій деревині тополі, верби, ясеня та фруктових дерев часто просто в гнилих стовпах, шпалах тощо.

Триба TRICHIINA

РІД OSMODERMA SERVILLE

OSMODERMA EREMITA SCOPOLI, 1763

O. eremita L.—Hildt, 1892.

O. eremita Scop.—Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Голов'янка, 1913; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933.

Trichius eremita Fabr.—Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 22—26.VIII, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, окол. Тростянця-Подільського 28.VII, окол. Вінниці 8.VII, 27.VIII, Казаровичі 25.VI, Чари на Тетереві 25.VIII, Умань, Коростишів 9.VII, Лубенський і Полтавський р-ни VII, село Остап'є, кол. Хорольського пов., Харків VI, Липовий Гай VII, Карачівка VII, Кочеток 12.VII, Зміїв 7.IX, 12.VII, Дніпропетровська обл. (?).

Загальне поширення. Зона листяних лісів Європи на північ до межі поширення дуба по лінії півд. Швеція — Фінляндія — Ленінград — Кіровський край, на схід — до Саратова, на південь — до межі Степу й Лісостепу.

Анотації. Нечасто в червні — серпні. Літає надвечір і вночі. Зустрічається вдень у гнилих дуплах яблунь, груш, тополь, дубів, здебільшого осокорів. Коштом гнилої деревини цих дерев розвивається личинка.

ПІД GNORIMUS SERVILLE

1. GNORIMUS VARIABILIS LINNE, 1758

Trichius 8-punctatus Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830.

Trichius variabilis L. — Eichwald, 1830.

Gnorimus 8-punctatus Panz. — Belke, 1856.

Gnorimus variabilis L. — Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Савченко, 1931, 1934; Медведєв, 1933.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 1.VII, Верхівка, кол. Могилівського пов. 23—28.V (ЗІН), кол. Радомиський пов., Чари на Тетереві 26.VIII, окол. Києва 22.VII, Малин, Зміїв 22.VII, Коробів хутір, на Харківщині 29.VI, 4.VII, Кочеток 15.VI, 28.VI, 15.VII.

Загальне поширення. Листяні ліси Європи від Франції, Англії, Бельгії та Голландії до Криту, Греції, на північ — до межі поширення дуба по лінії південна Швеція — Ленінград — Казань.

Анотації. Зустрічається здебільшого в дубових гаях на квітах різних кущів і на старих стовбурах дубів, але скрізь рідко. Літає з кінця травня до липня.

2. GNORIMUS NOBILIS LINNE, 1758

Trichius nobilis Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830.

Gnorimus nobilis L. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Голов'янка, 1913; Якубовський, 1915; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 28.VI—1.VII, Кременець, Марковичі, кол. Володимирволинського пов. 19.V (ЗІН), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Вінниці 16.VI, 28.VII, окол. Києва 17.VI, Межигір'я 7.V, Лінці 13.VI, Знам'янка 3.VI, Харківська обл., Дніпропетровська обл. (?).

Загальне поширення. Таке саме, як у попереднього виду.

Анотації. Зрідка зустрічається в травні — липні в дубових гаях на різних квітах, здебільшого на *Sambucus nigra*.

ПІД TRICHIUS FABRICIUS

TRICHIUS FASCIATUS LINNE, 1758

Tr. succinctus L. — Krynický, 1832.

Tr. fasciatus Fabr. — Andrzejowski, 1823.

Tr. fasciatus L. — Eichwald, 1830; Belke, 1858, 1866; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Куліковський, 1897; Оглоблін, 1912; Савченко, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл., Вінницька обл., окол. Кам'янець-Подільська, Київська обл., кол. Радомиський пов., Чари на Тетереві 26.VIII, Полтавська обл., знаходження в Харківській обл. непевне, а під Одесою — неймовірне.

Загальне поширення. Європа (переважно тайгова зона і гірські місцевості), Кавказ, Сибір, Монголія, Манчжурія.

Анотації. Зустрічається на квітах у соснових борах Полісся, але рідко.

Крім *T. fasciatus* L., Hochhuth наводив помилково для Києва ще *Tr. abdominalis* Mén., поширеного в західній Європі.

Триба CETONIINA

ПІД TROPINOTA MULSANT

ПІДРІД EPICOMETIS BURM.

TROPINOTA (E.) HIRTA PODA, 1761

Cetonia hirta — Hummel, 1827; Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynický, 1832.

Cetonia hirta Fabr. — Belke, 1858, 1859, 1866.

Cetonia vulpina Meg. — Czernay, 1852.

Tropinota tonsa Burm.

Tropinota hirtella L. — Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889.

Tropinota hirta Poda — Куліковський, 1897; Яценковський, 1906; Кізерницький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Оглоблін, 1912; Якубовський, 1915; Зверезомб-Зубовський, 1919; Ліндеман і Кузьмін, 1928; Герасименко, 1926; Грезе, 1929; Лебедев і Савенков, 1930; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1933; Іванов і Кришталь, 1934.

var. odessana Fald. — Geminger u. Harold, 1876; Куліковський, 1897.

Використаний матеріал. Кремно, окол. Житомира 13.IV—15.VI, окол. Тульчина, окол. Кам'янець-Подільська, Грушки. кол. Балтського пов. IV—VII, Качанівка, кол. Літинського пов. VI,

окол. Вінниці 10—18.VI, 27.VII, окол. Тростянця-Подільського 30.IV—31.V, Красногор, кол. Ямпольського пов. 3.V, Верхівка, кол. Могилівського пов. 23—28.V, 8—11.VI (ЗИН), Мошни, кол. Черкаського пов., Ірша, кол. Радомиського пов., Мліїв, окол. Києва 23.IV, 10—31.V, 10—18.VI, Миронівка, окол. Умані 25.IV, Ольшаниця V, Одеса 12.V, Кіров 5.IV, 6.V, Херсон 21.VII, Качкарівка 24.IV, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. V, Хоцьки, кол. Переяславського пов. 3.III, Полтавський і Лубенський р-ни, Кременчук, Натальівка, Краснокутське, Померки, Сокольники, Харків, Іванівка, Українка, Основа, Куряж, Єзерська, Зміїв, Жуківка 12.III—5.VI, Артемівськ IV, Новоолексіївка, Корсак-могила, Павлівка, Отрадне IV—V, Асканія-Нова 7.VII (ЗИН), окол. Нахичевані, Артемівка, окол. Ворошиловграда 25.IV—25.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа, Сирія, Мала Азія, Іран, Крим, Кавказ, півн. Казахстан ¹⁾.

Анотації. Скрізь часто; літає в Лісостепу і на Поліссі з квітня, а в Степу — з березня до серпня. В рідких випадках, в теплу осінь, у вересні вилітають уже окремі екземпляри нової генерації ²⁾.

Розвивається в компості, гною та угноєному ґрунті. В імагінальній стадії пошкоджує фруктові дерева, виїдаючи личочки квітів і вигризаючи дірки в плодах; пошкоджує, крім того, квіти багатьох диких рослин, напр., *Anemona*, *Ranunculus*, *Salix*, *Rosa*, *Potentilla*, *Lepidium*, *Jurinea*, *Carduus*, *Anthemis*, *Salvia*, *Reseda*, *Asperula*, *Euphorbia* тощо. Заселює найрізноманітніші стації, являючи собою в дорослому стані справжнього ейритопа.

До *T. hirta* Poda слід віднести відомості Hochhuth-а й Куліковського щодо знаходження на Київщині й Херсонщині *T. squalida* L. Остання поширена на півдні Європи, півночі Африки і в Сирії, в УРСР не зустрічається.

ПІД OXYTHYREA MULS.

OXYTHYREA FUNESTA P O D A, 1761

Cetonia stictica L.—Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832.

Oxythyrea stictica L.—Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Кепен, 1882; Ксенжопольський, 1915.

¹⁾ Wilke (1924) залічує *T. hirta* Poda до числа понтійських видів; як видно з наведеного ареалу, *T. hirta* Poda з понтійськими видами нічого спільного не має.

²⁾ Аналогічну картину спостерігав Гавалов (1928) на півн. Кавказі, де в зв'язку з кліматичними умовами *T. hirta* Poda в теплу погоду вилітає ще пізньої осені, даючи другу факультативну, але неплідну генерацію.

Oxythyrea funesta Poda — Куліковський, 1897; Яцентковський, 1906; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Якубовський, 1915, 1928; Савченко, 1931, 1933, 1934; Медведєв, 1928, 1933.

Oxythyrea stictica Poda — Hildt, 1892.

Oxythyrea funeraria Geoffr.

Oxythyrea albopunctata Deg.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 13.IV—15.VI, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, ліс „Пустое“ та Грушки, кол. Балтського пов. V—VII, Бершадь 12.V, окол. Вінниці 6.VII, Кодима, кол. Балтського пов. 11—28.VI, Верхівка, кол. Могилівського пов. 29—30.V (ЗІН), Мліїв 16.VII, кол. Радомиський пов., Шпола 2.VI, окол. Умані 6—25.VI, Миронівка, окол. Києва 14—29.VI, 24.VII, окол. Одеси 12—30.V, Качкарівка 24.IV, Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 1.V, Полтавський р-н IV—VII, Гути, Камишний, Сокольники, Харків, Українка, Єзерська, Зміїв, Жуківки, Дмитрівка, Ізюм 10.V—16.VIII, Дніпропетровщина, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 22.V—30.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Крим, Кавказ, півн. Африка, півд. і центр. Європа.

Анотації. На півдні Лісостепу й Степу часто; на півночі Лісостепу й Поліссі рідко. Зустрічається разом з попереднім видом, здебільшого на Compositaeae, шкодить фруктовим деревам.

РІД CETONIA FABRIC.

CETONIA AURATA LINNE, 1761

C. aurata L. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1858, 1859, 1866; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892; Куліковський, 1897; Богачев, 1905; Яцентковський, 1906; Шішкін, 1913; Оглоблін, 1912; Кізерицький, 1912, 1915; Плігінський, 1916; Ксенжопольський, 1915; Грезе, 1929; Лебедев, 1930; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

var. purpurata Heer — Оглоблін, 1912.

var. piligera Muls., *praeclara* Muls., *undulata* Reitt., *strigiventris* Burm., *pallida* Drury — Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 17.V, Нова Чарторія 19.V—17.VII, Шепетівка, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й Скалки, кол. Балтського пов. V—VIII, Качанівка, кол. Літинського пов. VI, Немерчі, окол. Вінниці 24.IV, 13.V, 15—19.VI, окол. Тростянця-Подільського 2.VII, 30.IV, Красногор, кол. Ямпольського пов. 24—28.V, Верхівка, кол. Могилівського пов. 21—28.V, кол. Радомиський пов., Мліїв, Шпола 2.VI, окол. Умані 2—10.V, окол. Києва 21.V—15.VIII, Бірки 28.VII, 4.VIII, Казаровичі 15.VI, 2.VII, окол. Одеси 18—25.V,

6.VIII (ЗІН), Чернігівська обл., Мехедівка, кол. Золотоніського пов. 1.V, 1.VII, Полтавський р-н V—VII, Яреськи, кол. Миргородського пов. 12.VI (ЗІН), Суми, Межирич, Камишний, Деркачі, Лозовеньки, Померки, Сокольники, Харків, Павлівка, Зелений Гай, Артемівка, Бірки, Зміїв, Дмитрівка, Куп'янськ 4.V—4.VIII, Солоноозерна дача, Асканія-Нова, окол. Ворошиловграда 17—22.VI.

Загальне поширення. Європа, Сибір, Крим, Кавказ, Мала Азія, Іран, середня Азія.

Анотації. Зустрічається скрізь часто, особливо в першу половину літа. Розвивається в мурашиних гніздах, гною, в гниючій деревині та рослинному компості. Пошкоджує квіти фруктових дерев, висадків цукрових буряків і різних диких рослин, з них найбільше — *Rosa* і *Sambucus nigra*.

РІД LIOCOLA THOMSON

LIOCOLA AERUGINEA HRBST., 1783

Cetonia marmorata Fabr. — Andrzejowski, 1823; Eichwald, 1830; Krynicki, 1832; Belke, 1858, 1859; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Hildt, 1892.

Pachnotosia marmorata Fabr. — Куліковський, 1897.

Potosia marmorata Fabr. — Оглоблін, 1912.

Liocola marmorata Fabr. — Якубовський, 1915.

Liocola aeruginea Hrbst. — Савченко, 1931, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 2.VII, Нова Чарторя 15.VII, кол. Володимирволинський пов., Яневичі, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, окол. Тростянця-Подільського 25.VI, „Пустое“, кол. Балтського пов. VI—VII, окол. Вінниці 10—20.VI, Красногор, кол. Ямпольського пов. 10.V (ЗІН), Мліїв, окол. Києва, окол. Умані, окол. Бердичева 14.VI, Бірки 28.VII, окол. Одеси V, Сокольники 3.VII, Іванівка 25.VI, Липовий Гай VI, Покотилівка 12.VI, Чугуїв 26.V—3.VII.

Загальне поширення. Центр. Європа, УРСР, Кавказ (?), зах. Сибір (Лавров, 1927), східн. Сибір, Далекий Схід.

Анотації. Скрізь у травні-червні, але не часто. Здебільшого зустрічається в лісових місцевостях на дубах, грушах і осокорях, у дуплах яких розвивається личинка.

РІД POTOSIA Mulsant

ПІДРІД CETONISCHEMA REITTER

POTOSIA (C.) AERUGINOSA DRURY, 1770

Cetonia speciosissima Scop. — Belke, 1853; Hochhuth, 1873; Ліндеман, 1871; Черкунов, 1889; Hildt, 1892.

Potosia aeruginosa Drury — Оглоблін, 1912; Кізе-рицький, 1912; Якубовський, 1915; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.

Potosia speciosissima Scop. — Яцентковський, 1906.
var. aureocuprea Muls. — Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Житомира 15.VII, окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, окол. Тростянця-Подільського 15.VII, Носківці, кол. Вінницького пов. 27.IV (ЗІН), окол. Києва 22.VI, 20.V, Кіров 6.IV, VI, Полтавський р-н V—VII, Камишний, Березівка VII, Данилівка IX, Харків 19.V, 28.VIII, 15.VIII, 24.VIII, Кочеток 27.V, 19.V—IX, Новопавлівка, окол. Ворошиловграда 22.VI (Таліцький in litt.).

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Німеччини, Польщі, Полісся УРСР, Брянського лісового масиву, півночі Воронежської обл. та Казані, Кавказ, північний Казахстан.

Анотації. Скрізь, але рідко. Зустрічається здебільшого на стовбурах дубів і на квітах фруктових дерев та *Sambucus nigra*.

ПІДРІД POTOSIA in sp.

1. POTOSIA (in sp.) AFFINIS ANDR., 1797

Cetonia faustosa — Krynický, 1832.

Cetonia affinis Andr. — Belke, 1858, 1859; Hochhuth, 1873; Черкунов, 1889; Hildt, 1892.

Potosia affinis Andr. — Оглоблін, 1912; Куліковський, 1897; Савченко, 1933, 1934; Медведев, 1933.

var. pyrochrous Reitt. Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, „Пустое“, „Галоче“, кол. Балтського пов. VI—VII, окол. Вінниці, 8.VI, окол. Тростянця-Подільського, Носківці, кол. Вінницького пов. 26.VI (ЗІН), Сміла, окол. Києва 25.VI, 22.VI, 20.V, 12.VIII, Казаровичі 25.VI, Мотовилівка 15.VI, окол. Одеси, Знам'янка 20.V, кол. Полтавський пов. V, Натальівка, окол. Харкова, Камишний, Іванівка, Липовий Гай, Покотилівка, Зміїв 28.VI, Жуківка 21.V—14.VIII.

Загальне поширення. Зах. Азія, Крим, Кавказ, Сірія, півд. Європа, центр. Європа на північ, до півд. Німеччини, Польщі, БРСР, Курської обл. (Мазаракій, 1906), Воронежської обл., Пензи (Дмитрієв, 1925).

Анотації. Зустрічається разом з попереднім видом і теж не часто.

2. POTOSIA (in sp.) CUPREA subsp. METALLICA HRBST., 1801

Cetonia aenea Gyll. — Eichwald, 1830; Hochhuth, 1873.

Cetonia metallica Fabr. — Czernay, 1852; Belke, 1858, 1859, 1866; Hochhuth, 1873; Ліндемман, 1871; Hildt, 1892.

- Cetonia obscura* Duft. — Krynický, 1832.
Cetonia cuprea Gory et Perch. — Hochhuth, 1873.
Cetonia oblonga Dej. — Belke, 1858.
Cetonia floricola Hrbst. — Andrzejowski, 1823; Черкунов, 1889.
Cetonia cuprea Ziegl. — Hochhuth, 1873.
Cetonia atrorubens Friv. — Hochhuth, 1873.
Cetonia metallica Freb., Redtb. — Hochhuth, 1873.
Cetonia volhyniensis Redtb. — Hochhuth, 1873.
Potosia cuprea Fabr. — Оглоблін, 1912.
Potosia cuprea var. *floricola* Hrbst. — Кізерицький, 1912.
Potosia cuprea var. *metallica* Hrbst. — Оглоблін, 1912; Медведєв, 1933; Савченко, 1931, 1933, 1934.
var. *volhyniensis* Dej. — Eichwald, 1830; Andrzejowski, 1823; Ліндеман, 1871; Hochhuth, 1873.
var. *volhyniensis* Gory et Perch. — Куліковський, 1897; Черкунов, 1889; Оглоблін, 1912.
var. *obscura* Andr. — Hochhuth, 1873; Савченко, 1931, 1934.
var. *rubrocuprea* Muls. — Савченко, 1931, 1934.
var. *sternochirta* Seidl. — Оглоблін, 1912.
var. *cuprina* Motsch.

Використаний матеріал. Окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Скалки й „Пустое“, кол. Балтського пов. VII—VIII, окол. Тростянця-Подільського 23.V, 2.VI, 15.VII, 5.VIII, окол. Вінниці 10.V, 7—17.VII, Носківці, кол. Вінницького пов. 27.IV, 4.VI (ЗІН), окол. Житомира 19.VII—28.VII, окол. Млієва, окол. Умані 25.VI, Миронівка, Бірки 28.VII, 4.VIII, Казаровичі 21.VII, окол. Одеси 25.VIII (ЗІН), Полтавський і Лубенський р-ни VI—VIII, Камишний, Сокольники, окол. Харкова, Тернова Балка, Чугуїв, Зміїв, Жуківка 19.V—29.VIII, Дніпропетровська обл., Асканія-Нова, Новопавлівка, окол. Ворошиловграда 18—19.VI.

var. *obscura* Andr. — окол. Житомира 19—28.VII, окол. Києва 29.VII, 13.VI, Бірки 4.VIII, окол. Умані 3.V.

var. *rubrocuprea* Muls. — окол. Житомира 25.VIII, Казаровичі 15—21.VI, 28.VIII.

Загальне поширення. Європа, Сибір, Далекий Схід, Китай, Манчжурія, Монголія, середня Азія, Мала Азія, Крим, Кавказ, Марокко.

Типова форма зустрічається в Італії, Тіролі й на сході Франції; *subsp. metallica* Hrbst. — по всій центральній і східній Європі і в західному Сибіру.

Анотації. На Поліссі і в Лісостепу часто, в Степу рідко. Розвивається переважно в мурашиних гніздах, в імагінальній стадії зустрічається на квітах і на стовбурах листяних дерев.

3. POTOSIA (in sp.) INCERTA COSTA, 1852

P. incerta Costa — Медведєв, 1933.

var. fieberi Kraatz — Оглоблін, 1912.

Використаний матеріал. Полтавський р-н V, Камишний, Зміїв 9—27.V, Жуківка 19.V.

Загальне поширення. Від Калабрії, Сіцилії до Тіроля та півд. Німеччини, УРСР. Відомості про знаходження в Московській обл. (Воронков, 1905) сумнівні.

Анотації. Зрідка в листяних лісах.

ПІДРІД NETOCIA COSTA

POTOSIA (N.) HUNGARICA HRBST., 1790

Cetonia viridis Fabr. — Eichwald, 1830; Krynický, 1832; Hummel, 1827; Hochhuth, 1873; Hildt, 1892.

Cetonia hungarica Hrbst. — Черкунов, 1889.

Potosia hungarica Hrbst. — Якубовський, 1915; Яцентковський, 1906; Кізеріцький, 1912; Медведєв, 1928, 1933; Савченко, 1933, 1934.

Використаний матеріал. Житомирська обл. (?), окол. Кам'янець-Подільська, окол. Михайлівки, Грушки й „Пустое“, кол. Балтського пов. V—VIII, Бершадь 4.VI, окол. Тростянця-Подільського 30.IV, Носківці, кол. Вінницького пов. 10.VI (ЗІН), Сміла 29.IV, Мартинівка 3.V, окол. Києва 3.VII, Новоселиця 31.V, Кам'янка 27.IV, окол. Умані 1.VI, Гамарня, кол. Канівського пов. 27.V, Миронівка, Жевахова гора, кол. Одеського пов. 20.V, Аджалик 12.VI, Кучурган, кол. Тираспольського пов., Кіров V, 1.VI, окол. Одеси, Чугуїв, Савинці V, Комарівка, кол. Ізюмський пов. 19.IV, Сватова Лучка 18.IV, Дніпропетровська обл., Асканія-Нова 27.VII (ЗІН), Новопавлівка, озеро Гудило, кол. Сальської окр., на Донеччині, окол. Ворошиловграда 21.IV, 6—14.V, 19.VI.

Загальне поширення. Півд. і центр. Європа на північ до Австрії, Угорщини, Моравії, Галичини, Лісостепу УРСР, степу Воронежської обл., нижнього Поволжя, Москва (?) (Воронков, 1905), півн. Казахстан, Крим, Кавказ, зах. Сибір, Монголія, середня Азія, Мала Азія, Іран.

Анотації. Перша половина літа — в Степу часто, в Лісостепу рідко. Зустрічається здебільшого на різних складноцвітих. Шкодить фруктовим деревам і висадкам цукрових буряків, видаючи маточки квітів.

В УРСР поширена лише типова форма; відомості про знаходження на Поділлі *var. armeniasa* М'єп. помилкові.

ЛІТЕРАТУРА

- А н у ч и н, А. Обзор вредителей Одесского у. Тр. 4-го всерос. энтомо-фитопатолог. съезда, Ленинград, 1924.
- А р н о л ь д, И. Каталог насекомых Могилевской губ. СПб, 1902.
- Б о г а ч е в, В. Жуки Области Войска Донского. Сборник Обл. Войска Дон. статист. ком., вып. V, Новочеркасск, 1905.
- Б е к м а н, Ю. Новые и интересные для С.-Петербургской губ. жуки, собранные в имении „Плоское“, Лужского у. Тр. Русск. энтом. общ., XXXVI, 1903.
- Б е л ь я е в, В. Жуки Орловского края. Изд. „Красная деревня“, Орел, 1923.
- Б р а м с о н, И. Вредные насекомые. Т. III, Елисаветград, 1902, 3 изд.
- Б р а у н е р, А. Сельскохозяйственная зоология. Госиздат, Одесса, 1923.
- Б р а у н е р, А. Заметки о птицах Херсонской губ. Зап. Новорос. общ. естествоисп., т. XIX, № 1, 1894.
- В а с и л ь е в, Е. Отчет о деятельности энтомологической станции всерос. общ. сахарозаводчиков за 1905, 1907, 1912, 1913, 1914 и 1915 гг.
- В е л и ч к о в с к и й, В. Очерк фауны Валуйского у. Воронежской губ. Жесткокрылые, вып. I, Харьков, 1900.
- В и н о г р а д о в, Б. До вивчення бабака (*Marmota bobak* Müll.) як землерія. Журнал біозоологіч. циклу ВУАН, № 3 (7), 1934.
- В л а д и м и р с к а я, Л. Хлебные жуки (*Antsophia* sp.) Северокавказского края. Изв. Северокавказ. станции защ. раст., № 4, 1928.
- В о р о н к о в, И. *Cetoniini* и *Trichiini* Московской губ. Дневник зоолог. отд. общ. любит. естеств., т. III, 1905.
- В о р о н ц о в с к и й, Н. Материалы к изучению фауны *Insecta* окр. гор. Оренбурга (окрепий відбиток без зазначення часу й місця видання).
- Г а в а л о в, И. К биологии мохнатой бронзовки. Изв. Ставропольск. станции защ. раст. от вредит., IV, 1928.
- Г е р а с и м е н к о, Л. Головніші шкідники та хвороби сільськогосподарських рослин на Україні в 1926 р. Захист рослин, 1926.
- Г о л о в я н к о, З. Обзор хрущей в Хреновском бору Воронежской губ. Тр. по лесному опыт. делу, вып. XXI, 1909.
- Г о л о в я н к о, З. О волосатом хруще *Anoxia pilosa* Fabr. Изв. лесного отдела Киев. общ. сельских хоз., № 2, 1916.
- Г о л о в я н к о, З. Таблицы для определения наиболее обычных личинок пластинчатоусых жуков. Изд. Девриена, СПб, 1913.
- Г о л о в я н к о, З. Определитель наиболее обыкновенных личинок пластинчатоусых жуков европейской части СССР. Изд. Акад. Наук СССР, 1936.
- Г р е з с М. До питання про ловчі канавки, як спосіб боротьби з великою сосною свинкою (*H. abietes* Linn.). Тр. з лісов. досвідн. справи на Україні, IX, 1928.
- Г у с а к о в с к и й, В. Список жуков (*Coleoptera*) окрестностей г. Костромы. Тр. Костромск. общ. изуч. местн. края, 1926.
- Д е х т я р е в, Н. Вредные насекомые на Украине в 1926—1927 гг. Захист рослин, 1927—28.
- Д м и т р и е в, Г. Жуки пластинчатоусые (*Col., Scarabaeidae*) Пензенской губ. Тр. Пензенск. общ. любит. естеств. и краев., вып. X, 1925.
- Ж у р а в л е в, С. Материалы по фауне жуков Уральской области. Тр. Русск. энтом. общ., XLI, 1914.
- З а й ц е в Ф. Материалы для фауны жесткокрылых Новгородской губ. Тр. Пресновод. биолог. станции СПб общ. естествоисп., II, 1905.
- З а й ц е в Ф. К фауне жесткокрылых Кавказского края. VI, Rutelina. Изв. Кавказ. музея, XI, вып. 1—2, 1917.
- З а й ц е в Ф. Обзор хрущей Кавказа в связи с их распространением в крае. Изв. Тифлисс. гос. политехн. инст., вып. 3, 1927.
- З в е р е в, М. Биология сусликов Эверсмана и опыты по борьбе с ними отравленными приманками. Изв. Сибир. краев. ст. защ. раст., 3 (6), 1909.
- З в е р е з о м б - З у б о в с к и й, Е. Насекомые, вредящие сахарной свекле. Изд. ССУ Сахаротреста, Киев, 1928.
- З в е р е з о м б - З у б о в с к и й, Е. Отчет о деятельности Донского бюро по борьбе с вредителями сельского хозяйства за 1918 г. Р. и/Дону, 1919.

Знойко, Д. *Insecta* в статье: Танфильев, В., Макаров, О., Знойко, Д., Вайнштейн, Е. і Прендель, О. — Рослинність та фауна Грос-Лібентальської річки біля Одеси. Вісн. Одеськ. комісії краєзн. при Укр. Акад. Наук, ч. 4—5, 1929.

Знойко, Д. Материалы по распространению и экологии хрущей (*Col.*, *Melolonthinae*) в Одесской области. Защ. раст., V, 5—6, 1928.

Золотарев, А. Дополнение к спискам животных Московской губ. Дневник зоолог. отд. общ. любит. естествозн., III, 1905.

Зыков, В. Материалы по энтомофауне Области Войска Донского. Русск. энтом. обзор., XI, 1911.

Іванов, С. і Кришталь, О. Матеріали до пізнання шкідливої ентомофауни ґрунту на полях правобережного лісостепу й полісся України (родини *Elateridae*, *Alleculidae*, *Tenebrionidae*, *Scarabaeidae*). Збірник праць сектора екології наземних тварин ВУАН, ч. 1, 1934.

Игнатов, Л. Нахождение *Anoxia pilosa* Fabr. в бывш. Воронежской губ. Защ. раст. от вред., VI, № 3—4, 1929.

Ильин, Б. Список жуков Екатеринославской губ. Русск. энтом. обзор. № 3—4, 1925.

Кеппен, Ф. Вредные насекомые, т. II, 1882.

Кеппен, Ф. Заметки о географическом распространении севарорусских жуков. Тр. Русск. энтом. общ., IV, 1867.

Кесслер, К. Путешествие с зоологической целью к северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 году. Киев, 1860.

Кизерицкий, В. Энтомологические заметки. Русск. энтом. обзор., № 1—2, 1929.

Кизерицкий, В. К фауне жуков Полтавской губ. Ibidem, XV, 1915.

Кизерицкий, В. Фауна жуков Области Войска Донского. Ibidem, XII, 1912.

Кизерицкий, В. Новинки из фауны членистоногих Области Войска Донского. Ibidem, XI, 1911.

Колосов, Ю. Материалы к познанию энтомофауны Урала. VIII. Второе дополнение к спискам жуков Пермской губ. Зап. Уральск. общ. естествоисп., XXXIX, 1923—24.

Конаков, Н. и Онисимова, З. Опыт маршрутной характеристики станций южной половины Богучарского у. Воронежск. губ. Общ. науч. смены по изуч. естеств.-произв. сил ЦЧО. Труды, т. 1, вып. 2, Воронеж, 1931.

Конаков, Н. О границах распространения майских жуков (*M. melolontha* L. et *M. hippocastani* Fabr.) в Центрально-Черноземной области. Тр. науч. исслед. инстит. при ВГУ, № 3, Воронеж, 1929.

Кришталь, О. і Петруха, О. Шкідники польових рослин у 1928 році. Київ, 1930. Вид. К.С.-Г.Д.С.

Куликовский, Л. Из энтомологических экскурсий летом 1911 г. в Вятской губ. Русск. энтом. обзор., XI, 4, 1911.

Ксенжопольский, А. Результаты научной поездки по Волини в 1912 г. Тр. общ. исследов. Волини, XI, 1915.

Ксенжопольский, А. Волинские вредители по данным бывшей продовольственной комиссии. Житомир, 1914.

Кузьмин, Н. и Линдеман, И. Результаты количественного учета канавок для ловли свекловичного долгоносика и видовой состав долгоносиков, повреждавших свеклу на Мироновской опытной станции в 1927—28 году. Тр. Мироновской опыт. ст., отд. энтомологии, вып. II, 1928.

Куликовский, Е. Материалы для фауны *Coleoptera* южной России. Записки Новорос. общ. естествоисп., XXI, 1897.

Лавров, С. Материалы к изучению энтомофауны окрестностей Омска. Тр. Сибир. института сельского хоз. и лесовод., VIII, вып. 3, 1927.

Лебедев, А. и Савенков, А. Материалы к познанию биоценозов соснового леса. Защ. раст. от вредит., VII, 1—3, 1930.

Лебедев, О. Матеріали до вивчення біоценозів листяного лісу (ч. II). Збірник праць відділу екології наземних тварин. ВУАН, № 2, 1935.

Лебедев, А. Материалы для фауны жуков (*Coleoptera*) Казанской губ. Тр. Русск. энтом. общ., XXXVII, 1906.

Лебедев, А. Материалы для фауны жуков Казанской губ. Русск. энтом. обозр., XII, 1912.

Линдеман, И. Результаты наблюдений над важнейшими вредителями сахарной свеклы и осенних раскопок в районе Смелы Киевской губ. в 1922 г. Бюлл. ССУ Сахаротреста, № 7, 1923.

Линдеман, К. Обзор географического распространения жуков в Российской империи. Тр. Русск. энтом. общ., VI, 1871.

Мазаракый, В. О наиболее интересных жесткокрылых из коллекции ученого лесовода Серебрянникова, собранных им в 1902 г. в лесничестве „Рибиндер“, ст. Шебекино, Курской губ., Белгородского у. Ibidem, XXXVII, 1906.

Мазаракый, В. Экскурсии в окр. ст. Преображенской, Лужского у. С.-Петербургской губ. Тр. Русск. энтом. общ., XXXV, 1902.

Медведев, С. Жуки пластинчатоусые. Тр. Памирской экспедиции, 1928, II. Зоология.

Медведев, С. О распространении насекомых в южном Заднепровье. Вісті держ. заповідн. „Чаплі“, VII, 1928.

Медведев, С. Коротке попередні повідомлення про характер ентомофауни природного району заповідника „Чаплі“. Збірник праць Зоомузею ВУАН, ч. 7, 1929.

Медведев, С. Матеріали до фауни жуків листовусих (*Col.*, *Lamellicornia*) північно-східної України. Ibidem, ч. 12, 1933.

Милютин, Н. К вопросу о строении нор серого суслика (*Citellus musicus* М. é п.). Захист рослин, 1926.

Миллер, Э. и Зубовский, Н. Материалы по энтомологической фауне Бессарабии. Тр. Бессараб. общ. естествоисп. и любит. естествозн., I, 1906.

Моравиц, Ф. Список насекомых, собранных А. М. Хлебниковым около Кяхты и пересланных Русскому энтомологическому об-ву. Тр. русск. энтом. общ. VIII, 1—4, 1875.

Оберт, И. Список жуков, найденных по сие время в Петербурге и его окрестностях. Ibidem, VIII, 1—4, 1875.

Оглоблин, Д. Материалы к изучению *Coleoptera* Полтавской губ. Ежегодник естеств.-историч. музея Полтав. губ. земства, № 1, 1912.

Олсуфьев, Г. Жуки-навозники Кавказского края. Зап. Кавказ. музея, серия А, № 7, 1918.

Остапец, А. Главнейшие вредители подсолнечника в Воронежской губ., Бюлл. Воронежск. СТАЗРА, № 7, 1926.

Плигинский, В. Материалы по фауне жесткокрылых Таврической губ. Русск. энтом. обозр., том XVI, 1916.

Прожига, Ю. Шкідники хмелю на Волині. Журнал біозоолог. циклу ВУАН, № 4, 1932.

Рейхардт, А. Материалы к изучению вредных насекомых Воронежской губ. Тр. 3-го всерос. энтомофитопатол. съезда, 1922.

Рубаль, И. К фауне жесткокрылых Литвы. Русск. энтом. обозр., X, 1910.

Савченко, Є. Матеріали до фауни жуків-листорожців Волині. Збірник праць Зоомузею ВУАН, ч. 10, 1931.

Савченко, Є. Огляд жуків-листорожців Поділля. Ibidem, ч. 12, 1933.

Савченко, Є. Фауна жуків-листорожців Київщини та її зоогеографічний характер. Ibidem, ч. 13, 1934.

Савченко, Є. Нотатки про жуків-листорожців України. Ibidem.

Самко, К. О распространении жука-носорога (*Oryctes nasicornis* Lin.) в Зап. Сибири. Бюлл. общ. изуч. края при музее Тобольского севера, № 4 (5), 1928.

Сахаров, Н. Жуки в окр. Мариинского земледельческого училища и других местах Саратовской губ. Тр. Саратовск. общ. естествоиспыт., т. IV, вып. 2, 1905.

Семенов, А. О географическом распределении представителей рода *Lethrus* Scop. на площади Европы. Русск. энтом. обозр., I, 1901.

Семенов, А. О новых для русской фауны жесткокрылых. Ibidem, II, № 1, 1902.

Семенов, А. Предварительный обзор среднеазиатских хрущей рода *Rhizotrogus* Latr., составляющих подрод *Chioneosoma* (F. r.) Sem. (*Col.* *Scarabaeidae*). Ibidem, № 4.

Семенов, А. Колеоптерологические заметки. Русск. энтом. обозр. IV, 1904.

Семенов, А. Заметки о жесткокрылых Европейской России и Кавказа. Новая серия, Ibidem, V, 3—4, 1905.

Семенов, А. По поводу нахождения в пределах Московской губ. *Copris lunaris* Lin. Ibidem, VI, 1906.

Семенов, А. Заметки о жесткокрылых Европейской России и Кавказа. Bull. de la Soc. Natur. Moscou, № 1, 1898, № 1, 1899.

Семенов Тянь-Шанский, А. Колеоптерологические заметки. Русск. энтом. обозр., XIV, № 1, 1914.

Семенов Тянь-Шанский, А. и Рейхардт, А. Высоко специализированный представитель новых рода и трибы подсемейства *Aphodiini* (Col., *Scarabaeidae*). Ibidem, XIX, 1925.

Семенов Тянь-Шанский, А. и Медведев, С. Три новых вида жуков-навозников (Col., *Scarabaeidae*) из южнорусских степей. Ibidem, XXI, № 3—4, 1927.

Семенов Тянь-Шанский, А. и Медведев, С. Жуки-носороги (*Oryctes* Ill.) русской и среднеазиатской фауны. Ежегодник зоол. муз. Акад. Наук СССР, XXXII, № 24, 1931.

Силантьев, А. Фауна „Падов“ имения В. А. Нарышкина, Балашевского у. Саратовской губ. СПб, 1894.

Силантьев, А. Зоологические исследования и наблюдения на участках лесного департамента. Тр. экспедиции, снаряженной лесным департаментом под руководством профессора Докучаева, IV, вып. 2, 1898.

Старк, Н. Список жуков Брянского лесного массива. Тр. Смоленского общ. естествоисп. и врачей, I, 1926.

Сумаков, Г. Энтомологическая поездка в Сыр-Дарьинскую и Закаспийскую области. Тр. Русск. энтом. общ., XXXVIII, 1907.

Сумаков, Г. Материалы к познанию фауны жесткокрылых Средней Азии. Русск. энтом. обозр., XII, 1912.

Сумаков, Г. Материалы для фауны жесткокрылых Закаспийской обл. Протоколы засед. общ. естествоисп. при Юрьевском университ., XIII, ч. 1, 1902.

Сумаков, Г. Материалы для фауны жесткокрылых Туркестана и Закаспийской области. Ibidem (окрепий відбиток без зазначення тому й часу видання).

Талицкий, А. Обзор фауны пластинчатоусых и гребенчатоусых жуков северо-восточной части Донбасса (бывш. Луганского окр. УССР). Рукопис.

Тарнани, И. Организация наблюдений над жизнью майского жука при постоянной комиссии по лесному опытному делу. Журн. прикл. энтомол., I, № 1, 1916.

Траут, Н. Блохи и другие эктопаразиты и сожители малого суслика (*Citellus pygmaeus* Pall.) и меры их уничтожения. Матер. к познанию фауны Нижн. Поволжья, вып. III, 1929.

Черкунов, Н. Список жуков, водящихся в Киеве и его окрестностях. Зап. Киев. общ. естествоисп., X, 1888—89.

Чорбаджиев, П. Сельскохозяйственная энтомология в Болгарии и насекомые, вредящие культурным растениям в этой стране. Защ. раст. от вредит., V, № 5—6, 1929.

Шевырев, И. О границах распространения майских жуков (*Melolontha* и *Polyphylla*) в Европейской России. Тр. Русск. энтом. общ., XXXI, 1867—97.

Шишкин, К. Борьба с вредителями из животного мира на селекц. станциях и семенных хозяйствах Сортоводно-семенного управления Сахаротреста в 1923 году. Бюлл. ССУ Сахаротреста, № 7, 1923.

Шишкин, К. Насекомые, собранные в канавках в Киевском лесничестве. Энтомолог. весник, т. II, 1913.

Штанге, Г. Список энтомологических коллекций зоологического музея Казанского университета. I. *Coleoptera*. Казань, 1903.

Щелкановцев, Я. Очерки по биологии лесных вредных насекомых и меры борьбы с ними. Воронеж, 1928.

Якобсон, Г. Интересные местонахождения некоторых жуков. Зап. зоол. музея Академ. Наук, т. V, 1900.

Якобсон, Г. Насекомые, собранные К. С. Михно в Забайкалье в 1900, 1902 и 1903 гг. Тр. Троицко-Кяхтинского отд. приамур. русского географ. общ., X, вып. 1—2, 1907.

Якобсон, Г. Фауна окрестностей г. Ново-Александрии, Люблинской губ. II. Жесткокрылые. Зап. Ново-Александр. инст. сельского хоз. и лесовод., XXIII, вып. 3, 1915.

Якобсон, Г. Жуки России и Зап. Европы. СПб. Изд. Девриена, 1905—12.

Якобсон, Г. Список жуков, найденных в 1899—901 гг. штаб—ротмистром А. П. Гудзенко в Южной Манчжурии и на Квантунском полуострове. Ежегодн. зоол. муз. Акад. Наук, т. VIII, 1903.

Яковлев, В. Заметки о видах рода *Pentodon* Hope (*Col., Scarabaeidae*). Русск. энтом. обозр., т. III, № 5, 1903.

Яковлев, А. Перечень жесткокрылых, собранных И. Ширяевым в окр. Петропавловска, Акмолинской области в 1897—98 гг. Тр. Русск. энтом. общ., XXXIII, 1898.

Яковлев, А. Перечень жесткокрылых, собранных Л. Круликовским в окр. гор. Малмыжа Вятской губ. Тр. Русск. энтом. общ., XXXV, 1902.

Яковлев, А. Перечень жесткокрылых, собранных Л. К. Круликовским в окр. гор. Уржума, Вятской губ. Ibidem, XXXIX, 1909—1910.

Яковлев, А. Список жуков (*Coleoptera*) Ярославской губ. Тр. Ярославск. естеств.-истор. общ., I, 1902.

Якубовский, Г. Материалы к фауне Подольской губ. II. Записки общ. подольских естествоисп. и любит. природы, IV, 1915.

Яценков, Г. Предварительное сообщение о *Coleoptera* Херсонской губ. Сборник студ. биол. кружка при Новорос. университете, № 1, 1906.

A List of the Insects of New York. Cornell University Agricultural Experimental Station. Memoir 101, 1928.

Acloque, A. Faune de France. Coléoptères. Paris, 1896.

Andrzejowski, A. Rys botaniczny krain, zwiedzonych, podrozach pomiedz Bohem i Dniestrem od Zbruczy do morza Czarnego, adbytych w latach 1814 — 18 — 22. Wilno, 1823.

Aulmann, *Coleoptera aus Transkaspien*. Sammelreise von K. Heymons und Samter. 1901. Sitzungsber. Gebellsch. Naturforsch. Freunde zu Berlin, № 5 1911.

Bodenheimer, F. Studies on the Ecology of Palestinean Coleoptera. Bull. de la Soc. Royale Entomol. d'Egypte. Année 1932, Fasc. 1—2, 1934, Fasc. 1—2.

Baumont, A. Catalogue provisoire des Geotrupidae. Cosue, 1906.

Becker, A. Reise nach Derbent. Bull. de la Soc. Natur. Moscou, XLII, 1869.

Belke, G. Notice sur l'histoire naturelle du district Radomysl gouv. de Kief, Ibid. XXXIX, 1866.

Belke, G. Esquisse de l'histoire naturelle de Kamienetz-Podolski. Ibidem. XXXII, 1859.

Belke, G. Quelques mots sur le climat et la faune de Kamienitz-Podolski. Ibidem, XXVI, 1853.

Belke, G. Krótki rys historyi naturalnej Kamiénca-Podolskiego. Biblioteka Warszawska, Nowa serya, III, 1858.

Bell, M. Verzeichniss der bis jetzt in der Umgegend von Jaroslav aufgefundenen Käfer. Bull. de la Soc. Natur. Moscou, XLII, 1869.

Brancsik, C. Die Käfer der Steiermark-Graz, 1871.

Brundin, L. Die Coleopteren des Torneträskgebietes. Lund, 1934.

Clermont, J. Liste de Coléoptères récoltés en Transcaucasie par M. Lonis Mesmin. Misc. Entom. Suppl., XVII, 1909.

Czernay, A. Zusatz zur Käferfauna des Charkowschen und der umgrenzenden Gouvernements. Bull. de la Soc. Nat. Moscou, XXV, 1852.

Eichwald, E. Zoologia specialis. II. Ordo Coleoptera. Wilnae, 1830.

Eichler, W. Chrzaszczce ocolic Tyflisa. Polskie Pismo Entomologiczne. T. IX, № 3—4, 1930.

Ekman, S. Djurvärldens utbredningshistoria på skandinaviska halvön. Stockholm, 1929.

- Erichson, W. Naturgeschichte der Insecten Deutschlands. Coleoptera, III Band, 1848.
- Everts, Ph. Coleoptera Neerlandica. Sgravenhage, 1903.
- Fabr, J. Arch. für exper. Zoolog., V. 1898 (цитовано за Kolbe, 1905).
- Fauna Regni Hungariae. Reg. Soc. Scient. Natur. Hungar., 1896.
- Fisher, G. Entomographia Imperii Rossici. Vol. 1, 1820—22, Moscau.
- Fowler, M. British Coleoptera. Vol. IV, London.
- Frivaldszky, J. Coleoptera zu expeditione comitis Belae Szechenyi in China praecipue boreali, a dominis Gustavo Kreitner et Ludovico Lóczy anno 1879. Collecta Termes Für. XII, 1889.
- Ganglbauer, L. Systematisch-Koleopterologische Studien. München. Koleopt. Zeitschr., 1, 1903.
- Heller, C. Ueber die Verbreitung der Tierwelt im Tiroler Hochgebirge. 5 B. Akadem. Wies. Wien., math.-naturwiss. Cl., V. 73. Abt. 1, 1881.
- Heer, O. Die Käfer der Schweiz. Neue Denkschr. allg. Schweiz. Ges. Naturwiss., V. 2, 4—5, 1840—1841.
- Heer, O. Geographische Verbreitung der Käfer in der Schweizer-Alpen. Mitth. Gebiet. theoret. Erdkunde. Fröber und Heer, v. 1, Zürich, 1836.
- Heer, O. Die Insectenfauna der Terilärgebilde in Oeningen und Radolog in Croatien, Leipzig, 1. Th., 1847, Käfer aus: „Neue Denkschr. allg. Schweiz. Ges. Naturwiss., v. 8, 1847.
- Harold et Geminger. Catalogus Coleopterorum hucusque descriptorum synonymicus et systematicus. Monachii, 1868—1876.
- Heyden, von. Coleoptera, gesammelt von O. Bamberg 1908 in der Mongolei. Entomolog. Blätter, 5 Jahrgang, № 8, 1909.
- Hilddt, L. Przyczynek do fauny chrząszczów podolskich. Pamiętn. Fizyogr., Warszawa, XII, 1892.
- Hochhuth, J. Ennumeration der in den russischen Gouvernements Kiew und Wolhynien bisher gefundenen Käfer. Bull. de la Soc. Nat. Moscou, XLVI, 1873.
- Holdhaus, K. und Deubel, Fr. Untersuchungen über die Zoogeographie der Karpaten. Abhandl. der K. K. Zoolog.-Botanisch. Gesellsch. in Wien, Bd. VI, Heft 1, 1910.
- Hummel, A. Catalogus insectorum, que in itinere Petropoli in Chersonesum Tauricum et Iberiam collegit B. Jäger. Essais entomologiques, VI, 1827.
- (Hünter, A.) Collectio Coleopterorum ab. A. Günther in Olonensis Gubernio comparata. Изв. СПб биол. лабор., 1, 1896.
- Jenisteá, M. Beiträge zur näheren Kenntnis der Käferfauna des Altezgebirges. Buletin. Muzeului National de Istorie Naturala din Chişinau, № 5, 1933.
- Johansen, H. Zur Frage nach der Ostgrenze des Verbreitungsgebiets des Nashornkäfers [*Oryctes nasicornis* (Linn.)]. Mitt. der Münchner Entom. Ges., V, 17 Jahrgang, № 7—12, 1927.
- Jacobson, G. De Hopliinis novis palearcticis. Revue Russe d'Entomolog., XIV, 1914.
- Junk, W. Coleopterorum Catalogus. Berlin.
- Kawall, J. Beiträge zur Kenntnis der Käfer (Coleoptera) in den russischen Ostseeprovinzen Kurland, Livland und Estland. Korrespondenzblatt des Naturforscher-Vereins zu Riga, XVII, 4, 1869.
- Koenig, E. Erster Beitrag zur Coleopteren-Fauna des Kaukasus. Wiener Entomol. Zeitung., XX, 1, 1901.
- Kinel, J. und Noskiewicz, J. Einige Bemerkungen über die Zoogeographischen Verhältnisse von Podolien und Wolhynien des Polnischen Anteiles. Polski Pismo Entomolog., IX, 3—4, 1930.
- Klima, A. Die Käfer. Verzeichnis der Insecten Bömens. Prag, 1902.
- Kolbe, H. Beiträge zur Kenntnis der Coleopteren-Fauna Koreas. Wiedem. Arch. f. Naturgesch., LII, 2, 1886.
- Kočá, G. Prilog fauni gore Papuka i njedove okoline. Glasnik Hrbatsko naravoslovnog. društva, XII, 1900.
- Kolbe, H. Ueber die Lebensweise und geographische Verbreitung der Coprophagen Lamellicornier. Zoolog. Jahrbücher, VIII, 1905.

- Koshantschikov, W. Vierter Beitrag zur Kenntnis der Aphodiini (Col., Lamellicornia). *Revue Russe d'Entomol.*, XII, 3, 1912.
- Koshantschikov, W. Zweiter Beitrag zur Kenntnis der Aphodiini (Col., Scarabaeidae). *Ibidem.*, XI, 1901.
- Koshantschikov, W. Sechster Beitrag zur Kenntnis der Aphodiini (Col., Scarabaeidae). *Arch. f. Naturg.*, LXXIX, A, 11 Heft, 1913.
- Kraatz, G. Chioneosoma, neue Melolonthiden-Gattung etc. *Deutsch. Entomolog. Zeitschr.*, 1891.
- (Krynicky, J.) *Litterae Cel. Professoris J. Krynicky, Directori date, Charcovie 28 Julii 1829. Bull. de la Soc. Natur. Moscou*, 1, 1829.
- Krynicky, J. *Enumeratio Coleopterorum Rossicae meridionalis et praecipue in Universitatis Caes. Charcoviensis circulo obvenientum, quae annorum 1827—31 spatio observavit. Bull. de la Soc. Natur. Moscou*, V, 1832.
- Kuhnt, P. *Illustrierte Bestimmungstabellen der Käfer Deutschlands*, 1913.
- Lameere, A. *Nouvelles notes pour la classification des Coléoptères. Ann. Soc. Entom. Belg.* XLVII, 1903.
- Lameere, A. *Manuel de la Faune de Belgique. Bruxelles*, 1900.
- Lebedew, A. Eine neue Aphodius-Art mit einer Übersicht der Untergattung *Mendidius*. *Entomolog. Blätter*, 28 Jahrgang, 1932.
- Łomnicki, M. Wykaz chrząszczów czyli tżgopokrywych (Coleoptera) ziem polskich. „*Kosmos*“, № 1—3, 1913.
- Łgocki, H. *Chrzączcze (Coleoptera) zebrane w ocolicy Częstochowa w Królestwie Polskiem w latach 1899—1903. Krakow*, 1907.
- Minck, P. Beitrag zur Kenntnis des Dynastiden. *Deutsch. Entomolog. Zeitsch.*, Berlin, 1915.
- Montadon, A. Notes sur la Faune Entomologique de la Roumanie. *Bull. de la Soc. des Sciences de Bucarest-Roumanie. Ann.* XVII, № 1—2, 1908.
- Murajama Jozo. A contribution to the morphological and taxonomic study of larvae of certain May-beetles which occur in the nurseries of the peninsula of Korea. *Bull. of Forestry Experimental Station, Gov. Gen. of Chosen, Keijo, Japan*, № XI, 1931.
- Oertzen, E. Verzeichniss der Coleopteren Griechenlands und Cretas. *Berlin Entomolog. Zeitschr.*, XXX, 1886.
- Poppius, B. Beiträge zur postglazialen Einwanderung der Käfer-Fauna Finnlands. *Acta Soc. Fauna Flor. Fenn.*, 34, 3, 1911.
- Poppius, B. Förteckning öfver Ryska Karellus Coleoptera. *Acta Soc. pro Fauna Flor. Fenn.*, XVIII, 1899.
- Redtenbacher, L. *Fauna Austriaca*, 3 Aufl., 1, 1874.
- Reitter, E. Uebersicht der paläarktischen Arten der Coleopteren-Gattung *Tropinota* Muls. *Entomolog. Blätter*, 8 Jahrg., № 9—10, 1913.
- Reitter, E. Bestimmungstabelle der Melolonthidae etc. *Verh. Naturf. Ver. Brunn.*, Bd. XXXVII.
- Reitter, E. Bestimmungstabelle der Lucanidae und Coprophagen-Lamellicornien. *Ibidem*, XXX et XXXI, 1892.
- Reitter, E. Revision der Arten der Coleopteren-Gattung *Hoplia* Ill. aus paläarktischen Fauna. *Deutsch. Entom. Zeitschr.*, Jahrg. 1890, Heft II.
- Reitter, E. Beitrag zur Coleopteren-Fauna von Europa und den angrenzenden Ländern. *Ibidem*, Jahrg. 1900, Heft II.
- Reitter E., Heyden, L. et Weise, J. *Catalogus Coleopterorum Europae, Caucasi et Armeniae Rossicae. Edit. II*, 1906.
- Ritsema. *Tijdschr. Entomol.*, V. 18, 1875 (цитовано за Kolbe, 1905).
- Roubal, J. Verschiedene Koleopterologische Notizen, 1—9. *Coleoptera Rundschau*, II Jahrgang, Heft. 4, 1913.
- Roubal, J. Drei palaearktische Nova. *Ibidem*, I Jahrgang, Heft 5, 1912.
- Roubal, J. Zoogeograficky příspěvek k brouči zvirně Volyňské gubernie. *Drucha Vyroční Zpráva Stat. Jubil. Reálky Cisare A Krále Františka Josefa I. V. Příbrami. Za školní Rok 1911—1912*.
- Seidlitz, G. *Fauna transylvanica. Königsberg*, 1888—1891.
- Semenov, A. *Coleoptera Nova Rossiae Europaeae Caucasicae. Horae Societ. Entomol. Rossicae*, XXXII, № 1—2, 1898.

Semenov-Tian-Schanskij, A. et Medvedev, S. De Aphodiinis novis vel minus cognitis (*Col. Scarabaeidae*). II. Revue Russe d'Entomol., XXIII, № 1—2, 1929.

Semenov-Tian-Schanskij, A. et Medvedev, S. Conspectus specierum rossicarum tribus Ochodaeina (*Col., Scarabaeidae*). Ежегодник зоол. муз. Акад. Наук СССР, XXXI, вып. 3—4, 1930.

Semenov-Tian-Schanskij, A. et Medvedev, S. Revisio synoptico specierum palaearcticarum novae tribus Glaresini (*Col., Scarabaeidae*). Soc. Entomol. de France, Livre du Centenaire, 1932.

Sparre-Schneider, J. Oversigt over de i Norges arktiske region hidtil fundne Coleoptera. Tromsø Mus. Årshefter, V. 10—11 1889.

Sahlberg, J. Catalogus praecursarius Coleopterorum in valle fluminis Petschora collectorum. Horae Soc. Entomol. Ross., XXXII, 1898.

Sahlberg, J. Coleoptera balcanica. Öfversigt of Finska Vetenskaps-Societets Förhandlingar. LV, 1912—1913.

Schmidt, Ad. Aphodiinae. Das Tierreich im Auftrage der Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 45, 1922.

Schreiner, J. Die Lebensweise und Metamorphose des Rebenschneiders oder Grossköpfigen Zwiebelhornkäfers (*L. apterus* L. a. m.) Тр. Русск. энтом. общ., XXXVII, 1906.

Tenenbaum, S. Brzybytky do fauny chrzaszow Polski od r. 1913. Acta Musei Dzieduszyeniani. VII—VIII, Rok 1921—22, Lwów.

Thomson, C. Skandinawiens Coleoptera synoptiskt bearbetade. T. I—IX, Lund, 1859—1869.

Wilke, S. Über Lebensweise und Verbreitung der Zottigbehaarten Blütenkäfers *Epicometis hirta* Poda in Deutschland. Entomolog. Blätter, Bd. XX, 1924.

Winkler, A. Catalogus Coleopterorum regionis palaearcticae. Par. 9, Wien, 1929.

Додатки ¹⁾

Эстерберг, Л. Южные элементы энтомофауны (*Coleoptera*) Горьковского и Кировского краев. Зап. Горьковск. отд. Москов. общ. испыт. природы при Горьковск. гос. ун-те, вып. 1, 1936.

Эстерберг, Л. Заметки о фауне *Coleoptera* Ивановской области. Уч. зап. Горьковск. гос. университета, вып. 5, 1936.

Эстерберг, Л. Материалы к познанию фауны *Coleoptera* Владимирской губернии. Естеств.-истор. сборник, Владимир, 1929.

Дмитриев, Г. Материалы к энтомофауне Жигулевских гор. Энтомолог. обозр. XXV, № 3—4, 1935.

Костенко, Н. Волосатый хрущ-вредитель винограда в районе Нижнеднепровских песков. Вестн. виногр., винод. и виноторг. СССР, № 1, 1929.

Мокржецкий, С. Список насекомых и др. беспозвоночных, найденных на виноградной лозе в Европ. России и на Кавказе. СПб, 1903.

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа является сводкой данных о фауне пластинчатоусых жуков УССР (*Coleoptera, Scarabaeidae*). При ее составлении использованы как соответствующие литературные источники, так и многочисленные оригинальные материалы, собранные в различных районах УССР мною и отчасти другими лицами. Основная масса этих материалов сейчас хранится

---

¹⁾ В додатках подається література, використана вже після закінчення цієї праці.

в секторе фаунистики и систематики биозоологического института АН УССР.

В работе две более или менее равновеликие части: первая — дихотомические определительные таблицы и вторая — систематический обзор пластинчатоусых фауны УССР.

Определительные таблицы в основном заимствованы у Ed. Reitter-a с учетом монографии Ad. Schmidt-a по *Aphodiini* и ряда оригинальных исследований Roubal-я, Retter-a, Якобсона, Семенова Тянь-Шанского и Медведева по различным группам пластинчатоусых жуков.

Таблицы включают все роды и виды пластинчатоусых, которые когда-либо были указаны для УССР, а также виды, нахождение коих в УССР возможно. В тех случаях, когда литературные данные подвергаются сомнению и требуют проверки, — родовые и видовые названия заключены в скобки.

Признаки, характеризующие различные таксономические категории пластинчатоусых жуков, изложены в таблицах по возможности полно с тем, чтобы облегчить определение и устранить возможность ошибок.

С этой же целью в тезах и антитезах строго проведено противопоставление признаков.

Несомненно, что определительные таблицы, с одной стороны, облегчат и стимулируют дальнейшее изучение фауны пластинчатоусых УССР, а с другой — помогут прикладным работникам ориентироваться в их систематике. До сих пор и одно и другое было затруднено, так как достаточно полных определителей пластинчатоусых не было ни на русском, ни на украинском языке, отдельные же описания были разбросаны в многочисленных, подчас редких и поэтому мало доступных изданиях.

В систематическом обзоре перечислено 199 видов пластинчатоусых жуков. Нахождение 180 из них вполне достоверно, остальные 19 видов вызывают сомнения в правильности определения и вследствие этого упоминаются в обзоре условно, вне порядковой нумерации. Совершенно исключены из обзора многочисленные пластинчатоусые, указанные в статье Куликовского, пестрящей грубыми ошибками и явно абсурдными указаниями.

При характеристике отдельных видов пластинчатоусых принята следующая схема.

По каждому виду в отдельности сначала приводится вся важнейшая синонимия в объеме, соответствующем использованной фаунистической литературе.

Затем дается подробная характеристика его распространения на территории УССР и краткая характеристика общего ареала в мировом масштабе. Там, где это возможно, горизонтальное распространение дополняется данными о вертикальном распространении.

После этого следует общий очерк биоэкологии и фенологии вида с указаниями на его практическое значение в хозяйстве человека.

Систематическое перечисление видов пластинчатоусых проведено по системе Reitter-a, Heyden-a и Weise (1906). Новейшие системы Winkler-a и Junk-a мною сознательно игнорируются, так как они построены на чуждых советской науке формалистических принципах и вследствие этого чрезмерно искусственны.

В обеих частях работы принята номенклатура Junk-a с многочисленными отклонениями и изменениями. Из изменений заслуживают упоминания выделение трибы *Trogina* в самостоятельное подсемейство *Trogini* и замена названия подсемейства *Coprophagi* на *Scarabaeini*, соответственно также трибы *Coprina* на *Scarabaeina*.

Повысить трибу *Trogina* в ранге побудила ее морфологическая специализация и обособленное положение в семействе пластинчатоусых жуков. Еще Latreille, на основании изучения имагинальных стадий троксов, пришел к заключению, что они филогенетически близки не столько пластинчатоусым, сколько гребенчатоусым жукам. Тот же факт вытекает из строения личинок троксов (Perris, Головянко). Latreille предлагал даже перенести трибу *Trogina* в семейство *Lucanidae*. Находя такое перенесение преждевременным, я счел, однако, необходимым оценить трибу *Trogina* как самостоятельное, хорошо очерченное и по всем признакам довольно древнее подсемейство.

Переименование подсемейства навозников было предложено еще Якобсоном („Жуки России etc.“) в целях унификации таксономической номенклатуры и соблюдения закона приоритета. Дело в том, что, согласно правилам современной рациональной таксономии, семейства и подсемейства должны называться по имени первого описанного в них рода. Таким приматом в подсемействе навозников является установленный Линнеем род *Scarabaeus*. Таким образом отсюда следует, что название подсемейства навозников, в которое входит род *Scarabaeus*, должно быть переименовано из *Coprophagi* в *Scarabaeini*.

Вначале предполагалось, что наряду с определителем и обзором моя работа включит также очерк зоогеографического характера фауны *Scarabaeidae* СССР. Очерк был написан и частично использован в рукописи д-ром Шарлеманем при составлении его „Зоогеографии СССР“. Вышедшие в последнее время палеофаунистические и палеофлористические исследования побудили меня, однако, несколько изменить историческую оценку ряда особенностей в распространении пластинчатоусых жуков и переработать очерк заново. После переработки зоогеографический очерк будет опубликован в виде отдельной статьи. Здесь же я кратко отмечаю лишь наиболее существенные черты фауны *Scarabaeidae* СССР.

Основное ядро в фауне пластинчатоусых жуков СССР состоит из широко распространенных космополитических, голарктических, палеарктических и европейских видов. В этом отношении колорит фауны всецело определяется ее географическим и историческим прошлым, тесно связанным с генезисом фаун соседних областей.

Несмотря на то, что вся северная полесская часть СССР целиком входит в зону тайги, бореальные элементы в ее фауне представлены очень слабо. К числу бореальных можно отнести лишь ограниченное количество видов пластинчатоусых, напр., *Osmoderma eremita* Scop., *Gnorimus nobilis* L., *Gn. variabilis* L. и *Trichius fasciatus* L., а также некоторых других.

В противоположность бореальному, средиземноморский элемент весьма обилен. Средиземноморский элемент широко заселяет территорию СССР вплоть до южных окраин Полесья, частично даже вклиниваясь в зону тайги. Особенно многочисленны средиземноморские виды пластинчатоусых в южной приморской полосе, которая представляет собою типичный переход от бореальной зоогеографической подобласти к средиземноморской. В качестве характерных представителей средиземноморского элемента можно, напр., привести *Aphodius sulcatus* F., *Aph. punctipennis* Erichs., *Aph. hydrochoeris* F., *Aph. satellitius* Hrbst., *Aph. scrutator* Hrbst., *Aph. conjugatus* Panz., *Aph. suarius* Fald., *Aph. sturmi* Har., *Psammobius basalis* Muls., *Ps. laevipennis* Costa, *Onthophagus lucidus* Sturm., *Onth. amyntas* Oliv., *Oniticellus pallipes* F., виды родов *Scarabaeus*, *Gymno-pleurus*, *Sisyphus*, *Copris*, *Onitis*, *Rhizotrogus*, *Blitopertha*, *Anisoplia*, *Pentodon*, *Phyllognatus* и ряд других пластинчатоусых. В общей сложности средиземноморский элемент представлен в пределах СССР более, чем 50 видами *Scarabaeidae*.

К средиземноморскому элементу непосредственно примыкает своеобразная группа пластинчатоусых — понтийских эндемиков. Представители этой группы распространены преимущественно по побережьям Черного и Азовского морей. Центр обилия их ареала приурочен в основном к СССР и лишь отчасти захватывает Кавказ, Крым и Румынию. К числу понтийских эндемиков принадлежат 12 видов: *Glaresis rufa* Erichs., *Mothon sarmaticus* Sem. et Medv., *Aphodius citellorum* Sem. et Medv., *Aph. caspius* Mén., *Aph. rotundangulus* Reitt., *Ochodaeus integriceps* Sem., *Onthophagus ponticus* Har., *Onth. kindermanni* Har., *Onth. tesquorum* Sem. et Medv., *Monotropus nordmanni* Blanch., *Mofausti* Sem., *Rhizotrogus tauricus* Blanch. Понтийские эндемики являются наиболее характерной группой в фауне *Scarabaeidae* СССР.

Имеются основания предполагать, что они дифференцировались на территории СССР автохтонно, примерно в период рис-вюрмского интрагляциала за счет географической изоляции и приспособления к ксерофильным условиям существования снижено-

альпийских иммигрантов — выходцев западноевропейской фауны, с одной стороны, и среднеазиатской — с другой.

Весьма типичную и резко обособленную группу образуют в фауне пластинчатоусых СССР центральноевропейские и западноевропейские виды. Общее количество этих видов равно 19. К ним принадлежат: из копрофагов — *Diastictus vulneratus* Sturm., *Aphodius scybalarius* Fabr., *Aph. porcus* Fabr., *Aph. tessulatus* Payk., *Aph. contaminatus* Hrbst., *Onthophagus lemuri* Fabr. и *Bolbelasmus unicornis* Schr.; из фитофагов — *Homaloplia erythroptera* Friv., *Hoplia graminicola* Fabr., *H. hungarica* Burm., *H. philanthus* Sulz., *H. dilutipes* Reitt., *Amphimallon ruficornis* Fabr., *Amph. assimilis* Hrbst., *Melolontha melolontha* Lin. и *Anisoplia bromicola* Germ. Центральноевропейские и западноевропейские виды заселяют в пределах СССР главным образом понтийскую возвышенность, которой примерно соответствует территория Винницкой области, а также примыкающие к понтийской возвышенности южные окраины Одесской области, юго-западные Киевской и отчасти Молдавскую АССР. Для распространения пластинчатоусых этой категории наиболее характерно, что они либо совсем отсутствуют на левобережье, либо встречаются там небольшими разрозненными пятнами явно реликтового происхождения. Такие пятна имеются, напр., на Полтавщине и Харьковщине, а восточнее — на Донбассе. Интересно, что пятнистость распространения центральноевропейских и западноевропейских элементов *Scarabaeidae* на левобережье СССР находится в явной связи с особенностями распространения аналогичных флористических элементов. Повидимому, в обоих случаях это результат одинаковых исторических условий, в которых происходило формирование современной нам флоры и фауны.

Большой удельный вес в украинской фауне имеют пластинчатоусые восточного происхождения. Из 199 видов на их долю приходится 24, т.е. 12% от общего числа.

В зависимости от характера ареалов пластинчатоусые восточного происхождения относятся к трем географическим группам: восточноевропейской, европейско-сибирской степной и туранской полупустынной. Видовой состав этих групп характеризуют следующие списки:

1) *Homaloplia spiraeae* Pall., *Hoplia parvula* Kryn., *H. zaitzevi* Jacobs., *Lasiopsis canina* Erichs., *Melolontha hippocastani* Fabr., *Anisoplia aprica brenskei* Reitt.

2) *Trox cadaverinus* Ill., *T. eversmanni* Kryn., *Aphodius planus* Kosh., *Amphimallon volgensis* F.-W., *Anomala praticola* F., *Anisoplia campicola* Mén., *An. zwicki* F.-W. и *An. deserticola* F.-W.

3) *Ceratophius polyceras* Pall., *Pleurophorus variolosus* Kol., *Aphodius aequalis* Schm., *Aph. kraatzi* Har., *Aph. gregarius* Har., *Onthophagus leucostigma* Stev., *Chioneosoma pulvereum* Knoch.,

Ch. vulpinum Gyll., *Polyphylla alba* Pall., *Pentodon bidens* Pall.

Представители первой группы встречаются почти повсеместно по всей восточной Европе, включая также большую часть СССР. Представители второй группы распространены в степной зоне юга и востока Советского Союза. Наконец, представители третьей группы заселяют преимущественно туранскую провинцию палеарктики и лишь частично захватывают периферическими языками своих ареалов юг Поволжья, юго-восток Воронежской области, северо-восток Предкавказья и СССР. В СССР по мере продвижения с востока на запад и северо-запад количество их заметно убывает. С зоогеографической точки зрения представители третьей группы заслуживают несомненно наибольшего внимания, так как они наглядно доказывают своим присутствием активное участие туранских элементов в формировании фауны *Scarabaeidae* СССР.

Хотя фауна пластинчатоусых жуков СССР содержит ряд эндемических видов и даже один эндемический род (*Mothon* Sem. et Medv.), генетически она в то же время неразрывно связана с фаунами соседних местностей. Максимальное сходство в фауне пластинчатоусых наблюдается, с одной стороны, между восточными областями СССР и Воронежской областью, с другой — между западными окраинами СССР, Польшей и Бессарабией. На севере сходство несколько уменьшается, так как многочисленные южные, юго-восточные и юго-западные элементы, свойственные СССР, почти полностью отсутствуют в Белоруссии. На юге среди пластинчатоусых понтийских степей имеются еще родственные элементы со степями северного Крыма. Восточнее, на северном Кавказе, проходит уже демаркационная линия, отделяющая фауну пластинчатоусых СССР от эндемичной и генетически резко обособленной фауны Кавказа.

На основании распространения пластинчатоусых в пределах СССР выделяется несколько зоогеографических районов, соответствующих основным ландшафтным зонам.

К северу от линии Житомир — Киев — Носовка тянется полесский район с весьма бедной и однообразной фауной. Тут почти нет средиземноморских и западных видов, восточные и туранские виды представлены единично, а, казалось бы, наиболее характерные элементы этого района — обитатели хвойных лесов — имеют единственного представителя — *Trichius fasciatus* L.

Весь юг между Полесьем и степной зоной занимают два естественные зоогеографические района: западный лесостепной, или Бессарабсковолинский, и собственно лесостепной. Последний, в свою очередь, состоит из двух зоогеографических участков: правобережного и левобережного.

Бессарабсковолинский лесостепной район характеризуется присутствием ряда юго-западных и западных, отчасти снижено-

альпийских видов и одновременно полным отсутствием восточных и туранских пластинчатоусых. Собственно лесостепному району свойственно, наоборот, увеличение числа восточных и туранских элементов за счет сокращения западных. Разница между правобережным и левобережным участком лесостепного района именно и заключается в том, что фауна второго почти лишена западных видов пластинчатоусых.

Характер распространения *Scarabaeidae* в степной зоне УССР не вызывает необходимости ее районирования, так как правобережная часть степи отличается от левобережной лишь меньшим количеством европейско-сибирских и туранских элементов. Каких-либо принципиальных различий между ними нет.

Таким образом, если оставить в стороне объединение степной зоны в один зоогеографический район, то схема районирования УССР на основании распространения пластинчатоусых жуков в общем совпадает со схемой аналогичного районирования, предложенного д-ром Шарлеманем для млекопитающих, птиц, рептилий и амфибий. Не являясь случайным, такое совпадение представляет, бесспорно, большой теоретический интерес, так как оно подтверждает общность исторических путей развития фауны различных групп животных УССР.

Beitrag zur Blatthornkäferfauna (Coleoptera, Scarabaeidae) von Ukr. SSR

ZUSAMMENFASSUNG

Die vorliegende Arbeit ist eine Zusammenfassung der vorhandenen Angaben über die Fauna der Blatthornkäferfauna (*Coleoptera, Scarabaeidae*) von Ukr. SSR. Bei deren Zusammenstellung sind sowohl entsprechende Literaturangaben, als auch zahlreiche Originalmaterialien verwendet worden, welche in verschiedenen Rayonen von Ukr. SSR von mir selbst und teilweise von anderen Personen gesammelt wurden. Die Grundmasse dieser Materialien wird jetzt in der Abteilung für Faunistik und Systematik des Biozoologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften von Ukr. SSR aufbewahrt.

Die Arbeit zerfällt in zwei mehr oder weniger gleichgrosse Teile: der erste — Dichotomische Bestimmungstabellen und der zweite — eine systematische Übersicht der Blatthornkäfer von Ukr. SSR.

Die Bestimmungstabelle sind in der Hauptsache bei E. d. Reiter entlehnt, mit einer Berücksichtigung der Monographie von A. d. Schmidt in betreff der *Aphodiini* und einer Reihe von Originalabhandlungen von Roubal, Reitter, Jakobson, Semenov-Tjanshanskij und Medvedev über verschiedene Gruppen der Blatthornkäfer.

Die Tabellen enthalten sämtliche Gattungen und Arten der Blatthornkäfer, welche jemals für Ukr. SSR angegeben worden sind, sowie solche Arten, deren Auffinden daselbst möglich ist. In solchen Fällen, wo die Literaturangaben zweifelhaft sind und einer Nachprüfung bedürfen, sind die Gattungs- und Artnamen in Klammern gestellt.

Die Merkmale, welche verschiedene taxonomische Kategorien der Blatthornkäfer charakterisieren, sind in den Tabellen möglichst vollständig angeführt, damit die Bestimmung erleichtert wird und die Möglichkeit eines Irrtums verbeugt würde. Zu demselben Zwecke sind in den Thesten und Antithesten eine Gegenüberstellung der Merkmale streng durchgeführt.

Ohne Zweifel werden die Bestimmungstabellen einerseits das weitere Studium der Fauna der Blatthornkäfer der Ukr. SSR erleichtern und befördern und anderseits den Arbeitern der angewandten Entomologie helfen, sich in der Systematik dieser Gruppe zu orientieren. Bislang war das eine und das andere erschwert, da erschöpfende Bestimmungstabellen der Blatthornkäfer weder in russischer, noch in ukrainischer Sprache, vorhanden waren und Sonderbeschreibungen in verschiedenen, manchmal seltenen und daher wenig zugänglichen, Publikationen zerstreut waren.

In der systematischen Übersicht sind 199 Arten Blatthornkäfer aufgezählt. Das Auffinden von 180 davon ist ganz sicher, die übrigen 19 Arten rufen gewisse Zweifel in betreff der Richtigkeit der Bestimmung hervor und werden daher in der Übersicht bedingt, ohne eine ordentliche Numerierung, angeführt. Aus der Übersicht sind zahlreiche Blatthornkäfer ausgeschlossen, welche in der von groben Irrtümern und offenbar absurden Angaben wimmelnden Arbeit von Krulikovskij angegeben sind.

Bei der Charakteristik von einzelnen Arten der Blatthornkäfer ist folgendes Schema angenommen:

Bei jeder einzelnen Art wird erst die wichtigste Synonymie, in dem der benutzten faunistischen Literatur entsprechendem Umfang, angeführt.

Dann wird eine ausführliche Charakteristik deren Verbreitung auf dem Territorium von Ukr. SSR und eine kurze Charakteristik des allgemeinen Areales im Weltmassstab gegeben. Dort, wo das möglich ist, wird die horizontale Verbreitung durch Angaben über die vertikale Verbreitung vervollständigt.

Darnach folgt eine allgemeine Skizze der Bioökologie und Phänologie der Art mit Angaben über deren praktische Bedeutung in der Wirtschaft des Menschen.

Die systematische Aufzählung der Blatthornkäfer ist nach dem System von Reitter, Heyden und Weise (1906) ausgeführt. Die neuesten Systeme von Winkler und Junk werden von mir bewusst ignoriert, da sie sich auf der sowjetschen Wissenschaft fremde formalistische Prinzipien gründen und deshalb zu künstlich sind.

In beiden Teilen der Arbeit ist die Nomenklatur von Junk, mit unzählreichen Abweichungen und Änderungen, angenommen. Von den Änderungen verdienen einer Erwähnung die Ausschaltung der Tribe *Trogina* als eine selbständige Unterfamilie *Trogini* und der Ersatz der Bezeichnung der Unterfamilie *Coprophagi* durch *Scarabaeini*, entsprechend auch der Tribe *Coprina* durch *Scarabaeina*.

Die Tribe *Trogina* im Rang zu erhöhen, veranlasste deren morphologische Spezialisierung und abgesonderte Stellung in der Familie der Blatthörnkäfer. Schon Lameere kam auf Grund vom Studium der Imaginalstadien der Troxe zu dem Ergebnis, dass sie phylogenetisch nicht so sehr den Blatthornkäfern als den Kammhornkäfern nahe stehen. Die selbe Tatsache folgt aus der Bildung der Larven der Troxe (Perris, Golovjanko). Lameere schlug sogar vor, die Tribe *Trogina* in die Familie der *Lucanidae* überzuführen. Indem ich eine solche Überführung vorzeitig halte, habe ich doch unumgänglich gefunden, die Tribe *Trogina* als eine selbständige, gut begrenzte und sämtlichen Merkmalen nach ziemlich altertümliche Unterfamilie zu qualifizieren.

Die Neubenennung der Unterfamilie der Mistkäfer wurde schon von Jakobson (Die Käfer Russlands etc.) zwecks Unifikation der taxonomischen Nomenklatur und Aufrechterhaltens des Prioritätsgesetzes vorgeschlagen. Es handelt sich darum das nach den Regeln der gegenwärtigen rationellen Taxonomie die Familien und Unterfamilien nach der ersten in derselben beschriebenen Gattung benannt werden müssen. Als solcher Primat erscheint in der Familie der Mistkäfer die von Linné festgestellte Gattung *Scarabaeus*. Daraus folgt somit dass die Bezeichnung der Unterfamilie der Mistkäfer, zu welcher, die Gattung *Scarabaeus* gehört, aus *Coprophagi* in *Scarabaeini* umgetauft werden soll.

Anfänglich wurde es vorausgesetzt, dass neben der Bestimmung und der Übersicht meine Arbeit auch eine Skizze des zoogeographischen Charakters der Fauna der *Scarabaeidae* von Ukr. SSR enthalten wird. Die Skizze wurde niedergeschrieben und teilweise im Manuskript von Dr. Scharlemagne bei der Zusammenstellung seiner „Zoogeographie von Ukr. SSR“ benutzt. Die in der letzten Zeit erschienenen palaeofaunistischen und palaeofloristischen Untersuchungen haben mich indessen gezwungen, etwas die historische Verwertung einer Reihe von Besonderheiten in der Verbreitung der Blatthornkäfer zu verändern und die Skizze von neuem umzuarbeiten. Nach der Umarbeitung wird die zoogeographische Skizze in Form einer neuen Arbeit publiziert. Hier will ich nur die hauptsächlichsten Besonderheiten der Fauna der *Scarabaeidae* von Ukr. SSR angeben.

Der Hauptkern der Blatthornkäfer-Fauna von Ukr. SSR besteht aus weit verbreiteten kosmopolitischen, holarktischen, palaearktischen und europäischen Arten. In dieser Beziehung wird das Kolorit der Fauna ganz und gar durch deren geographische und historische

Vergangenheit, verbunden mit der Genesis der Faunen der benachbarten Gebiete, bestimmt.

Ungeachtet dessen dass der gesamte nördliche Teil des Polessje von Ukr. SSR der Zone der Taiga angehört, sind die borealen Elemente in deren Fauna sehr schwach vertreten. Zu den borealen kann man nur eine beschränkte Anzahl von Blatthornkäfer-Arten stellen, z. B. *Osmoderma eremita* Scop., *Gnorimus nobilis* Lin., *Gn. variabilis* Lin. und *Trichius fasciatus* Lin., sowie einige andere.

Im Gegensatz zu dem borealen, ist das mediterrane Element sehr reichlich. Das mediterrane Element bevölkert breit das Territorium von Ukr. SSR bis zu den südlichen Grenzen des Polessje, sich teilweise sogar in die Zone der Taiga einkellend. Besonders, zahlreich sind die mediterranen Arten der Blatthornkäfer in dem südlichen Küstenstrich, welcher einen typischen Uebergang von dem borealen zoogeographischen Untergebiet zum mediterranen darstellt. Als charakteristische Vertreter des mediterranen Elementes kann man z. B. anführen: *Aphodius sulcatus* F., *Aph. punctipennis* Erichs., *Aph. hydrochoeris* F., *Aph. satellitius* Hrbst., *Aph. scrutator* Hrbst., *Aph. conjugatus* Panz., *Aph. suarius* Fald., *Aph. sturmi* Har., *Psammobius basalis* Muls., *Ps. laevipennis* Costa, *Onthophagus eucidus* Sturm., *Onth. amyntas* Oliv., *Oniticellus pallipes* F., Arten der Gattungen *Scarabaeus*, *Gymnopleurus*, *Sisyphus*, *Copris*, *Onitis*, *Rhizotrogus*, *Blitopertha*, *Anisoplia*, *Pentodon*, *Phyllognathus* und eine Reihe anderer Blatthornkäfer. Im allgemeinen ist das mediterrane Element in den Grenzen von Ukr. SSR mehr als durch 50 Arten von *Scarabaeidae* vertreten.

An das Mittelmeerelement grenzt sich unmittelbar eine eigenartige Gruppe von pontischen Endemikern. Die Vertreter dieser Gruppe sind hauptsächlich längs der Küsten des Schwarzen und Azowschen Meeres verbreitet. Das Zentrum des Reichtums deren Areals ist im Grunde an Ukr. SSR gebunden und übergreift nur teilweise den Kaukasus, die Krim und Rumänien. Zu den pontischen Endemikern gehören 12 Arten: *Glaresis rufa* Erichs., *Mothon sarmaticus* Sem. et Medv., *Aphodius citellorum* Sem. et Medv., *Aph. caspius* Mén., *Aph. rotundangulus* Reitt., *Ochodaeus integriceps* Sem., *Onthophagus ponticus* Har., *Onth. kindermanni* Har., *Onth. tesquorum* Sem. et Medv., *Monotropus nordmanni* Blanch., *M. fausti* Sem., *Rhizotrogus tauricus* Blanch. Die pontischen Endemiker erscheinen als die besonders charakteristische Gruppe in der Fauna der *Scarabaeidae* von Ukr. SSR. Es sind Gründe vorhanden zu vermüthen dass sie sich auf dem Territorium von Ukr. SSR autochthon differenziert haben, nämlich ungefähr in der Periode des riss-würmschen Interglazials, auf Grund der geographischen Isolation und einer Anpassung an die xerophilen Existenzbedingungen der nieder-alpinen Immigranten, — der Auswanderer der westeuropäischen Fauna einerseits und der mittelasiatischen andererseits.

Eine typische und scharf begrenzte Gruppe bilden in der Fauna der Blatthornkäfer von Ukr. SSR die zentraleuropäischen und westeuropäischen Arten. Die allgemeine Anzahl dieser Arten beträgt 19. Zu denselben gehören: von den Koprophagen — *Diastictus vulneratus* Sturm., *Aphodius scybalarius* Fabr., *Aph. porcus* Fabr., *Aph. tessulatus* Payk., *Aph. contaminatus* Hrbst., *Onthophagus lemuri* Fabr. und *Bolbelasmus unicornis* Schr.; von den Phytophagen — *Homalopia erythroptera* Friv., *Hoplia graminicola* Fabr., *H. hungarica* Burm., *H. philanthus* Sulz., *H. dilutipes* Reitt., *Amphimallon ruficornis* Fabr., *Amph. assimilis* Hrbst., *Melolontha melolontha* Lin. und *Anisoplia bromicola* Germ. Zentralasiatische und westeuropäische Arten bevölkern in den Grenzen von Ukr. SSR hauptsächlich die pontische Erhabenheit, welcher ungefähr das Territorium des Winnizaer Gebietes entspricht, sowie die Pontische Erhabenheit angrenzende südliche Striche des Odesaer Gebietes, die südwestlichen des Kiewer und teilweise die Moldawsche ASSR. Für die Verbreitung der Blatthornkäfer dieser Kategorie ist besonders charakteristisch dass sie auf dem linken Ufergebiet entweder ganz fehlen, oder daselbst als kleine abgesonderte Flecke eines offenbaren Reliktenursprungs vorkommen. Solche Flecke sind z. B. im Poltawischen und Charkowschen Gebiet vorhanden und östlicher — im Don-Gebiet. Es ist interessant dass die fleckenartige Verbreitung der zentralasiatischen und westeuropäischen Elemente der *Scarabaeidae* auf dem linken Ufergebiet von Ukr. SSR in einer offenbaren Verbindung mit den Besonderheiten der Verbreitung analogischer floristischer Elemente steht. In beiden Fällen ist das scheinbar das Ergebnis gleicher historischer Bedingungen, in welchen das Formieren der für uns gegenwärtige Flora und Fauna stattfand.

Ein grosses Gewicht in der ukrainischen Fauna haben die Blatthornkäfer des östlichen Ursprungs. Von 199 Arten fallen auf dieselben 24, also 12% der allgemeinen Anzahl.

In Abhängigkeit von dem Charakter der Areale gehören die Blatthornkäfer des östlichen Ursprungs zu drei geographischen Gruppen: der osteuropäischen, der europäisch-sibirischen Steppengruppe und der turanischen Halbwüstengruppe.

Die Artenzusammensetzung dieser Gruppen charakterisieren folgende Listen:

1) *Homalopia spiraeae* Pall., *Hoplia parvula* Kryn., *H. zaitzevi* Jacobs., *Lasiopsis canina* Erichs., *Melolontha hippocastani* Fabr. und *Anisoplia aprica brenskei* Reitt.

2) *Trox cadaverinus* Ill., *T. eversmanni* Kryn., *Aphodius planus* Kosh., *Amphimallon volgensis* F.-W., *Anomala praticola* F., *Anisoplia campicola* Mén.; *An. zwicki* F.-W. und *An. deserticola* F.-W.

3) *Ceratophius polyceros* Pall., *Pleurophorus variolosus* Kol., *Aphodius aequalis* Schm., *Aph. kraatzi* Har., *Aph. gregarius* Har., *Onthophagus leucostigma* Stev., *Chioneosoma pulvereum*

Knoch., *Ch. vulpinum* Gyll., *Polyphylla alba* Pall. und *Pentodon bidens* Pall.

Die Vertreter der ersten Gruppe kommen beinahe überall in ganz Osteuropa, einschliesslich auch den grössten Teil von Ukr. SSR., vor. Die Vertreter der zweiten Gruppe sind in der Steppenzzone des Südens und Ostens der Sowjet-Union verbreitet. Endlich die Vertreter der dritten Gruppe bevölkern hauptsächlich die turansche Provinz der Palaearktik und berühren nur teilweise mit peripherischen Zungen ihrer Areale das Süden des Wolgalandes, das Südosten des Woronesh-Gebietes, das Nordosten von Vorkaukasien und Ukr. SSR. In Ukr. SSR, parallel mit dem Vorschreiten von Osten nach Westen und Nordwesten fällt deren Anzahl merklich ab. Vom zoogeographischen Standpunkt aus verdienen die Vertreter der dritten Gruppe zweifelsohne die grösste Aufmerksamkeit, da sie durch ihre Anwesenheit auschaulich den aktiven Anteil der turanischen Elemente in der Fauna der Scarabaeidae von Ukr. SSR beweisen.

Obschon die Fauna der Blatthornkäfer von Ukr. SSR eine Reihe von endemischen Arten und sogar eine endemische Gattung (*Mothon* Sem. et Medv.) enthält, so ist sie genetisch gleichzeitig unzertrennlich mit den Faunen der Nachbargebiete verbunden. Die maximale Ähnlichkeit in der Fauna der Blatthornkäfer wird einerseits zwischen den östlichen Gebieten von Ukr. SSR und dem Woronesh-Gebiet und andererseits zwischen den westlichen Grenzstrichen von Ukr. SSR., Polen und Bessarabien beobachtet. Im Norden wird die Ähnlichkeit etwas geringer, da die zahlreichen südlichen, südöstlichen und südwestlichen Elemente, welche Ukr. SSR. eigen sind, in Weissrussland beinahe gänzlich fehlen. Im Süden, unter den Blatthornkäfern der pontischen Steppen gibt es noch verwandte Elemente mit den Steppen der nördlichen Krim. Oestlicher, auf dem Nordkaukasus, zieht sich die Demarkationslinie, welche die Fauna der Blatthornkäfer von Ukr. SSR von der endemischen und genetisch schroff abgesonderten Fauna des Kaukasus trennt.

Auf Grund der Verbreitung der Blatthornkäfer in den Grenzen von Ukr. SSR scheiden sich einige zoogeographische Rayone aus, welche den grundsätzlichen Landschaftszonen entsprechen.

Nördlich von der Linie Shitomir — Kiew — Nosovka zieht sich das Polessje-Gebiet mit einer armen und gleichartigen Fauna. Hier sind fast keine mediterrane und westliche Arten vorhanden, die östlichen und turanischen Elemente sind vereinzelt vertreten und die scheinbar am meisten charakteristischen Elemente dieses Rayons — die Bewohner der Nadelwälder — sind durch den einzigen *Trichius afsciatus* Lin. vertreten.

Der ganze Süden zwischen Polessje und der Steppenzzone nehmen zwei natürliche zoogeographische Rayone ein: der westliche Wald-Steppen-Rayon oder der Bessarabisch-Wolhynische und der eigentliche Wald-Steppen-Rayon. Der letztere besteht seinerseits aus zwei zoogeographischen Abteilungen: der rechtsuferigen und der linksuferigen.

Der Bessarabisch-Wolhynische und Wald-Steppen-Rayon charakterisieren sich durch die Anwesenheit einer Reihe südwestlicher und westlicher, teilweise unteralpiner Arten und gleichzeitig durch ein gänzlich Fehlen östlicher und turanischer Blatthornkäfer. Dem eigentlich Wald-Steppen-Rayon ist im Gegenteil ein Steigen der Anzahl östlicher und turanischer Elemente, auf Kosten der westlichen, eigen. Der Unterschied zwischen der rechtsuferigen und linksuferigen Abteilung des Wald-Steppen-Rayons besteht eben darin, dass die Fauna des zweiten sich durch das beinahe vollständige Fehlen der westlichen Blatthornkäferarten charakterisiert.

Der Charakter der Verbreitung der *Scarabaeidae* in der Steppenzzone von Ukr. SSR bedarf keiner Rayonierung darstellen, da der rechtsuferige Teil der Steppe sich von dem linksuferigen nur durch eine geringere Anzahl europäisch-sibirischer und turanischer Elemente unterscheidet. Irgendwelche prinzipielle Unterschiede zwischen denselben fehlen.

Somit, wenn man die Vereinigung der Steppenzzone in einem zoogeographischen Rayon bei Seite stellt, so fällt das Schema der Rayonierung der Ukr. SSR auf Grund der Verbreitung der Blatthornkäfer im allgemeinen mit dem Schema der analogen Rayonierung zusammen, welches von Dr. Charlemagne für die Säugetiere, Vögel, Reptilien und Amphibien vorgeschlagen wurde. Als nicht zufällig stellt diese Übereinstimmung zweifelsohne ein grosses theoretisches Interesse dar, da sie die gleiche historische Entwicklung der verschiedenen Gruppen der Tiere der Fauna von Ukr. SSR bestätigt.

З М І С Т

Передмова	3
Розділ I. Визначник <i>Scarabaeidae</i> УРСР	9
Розділ II. Систематичний огляд пластинчастовусих жуків фауни УРСР	83
Література	189
Резюме	196
Zusammenfassung	202

Ціна 6 крб. 50 коп.

ПРИЙМАННЯ ЗАМОВЛЕНЬ І ПЕРЕДПЛАТИ
на всі видання Академії Наук УРСР
проводиться в книготорговельному секторі
Видавництва Академії Наук УРСР
(Київ, вул. Чудновського, 2) :: :: :: ::

ПРОДАЖ ВИДАНЬ ■ ■ ■ ■ ■
у науковій книгарні Академії Наук УРСР
(Київ, вул. Леніна, 12) і позашкільних книгарнях
Книгокультторгу, Книгоцентра О Г И З
Книгозбуту О Н І И :: :: :: :: ::

Друкарня - літографія Академії Наук УРСР у Києві